

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

***er-RİSÂLE* DERGİSİNİN XX. YÜZYIL ARAP EDEBİYATINDAKİ
YERİ**

ZEHRA ÖZLİ

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI

ŞUBAT – 2022

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

***er-RİSÂLE* DERGİSİNİN XX. YÜZYIL ARAP
EDEBİYATINDAKİ YERİ**

DOKTORA TEZİ

Zehra ÖZLİ

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

“Bu tez 02/02/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI	Başarılı
Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN	Başarılı
Doç. Dr. Hamza ERMİŞ	Başarılı
Doç. Dr. Saim YILMAZ	Başarılı
Dr. Öğretim Üyesi Ali BENLİ	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının %7 benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

Zehra ÖZLİ

02/02/2022

ÖNSÖZ

Bilimsel sahada ortaya konan çalışmalar hiçbir zaman sadece yazarın emeğinden ibaret olmamıştır. Uzun bir zaman dilimine yayılan bu çalışma da buraya adlarını sığdıramayacağım pek çok kişinin katkılarıyla nihayete ermiştir. Öncelikle, akademik kariyerimde bana her zaman destek olan ve bu çalışmanın her aşamasında vaktini ve emeğini hiçbir zaman esirgemeyerek bana yol gösteren sayın danışmanım Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI hocama şükranlarımı sunarım. Tez izleme komitesinde yer alan ve yönlendirmeleri ile bana ufuk açan çalışmanın son halini almasında emekleri bulunan hocalarım Doç. Dr. Hamza ERMİŞ ve Doç. Dr. Saim YILMAZ'a da teşekkürü borç bilirim. Lisans yıllarımdan beri örnek aldığım ve tez jürimde yer alarak beni onurlandıran Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN ve tez konusunun belirlenmesi aşamasından beri bana önerileri ve fikirleri ile yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Ali BENLİ hocalarıma da hassaten teşekkür ederim.

Bu çalışmanın tamamlanmasında kişilerin yanı sıra kurumların da katkısı oldu. Doktora sürecinde Bilim İnsanı Destekleme Programları kapsamında verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkür ederim. 2014 yılında Araştırmacı Yetiştirme Projesi çerçevesinde araştırmacı olarak dahil olduğum, akademik gelişimime büyük katkısı olan İslam Araştırmaları Merkezi'ne sağladığı maddi-manevi destekten ötürü teşekkürlerimi sunarım. Kütüphanesini istifademize sunan İSAM yönetimi ve çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Farklı Arap ülkelerindeki eserlerin temini hususunda bana yardımcı olan Öğr. Gör. Abdümelik YANGIN, Öğr. Gör. Sümeyye ATICI, Öğr. Gör. Nisreen OQLAH, Arş. Gör. Fatma Hayrünnisa ÇİL, Eregül OYGEN ve Sait OYGEN'e teşekkür ederim. Bu meşakkatli yolda tez metninin ham halini okuyarak düzeltmeler yapan ve her zaman bana destek olan güzide mesai arkadaşlarım ve dostlarım Dr. Öğr. Üyesi Abdulmuttalip BAYCAR, Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÇAKMAKTAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Feyza DOĞRUYOL, Dr. Öğr. Üyesi Metin AYDIN, Arş. Gör. Dr. Kübra CEVHERLİ, Arş. Gör. Dr. Ravza AYDIN, Arş. Gör. Süheyla Hale BAYIRBAŞ ve Arş. Gör. Zeynep ŞEKER'in isimlerini de zikredip teşekkür etmek isterim.

Son olarak hayatımın her safhasında beni destekleyen, sıkıntılı anlarımda benden çok üzülen, dualarını esirgemeyen sevgili anneme, babama, kardeşlerime, yeğenlerim Yusuf, Berfin ve Elif'e, isimlerini zikredemediğim tüm aile fertlerine ve dostlarıma yanımda oldukları ve bana verdikleri manevi güç için teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bizlere bu günleri yaşatan Rabbimize hamd olsun. Çaba bizden başarı Hak'tandır.

Zehra ÖZLİ

02/02/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: <i>er-RİSÂLE</i> DERGİSİ ve YAYIMLANDIĞI DÖNEM	11
1.1. <i>er-Risâle</i>'nin Ortaya Çıktığı Ortam.....	11
1.1.1. Mısır'ın Siyasî Durumu	11
1.1.2. Sosyal ve Kültürel Durum	22
1.2. Mısır'da Edebî Dergiler ve <i>er-Risâle</i>'nin Yeri	28
1.2.1. <i>er-Risâle</i> Dergisinin Yayın Hayatına Başlaması	31
1.2.2. Tarihi ve Dönemleri.....	33
1.2.3. Yayın Politikası	35
1.2.4. Yayın Periyodu	36
1.2.5. Şekil Özellikleri.....	36
1.2.6. Ana Bölümleri	38
1.2.7. Editörü: Ahmed Hasan ez-Zeyyât	42
1.2.7.1. Hayatı	43
1.2.7.2. Eserleri.....	48
1.2.8. <i>er-Risâle</i> 'nin Yazarları	51
2. BÖLÜM: <i>er-RİSÂLE</i> DERGİSİNİN MUHTEVA YÖNÜNDEN İNCELENMESİ (1933-1939)	57
2.1. Baş Yazılar	57
2.2. Dünya Edebiyatı	60
2.2.1. Fransız Edebiyatı	60
2.2.2. İngiliz Edebiyatı	64
2.2.3. Diğer Batı Ülkeleri	66
2.2.4. Türk Edebiyatı	69
2.2.5. İran Edebiyatı	70
2.2.6. Hint Edebiyatı.....	72
2.2.7. Uzak Doğu Edebiyatı	73

2.3. Tarih ve Kültür	74
2.3.1. İslâm Öncesi Dönem	75
2.3.2. Siyer ve İslâm Tarihi	77
2.3.3. Tarihî Şahsiyetler.....	79
2.3.4. Güncel Olaylar.....	82
2.3.5. Kültür.....	84
2.4. Toplum	85
2.5. Siyaset ve Ekonomi	87
2.6. Eğitim	90
2.7. Felsefe.....	92
2.8. Din	94
2.8.1. Tasavvuf ve İslâm Düşüncesi	95
2.8.2. İslâmî İlimler	97
2.8.3. Dinî Etkinlikler	99
2.9. Bilim	99
2.10. Psikoloji.....	103
2.11. Seyahat Yazıları.....	104
2.12. Sanat, Tiyatro ve Sinema.....	106
2.13. Kitap Tanıtım ve Değerlendirmeleri.....	108
3. BÖLÜM: ARAP EDEBİYATINA DAİR YAZILARIN ANALİZİ	110
3.1. Şiir	110
3.2. Öykü	117
3.3. Edebî Makale.....	125
3.3.1. Edebiyat Yazıları	125
3.3.2. Dile Dair Yazılar	132
3.4. Edebî Tartışmalar	136
3.4.1. Latin Edebiyatı ve Sakson Edebiyatı Tartışması.....	137
3.4.2. eş-Şi'ru'l-mürsel.....	139
3.4.3. Sembolizm.....	141
3.4.4. Edebiyatta Yenilik	143
3.4.5. İntihal İddiaları	148
3.4.6. Câhiliye Edebiyatı	149

SONUÇ	160
KAYNAKÇA.....	163
EKLER	173
ÖZGEÇMİŞ	195

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı Müellif
b.	: bin
b.y.	: Basım Yeri Yok
Bk.	: Bakınız
bnt.	: bintü
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
ö.	: Ölümü
s.a.s.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı Yok

ÖZET

Başlık: *er-Risâle* Dergisinin XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri

Yazar: Zehra Özli

Danışman: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI

Kabul Tarihi: 02.02.2022

Sayfa Sayısı: vi (ön kısım)+195 (ana kısım)

Mısır'da 1933-1953 tarihleri arasında Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın editörlüğünde yayımlanan haftalık edebiyat, bilim ve sanat dergisi *er-Risâle*'nin Modern Arap edebiyatındaki yerini tespit etmeye çalışan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde derginin yayımlandığı ülke olan Mısır'ın siyasî, sosyal ve kültürel durumu ele alınmıştır. Daha sonra derginin yayın hayatına nasıl başladığı, hangi sıklıkla yayımlandığı, dönemleri, yayın politikası, şekil özellikleri ve ana bölümleri hakkında bilgi verilmiştir. Bölüm sonunda ise derginin editörü ve yazar kadrosu ele alınmıştır. İkinci bölümde dergide yer alan konular ve bu konularda yazılmış makalelere örnekler verilirken; son bölümde Arap edebiyatı ve Arap dili ile ilgili makaleler incelenmiştir. Bu makaleler şiir, öykü, edebî makale ve edebî tartışmalar şeklinde dört başlıkta ele alınmış ve tüm bu yazılardan yola çıkılarak derginin Modern Arap edebiyatındaki önemi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modern Arap Edebiyatı, *er-Risâle* dergisi, Mısır Edebiyatı, Arap Dili

ABSTRACT

Title of Thesis: *Ar-Risala* Journal in 20th Century and Its Place in Arabic Literature

Author of Thesis: Zehra OZLİ

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI

Accepted Date: 02.02.2022

Number of Pages: vi + 195

This study, which tries to determine the place of the weekly cultural journal for literature, science, and art *ar-Risala*, which was published in Egypt between 1933-1953 under the editorship of Ahmed Hasan Zeyyat, in Modern Arabic literature, consists of three parts. In the first part, the political, social and cultural situation of Egypt was discussed. Then, information was given about how the journal started its publication life, how often it was published, its periods, publication policy, shape features and main sections. At the end of the chapter, the editor and writer staff of the journal are examined.

In the second part, the subjects in the journal and examples of the articles written on these subjects are given. In the last part, articles about Arabic literature and Arabic language were discussed. These articles are handled under four headings as poetry, story, literary article and literary discussions. Based on all these articles, the importance of the journal in Modern Arabic literature has been revealed.

Keywords: Modern Arabic Literature, *ar-Risala* Journal, Egypt Literature, Arabic Language

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Arap edebiyatı tarihçileri ve araştırmacıları Arap edebiyatı ve tarihine ilişkin farklı sınıflandırmalar yapmışlardır. Sözgelimi, Arapların İslâmiyet öncesinde yaşadıkları yaklaşık yüz elli yıllık devri Câhiliye Dönemi; İslamiyet sonrası dönemi İslâmî Dönem (622-750) veya Sadru'l-İslâm Dönemi (622-661) ve Emevîler Dönemi (661-750) olarak tasnif edenler olmuştur. Abbâsîler Dönemi (750-1258), Çöküş Dönemi¹ (1258-1798) ve Nahda (Uyanış) Dönemi (1798 sonrası) şeklinde günümüze kadar gelen bu tasnif genelde siyasî tarih kıstas alınarak yapılan bölümlendirmelerdir. Örneğin Çöküş Dönemi başlangıç tarihi 1258, Bağdat'ın Moğollar tarafından işgalinin tarihidir. Uyanış dönemi ise 1798 Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği tarih ile başlatılmaktadır. Dönem adlandırmalarını yaparken Emevîler Dönemi'ni "Millî Edebiyat Devresi", Abbâsîler Dönemi'ni ise "Arapça Yazılmış İslâmî Edebiyat Dönemi" olarak isimlendirenler de olmuştur. Endülüs Emevîleri Dönemi'ni (711-1492) ayrı bir dönem olarak ele alan edebiyatçılar da olmuştur. Elbette bu sınıflandırmalar dışında farklı tasnifler de yapılmıştır.²

Arap edebiyatı tarihine dair sınıflandırmaların, çoğunlukla yazarların bakış açısına ya da siyasî düşüncelerine göre değiştiği ve siyasî veya coğrafi durumları esas aldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Osmanlı hakkındaki menfi düşünceleri sebebiyle bazı araştırmacılar Osmanlı hakimiyetini bir işgal ve gerileme dönemi olarak görmüş, bazıları daha müspet yaklaşmış ve bu gerilemenin sadece siyasetin etkisi ile olmadığını vurgulamışlardır. Böyle bir gerilemenin olup olmadığı, olduysa bile hangi sebeplerle gerçekleştiği tartışma konusu olmakla birlikte, Arap edebiyatında 19. yüzyılda bir uyanış ve canlanma dönemi yaşandığı neredeyse tüm araştırmacıların ortak kanaatidir. "Nahda" olarak isimlendirilen bu dönemde, yazarlar klasik Arap edebiyatı formunda farklı temalar

¹ İnhitât Dönemi olarak adlandırılan bu dönemin Bağdat'ın Moğollar tarafından istilası ile başladığını söyleyenlerin yanı sıra; Arap edebiyatındaki gerilemenin Bağdat'ın düşmesi ile değil daha öncesinde Arap kültürünün zayıflaması ile başladığını dile getiren araştırmacılar da vardır. Muhammed Mustafa Heddâre, *Buhûs fi'l-edebe'l- 'Arabî el-hadîs* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l- 'Arabiyye, 1994), 9.

² Farklı tasnifler için bk. Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebe'l- 'Arabî: el- 'asru'l-câhilî* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 14-15; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebe'l- 'Arabî* (Beyrut: Dâru'l Cîl, 1986), 38-39; Mehmet Yalar, *Modern Arap Edebiyatına Giriş* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 23-35; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2014), 11-13.

kullanarak yeni eserler yazmışlardır. Batı klasikleri Arapçaya tercüme edilmiş ve Batı kültürünü tanıma ve tanıtmaya çabası başlamıştır. Batı kültürü ile Doğu kültürü bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Bu faaliyetlerde Batı hayranı bir tavrın yanı sıra, Batının iyi yönlerini örnek alan fakat kendi kültürünü korumaya çalışan yaklaşımların da sergilendiği görülmektedir.³

Nahda Dönemi'nde edebiyatta yaşanan canlanmada; Fransız işgalinin ardından Mısır'ın Batı kültürü ile karşılaşması, matbaanın kurulmasıyla kitap basımının artması ve basını yayının gelişmesi, Batıya öğrenci gönderilmesi, Mısır'a Lübnan ve Suriye'den eğitilmiş tabakadan insanların göç etmesi, yeni okulların, üniversitelerin ve dil akademilerinin açılması ve tercüme faaliyetlerinin artması gibi pek çok faktörün etkisi olmuştur.⁴ Bu gelişmeler sonucunda Mısır, Nahda Dönemi'nin önde gelen merkezlerinden biri haline gelmiş ve edebiyat alanında öncü olan pek çok şahsiyet yetiştirmiştir. “*er-Risâle* Dergisinin XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri” adını taşıyan bu çalışmanın ele aldığı *er-Risâle* dergisinin editörü Ahmed Hasan ez-Zeyyât (1885-1968) da bu şahsiyetlerden biridir. Zeyyât Ezher'de ve Mısır (Kahire) Üniversitesi'nde eğitim almış; bu eğitimleri sırasında ünlü şarkiyatçılara talebelik etmiş, klasik Arap edebiyatına yönelmiş ve Kahire'deki edebiyat meclislerine katılmıştır. Fransız Hukuk Okulu'nda da okuyan Zeyyât eğitiminin son yılını Fransa'da tamamlayarak Batı kültürünü tanımıştır. Aldığı bu eğitimlerin neticesinde Klasik Arap edebiyatı ile modern Batı edebiyatı, özellikle de Fransız edebiyatı, Zeyyât'ın beslendiği iki kaynak haline gelmiştir. Çeşitli okullarda Arapça öğretmenliği yapan Zeyyât, 1929-1933 yıllarında Bağdat'ta Yüksek Öğretmen Okulu'nda çalıştıktan sonra Kahire'ye dönmüş ve haftalık edebiyat dergisi *er-Risâle*'yi yayımlamaya başlamıştır. Bu dergi 1953 yılına kadar varlığını sürdürmüş ve kültür hayatının önemli figürleri arasında yer almıştır.⁵

³ Dönemin ayrıntıları için bk. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-hadîs* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1985), 1/17-23; Rahmi Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi* (Ankara: Vadi Yayınları, 2012), 11-23; Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı I* (Ankara: Hece Yayınları, 2015), 13-36; Ahmet Kazım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı* (Konya: Çizgi Kitapevi, 2015), 13-25.

⁴ Ayrıntılar için bk. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-'edebî'l-'Arabî*, (Kahire: Dâr Nahdat Mısır, ts.), 420-430; Sâlim el-Me'ûş, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-hadîs: nemâzic ve nusûs* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabîyye, 2011), 85-119.

⁵ Şükran Fazlıoğlu, “Zeyyât, Ahmed Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/385; Ali Benli, “Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2015), 184-186.

Üç bölümden oluşan bu çalışma edebiyatçı ve gazeteci Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın editörü ve sahibi olduğu, oldukça faal haftalık bir edebiyat, bilim ve sanat dergisi olan *er-Risâle*'nin içeriğini, Arap edebiyatına ilişkin yazıları ve derginin dönemin edebiyatına olan katkılarını ele almaktadır. Birinci bölümünde önce *er-Risâle* dergisinin yayımlandığı ülke olan Mısır'ın siyasî ve sosyal durumu incelenmiştir. Siyasî durum sunulurken İslâm fethinden 19. yüzyıla kadar geçen dönem kısaca özetlenmiş, Arap edebiyatı tarihçilerinin modern Arap edebiyatını Fransız işgali veya Mehmed Ali Paşa Dönemi ile başlatmalarından dolayı 19. yüzyıl sonrasındaki gelişmeler daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın asıl konusu olan 1933-1939 yılları arası dönemin tafsilatlı anlatımı planlanmış fakat Mısır tarihini ele alan çalışmalarda İngiltere ile yapılan 1936 Antlaşması dışında önemli bir gelişmenin kaydedilmediği ve sıkça koalisyon hükümetlerinin kurulup yıkıldığı bilgisi verilerek başbakanların isimleri sayıldığı için bu ayrıntılara yer verilmemiştir. Mısır'ın siyasî durumundan sonra, ülkenin sosyal ve kültürel durumu hakkında bilgi verilmiştir. “Mısır'da Edebî Dergiler ve *er-Risâle*'nin Yeri” başlığında dergiden önce ya da dergi ile aynı dönemde yayımlanan edebî dergiler ele alınmış daha sonra ise derginin tarihi, yayın politikası, yayın periyodu, şekil özellikleri, ana bölümleri, editörünün hayatı ve eserleri son olarak da derginin yazarları hakkında bilgi verilerek derginin konumu tespit edilmiştir.

“*er-Risâle* Dergisinin Muhteva Yönünden İncelenmesi” başlıklı ikinci bölümde, dergide bulunan makaleler tasnif edilmiş ve derginin baş yazılarından başlanarak, dünya edebiyatı, tarih, kültür, toplum, siyaset, ekonomi, eğitim, felsefe, din, bilim, psikoloji, seyahat ve sanat konularını ele makalelerden örnekler verilmiştir. “Arap Edebiyatına Dair Yazıların Analizi” başlıklı son bölümde ise çalışmada yapılan sınırlama gereği *er-Risâle* dergisinin 338 sayısında yer alan şiirler ve şairleri, şiir konulu yazılar; “Kasas” bölümünde yer alan öyküler ve edebî bir tür olarak hikâyeyi ele alan yazılar; edebiyat ve dil konularını içeren makaleler ve son olarak dergide yer almış olan edebî tartışmalar sunulmuştur.

Çalışmanın Önemi

Arap dünyasında *er-Risâle* dergisi ve Ahmed Hasan ez-Zeyyât ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye'de ise dergi ve editörü hakkında yapılan çalışmalar nicelik açısından oldukça sınırlıdır. Bu tez çalışması, derginin yayımlandığı dönemin edebî ortamından bir kesit sunarken dergiyi Türkiye akademisine tanıttak olmasından dolayı

kanaatimizce önem arz etmektedir. Sadece Mısır’da değil tüm Arap aleminde bilinen ve teveccühe mazhar olan bu derginin akademiye tanıtılmasının; sadece Arap dili alanında değil tarih, sosyoloji, siyaset gibi pek çok alanda yapılabilecek yeni çalışmalar hakkında araştırmacılara fikir vereceği düşünülmektedir.

Abbas Mahmûd el-‘Akkâd (1889-1964), Ahmed Emîn (1878-1954), Emîn el-Hûlî (1895-1966), İbrâhîm Abdülkadir el-Mazinî (1890-1949), Muhammed Hüseyin Heykel (1888-1956), Mustafa Sâdık er-Râfi ‘î (1880-1937), Tâhâ Hüseyin (1889-1973) ve Zekî Mübârek (1892-1952) gibi Modern Arap edebiyatının en önemli isimlerinin ve Ali et-Tantâvî (1909-1999), Dureynî Haşbe (1903-1965), Enver el-‘Attâr (1913-1972), Muhammed Abdullah ‘Înân (1896-1986), Necîb Mahfûz (1911-2006), Seyyid Kutub (1906-1966), Sehîr el-Kalemâvî (1911-1997) ve Vidâd es-Sekâkînî (1913-2001) gibi derginin çıkarıldığı dönemde yeni yetişen yazarların, Abdurrahman Şukrî (1886-1958), Ahmed Ramî (1892-1981), Ali Mahmûd Tâhâ (1901-1949) ve İbrâhîm Nâcî (1898-1953) gibi şairlerin yetişmesine ve tanınmasına ortam hazırlayan ve tüm bu edebiyatçıları okurları ile buluşturan bir dergi olan *er-Risâle*’nin ele alındığı bu çalışma kendisinden sonra yapılacak çalışmalara alan açması bakımından da önemlidir.⁶

Çalışmanın Amacı

“*er-Risâle* Dergisinin XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri” başlıklı bu çalışmada modern Arap edebiyatının önemli merkezlerinden biri olan Mısır’da yayımlanmış *er-Risâle*’nin; Arap edebiyatına dair yazılarından yola çıkarak derginin yayımlandığı dönemin edebî hayatına nasıl bir katkı sağladığı, Nahda Dönemi’nin etkili bir figürü olup olmadığı, etkisinin hangi boyutlarda olduğu, bu etkiyi nasıl sağladığı, dergide hangi edebî tartışmaların yer aldığı, iddia ettiği gibi bir edebiyat-bilim-sanat dergisi olup olmadığı, bu alanlara ne oranda ve hangi yazarlar yolu ile katkı sağladığı gibi soruların yanıtı aranacaktır. Cevaplanacak olan bu soruların haricinde *er-Risâle* derginin siyasî bir görüşün temsilciliğini yapıp yapmadığı, belirli bir edebî eğilime ya da ekole ağırlık verip vermediği, hangi konularla daha çok ilgilendiği, şiire ve nesre ne oranda yer verdiği, yazılarının ne oranda tercüme makalelerden veya orijinal metinlerden oluştuğu, derginin halka mı sanat ve edebiyatla uğraşan seçkin bir tabakaya mı hitap ettiği gibi meseleler de ele alınacaktır.

⁶ Benli, “Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı”, 186.

Literatür Değerlendirmesi

Ülkemizde ve Arap dünyasında konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde Türkiye’de *er-Risâle* dergisi üzerine ilmî bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Derginin editörü ve sahibi olan Ahmed Hasan ez-Zeyyât ile ilgili bir eser ve birkaç makale bulunmaktadır. Cemal Abdullah Aydın’ın doçentlik çalışması olan *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*⁷ isimli eser *er-Risâle* dergisinin editörü hakkında ülkemizde yazılmış olan tek kitaptır. Bu çalışma dışında Şükran Fazlıoğlu’nun Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nde “Zeyyât, Ahmed Hasan”⁸ maddesini yazdığı; Ali Benli’nin ise “Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı”⁹ adlı makaleyi kaleme aldığı görülmektedir.

Arapça literatürde ise *er-Risâle* ve Ahmed Hasan ez-Zeyyât hakkında yazılmış pek çok tezin, makalenin ve kitabın olduğu görülmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarı ile 1971’de basılmış olan Cemâleddin el-Âlûsî’nin *Edebü’z-Zeyyât fi’l-‘Irâk* adlı eseri Ahmed Hasan ez-Zeyyât’ı ele alan ilk kitaptır. Zeyyât’ın vefatından üç sene sonra yazılan bu eserde Âlûsî, Zeyyât’ın hayatını, eserlerini ve görüşlerini ele almış; Irak’taki çalışmalarını anlatmıştır.

Âlûsî’den sonra Salâhuddîn Muhammed Hasan Hamza, *Mecelletü’r-Risâle ve devruhâ fi’n-nahdati’l-edebiyeti’l-hadîse 1933-1953*; Ali Muhammed el-Fakî, *Silsiletü ikra’*: *Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve mecelletü’r-Risâle*; Muhammed Seyyid Muhammed, *ez-Zeyyât ve’r-Risâle*; Muhammed Receb Beyyûmî, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât beyne’l-belâga ve’n-nakdi’l-edebî*;¹⁰ Ni‘met Rahîm el-‘Azzâvî, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât kâtiben ve nâkiden*;¹¹ Ali Abdülmuttalib el-Hûnî, *ez-Zeyyât nâkiden*; ‘Alâ’eddîn Vahîd, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve’l-karye*¹² ve Abdurrahman b. Hasan Kâ’id, *Zikrâ ‘uhûd: eşlâ’u sîra zâtiyye* isimli eserleri kaleme almışlardır.¹³

⁷ Cemal Abdullah Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2016).

⁸ Şükran Fazlıoğlu, “Zeyyât, Ahmed Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/385-386.

⁹ Ali Benli, “Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2015), 183-195.

¹⁰ Riyad’da 1985’te basılmıştır.

¹¹ 1986’da Kahire’de basılmıştır.

¹² el-Mansûre’de 1995’te basılmıştır.

¹³ Sayılan bu eserlerden *Edebü’z-Zeyyât fi’l-‘Irâk*, *Mecelletü’r-Risâle ve devruhâ fi’n-nahdati’l-edebiyeti’l-hadîse 1933-1953*, *ez-Zeyyât ve’r-Risâle*, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât kâtiben ve nâkiden*, *ez-Zeyyât nâkiden* ve *Zikrâ ‘uhûd: eşlâ’u sîra zâtiyye* adlı kitaplara ulaşılmıştır.

Mecelletü'r-Risâle ve devruhâ fi'n-nahdati'l-edebiyeti'l-hadîse adlı eser 1977 yılında Ezher Üniversitesi'nde Salâhuddîn Hamza tarafında hazırlanmış olan doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. Yoğun çabalar sonucunda İskenderiye Kütüphanesi'nden temin ettiğimiz bu eser, derginin tüm sayılarını inceliyor gibi görünse de ele aldığı başlıklarla ilgili birkaç yazarın ya da makalenin incelenmesi şeklinde bir yöntem izlemiştir. İlk bölümünde *er-Risâle* dergisinin tarihçesini vermiş,¹⁴ *er-Risâle*'de şiir,¹⁵ *er-Risâle*'nin modern Arap şiirine etkisi,¹⁶ *er-Risâle*'de nesir,¹⁷ *er-Risâle*'nin modern nesir sanatına etkisi,¹⁸ *er-Risâle*'de edebî tartışmalar,¹⁹ modern edebî eleştiride yöntemler²⁰ ve *er-Risâle*'nin modern edebî eleştiriye etkisi bölümü ile son bulmuştur.²¹ Bu eserde bir konu incelenirken önce ele alınan konunun tarihçesi sonra dergiden örnekler verilmiştir. Örneğin “*er-Risâle*'de şiir” başlığında modern Arap şiirinde ortaya çıkan ekoller, bu ekollerin önem verdiği şiir unsurları anlatılmış; daha sonra bu ekollere mensup şairlerin dergide yayımlanmış şiirlerinden örnekler verilmiştir. Nesir bölümünde yine aynı yöntem kullanılarak makale nedir, makalenin unsurları nelerdir, makalede anlatım yöntemleri nelerdir gibi konular ele alınarak dergide bu unsurları ve yöntemleri kullanan yazarlardan örnekler verilmiştir. Bu eser *er-Risâle* dergisi hakkında yapılan ilk çalışma olması açısından önemlidir. Fakat bu çalışmanın bazı bölümlerinde derginin kendisine odaklanmaktan ziyade, başlıkta ele alınan konunun tarihçesine ağırlık verildiği görülmektedir. Ayrıca şiir, nesir, edebî tartışmalar ve edebî eleştiri konularının dışında kalan ve dergide yer alan felsefe, tarih, bilim yazılarına ya da yazarlarına dair bilgi verilmemiştir.

Ali Muhammed el-Fakî'nin *Silsiletü ikra'*: *Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve mecelletü'r-Risâle* adlı eseri ise Ali Şeşel tarafından Muhammed Seyyid Muhammed'in Kahire Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırladığı daha sonra kitap olarak basılan *ez-*

¹⁴ Bu bölümde *er-Risâle*'nin tarihçesi, editörünün hayatı ve görüşleri ve dergide yazan tanınmış edebiyatçılar ele alınmıştır. Salâhuddîn Muhammed Hasan Hamza, *Mecelletü'r-Risâle ve devruhâ fi'n-nahdati'l-edebiyeti'l-hadîse 1933-1953* (Kahire: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabîyye, 1982), 7-42.

¹⁵ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 43-85.

¹⁶ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 87-136.

¹⁷ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 137-217.

¹⁸ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 219-283.

¹⁹ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 285-332.

²⁰ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 333-371.

²¹ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 373-413.

*Zeyyât ve 'r-Risâle*²² eserinden intihal yapılarak hazırlanmakla suçlanmış ve bu iddia bir makale ile ispat edilmiştir.²³

Ali Abdülmuttalib el-Hûnî ise *ez-Zeyyât nâkiden* kitabında, Ahmed Hasan ez-Zeyyât hakkında yazılan eserlerin onunla aynı dönemde yaşamış diğer edebiyatçılara göre çok az olduğunu gördüğünü ve bu kitabı yazma gereği duyduğunu belirtmiştir. Bu açıklamalardan sonra yazar kitabında Zeyyât'ın hayatını, eserlerini, edebiyat anlayışını, edebiyatına etki eden unsurları, edebî tartışmalara yaklaşımını, tiyatroya ve bazı edebî türler ile ilgili eleştirilerini son olarak da belagat ve edebî eleştiri ile ilgili görüşlerini ele almıştır.²⁴

Ahmed Hasan ez-Zeyyât hakkında yazılmış olan en son eser *Zikrâ 'uhûd: eşlâ'u sîra zâtiyye* isimli kitaptır. Eseri yayına hazırlayan Abdurrahman b. Hasan Kâ'id önsözde Zeyyât'ın, arkadaşı Hasan Abdülaziz'e gönderdiği mektupta ve katıldığı bir radyo programında *Zikrâ 'uhûd* isimli bir kitapta çocukluk ve gençlik anılarını yazmak istediğini dile getirdiğini ama ömrünün buna vefa etmediğini söylemektedir. Kâ'id, kendisinin Zeyyât'ın bu arzusunu yerine getirmek için işe koyulduğunu ve *er-Risâle*'den başlayarak Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın yazı yazdığı dergileri taradığını ve ulaştığı yazıları tasnif ettikten sonra belli bir sıraya göre dizip kitaba son halini verdiğini anlatmaktadır.²⁵ Eserin içeriğine bakıldığında altı bölümden oluştuğu; ilk bölümde çocukluk dönemi anıları, ikinci bölümde delikanlılık dönemi anıları, üçüncü bölümde gençlik dönemi anıları, dördüncü bölümde yetişkinlik dönemi anıları, beşinci bölümde ihtiyarlık dönemi anıları, son bölümde ise Zeyyât'ın farklı konular ile ilgili anılarını anlatan yazıların bir araya getirildiği görülmektedir.²⁶

²² Gazetecilik bölümünde hazırlanan bu yüksek lisans tezi 1968'de tamamlanmış, 1982'de basılmıştır. Beş bölümden oluşan bu eser önce Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın hayatını ve eserlerini ele almış, sonraki dört bölümde ise sırasıyla *er-Risâle*'nin tarihçesini, bölümlerini, yazarlarını, ele aldığı sorunları, şekil özelliklerini, reklam politikalarını ve derginin etkisini ele almıştır.

²³ *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle* kitabı basılmadan bir yıl önce yayımlanan Ali Muhammed el-Fakî'nin eseri; önce basıldığı için ilk bakışta kaynak metin olabileceği izlenimi verse de Ali Şelel, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve mecelletü 'r-Risâle* adlı eserin Muhammed Seyyid Muhammed'in tezinden intihal yaptığını ortaya koymuştur. Ali Şelel, "Kitâbân 'ani'z-Zeyyât ve 'r-Risâle: ahtâu's-sârık ahtâu'l-mesrûk", *İbdâ' 6-7* (Haziran-Temmuz 1983), 122-128.

²⁴ Ali Abdülmuttalib el-Hûnî, *ez-Zeyyât nâkiden* (Sebhâ: Menşûrât Kulliyeti'l-âdâb ve't-Terbiye, 1994), 7-10.

²⁵ Abdurrahman b. Hasan Kâ'id, *Zikrâ 'uhûd: eşlâ'u sîra zâtiyye* (Riyâd: Âfâku'l-Marife, 2020), 19-28.

²⁶ Kâ'id, *Zikrâ 'uhûd*, 7-13.

Tüm bu çalışmalar incelendiğinde *Mecelletü'r-Risâle ve devruhâ fi'n-nahdati'l-edebiyeti'l-hadîse* kitabı dışında eserlerin çoğunda, Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın hayatının ve görüşlerinin ortaya konduğu ve bu sırada *er-Risâle*'ye değinildiği fakat derginin edebî yönden değil gazetecilik açısından ele alındığı görülmüştür. Bu eserler dışında Zeyyât hakkında yazılmış pek çok makale ve tez vardır. Bu çalışmalar farklı Arap ülkelerinde yapılmış olmakla beraber daha çok Mısır'da yazılmıştır.²⁷ Tezlerin içeriğine ve dergi ile ilgili olarak yapılmış olan *Keşşâfu'r-Risâle*²⁸ isimli fihrist çalışmasına tüm gayretlerimize rağmen ulaşamadığımız için bunlarla ilgili bir değerlendirme yapılamamıştır.

Kısaca literatüre bakıldığında *er-Risâle* dergisi ile ilgili Türkçe yazılmış bir çalışmanın bulunmadığı, Arapça çalışmaların çoğuna da ülkemizde ulaşma imkanının bulunmadığı görülmüştür. Bu çalışmanın Türkçe literatüre mütevazı bir katkı yapması umulmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

er-Risâle dergisinin 20. yüzyıl Arap edebiyatındaki yerini konu edinen bu çalışmada önce altyapı oluşturmak amacıyla literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra derginin 1933-1953 yıllarını kapsayan yirmi yılı aşkın bir yayın hayatına sahip olması ve haftalık çıkarılması sonucunda toplam 1025 sayıya ulaşmış olması nedeniyle dönem sınırlamasına gidilmiştir. *er-Risâle* dergisini ele alan çalışmalar incelendiğinde derginin 1939 yılı sonunda *er-Rivâye* dergisi ile birleştiği görülmüştür²⁹ ve bu birleşme öncesinde yayımlanmış olan 338 sayının incelenmesine karar verilmiştir. Derginin bölümleri, yazarları ve yazıları incelenirken bu sayılar esas alınmıştır.

Çalışmanın kapsamı dahilindeki sayılar incelenirken *er-Risâle* dergisi editörü Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın Arapça yazılmış tüm yazıları kabul edip edebî kriterlere göre iyi bir

²⁷ Dâru'l-Manzûme'nin tez tarama platformundan isimlerine ulaşabildiğimiz bazı lisansüstü tez çalışmaları şunlardır: 1996 yılında es-Seyyid Muhammed Dîb'in Ezher Üniversitesi'nde doktora tezi olarak hazırladığı "Kadâya'n-nakdi'l-edebî fi mecelleti'r-Risâle: Dirâse fenniyye tahliliyye", Abdülfettah Ebû'l-futûh İbrâhîm'in 1998'de Ezher Üniversitesi'nde yazdığı yüksek lisans tezi "el-Mekâlu'l-luğavî fi mecelleti'r-Risâle fi'l-'akdi'l-evvel min sudûriha", Mahmûd Muhammed 'Amâra'nın Ezher Üniversitesi'nde doktora tezi olarak hazırladığı "Mecelletü'r-Risâle ve devruhâ fi'd-da'veti ilellahi te'âlâ 1933-1953", Muhammed Hasan Cebel'in aynı üniversitede 2009'da yaptığı "ec-Cuhûdü'l-luğaviyye fi mecelleti'r-Risâle min seneti 1944 ilâ seneti 1953 milâdiyyen" isimli doktora tezi ve son olarak el-Munûfiyye Üniversitesi'nde 2019 yılında Muhammed İsmail İbrâhîm İsmail tarafından yapılan "el-Me'arikü'l-edebiyeye havle's-şi'r fi'n-nisfi'l evvel mine'l-karni'l-işrîn: Mecelletü'r-Risâle nemûzecen" isimli doktora tezi.

²⁸ Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye tarafından beş ciltlik bir fihrist çalışması yapılmıştır.

²⁹ İki derginin birleşmesine dair ayrıntılar birinci bölümde "Mısır'da Edebî Dergiler ve *er-Risâle*'nin Yeri" başlığında ele alınmıştır.

üsluba sahip olan makaleleri yazarının tanınmış olup olmamasına bakmadan dergide yayımladığı, bazı makalelerin sonunda yazarların soyadları verilmeden adları ve meslekleri ya da sadece yazının gönderildiği şehre dair bilginin yer aldığı görülmüştür. Derginin bazı bölümlerinin ve makalelerin kim tarafından yazıldığının bilgisi verilmediğinden dipnotlarda “yazarı belirtilmemiştir.” şeklinde açıklamalar verilmiştir. Müstear isimle makaleleri yayımlanan kişilerin tespitinde ise *Mu‘cemü’l-esmâi’l-müste‘âre ve ashâbuhâ lâ siyyemâ fi’l-edebi’l-‘Arabî el-hadîs* gibi eserlere başvurulmuş fakat bu eserlerde bulunamayan isimler dergide geçtiği şekilde zikredilmiştir.³⁰ Ahmed Hasan ez-Zeyyât’ın yazar yelpazesini geniş tutması, az tanınmış ya da hiç tanınmamış olan kişilerin yazılarına dergide yer vermesi, o kişiler hakkında bilgi elde etmeyi de zorlaştırmıştır. Literatür değerlendirmesi başlığında bahsi geçen eserlerde de bu yazarlar hakkında bilgiye rastlanmamış ve isimler olduğu gibi aktarılmıştır. Çalışmanın 20. yüzyılda yayımlanmış bir dergiyi incelemesi ve ülkemizde modern dönem ile ilgili Arapça eserlere ulaşmanın klasik dönem literatürüne nispetle daha zor olması da yaşanan bir diğer zorluktur. Elbette Arap ülkelerinde elektronik kaynakların ve tez veri merkezlerinin uluslararası paylaşımına açık olmaması da yapılan çalışmalara ulaşılmasını veya erişimi zorlaştırmıştır. Derginin yayımlandığı dönem olan 1933-1953 yıllarının Mısır’ın İngiliz işgalinde olduğu dönemi kapsamaması da bir başka zorluk ortaya çıkarmıştır. Türk araştırmacılar Mehmed Ali Paşa Dönemi ve 19. yüzyıl ile ilgili pek çok eser telif etmiş ve o dönem ile ilgili çeviriler yapmışlardır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonraki dönemde Mısır’ın durumuna ilgi azalmış ve iki ülkenin dış ilişkileri, dış politikaları ve Mısır’daki İslamî hareketler dışındaki konularla neredeyse hiç ilgilenilmemiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Nitel yöntemin benimsendiği bu çalışmanın ilk bölümünde literatür taraması ve dokümantasyon yöntemi kullanılarak Mısır’ın siyasî, sosyal ve kültürel durumu kısaca ele alınmış ve yine aynı yöntemlerle derginin yayın hayatına başlaması, dönemleri, yayın politikası, periyodu, şekil özellikleri, ana bölümleri, editörü ve yazarları konularına temas edilmiştir. İkinci bölümde ise dergi yazıları taranarak içerik analizi yapılmış ve dergide bulunan makaleler konularına göre tasnif edilmiştir. Dergide yer alan konular tespit edilip

³⁰ Derginin yazarları başlığında bu konu ile ilgili örnekler verilmiştir.

sınıflandırıldıktan sonra her başlıkta birkaç yazı ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, diğer yazıların sadece başlıklarına değinilmiştir. Son bölümde de Arap edebiyatına dair makalelerin betimsel içerik analizi yapılarak; şiir, öykü, edebiyat ve dil gibi konuları ele alan yazılar incelenmiştir. “Şiir” başlığında, dergide yer alan şiirlerin yazarlarına ve konularına değinilmiş olup, şiirlerin tahlilleri yapılmamıştır. Nitekim şiirlerin içerik ve üslup açısından tahlilleri ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek kadar ayrıntılı ve uzun bir iştir. “Öykü” başlığında, Arap edebiyatında öykü ile ilgili kısa bir bilgi verildikten sonra dergide hikayelerine yer verilen yazarlardan örnekler verilmiştir. “Edebî Makale” başlığında dergide yer alan edebiyat ve dil konulu makalelerin içerikleri incelenmiştir. Bölümün son başlığı olan “Edebî Tartışmalar” konusunda ise tezin kapsamına dahil olan 338 sayıda yer almış yazılardan hareketle dönemin edebiyatçıları arasında cereyan etmiş olan tartışmalar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Son olarak çalışmada takip edilen bazı teknik hususlara gelecek olursak, 17. yüzyıl ve öncesinde doğan edebiyatçıların ve tarihî şahsiyetlerin isimlerinin ilk zikredildiği yerde ölüm tarihleri ilk olarak hicrî daha sonra miladi takvim kullanılarak verilmiş; bu yüzyıldan sonra doğanların ise doğum ve vefat tarihleri miladi olarak zikredilmiştir. İstılâhî kavramlar, kişi ve eser isimlerinin yazımında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi maddeleri ve kuralları referans alınmıştır. Dipnot ve kaynakçada İsnad atıf sistemi kuralları esas alınmıştır. Dergide yazar ismi belirtilmeyen yazılarda sadece makale ismi verilmiş; eğer yazar müstear isim ya da isminin baş harflerini kullanmışsa o isim ya da harfler dipnotlarda verilmiş müstear isim ve isim kısaltması harflerin kime işaret ettiği derginin yazarları başlığında verilmiştir. Tespit edilemeyen isimler olduğu gibi bırakılmıştır.

1. BÖLÜM: *er-RISÂLE* DERGİSİ ve YAYIMLANDIĞI DÖNEM

Bu bölümde tezin konusu olan *er-Risâle* dergisinin yayımlandığı dönemde Mısır'ın siyasî, sosyal ve kültürel durumu hakkında bilgi verilecek ve ardından derginin yayın hayatı, dönemleri, genel özellikleri, editörü ve yazarları ele alınacaktır.

1.1. *er-Risâle*'nin Ortaya Çıktığı Ortam

Bir coğrafyada ortaya çıkan fikir ve düşüncelerin doğrudan olmasa bile siyasî ve sosyal ortam ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bu sebeple bu bölümde, önce çalışmanın konusu olan ve 1933'te yayın hayatına başlayıp 1953'te kapanan *er-Risâle* dergisinin yayımlandığı Mısır'ın siyasî tarihi, sosyal ve kültürel durumu ele alınacak daha sonra derginin genel özellikleri sunulacaktır.

1.1.1. Mısır'ın Siyasî Durumu

Bu başlık altında Mısır'ın siyasî tarihi, İslâm fethinden 19. yüzyıla kadar kısaca özetlenecek; araştırmacıların modern Arap edebiyatını Napolyon'un Mısır'ı işgali (1798) veya Mehmed Ali Paşa Dönemi (1805-1849) ile başlatmaları sebebiyle, Fransız işgali sonrası dönem daha ayrıntılı sunulacaktır.

Mısır milattan önceki çağlarda, yaklaşık MÖ 5000'lerde, kurulmuş olan en eski medeniyetlerinden birine ev sahipliği yapmış ve ilk çağlardan beri sahip olduğu önemi günümüze kadar sürdürmüştür. Afrika kıtasından Asya'ya geçişte önemli bir basamak olması, Nil nehrinin verimli suları ve Nil vadisi çağlar boyunca Mısır için coğrafi ve jeopolitik açıdan önemli bir avantaj sağlamıştır. Mısır Hz. Ömer Dönemi'nde (13-23/634-644), 'Amr b. el-Âs (ö. 43/664) komutasında fethedilmiş (19-21/640-642), bu fetih sonrasında da İslâm coğrafyasının ve medeniyetinin en önemli siyasî ve kültürel merkezlerinden biri olagelmıştır.³¹

Fetihten sonra 'Amr b. el-Âs'ın Mısır'a vali tayin edilmesi ile başlayan İslâm devletlerinin hakimiyeti, Emevî ve Abbâsî Dönemleri'nde içinde Türk valilerin de bulunduğu çok sayıda vali ile sürdürülmüştür. Abbâsîler Dönemi'nde yönetimin

³¹ İslâm fethi öncesi Eski Mısır ve Bizans Dönemi için bk. Hilal Görgün, "Mısır (Başlangıçtan Bizans Dönemine Kadar)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/555-557; Casim Avcı, "Mısır (Bizans Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/557-559; Yûsuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 5-70.

zayıfladığı yıllarda vali olan Ahmed b. Tolun (ö. 270/884), Tolunoğulları Devleti'ni³² (254-292/868-905) kurmuştur. Tolunoğulları Devleti'nin yıkılmasıyla kısa bir süre yeniden Abbâsî idaresine geçen bölgeye daha sonra İhşîdiler³³ (323-358/935-969) hâkim olurken, Eyyübîler'in³⁴ (567-866/1171-1462) kurulmasına kadar da bölgede Fâtımîler³⁵ (297-567/909-1171) hüküm sürmüştür.³⁶

Eyyübîler'in zayıflamasının ardından Eyyübî ordusundaki Türk asıllı azatlı emirler, Memlûk Devleti'ni (648-923/1250-1517) kurmuşlardır. Uzun süre bölgeyi Haçlılar'dan koruyan Memlûkler, Bağdât'ın 656/1258'de Moğollar tarafından işgalinden ve Abbâsî halifesinin öldürülmesinden sonra Mısır'da hilâfeti sürdürmüş ve Kahire'yi İslâm dünyasının dinî ve siyasî merkezi haline getirmişlerdir. Memlûkler'in Ridâniye Savaşı'nda (923/1517) Osmanlılara yenilip yıkılmasıyla Mısır Osmanlı'nın hâkimiyetine girmiştir.³⁷

Osmanlı idaresinde beylerbeyilik haline gelen Mısır, Osmanlı yönetiminin ilk dönemlerinde Memlûk ileri gelenleri tarafından idare edilmiştir. Daha sonra merkezden valilerin tayin edilmesi ile zamanla Osmanlı kanunlarını benimseyen bir eyalet haline dönüşmüştür. Osmanlı merkezî yönetimin zayıfladığı dönemlerde, Memlûk emirlerinin yönetimdeki etkisi artmış ve zaman zaman bağımsızlık için isyanlar yaşanmıştır. 18. yüzyılın sonunda Memlûk beyleri bağımsızlıklarını elde etmek için Rusya'dan yardım talebinde bulunmuştur. Bu gelişmeler İngiltere ve Fransa'nın da bölgedeki faaliyetlerini

³² Devletin kurucusu Ahmed b. Tolun, Halife Me'mûn'un önemli kumandanlarındandı. Mısır Valisi Bayık Bey'in vekili sıfatıyla Mısır'a gitmiş ve Tolunoğulları'nın temellerini atarak tarihteki ilk Müslüman Türk devletini kurmuştur. Halife Müktefi Dönemi'nde (289-295/902-908) Tolunoğulları yıkılmış bölge tekrar Abbâsî hakimiyetine geçmiştir. Nadir Özkuyumcu, "Tolunoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/233-236; Saim Yılmaz, *Mu'tazî ve Müktefi Döneminde Abbâsîler* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2006), 322-347.

³³ Abbâsîlerin merkezî otoritesinin zayıfladığı dönemlerde Mısır'da kurulan Türk hanedanıdır. Ahmet Ağırakça, "İhşîdiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/551-553.

³⁴ Türk-Kürt-Arap karışımı olan Eyyübî ailesinin kurduğu hanedanıdır. Ramazan Şeşen, "Eyyübîler (Siyasî Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/228-237.

³⁵ Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler (Siyasî Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/228-237.

³⁶ İslâm fethi ve sonrası için bk. Cengiz Tomar, "Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/559-563; Afâf Lütfî al-Sayyid Marsot, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 1-25.

³⁷ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/90-97.

arttırmıştır. Fransızlar Mısır ile bir ticaret antlaşması imzalamış,³⁸ İngiltere ise Bâbîâli'ye baskı yaparak Fransa'nın Kızıldeniz'e inmesini engellemek için Fransız-Memlûk antlaşmasını ilgaya çalışmıştır. Osmanlı, bu karışıklıklara son vermek amacıyla Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı (ö. 1204/1790) Mısır'a göndermiştir. Hasan Paşa, Memlûk beylerini yenmiş fakat Osmanlı'nın Rusya ve Avusturya ile savaşa girmesi üzerine durumu tam bir çözüme kavuşturamadan İstanbul'a dönmüştür. Memlûk beylerinin yönetimdeki etkisi 1798'de Fransızların Mısır'a girişine kadar sürmüştür.³⁹

Napolyon Bonapart'ın (1769-1821) Mısır'ı işgali ile ülke tarihinde yeni bir döneme girilmiştir. Fransızların VII. Haçlı Seferi'nde (1248-1254) IX. Louis (1226-1270) ile başlayan Mısır'a dair emelleri bu işgal ile gerçekleşmiştir. Osmanlı ile ilişkileri iyi olan Fransa uzun süre bu işgali gerçekleştirmek için bir adım atmazken, Kızıldeniz'e inerek Hindistan'a gidişini kolaylaştırmak ve en büyük rakibi olan İngiltere'nin önüne geçmek istemiştir. Ayrıca Napolyon ve onun düşüncesinde olan Fransız yöneticiler Osmanlı'yı ölüme mahkûm bir hasta olarak görmüş ve kendileri harekete geçmezse bu mirası İngiltere'nin değerlendireceğini düşünmüşlerdir. Üç yıl süren Fransız işgali 1801 yılında Osmanlı ve İngiliz donanmasının iş birliği ile sonlandırılmıştır.⁴⁰

Bir Osmanlı askeri olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa (1769-1849) 1805'te yönetimi ele geçirene kadar ülkede Memlûk beyleri ve Osmanlı yöneticileri arasında mücadelelerle geçen karışık bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemin sonunda Mehmed Ali Paşa halkın ve ulemânın desteğini sağlamış, Bâbîâli de onu vali tayin etmek zorunda kalmıştır. Valiliği süresince zaman zaman Osmanlı'ya askeri birlikler göndererek imparatorluk adına savaşırken daha sonra Mısır'ı bağımsız bir vilayet yapma girişimlerinde bulunmuş ve Mısır meselesi Batılı ülkelerin de müdahil olması ile uluslararası bir sorun haline gelmiştir. 1840'ta yapılan Londra konferansının ardından 1841'de Sultan Abdülmecit'in (1839-1861) çıkardığı fermanla Mehmed Ali Paşa kaydıhayat şartı ile Filistin'in

³⁸ 1785'te Fransız ticaret gemilerinin Süveyş kanalından geçerek Hindistan ve uzak doğuya ulaşmasını sağlayan bu antlaşma Memlûklü İbrâhîm Bey ile yapılmıştır. Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve'l-mu'âsır* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2018), 56.

³⁹ Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Mısır (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/563-565; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 11-53.

⁴⁰ Napolyon Osmanlı ile ilişkilerini zedelememek için kendini bir işgalci gibi değil, Memlûk Beylerinin isyanlarını bastırmak isteyen bir müttefik gibi tanıtmış ve halka iyi davranmıştır. Ayrıntılar için bk. Ahmet Kazım Ürün, *1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair Ahmet Şevki* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002), 12; Borisovich Lutsky, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, çev. Turan Keskin (İstanbul: Yordam Kitap, 2011), 37-40; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 57-96.

yönetimini, miras yolu ile ailesine devredilmek üzere de Sudan ve Mısır'ın valiliğini elde ederek hanedanlığını kurmuştur.⁴¹

Mehmed Ali Paşa Dönemi'nde modern bir ordu kurulmasına çok önem verilmiş ve bu yolla modernleşmenin kapısı açılmıştır.⁴² Mehmed Ali Paşa'nın 1848'de bazı sağlık problemleri yaşaması sebebiyle İstanbul'a çağrılan İbrâhîm Paşa Mısır'a vali tayin edilmiş ancak aynı yıl Mehmed Ali Paşa'dan önce vefat etmesi üzerine yönetimi I. Abbas Hilmi Paşa (1848-1854) devralmıştır. I. Abbas Hilmi, Mehmed Ali Paşa Dönemi'nde takip edilen Batılılaşma politikasını sınırlı bir şekilde sürdürmüş ve birçok Avrupalı uzmanın işine son vererek yerel unsurların istihdamına imkân tanımış, Bâbîâli ve İngiltere ile denge siyaseti gözetmiştir. I. Abbas Hilmi'den sonra yerine amcası Said Paşa (1854-1863) geçmiştir. Said Paşa, askerlik ve vergi sistemi gibi bazı konularda yenilikler yapmış; yeni bakanlıklar kurmuştur. Tarım ve denizcilikte de yeni uygulamalar başlatmış, Mısır Bankası'nı kurmuştur. Ancak Avrupalılara Süveyş Kanalı'nı açma imtiyazı vermesi; yine yabancı şirketler aracılığı ile Kahire, İskenderiye ve Süveyş arasında telgraf hatları döşetmesi Mısır'ı Batı tehditlerine ve uluslararası çekişmelere açık hale getirmiştir. Ayrıca 1862 yılında Avrupa'dan aldığı borç, Mısır maliyesinin yabancıların kontrolüne girmesini kolaylaştırmış ve sonraki dönemlerde malî konularda zorluklar yaşanmasına yol açmıştır.⁴³

Said Paşa 1863'te vefat etmiş yerine Mehmed Ali Paşa'dan sonra ikinci büyük reformist olarak kabul edilen İsmail Paşa (1830-1895) geçmiştir. Yeni vali Mısır yönetiminde Osmanlı Devleti'nin etkisini azaltmak için imtiyazlar elde etmeye çalışmış ve

⁴¹ Hicaz seferi ve Mora seferinde Osmanlı adına savaşan Mısır ordusu ve Mısır valisi, II. Mahmûd'un (1808-1839) Osmanlı yönetiminin merkezi gücünü arttırmak için valilerin gücünü azaltmaya çalışmasıyla Osmanlı ile mücadeleye başlamıştır. Özge Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı: Modernleşme, Merkezileşme ve Özerklik* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 88-111; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadis ve'l-mu'âsir*, 97-164; Hilal Görgün, "Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/569; Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/62-64.

⁴² Bir Osmanlı askeri olan Mehmed Ali Paşa, güçlü bir ordu olmadan hanedanının devam etmesinin güç olacağını görmüş ve modern bir ordu kurmak için harbiye mektebi açmış, silah temini için mühimmat imali yapacak fabrikalar kurmuştur. Ayrıca özel kurullar açarak; maliye, toprak, vergi, ordu, tarım, alt yapı, sanayi, eğitim ve sağlık gibi pek çok alanda yenilikler yapmış ve Mısır'ın ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Ayrıntılar için bk. Muhammed Sabrî, *Târîhu Mısır min Muhammed Ali ile'l-'asri'l-hadis* (Kahire: Mektebetü Medbûli, 1996), 39-57; Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı*, 63- 88; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadis ve'l-mu'âsir*, 165-184.

⁴³ İlhan Şahin, "Abbas Hilmi I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/25; Sabrî, *Târîhu Mısır*, 80-92; Zekeriya Kurşun, "Said Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/573-574; Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı*, 121-127; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadis ve'l-mu'âsir*, 185-193.

Avrupalıların siyasî desteğini almak için çabalamıştır. Bu çabalar sonucunda 1866 tarihli fermanla yönetimde ekberiyet⁴⁴ kaidesi yerine babadan oğula intikal kabul edilmiş ve Sudan’da bazı bölgeler Mısır idaresine bırakılmıştır. Ayrıca İsmail Paşa aynı yıl ikinci bir fermanla “hidiv” unvanını almıştır.⁴⁵ Bir yıl sonra yeni bir ferman ile Mısır’ın imtiyazları genişletilmiş ve İsmail Paşa, Mısır’ın iç idaresiyle ilgili düzenlemeler yapma hakkının yanı sıra yabancı devletlerle siyasî olmayan anlaşmalar imzalama yetkisini de elde etmiştir. Daha sonra Avrupa’ya yaptığı seyahatte bağımsız bir hükümdar gibi davranan ve Avrupalı hükümdarları Süveyş Kanalı’nın açılışına davet eden İsmail Paşa, Bâbîâli’den tepki almış ve ihtar ile uyarılmıştır. 1869’da hidivin imtiyazları kısıtlanırken 1872’de İstanbul’a giden İsmail Paşa, Osmanlı devlet adamlarına dağıttığı hediyeler ile kısıtlamaları kaldırtmış ve Avrupa devletleriyle dış borç antlaşması imzalama yetkisi almıştır. 1873 yılında çıkarılan fermanla da 1841’den beri Mısır’a verilen imtiyazların hepsi onaylanmıştır. Tüm bu fermanların çıkarılması için padişaha ve devlet adamlarına yüksek meblağlar veren İsmail Paşa, bu ödemeleri yapmak ve ülkeyi geliştirmek için Avrupa bankalarından borç almıştır. Böylece Mısır’da artan vergiler ve dış borçlar malî durumu olumsuz etkilemiştir. İsmail Paşa, yaptığı reformları finanse etmek için aldığı borçların yol açtığı malî krizden kurtulmak amacıyla Süveyş Kanalı hisselerini İngiltere’ye satmış bu durum ise ülkenin iç işlerine dış müdahale yolunu açmıştır. Hidiv hakkında da alacak davaları açılmış ve 1876’da alacaklı Avrupa devletleri Düyûn-ı Umûmiyye Sandığı’nı kurmuşlardır. Mısır maliyesi İngiltere ve Fransa kontrolüne geçerken Mısır’da bulunan yabancıların davalarına bakmak üzere mahkemeler kurulmuş ve istişarî mebuslar meclisi açılmıştır. Kurulan hükümette İngiliz ve Fransız iki nâzırın bulunması halkın tepkisi ile karşılaşmış ve bakanlar görevden alınmıştır. Bu görevden almayı kendisine verilen sözün tutulmaması ve borçlarının güvence altında olmadığı şeklinde yorumlayan Fransa ve İngiltere, Bâbîâli’ye baskı yapmıştır. Bu baskı neticesinde 1879’da İsmail Paşa azledilmiş, yerine oğlu Tefvik Paşa (1852-1892) tayin edilmiştir. İsmail Paşa’yı azleden Bâbîâli böylece Mehmed Ali Paşa ailesine verdiği bazı imtiyazları

⁴⁴ 1841’de Mehmed Ali Paşa’ya verilen fermanla Mısır valiliği ailenin en büyüğüne veraset yolu ile devredilecek şekilde düzenlenmişti. Kutluoğlu, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, 25/64.

⁴⁵ Mısır valileri için kullanılan Farsça kökenli bu terimin sözlük anlamı emir, kabile reisidir. Osmanlı sadrazamına eşit bir statüdür. Mehmet Kanar, “hediv”, *Kanar Farsça Türkçe Sözlük* (İstanbul: Say, 2013), 650; Özkoç, *Mısır’ın Uzun 19. Yüzyılı*, 12.

geri almayı ve dış müdahaleyi azaltmayı isterken Doksanüç Harbi⁴⁶ yenilgisi ve Osmanlı Devleti'nin durumu bunu mümkün kılmamıştır.⁴⁷

Hidiv Tefvik Paşa, İsmail Paşa Dönemi'nde yaşanan ekonomik ve siyasî hadiselerden dolayı ülkede artan yabancı düşmanlığını ve bu ortamda ortaya çıkan yerli muhalefeti kontrol etmeye çalışmıştır. Ekonomik durum ve siyasî olaylar ülkede millî bir hareketin doğmasına sebep olmuştur. 1879'da el-Hareketü'l-vataniyye ortaya çıkmış ve bu hareketin ordudaki destekçileri 1881'de Ahmed 'Urâbî Paşa (1841-1911) liderliğinde ayaklanma başlatmıştır. Bu ayaklanma dış borçların etkisi ile ülkede yaşayan yabancılara ayrıcalıklar tanınmasına ve Mısırlıların ülkedeki siyasî ve askerî pozisyonlarda etkisinin azaltılmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁸ Hidiv; halkın desteğini alan bu hareketin, meclis kurma ve ülke yönetiminde söz sahibi olma gibi isteklerini kabul etmiş görünse de askerî kanat ve siyasî yapıyı ihtilafa düşürecek hamleler yapmıştır. Milliyetçi hareketler ve tepkilerle ülkedeki etkinliğinin azaldığını gören İngiltere, ülkedeki bu kargaşadan yararlanarak İskenderiye'yi topa tutmuş, daha sonra Tellülkebîr'de yaşanan çarpışmalar neticesinde Mısır'ın fiilen işgalini gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin ve Avrupalı devletlerin bu işgale karşı çıkması üzerine, asayiş sağlanınca Mısır'ı terk edeceğini ve Osmanlı Devleti'nin hükümranlık haklarının bakî olduğunu söyleyen İngiltere, 1885'te Osmanlı ile antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre her iki devlet, İngiliz güçlerinin Mısır'dan çekilmesi için gerekli hazırlıklar yapılana kadar birer fevkalâde komiser tayin ederek ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. İngiltere Lord Cromer unvanıyla bilinen Sir Evelyn Baring'i (1841-1917) tayin ederken, Osmanlı Devleti Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı (1839-1919) Mısır fevkalâde komiserliği ile görevlendirmiştir. Bu yeni durum ülkede üç farklı otoritenin ortaya çıkmasına yol açmış ve siyaseti gergin hale getirmiştir. Bu üç otoriteden biri olan hidivlik Tefvik Paşa

⁴⁶ 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı Rumî takvime göre 1293 yılına rastladığı için Doksanüç Harbi olarak bilinmektedir. Ayrıntılar için bk. Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/498-499.

⁴⁷ Sabrî, *Târîhu Mısır*, 95-117; Nâsir el-Ensârî, *el-Mücmel fî târihi Mısır en-nuzumu 's-siyâsiyye ve 'l-idâriyye* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1997), 248-252; Muhammed Mahmûd es-Serûcî, *Dirâsât fî târihi Mısır ve Sudân el-hadis ve 'l-mu'âsır* (Kahire: y.y., 1998), 114, 123; Atilla Çetin, "İsmail Paşa, Hidiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/117-119; Görgün, "Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)", 29/569-570; Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı*, 128-162; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadis ve 'l-mu'âsır*, 193-215.

⁴⁸ Modern Mısır tarihinin ilk örgütlü ya da düzenli ayaklanması olarak tanımlanan bu hareketin hazırlayıcı sebepleri ve ayrıntıları için bk. Sabrî, *Târîhu Mısır*, 189-212; Serûcî, *Dirâsât fî târihi Mısır ve Sudân el-hadis ve 'l-mu'âsır*, 113-136; Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı*, 159-174; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadis ve 'l-mu'âsır*, 221-228.

Dönemi'nde zayıflamış; Osmanlı otoritesi ise resmîyette kalmış; İngiltere'nin fiilî hâkimiyeti güçlenmiştir. Bu süreçten sonra siyaset bu güçlerin çekişmelerine sahne olmaya başlamıştır.⁴⁹

Tevfik Paşa'dan sonra 1892'de hidiv ilan edilen oğlu II. Abbas Hilmi (1874-1944), önce İngiliz işgaline karşı halkın tepkisi ile oluşan ve Mustafa Kâmil'in (1874-1908) liderliğini yaptığı el-Hareketü'l-vataniyye'yi desteklemiş daha sonra İngilizler ile girdiği mücadele neticesinde desteğini çekmek zorunda kalmıştır. Dedesi İsmail Paşa'yı örnek alan genç hidiv Mısır'ı bağımsızlaştırmak için çabalamıştır. I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) başlamasıyla Mısır'ın bütün resmî finans kaynaklarına el koyan ve ülkeyi himayesine alan İngiltere, II. Abbas Hilmi'yi görevden alarak yerine amcası Hüseyin Kâmil'i (1853-1917) Mısır sultanı olarak ilân etmiştir. Böylece Mısır'ın Osmanlı ile bağı yok sayılmıştır.⁵⁰

Hüseyin Kâmil, İngiltere'nin adamı olarak görüldüğünden halk tarafından benimsenmemiş ve sürekli protestolarla karşılaşmıştır. İşgal güçleri ise protestoları yasaklayıp muhalif siyasetçileri ve yazarları sürmüş ya da hapse atmıştır. Hüseyin Kâmil'in 1917'de vefat etmesiyle yerine kardeşi Ahmed Fuâd (1868-1936) geçmiştir. İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Mısır'ı himayesine alması ve sonrasında sıkıyönetim ilan etmesi ile ülkede siyasî faaliyetler dururken, Fuâd Dönemi'nde bir canlanma yaşanmış ve savaş sonrası Mısır'ın bağımsızlığını elde etme çabaları görülmüştür.⁵¹

I. Dünya Savaşı sonunda Sa'd Zağlûl (1857-1927), arkadaşları ile Paris Barış Konferansı'na katılıp Mısır'ın durumunu uluslararası düzeyde görüşmek istemiş; ancak İngiltere buna izin vermemekle onu ve arkadaşlarını Malta'ya sürmüştür. Buna bir tepki

⁴⁹ Sabrî, *Târîhu Mısır*, 213-236; Serûcî, *Dirâsât fî târîhi Mısır ve Sudân el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 126-132; Ürün, *1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair Ahmet Şevki*, 18-21; Görgün, "Mısır (İngiliz İşgali Dönemi)", 29/570; Şit Tufan Buzpınar, "Tevfik Paşa, Hidiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/15; Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı*, 174-188; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 231-246.

⁵⁰ İlhan Şahin, "Abbas Hilmi II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/ 26; Ürün, *1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair Ahmet Şevki*, 26- 27; Görgün, "Mısır (İngiliz İşgali Dönemi)", 29/570; Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı*, 190-191, 195-199; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 247-253. Bu dönemde Mısır'ın Sudan'daki hâkimiyeti ile ilgili de sorunlar yaşanmıştır. Ayrıntılar için bk. Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 253-263, 278-281.

⁵¹ Mustafa L. Bilge, "Fuâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/201; Zekeriyâ Kurşun, "Hüseyin Kâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/553-554; Görgün, "Mısır (İngiliz İşgali Dönemi)", 29/570-571.

olarak halk sokağa dökülmüş ve 1919 Ayaklanması⁵² meydana gelmiştir. Artan gerginlik neticesinde Zağlûl ve arkadaşları sürgünden Paris'e gönderilmiştir. Mısır'ın durumunu anlatıp yeni bir düzen oluşturma umudunda olan kurul, Mısır'ın İngiliz mandası olmasının kararlaştırılmasıyla başarısızlığa uğramıştır. Bu durum protestoları yeniden başlatmıştır. Üç yıl süren mücadeleler sonrasında İngiltere 1922'de bazı kayıtlarla Mısır'a bağımsızlık verdiğini duyurmuş ancak Mısır'ın statüsünde bir değişiklik olmamış, aksine işgal meşrulaştırılmıştır. İngiltere; Mısır'ın herhangi bir işgal durumunda kendisi tarafından savunulması, Hindistan ile bağlantı sağlayan Süveyş Kanalı'nın ve haberleşmenin güvenliğinin sağlanması, azınlık ve yabancıların haklarının korunması ve Sudan'da İngiliz yönetiminin haklarının korunması kaydı ile Mısır'ın özgürlüğünü tanımış, bu şartlar ise bağımsızlığın şekli olması sonucunu doğurmuştur. Bu gelişmelere rağmen Mısır, devlet kurumlarını oluşturmaya başlamış ve Ahmed Fuâd kral (melik) unvanını alarak monarşi ilan etmiştir. 1923 yılında krala geniş yetkiler veren, parlamentonun meclis ve senatodan oluşmasını sağlayan bir anayasa oluşturulmuştur. 1924'te ise sürgünden dönen Sa'd Zağlûl başkanlığındaki Vefd Partisi'nin ezici üstünlüğü ile sonuçlanan seçimler neticesinde ilk Vefd hükümeti kurulmuştur.⁵³

Mısır'ın tam bağımsızlığını ve Sudan'ın İngiliz yönetiminden ayrılıp ülkesine ilhakını isteyen Sa'd Zağlûl ve hükümeti, İngiltere'nin Sudan genel valisi ve Mısır ordu komutanının öldürülmesi üzerine İngiliz hükümetinin kendisini bu ölümden sorumlu tutması sebebiyle istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu istifa ile Vefd'in halk desteği artmış fakat güçlü milliyetçi bir hükümetle çalışmaktansa daha zayıf siyasîlerle çalışmak isteyen kral; kendisine başbakanı belirleme ve azletme, meclisi dağıtma, senato başkanını ve senatonun beşte ikisini tayin ve kanunları veto etme hakkı gibi geniş yetkiler vermiş olan anayasa gereğince yeni bir başbakan atama fırsatı bulmuştur. Bu yeni hükümetten sonra 1924-1935 yılları arasında Mısır'daki siyasî hayatın kral, Vefd Partisi ve İngilizler arasındaki çekişmelerle geçtiği görülmektedir. Bu süreçte kral, görünürde siyasî partili seçime dayalı ama aslında otokratik bir yönetim için mücadele ederken işgalciler kendi

⁵² Ayrıntılar için bk. Serûcî, *Dirâsât fî târihi Mısır ve Sudân el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 159-196; Abdülaziz Cemâleddîn, *Târîhu Mısır: min bidâyâti'l-karni'l-evvel el-milâdî hattâ nihâyeti'l-karni'l-işrin* (Kahire: Mektebetü Medbûlî, 2006), 4(2)/1467-1472; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 287-301.

⁵³ Sabrî, *Târîhu Mısır*, 236- 240; Bilge, "Fuâd", 13/201; Serûcî, *Dirâsât fî târihi Mısır ve Sudân el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 138, 150-170; Cemâleddîn, *Târîhu Mısır*, 4(2)/1477-1480; Görgün, "Mısır (Krallık Dönemi)", 29/571; Hilal Görgün, "Sa'd Zağlûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/378-379; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 272-313.

menfaatleri gereği kral ya da siyasîlerle anlaşmalar yapmışlardır. Kral ya da İngilizlerin çıkarlarına muhalefet eden hükümetler uzun süre iktidarda kalamadığı ve iş birliği yaptığında da halk tarafından protesto edildiği için pek çok hükümet kurulmuştur. Bu hükümetler tam bağımsızlık için İngiltere ile birçok kez masaya oturmuş ama sonuç alamamıştır. 1935'te Habeşistan'ın İtalya tarafından işgali ile Hindistan'a ulaşım yolu tehlikeye giren İngiltere, Mısır ile iş birliği yapmak zorunda kalmıştır. Kral Fuâd'ın vefatından sonra 1936'da İngiliz işgalinin aşamalı olarak kaldırılmasına dair yirmi yıl geçerli olacak bir antlaşma imzalanmıştır. Kral Fuâd Dönemi'nde Mısır Bankası'nın kurulmasıyla ekonomik bağımsızlık için bir adım atılmış olan Mısır, bu antlaşmayı tam bağımsızlık yolunda önemli bir basamak olarak görmüştür. Antlaşmanın içeriğine bakıldığında bağımsızlığa götürmediği bilakis işgali resmîleştirdiğini söyleyen araştırmacılar da olmuştur.⁵⁴

Ahmed Fuâd'ın yerine genç yaştaki oğlu Fâruk (1920-1965) geçmiştir. Vefd ve lideri Nehhâs Paşa (1879-1965) ile arası iyi olmayan Kral Fâruk Dönemi'nde, önceki yıllarda olduğu gibi, bu iki gücün birbiri ile çekişmesi sonucunda 1952'deki devrime kadar kısa süreli hükümetler iş başına gelmiştir. Siyasî açıdan istikrarsız, sürekli koalisyon hükümetlerinin kurulduğu bir döneme girilirken; Mısır'ın Milletler Topluluğu'na girmesi, hukukî ve ekonomik açıdan ağır şartlar içeren bazı kapitülasyonların kaldırılması gibi olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Kral Fâruk'un desteklediği ve Mısır'ın II. Dünya Savaşı'na katılmasını istemeyen hükümetlerden sonra önceki dönemlerde (1928, 1930 ve 1936) hükümet kurmuş olan Nehhâs Paşa İngilizler tarafından 1942'de tekrar iktidara getirilmiştir. Önceleri halkı arkasına almış olan Nehhâs Paşa, bu kez İngiliz desteği ile iktidara geldiğinden taraftar kaybetmiştir. Kısa bir süre sonra ise 1936 Antlaşması'nın değişmesini gündeme getirip, Arap Birliği'nin (Câmi'atü'd-düveli'l-'Arabiyye) kurulması ön anlaşmasının imzalanmasına öncülük ettiği için de Nehhâs Paşa'nın İngilizlerle arası açılmış ve iktidarı kaybetmiştir.⁵⁵

II. Dünya Savaşı öncesinde, Mısır'da başlayan ekonomik krizin sürmesi ve yaşanan siyasî karışıklıklar ülke çapında gösterilere sebep olmuştur. Tahta çıktığında gençliğinden

⁵⁴ Bilge, "Fuâd", 13/201-202; Görgün, "Mısır (Krallık Dönemi)", 29/571; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadis ve'l-mu'âsır*, 313-358.

⁵⁵ Görgün, "Mısır (Krallık Dönemi)", 29/571; Ş. Tufan Buzpınar, "Nehhas Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/543-544; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadis ve'l-mu'âsır*, 355-371.

dolayı yeni bir bakış açısı getirecek bir umut olarak görülmüş olan Kral Fâruk da kraliyet ailesinin malî harcamaları ve bağımsızlık ile ilgili başarısız çabaları yüzünden halkın desteğini yitirmiştir. Zaman zaman durup yeniden başlayan protesto ve karışıklıklar, Yahudilerin 1948’de İsrail Devleti’nin kurulduğunu ilan etmesi ve hükümetlerin İngiliz işgalini bir türlü sonlandıramaması sebebiyle uzun bir süre daha devam etmiştir. Ekonomik durumun kötüleşmesi, artan vergiler ve işsizlik de ülkede durumu daha vahim hale getirmiştir. İngiltere’nin kanal bölgesinden çekilmemiş olması ve Sudan meselesinin çözülememiş olması üzerine Mısır hükümeti, 1936 Antlaşması’nı ve Sudan’la ilgili maddeleri 1951’de tek taraflı olarak feshetmiş ve Kral Fârûk’u Mısır ve Sudan kralı ilan etmiştir. İngiltere bu olaylara tepki olarak İsmailiyye’ye saldırmış, bu saldırı sonrasında halkın İngiliz karşıtlığı artmış ve gösteriler başlamıştır. Kahire yangını ve kralın malî harcamaları ile ilgili tepkilerle ülke daha karışık bir hal almışken Cemal Abdünnâsir başkanlığındaki Hür Subaylar (ed-Dubbâtü’l-ahrâr)⁵⁶ darbeyle yönetime el koyarak Kral Fârûk’u devirmiş ve yeni bir dönem başlatmışlardır. Temmuz 1952’de yaşanan bu askerî ihtilal ile Mısır’da monarşi sona ermiş ve cumhuriyet ilan edilmiştir.⁵⁷

Mısır’da kültürel ve sosyal ortama geçmeden; siyasî hareketlerin dergileri yayın organı olarak kullanmaları ve bu dergilerin siyasî hayatla beraber kültürel hayatı da etkilemelerinden ötürü; siyasî, kültürel ve sosyal duruma etkisi olan partiler ve siyasî oluşumlar hakkında da kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.⁵⁸

Modern Mısır tarihinin ilk siyasî yapılanması, Mısır el-fetât (Genç Mısırlılar) olarak kabul edilmektedir. Bu teşkilat İskenderiye’de ülkenin dış borçlar sebebi ile içine düştüğü kötü durumu ve borçlar gerekçesiyle maruz kaldığı dış müdahaleyi engelleyebilmek için Müslüman, Kıptî ve Yahudi din adamları ve toplumun her kesiminden kişilerin katılımı ile 1879’da kurulmuştur. Eşitlikçi yeni siyasî bir düzenin kurulması, yargının bağımsızlaşması, kanun önünde tüm vatandaşların eşit sayılması, özel hakların ve ifade özgürlüğünün korunması, eğitimin tüm halka ücretsiz verilmesi, ordunun yeniden

⁵⁶ Cemal Abdünnâsir’in Kemâleddin Hüseyin ve Abdülhakîm Âmir’le birlikte ülkeyi İngiliz emperyalizminden kurtarmak için bazı ordu mensupları ile kurduğu gizli teşkilâttir. Davut Dursun, “Cemal Abdünnâsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/296.

⁵⁷ Mustafa L. Bilge, “Fâruk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/177; Görgün, “Mısır (Krallık Dönemi)”, 29/571-572; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve ’l-mu ’âsır*, 371-392. 1952 ve sonrası için bk. Görgün, “Mısır (İhtilal Sonrası)”, 29/572-574; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve ’l-mu ’âsır*, 393-440.

⁵⁸ Bu partilerin dergileri hakkında “Mısır’da Edebî Dergiler ve *er-Risâle*” başlığında bilgi verilecektir.

düzenlenmesi, halkın ve çiftçilerin durumunun iyileştirilmesi ve ülke ekonomisinin düzelmesi için vergilerin yeniden düzenlenmesi bu teşkilatın bildirgesinde yer alan önemli başlıklar olmuştur. Bu teşkilatın varlığı çok uzun sürmemiş ve üyeleri tedricî olarak 1879'da resmî çalışmalarına başlayan el-Hizbü'l-vatanî'ye geçmişlerdir. Bu iki teşkilat 1881 Ahmed 'Urâbî hareketine destek olmuşlardır. İngiliz işgali ile bu siyasî hareketler yasaklanmış ama düşünceleri halkın arasında destek görmeye ve konuşulmaya devam etmiştir. Bu dönemde işgalcilere muhalefet edenler genelde el-Vataniyyûn, bazen de yabancı dilde yazı yazmaları gerektiğinde ihtilale tepki olarak Fransızca'yı kullandıkları için el-Fransiyyûn olarak anılmışlardır. Basın yolu ile 1900'den itibaren düşüncelerini yaymaya devam eden el-Hareketü'l-vataniyye siyasî partiler yılı olarak bilinen 1907 yılında el-Hizbü'l-vatanî olarak tekrar kurulmuştur. Aynı yıl içinde toprak sahibi zengin ailelerin eğitilmiş çocukları ve kültür hayatında etkili olan bazı düşünürlerin kurduğu Hizbü'l-ümme; eş-Şeyh Ali Yûsuf'un kurduğu ve onun vefatı ile kapanan Hidiv II. Abbas Hilmi'yi destekleyen Hizbü'l-ıslâh kurulmuştur. Bu üç parti siyasî arenada aktif olurken; el-Hizbü'l-vatanî el-hur ve el-Hizbü'l-Mısırî gibi İngilizleri destekleyen ve pek varlık gösteremeyen küçük partiler de kurulmuştur. Mehmed Ali Paşa ailesinin hükümlerine son verilip cumhuriyet düzeninin benimsenmesi gerektiğini savunan el-Hizbü'l-cumhurî de ömrü kısa olan siyasî partilerden olmuştur. 1907-1911 yılları arasında kurulup kısa süre sonra kapanan bu partilerin çoğu, siyasî programlarını açıklayıp zaman zaman gazetelerde bildiriler vermek dışında pek etkili olamamışlardır. el-Hizbü'l-vatanî ve Hizbü'l-ümme ise kendi içinde bölünmeler yaşayıp başka isimlerle ya da iki grubun üyelerinin bir araya gelmesi ile farklı siyasî oluşumlarla faaliyete devam etmişler⁵⁹ ve 1953 yılında siyasî partilerin feshedilmesine kadar ülke siyasetinde etkili olan iki ana akımı temsil etmişlerdir.⁶⁰

⁵⁹ Örneğin I. Dünya Savaşı sonrası Paris Barış Konferansı'na giden Hizbü'l-ümme'ye yakın siyasetçiler döndüklerinde 1922'de Hizbü'l-ahrârî'd-düstûriyyîn'i kurmuştur. Yine bu heyetin içinden Vefd hareketi doğmuştur. Fahrettin Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır'da Siyasî ve Fikrî Yapılanma (1882-1928)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 32-36.

⁶⁰ Hizbü'l-'ummâl, Hizbü'n-nübelâ ve el-Hizbü'l-iştirâkî el-mübârek aynı dönemde kurulan ve etkili olamayan diğer partilerdir. Ayrıntılar için bk. Shorouknews, "Kırâe fî târihi'l-ahzâbi'siyâsiyye fî Mısır 1, 2, 3" (Erişim 02 Ocak 2020); Serûcî, *Dirâsât fî târihi Mısır ve Sudân el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 118-119, 121-124, 143-149, 162-165; Sabrî, *Târîhu Mısır*, 182-184; Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı*, 170, 191-193; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve'l-mu'âsır*, 268-275; Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır'da Siyasî ve Fikrî Yapılanma*, 15-21.

1.1.2. Sosyal ve Kültürel Durum

Kavalalı Mehmed Ali Paşa; Mısır'a yaptığı yatırımlarla, kurduğu fabrikalarla ve sanayi alanına getirdiği yeniliklerle Mısır'ın ekonomik ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Ekonomik ilerlemenin yanı sıra askerî ilerleme için açılan mühendislik, tıp ve teknik alanlarındaki okullar; Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve okullarda görev yapan yabancı eğitimciler Avrupa eğitiminin ve kültürünün Mısır'a gelmesini, bu şekilde Mısır'ın Batı'ya açılmasını sağlamıştır. Batılı öğretmenler yükseköğretimde istihdam edilirken; eğitimin önceki kademelerinde Ezherli öğretmenlerin görev yapması klasik ve Batılı ikili bir sistemin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Batı'ya açılma klasik ulemânın hoşuna gitmese de kaçınılmaz olmuştur. Batı tarzı eğitim almış kişiler, devlette görev alarak sosyal ve kültürel değişimi hızlandırmışlardır. I. Abbas Hilmi, yabancı eğitimcilerin görevlerine son vererek bu değişimi yavaşlatsa da Hidiv İsmail, geleneksel mektepleri devletin kontrolündeki okul sistemi içine almış, öğretmen adaylarına din dersleri dışında diğer derslerin de okutulduğu Dâru'l-'ulûm'u (1872) ve özel okulları açarak reformlara devam etmiştir. Özel okulların açılmasıyla misyonerlik faaliyetleri artmıştır. Batılılaşma hareketlerinin etkisi ile çoğunluğu Hıristiyanlara ait bu okullara Müslüman elitler de çocuklarını göndermişlerdir. Eğitim alanında yaşanan bu gelişmelerin dışında daha sonra edebî dergi ve gazeteler başlığında ele alınacak olan Bulak Matbaası'nın açılması, ilk gazetenin basılması, üniversitenin kurulması ve Avrupa dillerinden yapılan tercümelerin de ülkenin kültürel kalkınmasına ve Batılılaşmaya etkisi olmuştur.⁶¹

Hidiv İsmail Dönemi'nde yaşanan gelişmelerden sonra İngiliz işgali, eğitim ve öğretimi olumsuz yönde etkilemiş ve önceki dönemlerin aksine halkın eğitilmesi önemsenmemiş, İngilizlerin menfaatini koruyacak şekilde sınırlı bir eğitim politikası izlenmiştir. 24 yıl Mısır'ı yöneten Sir Evelyn Baring (Lord Cromer) devlet bütçesinden eğitim için %1'den daha az ödenek ayırmış ve ücretsiz olan resmî okulları paralı hale getirmiştir. Sonraki dönemde ise geleneksel okullar ilköğretim programı kapsamına alınmış ancak resmî ilkokullara denk kabul edilmemiştir. Fakir tabakanın çocuklarına eğitim hakkı tanımayan bu politika halk tarafından eleştirilmiş ve eğitim hakkı için de protestolar yapılmıştır.⁶² Kahire ve İskenderiye'deki üç lise dışındaki liseleri kapatan İngilizler, okullarda

⁶¹ Sabrî, *Târîhu Mısır*, 38-57, 80-82, 132-134; Görgün, "Mısır (İlim, Kültür ve Medeniyet: Fransız İşgali Sonrası)", 29/578, 581; Şükran Fazlıoğlu, *Arap Romanında Türkler* (İstanbul: Küre Yayınları, 2015), 89.

⁶² Görgün, "Mısır (İlim, Kültür ve Medeniyet: Fransız İşgali Sonrası)", 29/578, 581.

Arapçanın yerine İngilizceyi egemen kılmaya çalışmışlar; ayrıca eğitim dilinin fasih Arapça yerine halkın kullandığı lehçe olan ‘Ammîce olması gerektiğini savunmuşlardır.⁶³ Bu uygulamalar ve öneriler kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Siyasî partilerin çoğu, eğitim ile ilgili meseleleri kuruluş hedeflerini sayarken gündeme getirmişlerdir.⁶⁴ Sadece İngiltere’ye olmak üzere yurt dışına öğrenci gönderilmesine devam edilmiş, gayrimüslim okullarının sayısında büyük artış görülmüştür. Cemâleddin Afgânî’nin⁶⁵ takipçisi Muhammed Abduh⁶⁶ ve talebelerinin dinî eğitim alanında ıslahat istemeleri ile Ezher’de de değişim yaşanmıştır.⁶⁷ 1923 Krallık Dönemi anayasası ile eğitim umumileştirilmiş ve ilkökul eğitimi erkeklere ve kızlara mecburî kılınmıştır. Lise mezunlarının işsiz kalmamaları için ise meslek okulları açılmıştır. Özel okullar üzerindeki devlet kontrolü arttırılmıştır. Yükseköğretimde yeni fakülte ve bölümler açılmıştır. Daha önce engellenen özel üniversite açma girişimi el-Câmi‘atü’l-Mısriyye’nin 1908’de açılmasıyla gerçekleşebilmiştir. I. Dünya Savaşı’nın sebep olduğu şartlar yüzünden üniversite ancak 1925 yılında resmî statüye kavuşabilmiştir. 1920’de Kahire’de Amerikan Üniversitesi, 1930’da Ezher’e bağlı Külliyyetü Usûli’d-dîn, Külliyyetü’ş-şerî‘a ve Külliyyetü’l-lügati’l-‘Arabiyye açılmış ve 1942’de Câmi‘atü Fârûk el-Evvel kurulmuştur. Zamanla

⁶³ İngiliz J. Solden Willmore *The Spoken Arabic of Egypt* (1901) kitabını yazarak bilim ve edebiyat dili olarak ‘Ammîcenin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Bu fikir Selâme Mûsâ ve İskender Ma’lûf gibi Hıristyan kökenli kişilerce desteklense de modernist olarak görülen ya da muhafazakâr olan pek çok kişi tarafından reddedilmiştir. Yazar, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 106-109; Er, *Modern Mısır Romanı I*, 50-52; Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasî ve Fikrî Yapılanma*, 15-21.

⁶⁴ Muhammed Abduh’un ıslahatçı fikirlerinden etkilenmiş olan Hizbü’l-ümme, eğitimin yaygın hale gelmesini desteklemeyi ve ilkökulun zorunlu hale getirilmesini hedefleri arasında saymıştır. el-Hizbü’l-vatanî de yoksulların da yararlanabileceği vatanperver esaslara dayalı bir eğitimi yaymayı hedefleri içinde sıralamıştır. el-İslâh Partisi’nin temel amaçları içinde ise ilköğretimin genel ve ücretsiz olması ve eğitim dilinin Arapça olması zikredilmiştir. Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve’l-mu‘âsir*, 270, 274-275.

⁶⁵ Seyyid Cemâluddîn Muhammed b. Safder el-Efgânî el-Hüseynî (1838-1897) 19. yüzyıl İslâm dünyasının önemli isimlerindendir. 1871-1879 yılları arasında Kahire’de yaşamış olan Afgânî’nin Mısır’da pek çok öğrencisi ve takipçisi olmuştur. Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ, Kâsım Emîn, Ali Abdürrâzık, Lutfi es-Seyyid ve Sa’d Zağlûl bunlardandır. Bu öğrencileri vasıtası ile Afgânî modern Mısır’ın kültür hayatını en çok etkileyen isimlerden olmuştur. Hayreddin Karaman, “Efgani, Cemâleddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/456-466.

⁶⁶ Muhammed Abduh b. Hasen Hayrillâh et-Türkmânî el-Mısırî (1849-1905) yenilikçi Mısırlı düşünür Afgânî’nin öğrencisidir. Abduh’un en önemli talebesi Reşit Rıza’dır. Ayrıca Ferîd Vecdî, Mustafa el-Merâgî, Mustafa Abdürrâzık, Mahmûd Şeltût, Ahmed Lutfi es-Seyyid, Muhammed Kürd Ali, Kâsım Emîn, Ali Abdürrâzık ve Mahmûd Şukrî el-‘Alusi ondan etkilenen isimlerdendir. M. Sait Özervarlı, “Muhammed Abduh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/482-487.

⁶⁷ Ezher’de ilk ıslah çalışmaları 1871’de Hidiv İsmail devrinde başlamıştır. Hocaların statüleri, kıyafetleri ve sınav sisteminin ele alındığı bu değişimden sonra Muhammed Abduh’un çabaları ile 1895’te eğitim süresi uzatılarak müfredata tarih, coğrafya, hat, cebir ve hendese gibi yeni dersler eklenmiştir. Diğer ıslahatlar için bk. Saîd Abdülfettâh Âşûr, “Ezher (Eğitim Öğretim ve Sosyal Hayat: Osmanlı Dönemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/61-62.

yüksekokullar fakülte haline getirilerek el-Câmi‘atü’l-Mısriyye ve Câmi‘atü Fârûk el-Evvel üniversitelerine bağlanmıştır.⁶⁸

Eğitimde bu gelişmeler yaşanırken siyasî partilerin çoğunun da işgal karşıtı bir politika izleyerek toplumsal hayatta etkili oldukları ve halkın desteğini aldıkları görülmüştür. el-Hizbü’l-vatanî ilk dönemlerinde İslâm birliği ve Osmanlı’ya bağlılık fikrini savunarak İngiliz işgalinden kurtulmak için çalışmıştır. Modern değerleri ve hümanizmi savunan liberal bir çizgideki Hizbü’l-ümme ise bir hamî gerekiyorsa Osmanlı yerine İngiltere olsun ve tedricen bağımsızlık olsun düşüncesi ile hareket etmiştir. Bu partiye göre tam bağımsızlık kanlı devrimle ya da kanlı isyanlarla değil, halkın yavaş yavaş bilinçlenmesi ile olmalıdır. İşgalden kurtulmayı istemek ve tam bağımsızlık düşüncesi millî duyguları⁶⁹ uyandırarak sosyal ve kültürel hayatta önemli bir yere sahip olmuştur.

Nahda Dönemi aydınlarına bakıldığında milliyetçi, seküler ve ıslahatçı yönelime sahip oldukları görülmektedir. Elbette bu yönelimler keskin sınırlara ve taraftarlara sahip olmuştur denilemez.⁷⁰ Afgânî ve Muhammed Abduh’un takipçileri İslâmî değerlere bağlı kalarak ıslahat yapmayı ve Osmanlı’ya bağlılığı savunurken; Muhammed Hüseyin

⁶⁸ el-Câmi‘atü’l-Mısriyye’nin adı 1940’ta Câmi‘atü Fuâd el-Evvel yapılmış; askerî devrim sonrasında ise Kahire Üniversitesi olmuştur. Câmi‘atü Fârûk el-Evvel’in adı ise İskenderiyye Üniversitesi yapılmıştır. Görgün, “Mısır (İlim, Kültür ve Medeniyet: Fransız İşgali Sonrası)”, 29/578, 581; Bilge, “Fuâd”, 13/202.

⁶⁹ Bu dönemde milliyetçilik ve vatanseverlikırka dayalı değil daha çok ülke topraklarında yaşayan, din ayrımı gözetmeksizin o ülkenin kültürüne sahip çıkan bir milliyetçilik olmuştur. “Mısır Mısırlılarıdır.” sloganı da diğer ülkelerde var olan milliyetçilikten farklı bir anlama sahiptir. Ayrıntılar için bk. Özkoç, *Mısır’ın Uzun 19. Yüzyılı*, 134, 171-172; Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır’da Siyasî ve Fikrî Yapılanma*, 13-16.

⁷⁰ Milliyetçiler içinde Osmanlıcılığı, Mısırcılık düşüncesini ya da Arap İslâmcılığını savunanlar olduğu gibi sekülerler içinde Arapçılığı ya da her yönden Avrupa’yı taklit ederek ilerleyebileceklerini savunanlar olmuştur. Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Fazlıoğlu, *Arap Romanında Türkler*, 91-101.

Heykel,⁷¹ Selâme Mûsâ,⁷² Tâhâ Hüseyin⁷³ ve Tevfik el-Hakîm⁷⁴ gibi bazı yazarlar Firavunlar Dönemi kültürünü ön plana çıkararak, Mısır'ın bir Akdeniz medeniyeti ve Eski Mısırlıların devamı olduğunu savunan ve milliyetçiliğin farklı bir yöne evrilmiş hali olan Firavunculuk/Firavunizm düşüncesini ortaya attıkları görülmektedir.⁷⁵ 20. Yüzyılın başında gelişen bu düşüncenin popülerliği, hilafetin kaldırılması sonrası ortaya çıkan, Mısır'ın İslâm dünyasının lideri olma çabalarının etkisi ile azalmış ve Arapçılık fikrini kapsayan bir sosyalizme dönüşecek olan Marksist-Sosyalist düşünceler yayılmaya başlamıştır. Laik kesimde bu düşünceler etkiliyken, muhafazakâr kesimde ise 1928'de Hasan el-Bennâ'nın⁷⁶ kurduğu İhvân-ı Müslimîn hareketi etkili olmuş ve taraftar kazanmıştır. Bu hareket, sömürge sistemini şiddetle eleştirmiş ve Hür Subaylar tarafından gerçekleştirilen 1952 devrimini desteklemiştir. Devrimcilerle birlikte hareket eden İhvân-

⁷¹ 1888-1956 yılları arasında yaşamış olan gazeteci ve siyasetçi Hizbü'l-ahrârî'd-düstüriyyîn partisinin yayın organı olan *es-Siyâse*'nin editörlüğünü yapmış ve daha sonra da pek çok dergi ve gazetede çalışmıştır. Hilal Görgün, "Heykel, Muhammed Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/286-290.

⁷² Selâme Mûsâ (1887-1958) Kıptî kökenlidir. 1914'te bilim ve edebiyata dair ilk haftalık dergilerden biri olan *el-Müstakbel*'i çıkarmıştır. Eski Mısır medeniyetini öven yazılarının yanı sıra Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanılması fikrini de savunmuştur. Musa Yıldız, "Selâme Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/347-348.

⁷³ 1889 yılında doğmuş olan edebiyatçı *Müstakbelü's-sekâfe fî Mısır* adlı eserinde Firavunculuğa dair fikirlerini dile getirmiştir. 1926'da yazdığı *Fi's-şî'ri'l-Câhilî* isimli kitabında cahiliye şiirinin güvenilirliğini ele almış ve büyük tartışmalara sebep olmuştur. 1973 yılında vefat edene kadar pek çok dergide yazı yazmış ve edebiyatla ilgili görevlerde bulunmuştur. Şükran Fazlıoğlu, "Tâhâ Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/377-379; Er, *Modern Mısır Romanı I*, 48.

⁷⁴ Tevfik b. İsmail el-Hakîm (1902-1987) annesi Türk asıllı olan tiyatro yazarı ve edebiyatçı, Firavunculuk fikrini *'Avdetü'r-rûh* adlı eserinde dile getirmiştir. Şükran Fazlıoğlu, "Tevfik el-Hakîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/13-14.

⁷⁵ Napolyon'un Mısır'ı işgali ile ülkede antik Mısır'a ait tarihî eserler ilk kez resmî kazılarla ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Daha sonra Rifâ'a Râfi' et-Tahtâvî antik Mısır biliminin öneminden bahseden ilk kişilerden olmuştur. Ahmed 'Urâbî ayaklanmasından sonra ise antik Mısır'da olduğu gibi "Mısır'ı Mısırlılar yönetmelidir ve kendi köklerine sahip çıkmalıdırlar." diyen Firavunculuk akımı ortaya çıkmıştır. Ayrıntılar için bk. Hilal Livaoglu, *Mısır'da Antik Mirasa Dönüş: Firavunizm Tezi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 25, 28-29; Er, *Modern Mısır Romanı I*, 18, 49; Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı*, 134.

⁷⁶ Hasen Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ (1906-1949) Mısır'ın Buhayre iline bağlı Mahmûdiye kasabasında doğmuştur. Babasından aldığı eğitimin ardından Medresetü'r-reşâdi'd-dîniyye ve el-Medresetü'l-i'dâdiyye'ye devam etmiştir. Gençlik yıllarında Hassâfiyye tarikatı şeyhi Abdülvehhâb el-Hassâfi'ye intisap etmiştir. Dâru'l-'ulûm'da öğrenciyken âlimlerin irşat faaliyetlerinde bulunduğu pek çok konferans vermiştir. 1949'da suikasta uğrayana kadar İhvân-ı Müslimîn'in liderliğini yapmıştır. İbrâhîm el-Beyyûmî Gânîm, "Hasan el-Bennâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/307-310.

1 Müslimîn daha sonra diğer bazı siyasî ve dinî hareketlerin de yasaklandığı gibi yasaklanmış, bazı yöneticileri idam edilmiş ya da hapse atılmıştır.⁷⁷

20. yüzyılın sosyal ve kültürel hayatında kadın hakları, kadının özgürleşmesi⁷⁸ ve hilafetin dinî bir gereklilik olup olmadığı⁷⁹ konuları da büyük tartışmalara yol açmıştır. Sosyal alanda bu gelişmeler yaşanırken, edebiyatta yeni şiir akımlarının yanı sıra hikâyeye, roman ve tiyatro gibi yeni edebî türlerde de eserler verilmiştir. Neo-klasizm,⁸⁰ romantizm,⁸¹ realizm⁸² ve sembolizm⁸³ gibi akımlar benimsenmiştir. Şiirde şekil açısından klasik kuralların kullanılmasını savunan yeni klasikçileri eskiyi taklitten öteye

⁷⁷ Görgün, “Mısır (Fransız İşgali Sonrası Fikri Akımlar)”, 29/578-579; Serûcî, *Dirâsât fî târihi Mısır ve Sudân el-hadîs ve 'l-mu'asır*, 163; Takkûş, *Târîhu Mısır el-hadîs ve 'l-mu'asır*, 269-275.

⁷⁸ Türk asıllı Kâsım Emîn (1863-1908) ve Selâme Mûsâ en önemli kadın hakları savunucularındandır. Kâsım Emîn *Tahrîrû'l-mer'e* (1899) ve *el-Mer'etü'l-cedîde* (1900) isimli kitaplarında görüşlerini dile getirmiştir. Bu kitaplara pek çok reddiye yazılmıştır. Fethî en-Neklâvî, “Kâsım Emîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/541-542; Er, *Modern Mısır Romanı I*, 35.

⁷⁹ Ali Abdürrâzık (1888-1966); *el-İslâm ve usûlü'l-hükûm* (1925) adlı eserinde İslâm'ın bir devlet nizamı öngörmediği, hilâfetin dinî ve aklî bir dayanağının olmadığını savunmuştur. Bu kitaba pek çok tepki olmuş ve reddiyeler yazılmıştır. Özgür Kavak, “Ali Abdürrâzık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), ek-1/74-77; Er, *Modern Mısır Romanı I*, 47-48; Dede, *İngiliz İşgali Sonrası Mısır'da Siyasî ve Fikrî Yapılanma*, 74-77.

⁸⁰ Klasik edebiyatı yeniden canlandıran ve taklit eden bu akım, duyguları aklın rehberliğinde yöneten rasyonel bir ekoldür. Bu akımın mensupları olan Mahmûd Sâmi el-Bârûdî (1839-1904), İsmail Sabrî (1854-1923), Hâfız İbrâhim (1872-1932) ve Ahmed Şevkî (1870-1932) Arap edebiyatında Medresetü'l-ihyâ, el-Medresetü'l-muhâfiza, el-Medresetü't-taklîdiyye gibi isimlerle anılmışlardır. İçerik olarak vatan, bağımsızlık ve toplumsal sorunlar gibi yeni konuları ele almış; ama şiir üslubu ve yapısında geleneksel çizgiyi sürdürerek Avrupa etkisine ve yeni akımlara direnmişlerdir. Heddâre, *Buhûs fî'l-edebî'l-'Arabî el-hadîs*, 17-21; Hamdî es-Sekkût, *Kâmûsü'l-edebî'l-'Arabî el-hadîs* (Kâhire: Dâru's-Şurûk, 2009), 553-554; Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 13-15; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 19, 107; Hüda et-Temîmî, *el-Edebü'l-'Arabî 'abre'l-'usûr* (Beyrût: Dâru's-Sakî, 2015), 208-209.

⁸¹ Rasyonalizme tepki olarak ortaya çıkan romantizm akımı Arap edebiyatına Avrupa'da ortaya çıkışından bir asır sonra 20. yüzyılda girmiştir. Lirik ve bireysel şiire ve duygulara önem verir, duyguları aklın önünde tutar. Klasik kaside kurallarına karşı çıkan akımda mana lafız kadar önemlidir. el-Edebü'l-vidcânî ya da el-Edebü'l-ğınâî isimleri ile de anılır. Divan ekolüne, Apollo topluluğuna ve Mehcer edebiyatı ekolüne mensup pek çok yazar ve şair romantizm akımına dahil edilebilir. Örneğin Halîl Mutrân (1869-1949), Cibrân Halîl Cibrân (1883-1931) ve Ebû'l-Kâsım eş-Şâbbî (1909-1934) romantikler arasında sayılabilir. Heddâre, *Buhûs fî'l-edebî'l-'Arabî el-hadîs*, 22-30; Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 15-16; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 108; et-Temîmî, *el-Edebü'l-'Arabî 'abre'l-'usûr*, 210-213; Salih Zor, *Dîvân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 9-11.

⁸² Romantizme tepki olarak ortaya çıkan realizm, hayatla bağlantı kuran gerçeğe uygun tasvirlerden yanadır. Ahmed Zekî Ebû Şâdî (1892-1955), Abdülvehhâb el-Beyâtî (1926-1999) ve asıl adı Ali Ahmed Sa'îd olan Adonîs (d.1930) gerçekçi şairler arasında sayılabilir. Heddâre, *Buhûs fî'l-edebî'l-'Arabî el-hadîs*, 35-44; Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 24-25; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 107-108; et-Temîmî, *el-Edebü'l-'Arabî 'abre'l-'usûr*, 213-215.

⁸³ Duyguları ifade ederken sembolik tasvirler ve kapalı bir dil kullanılır. İliyyâ Ebû Mâdî (1891-1957), Bişr Fâris (1907-1963) ve Salâh 'Abdussabûr (1931-1981) sembolik şiirler yazarlar arasında sayılabilir. Mehmet Yalar, *Modern Arap Şiiri* (Bursa: Arasta Yayınları, 2003), 38-39; Zor, *Dîvân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri*, 13.

gitmemekle suçlayan bazı edebiyatçılar yeni fikirler ortaya koymuşlardır. Örneğin Divan Ekolü;⁸⁴ klasik Arap şiirini eleştirerek şiirde konu bütünlüğünün olması gerektiğini savunmuş, tek kafiyeye bağlı kalmamak ve dili sadeleştirmenin gerekliliği gibi düşüncelerle şiirde yenilik talebinde bulunmuştur. Amerika'ya göç eden Hıristiyan kökenli Araplar Mehcer edebiyatı⁸⁵ ekolünü kurarken, 1932'de Apollo Cemiyeti⁸⁶ ve aynı ismi taşıyan dergileri yayımlanmaya başlamıştır. Bu dergi klasik tarzları benimsemeyen veya romantizm akımına mensup olan şairlerin platformu olmuştur. Yeni şiir akımları⁸⁷ modern Mısır şiirinde kendine yer bulmuştur. Bu dönemde makâme⁸⁸ türünde eserler de yazılmış, Batı dillerinden roman, hikâye ve tiyatro türünde tercüme⁸⁹ ve uyarlamalar yapılmış; edebiyatta Batı etkisi artmıştır. Araştırmacılar farklı görüşler belirtse de Arap

⁸⁴ Abdurrahman Şükrî, İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî ve Abbas Mahmûd el-'Akkâd'ın öncülüğünü yaptığı ekol, 'Akkâd ve Mâzinî'nin 1921'de yazdığı *ed-Divân fi'l-edeb ve'n-nakd* adlı esere nisbeten bu isimle anılmıştır. İngiliz edebiyatından etkilenmişlerdir. Neo-klasikçilere yaptıkları eleştirilerle romantizmin önünü açmışlardır. Heddâre, *Buhûs fi'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 25-26; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 153, 555; Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 16-19; et-Temîmî, *el-Edebü'l-'Arabî 'abre'l-'usûr*, 234-235; Zor, *Divân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri*, 16-18.

⁸⁵ Suriye ve Lübnan'dan Amerika kıtasına göç eden Araplar 1920'de kuzey Amerika'da er-Râbitatü'l-kalemiyye'yi, 1932'de ise Brezilya'da el-'Usbetü'l-Endelüsiyye'yi kurmuşlardır. Cibrân Halîl Cibrân, Mîhâil Nuayme ve İliyâ Ebû Mâdî bu edebiyatın en tanınmış isimleridir. Heddâre, *Buhûs fi'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 26-30; Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 18-21; et-Temîmî, *el-Edebü'l-'Arabî 'abre'l-'usûr*, 238-241; Zor, *Divân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri*, 20-24.

⁸⁶ Ahmed Zekî Ebû Şâdî'nin kurduğu topluluk ve dergi, farklı edebî yönelimleri olan yazar ve şairlerin kendini ifade ettiği bir platform olmuştur. İbrâhîm Nâcî, Ali Mahmûd Tâhâ (1901-1949), Muhammed Abdulmu'tî el-Hemşerî (1908-1938) gibi isimler de bu gruba mensuptur. Bu cemiyet serbest şiirden yana bir tutum izlemiştir. Heddâre, *Buhûs fi'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 30-30; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 158-159, 447-448; Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 22-23; et-Temîmî, *el-Edebü'l-'Arabî 'abre'l-'usûr*, 235-237; Derya Adalar, "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007), 61-81; Zor, *Divân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri*, 18-20.

⁸⁷ Klasik Arap kasidesine yapılan eleştiriler sonucunda eş-Şi'ru'l-hur veya Şi'ru't-tefliyye olarak adlandırılan aynı bahre bağlı kalarak kafiye ve vezinde çeşitliliği öneren akım, belli bir vezne bağlı kalarak kafiyesiz şiir yazan şairlerden oluşan eş-Şi'ru'l-mürsel akımı, son olarak ise vezinsiz ve kafiyesiz şiir yazılabileceğinin savunan eş-Şi'ru'l-mensûr hareketi ortaya çıkmıştır. Bu akımların temsilcileri ve düşünceleri için bk. Heddâre, *Buhûs fi'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 37-38, 42-44; Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 126-183; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 269-270, 424-425.

⁸⁸ Hayalî bir kahramanın başından geçen olayların hayalî bir hikâyeci tarafından anlatıldığı kısa hikâyelerden oluşan edebî türdür. Emevîler devrinde ilk örnekleri görülen makâme türü 19. ve 20. yüzyılda da kullanılmıştır. Fâris eş-Şidyâk'ın 1855 yılında yazdığı *es-Sâk 'ale's-sâk fimâ hüve'l-faryâk*, Nâsîf el-Yâzicî'nin *Mecma'u'l-bahreyn*'i (1856) ve Hâfîz İbrâhîm'in 1906 yılında yayımladığı *Leyâlî Satîh* örnekler arasında sayılabilir. Modern dönemde bu türün gelişmesinde *er-Risâle* dergisinin de katkısı olmuştur. Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 226-229; Erol Ayyıldız, "Makâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/417-419.

⁸⁹ 1835'te Rifâ'a et-Tahtâvî'nin idaresinde bir dil okulu ve daha sonra bir tercüme bürosu açılmıştır. Tercüme faaliyetlerini hızlandıran bu gelişme sonrasında pek çok Batı kaynaklı eser Arapçaya çevrilmiştir. Görgün, "Mısır (Fransız İşgali Sonrası Edebiyat)", 29/580; Cihaner Akçay, "Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî", *Nûsha* 14/38 (2014/1), 7-28; Er, *Modern Mısır Romanı I*, 19-20.

edebiyatının ilk edebî romanı kabul edilen *Zeyneb*, Muhammed Hüseyin Heykel tarafından 1914'te yayımlanmıştır.⁹⁰ Tiyatro oyunları tercüme edilip uyarlanarak sahnelenmeye başlanmıştır.⁹¹ Tiyatro oyunları çoğunlukla Hıristiyan ve Yahudi sanatçılar tarafından sahnelenmiştir. Tercüme tiyatro oyunlarından sonra Muhammed Teymûr (1892-1921),⁹² Mahmûd Teymûr⁹³ (1894-1973) ve Tefvik el-Hakîm gibi yazarlar Arapça tiyatrolar yazmışlardır. Tarihî ve sosyal dram türünde de eserler yazılmıştır. 1930'lardan sonra edebiyatçılar İslâm ve İslâm tarihi ile ilgili müstakil eserler yazmışlardır.⁹⁴ Edebiyat tarihi ve edebiyat eleştirisi alanlarında da kitaplar kaleme alınmıştır.⁹⁵

1.2. Mısır'da Edebî Dergiler ve *er-Risâle*'nin Yeri

Sosyal ve kültürel alanda yaşanan gelişmelerde basılan yeni eserlerin, basın hayatına giren gazete ve dergilerin de etkisi olmuştur. Bu başlık altında *er-Risâle* dergisinin özelliklerinden önce kültürel durumun en somut göstergesi olan, dönemin edebî dergileri ve gazeteleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Daha sonra ise *er-Risâle* dergisinin yayın hayatına nasıl başladığı, ne zaman ve hangi aralıklarla çıkarıldığı, şekil ve içerik özellikleri, editörünün hayatı ve derginin yazar kadrosu ele alınacaktır.

Mısır'da ilk matbaa 16. yüzyılın ikinci yarısında gayrimüslimler tarafından kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise Napolyon, Kahire ve İskenderiye'de matbaa kurmuştur. Bu iki matbaada çeşitli konularda Arapça, Türkçe, Fransızca ve İtalyanca kitaplar ve

⁹⁰ Muhammed Lütfi Cuma'nın 1905 yılında yazdığı *Fî vâdi'l-humûm* ve yine aynı yıl Abdülhamîd Hudar el-Bûkarkâsî'nin yazdığı *el-Kisâs hayât* kitaplarını ilk roman olarak kabul edenler olsa da araştırmacıların çoğu *Zeyneb*'i ilk edebî roman olarak kabul etmektedir. *Fî vâdi'l-humûm*'u ilk realist roman olarak kabul edenler de olmuştur. Er, *Modern Mısır Romanı I*, 56, 83-84.

⁹¹ Rifâ'a et-Tahtâvî öğrencisi Muhammed Osman Celâl'i (1829-1898) Racine (1639-1699) ve Moliere'in (1622-1673) tiyatrolarını çevirmesi için teşvik etmiştir. Akçay, "Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî", 18-19.

⁹² Teymûr kardeşlerin büyüğü olan Muhammed Teymûr, monolog tiyatro ve öyküler yazmıştır. Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 5/101; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn terâcimu musannifi'l-kutubi'l-'Arabîyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 3/49.

⁹³ Varlıklı ve kültürlü bir aileden gelen Teymûr kardeşler edebiyatçı Ahmed Teymûr Paşa'nın (1871-1930) çocuklarıdır. Halaları ise Arap edebiyatının önde gelen kadın yazarlarından 'Âişe et-Teymûriyye'dir. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebî'l-'Arabî el-hadîs*, 482, 537-538; Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, 72-75; Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, 150.

⁹⁴ Tâhâ Hüseyin'in *Alâ hâmişi's-sîre*, Muhammed Hüseyin Heykel'in *Hayâtü Muhammed*, Tefvik el-Hakîm'in *Muhammed* ve Abbas Mahmûd el-'Akkâd'ın *Abkariyyetü Muhammed* eserleri bu aydınların o dönemde yazdığı eserlerdir. Tâhâ Hüseyin *Alâ hâmişi's-sîre* adlı eserinin ilk bölümlerini *er-Risâle*'de tefrikalar halinde yayımladıktan sonra kitaplaştırmıştır. Görgün, "Mısır (Fransız İşgali Sonrası Fikri Akımlar)", 29/578-579.

⁹⁵ Görgün, "Mısır (Fransız İşgali Sonrası Fikri Akımlar)", 29/580.

gazeteler basılmıştır. Burada basılan ilk gazetenin *et-Tenbîh*⁹⁶ olduğunu belirtenler olsa da bu bilgi tartışmalıdır. İstanbul ve Şam gibi İslâm dünyasında önemli bir yeri olan şehirlere nazaran Kahire matbaa ile daha geç tanışmış fakat bu tanışmanın ürünü olan basın yayın organları Mısır'da diğer İslâm ülkelerine göre daha erken bir dönemde ortaya çıkmıştır.⁹⁷ Fransızlardan sonra Mehmed Ali Paşa 1821'de bir matbaa kurmuştur. Bulak Matbaası olarak bilinen matbaa; Dâru't-tibâ'a, Dâru't-tibâ'ati'l-âmile, Dâru't-tibâ'ati'l-bâhire, Dâru't-tibâ'ati'l-hıdîvâne, Dâru't-tibâ'ati'l-ma'mûre, Dâru't-tibâ'ati'l-Mısriyye, Matba'atü sâhibi's-sa'ade, el-Matba'atü'l-kebîr, Matba'a-i 'Âmile, Matba'atü Mısri'l-mahrûse, Matba'a-i Seniyye-i Mecbûre isimleri ile de anılmıştır.⁹⁸ Bir yıl sonra *el-Vekâi'u'l-Mısriyye* adını alacak olan *Hidiv Cürnali*⁹⁹ bu matbaada basılmıştır. Gazete önce Türkçe, sonra hem Türkçe hem Arapça, son olarak sadece Arapça hazırlanmış daha çok devlet ile ilgili işleri ele almıştır. Ülkede cereyan eden olaylardan paşayı haberdar etmek amacıyla önce ayda bir, sonra haftada bir, daha sonra paşa ne zaman isterse hazır olacak şekilde hazırlanmış ve basılmıştır. Hükümetin icraatlarını ve emirlerini yayımlayan yöneticileri bilgilendirme amacı taşıyan bu gazete, edebî ve sosyal konuları da ele almıştır. Okuyucuları eğlendirmek amacıyla *Bin Bir Gece Masalları*'na yer veren küçük bir bölüm de hazırlanmıştır. Mahmûd Efendi editörlüğünde basılan bu gazete, ilk resmî gazetedir. Önce sadece resmî gazetelerin yayımlanması ile başlayan bu süreçte basın yayın organlarının sayısı yarı resmî ve yerel gazetelerle artmış ve 20. yüzyılın

⁹⁶ Bazı çalışmalar *el-Havâdisü'l-yevmiyye* ya da *el-Vekâi'u'l-yevmiyye* isimleriyle de anılan bu gazetenin 29 Ağustos 1798'de ilk Arap gazeteci olarak kabul edilen İsmail el-Haşşâb editörlüğünde çıkarıldığını söylerken; bu gazetenin çıkarılmasının istendiğini ama pratiğe geçmediğini söyleyen çalışmalar da vardır. Bu gazetenin basılıp basılmadığı tartışmalıdır fakat ilk gazetenin Fransız işgali döneminde Fransızlar tarafından basıldığı bilinmektedir. Ayrıntılar için bk. Turgut Kut, "Bulak (Bulak Matbaası)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/388; Abdurrahman Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabiyye: lemeât min târihihâ müntehabât min nevâdirihâ* (Dubai: Merkezu Cum'a el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, 1993), 13; Râmî Atâ Sıddîk, *es-Sahâfetü'l-Mısriyye fi'l-karni't-tâsi' 'aşer: târihuhâ ve iftitâhiyyetühâ* (Kahire: Mektebetü'ş-Şurûk ed-Devliyye, 2006), 13-14.

⁹⁷ Osmanlı topraklarında ilk matbaa gayrimüslimler tarafından dinî eserler basmak için kurulmuştur. İstanbul'da ilk Yahudi matbaası 1493'te, Ermeni matbaası 1567'de, Rum matbaası 1627'de, ilk Türk matbaası 1727'de kurulmuştur. Halep'te 1704'te, Beyrut'ta ise 1751'de kurulmuştur. Kemal Beydilli, "Matbaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/106-108.

⁹⁸ Beydilli, "Matbaa", 28/106-108.

⁹⁹ Bu gazetenin matbaa kurulmadan önce 1813'te el ile tensih edilerek çoğaltılıp yayımlandığı iddiaları da vardır. Önce sadece devlet görevlilerine yönelik olarak en fazla yüz adet basılırken daha sonra halka devletin icraatlarını duyurma amacı ile daha geniş bir kitleye hitap etmeye başlasa da devlet işlerinin anlatıldığı resmî bir yayın olmuştur. Sıddîk, *es-Sahâfetü'l-Mısriyye fi'l-karni't-tâsi' 'aşer*, 16.

başlarında neredeyse 170'e ulaşmıştır. İngiliz işgali sebebi ile azalan bu sayı 1920'lerden sonra tekrar yükselişe geçmiştir.¹⁰⁰

1870 yılında yayımlanan *Ravdatü'l-medâris* Mısır'da çıkarılan edebî gazete ve dergilerin ilki olarak kabul edilmektedir.¹⁰¹ Bu yayından sonra pek çok dergi ve gazete çıkarılmıştır. İngilizlere yakınlıkları ile bilinen Ya'kûb Sarrûf (1852-1927) ve Fâris Nimr (1856-1951) tarafından 1876'da Beyrut'ta kurulmuş ve dokuz yıl sonra Kahire'ye nakledilmiş olan *el-Muktetaf*,¹⁰² modern Arap edebiyatının önemli kişilerinden olan Lübnanlı Corcî Zeydân'ın (1861-1914) 1892'de çıkardığı *el-Hilâl*,¹⁰³ İbrâhîm Nâsîf el-Yâzicî'nin (1847-1906) 1897 ve 1898'de kurduğu *el-Beyân* ve *ez-Ziyâ* dergileri,¹⁰⁴ 1907'de Ahmed Lutfî es-Seyyid (1872-1963) editörlüğünde kurulmuş Hizbü'l-ümme'nin basın organı olmakla beraber edebî yazılara da yer vermiş olan *el-Cerîde*,¹⁰⁵ Antûn Cemîl'in (1887-1948) 1910'da çıkarmaya başladığı *ez-Zühûr*,¹⁰⁶ günlük *es-Siyâse* gazetesinin haftalık eki olarak 1926'da yayımlanmaya başlayan edebiyat kültür dergisi *es-Siyâsetü'l-usbû'iyye*,¹⁰⁷ Selâme Mûsâ tarafından 1929-1941 yılları arasında yayımlanmış olan *el-Mecelletü'l-cedîde*,¹⁰⁸ Mısırlı şair Ahmed Zekî Ebû Şâdî'nin (1892-1955) çıkardığı ve modern Arap

¹⁰⁰ Enver Cündî, *Târîhu'l-ğazvi'l-fikrî ve't-ta'rib mâ beyne'l-harbeyn el-âlemiyyeteyn 1920-1940* (Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 1988), 330; Kut, "Bulak (Bulak Matbaası)", 6/388; Abdullatif Ahmed Hamza, *es-Sahâfetu'l-Mısriyye fî mieti 'âm* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 7-10, 23-27, 65-66; Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabiyye*, 46-47; Sıddîk, *es-Sahâfetu'l-Mısriyye fî'l-karni't-tâsi 'aşar*, 15-20.

¹⁰¹ Hamza, *es-Sahâfetu'l-Mısriyye fî mieti 'âm*, 20-22; Cündî, *Tetavvuru's-sahâfeti'l-'Arabiyye fî Mısır*, 324-325; Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabiyye*, 78-79.

¹⁰² *el-Muktetaf* dergisi 1952'ye kadar yayımlanmıştır. Bu dergiyi çıkaran kişiler 1889'da İngiltere'yi destekleyen *el-Mukattam* gazetesini de çıkarmışlardır. Enver Cündî, *Tetavvuru's-sahâfeti'l-'Arabiyye fî Mısır* (Kahire: Matba'atu'r-Risâle, ts.) 324-325; Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabiyye*, 82-83; Sıddîk, *es-Sahâfetu'l-Mısriyye fî'l-karni't-tâsi 'aşer*, 31-32, 44; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 466-467.

¹⁰³ Corcî Zeydân'ın dergisi vefatından sonra yayımlanmaya devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Cündî, *Tetavvuru's-sahâfeti'l-'Arabiyye fî Mısır*, 325; Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabiyye*, 96-97; Sıddîk, *es-Sahâfetu'l-Mısriyye fî'l-karni't-tâsi 'aşer*, 101-102; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 162-163, 468.

¹⁰⁴ Lübnanlı şair ve yazar Yâzicî'nin 1897'de kurduğu *el-Beyân*, 1898'de kapanmış ve yerine *ez-Ziyâ* kurulmuştur. İkinci dergi 1906'ya kadar yayımlanmaya devam etmiştir. Cündî, *Tetavvuru's-sahâfeti'l-'Arabiyye fî Mısır*, 325; Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabiyye*, 100-101, 114-115; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 26.

¹⁰⁵ Üstâzü'l-cîl olarak isimlendirilen ve Mısır'da Liberalizm'in en büyük temsilcilerinden sayılan Ahmed Lutfî es-Seyyid'in kurduğu dergi 1915'e kadar yayımlanmıştır. Hamza, *es-Sahâfetu'l-Mısriyye fî mieti 'âm*, 84-89; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 66-67, 149.

¹⁰⁶ Lübnanlı Mârûnî yazar Antûn Cemîl'in dergisi 1913'te kapanmıştır. Kendisi daha sonra *el-Ehrâm* gazetesinde çalışmış ve editörlüğünü yapmıştır. Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabiyye*, 160-161.

¹⁰⁷ 1931'de bir süre yayımlanmazken 1932-1933 arasında tekrar basılmış; 1937 yılında tamamen siyasî bir dergi haline gelmiş ve 1949'da kapanmıştır. Hamza, *es-Sahâfetu'l-Mısriyye fî mieti 'âm*, 109; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 150.

¹⁰⁸ Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabiyye*, 206-207; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 455.

şairinin gelişmesinde, Sembolizm ve Romantizm gibi akımların tanıtılmasında büyük katkıları olan *Mecelletü Apollo*,¹⁰⁹ Halil Merdem Bek (1895-1959) tarafından 1933'te basılmaya başlanan *es-Sekâfe*, yine aynı ismi taşıyan ve 1939'da Ahmed Emîn'in arkadaşları ile kurduğu *es-Sekâfe*¹¹⁰ Mısır'da yayımlanan önemli edebiyat dergileridir.¹¹¹ Bu dergiler, edebî dergiler olarak anılsa da o dönemde yaygın olan basın yayın politikası gereği ekonomi, bilim ve toplumsal sorunlar ile ilgili yazıları da edebiyat makaleleriyle birlikte bünyelerinde barındıran yayınlardır. *er-Risâle* dergisi de aynı anlayışla yola çıkmış ve pek çok konuda makalelere ve haberlere yer vermiştir.¹¹²

Basın yayın dünyasının Mısır'daki gelişimine genel olarak bakıldığında Mehmed Ali Paşa Dönemi'nde başladığı ve geliştiği; I. Abbas Hilmi ve Sait Paşa Dönemleri'nde gerilerken İsmail Paşa Dönemi'nde altın çağını yaşadığı görülmektedir. Bu gelişmede hidivin desteğinin yanı sıra Suriyeli ve Lübnanlı Hıristiyan Arap yazarların Mısır'a yerleşmeleri de etkili olmuştur. Tevfik Paşa Dönemi'nde kısıtlamaya ve sansüre uğrayan basın, İngiliz işgali ve I. Dünya Savaşı sonrasında siyasî şartlar ve baskılar, ekonomik koşullar, zaman zaman uygulanan sansür ve sıkıyönetim sebebiyle zorluklar yaşasa da Kahire'de yayın dünyası canlılığını sürdürmüştür.¹¹³

1.2.1. *er-Risâle* Dergisinin Yayın Hayatına Başlaması

er-Risâle dergisinin editörü ve sahibi Ahmed Hasan ez-Zeyyât,¹¹⁴ Bağdat'ta üç yıl çalıştıktan sonra, iş sözleşmesinin yenilenmesi teklifine rağmen, daha önce verdiği sözden ötürü Kahire'ye dönmüş; ancak birlikte çalışma sözü verdiği kişilerin Kahire

¹⁰⁹ İlk sayısı 1932'de basılan dergi 1934'ün sonlarında kapanmıştır. Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabîyye*, 214-215; Sekkût, *Kâmûsü'l-'edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 47-48, 447-448.

¹¹⁰ Emîn'in dergisi 1953'te kapanmıştır. Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabîyye*, 216-217, 238-239; Sekkût, *Kâmûsü'l-'edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 451-452.

¹¹¹ Örnekler o dönem için en etkili olan ya da tanınmış edebiyatçıların çıkardığı dergiler esas alınarak seçilmiştir. Gazete ve dergiler ile ilgili geniş bilgi için bk. Cündî, *Tetavvuru's-sahâfeti'l-'Arabîyye fî Mısır*, 324-330.

¹¹² Cündî, *Tetavvuru's-sahâfeti'l-'Arabîyye fî Mısır*, 324-330; Görgün, "Mısır (Fransız İşgali Sonrası Edebiyat)", 29/580.

¹¹³ İngiliz işgali döneminde gazeteler genelde İngiltere ve Fransa tarafından desteklenmiştir. İşgal karşıtı veya siyasî bir partinin yayın organı olarak çalışan gazetelerde olmuştur. Örneğin Fâris Nimr ve Ya'kûb Sarrûf'un çıkardığı *Mukattam* İngiliz taraftarı iken, Beşâre ve Sâlim Tekla kardeşlerin çıkardığı *el-Ehrâm* Fransa taraftarıydı. Abdülazîz Çâvîş'in editörü olduğu *el-Livâ* el-Hizbü'l-vatanî'nin yayın organıydı. Şeyh Ali Yûsuf'un sahibi olduğu *el-Mueyyid* gazetesi ise Hizbü'l-islâh'ın ve işgal karşıtlarının fikirlerini temsil ederdi. Geniş bilgi için bk. Sıddîk, *es-Sahâfeti'l-Mısriyye fî'l-karni't-tâsi 'aşer*, 13-37.

¹¹⁴ Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın hayatı daha sonra ele alınacaktır.

Üniversitesi'nden ayrıldıklarını görünce burada çalışamayacağını anlamıştır. Zeyyât bu dönemde, bir edebiyat dergisi olarak yayın hayatına başlayıp popüler olan ve parti taraftarlığı yapmaya başladığı için kapatılan *es-Siyâsetü'l-usbû'îyye*¹¹⁵ dergisinin yayın hayatının sonlanması ile oluşan boşluktan ötürü bir edebiyat dergisi çıkarmaya karar vermiştir. 1932 yılında Tâhâ Hüseyin ile yaptığı bir konuşmada kendisine dergi çıkarma fikrini açtığını ifade eden Zeyyât, Hüseyin'in toplumun seçkin tabakasının Avrupaî bir kültürde yaşamasından, geri kalanların ise ümmî bir kültüre sahip olmasından ötürü edebiyat dergisi ile ilgilenmeyeceklerini düşündüğünü söyleyerek bu öneriye pek sıcak bakmadığını belirtmiştir. Zeyyât ilk etapta desteklenmemiş olmasına rağmen dergi çıkarma isteğinden vazgeçmemiştir.¹¹⁶ Tâhâ Hüseyin de *er-Risâle* yayın hayatına başladıktan sonra pek çok makalesi ile dergiye katkı sunmuş ve derginin ilk yıllarında önde gelen dergi yazarlarından olmuştur.¹¹⁷

Dergi isimlendirmesi konusuna gelince; Ahmed Hasan ez-Zeyyât dergiyi -kendi deyimi ile Muhammedî mesajdan esinlenerek- üslup, yöntem ve amaç olarak peygamberin mesajını benimsemiş olmak için *er-Risâle* olarak isimlendirmiş ve 27 Kasım 1932'de haftalık edebiyat dergisi yayımlayacağını ilan etmiştir. Edebiyat, bilim ve sanat dergisi alt başlığıyla 15 Ocak 1933'te yayımlanan ilk sayıda ise geçici olarak iki haftada bir yayımlanacağını belirtmiştir.¹¹⁸ Birinci yılın sonunda haftada bir çıkarılmaya başlanan *er-Risâle*'ye dünyanın her yerinden Arap edebiyatçıları ve edebiyat ile ilgilenenler yazılarını göndermişlerdir. Zeyyât, derginin yoğun bir ilgi görmesi sebebiyle Ocak 1937'de *er-Rivâye* isimli yeni bir dergi yayımlayacağını ilan etmiştir. Şubat ayında ilk sayısı çıkan bu dergide daha çok Batı edebiyatından tercüme edilen hikayeler, romanlar, gezi anıları, hatıralar ve biyografilere yer verilmiştir.¹¹⁹ On beş günde bir yayımlanan ve seksen

¹¹⁵ Bu dergi el-Ahrâru'd-düstûriyyîn partisinin yayın organı olan *es-Siyâse* gazetesinin haftalık edebiyat ve kültür eki iken hizipçilik yapmakla suçlanarak 1931'de kapatılmıştır. Muhammed Seyyid Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle* (Riyad: Dâr er-Rifâîi, 1982), 49; Rıza Muhammed Fevzi Necm, *es-Sahâfetü'l-edebîyyetü bi-Mısır fi'n-nısfî'l-evveli mine'l-karnî'l-ışrîn es-Siyâsetü'l-usbû'îyye nemûzecen* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2010), 45.

¹¹⁶ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Belâğnâ el-'aded el-elf", *er-Risâle* 20. yıl/1000 (1 Eylül 1952), 965-966.

¹¹⁷ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 48; Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 32.

¹¹⁸ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 48-50.

¹¹⁹ Reklam ilanı, *er-Risâle* 5. yıl/183 (04 Ocak 1937), 18; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "er-Rivâye", *er-Rivâye* 1. yıl/1 (1 Şubat 1937), 1.

sayfadan oluşan *er-Rivâye* dergisi, II. Dünya Savaşı'ndan önce yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle 1940 yılında *er-Risâle* dergisi ile birleştirilmiştir.¹²⁰

1.2.2. Tarihi ve Dönemleri

1933 yılının başında yayın hayatına başlayan *er-Risâle* dergisinin tarihi beş döneme ayrılabilir:

1) 15 Ocak 1933-15 Kasım 1933 tarihleri arasında iki haftada bir yayımlandığı kuruluş aşaması diyebileceğimiz ilk 21 sayıyı ihtiva eden dönem,

2) 04 Aralık 1933-25 Aralık 1939 arası gençlik dönemi olarak isimlendirilebilecek 338. sayıya kadar olan dönem,

3) İkinci Dünya Savaşı öncesi yaşanan ekonomik sıkıntılar neticesinde *er-Risâle* ve *er-Rivâye*'nin birleştiği 01 Ocak 1940-12 Şubat 1945 tarihleri ve 339-606 sayıları arası dönem,

4) 19 Şubat 1945-23 Şubat 1953 arasında çıkan ve 1025. sayı ile son bulan dönem,

5) Kültür Bakanlığı himayesinde tekrar yayın hayatına döndüğü 25 Temmuz 1963-27 Temmuz 1965 tarihleri arası dönem.

Bu dönem tasnifinin ilk dört maddesi *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*¹²¹ kitabının yazarı Muhammed Seyyid Muhammed tarafından yapılmış, son kısmı ise tarafımızca eklenmiştir. Muhammed Seyyid Muhammed, *er-Risâle* dergisinin Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan sayılarına değinmemiştir.¹²²

Muhammed Seyyid Muhammed, derginin iki haftada bir çıkarıldığı ilk yılını “Çocukluk Dönemi” şeklinde isimlendirmiştir. Ona göre derginin “Gençlik Dönemi”, *er-Rivâye* dergisi ile *er-Risâle*'nin birleşmesine kadar olan dönemdir. Bu dönemi bu şekilde adlandırmasının sebebi ise, gençlik çağı gibi, derginin en verimli dönemi olmasıdır. Bu aşamada dergi, içerdiği bölümler açısından bir düzen sağlamış ve edebiyat okurları arasında daha bilinir hale gelmiştir. Yazarların dergiye olan yoğun ilgisinden ötürü

¹²⁰ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 50.

¹²¹ Bu eser Ali et-Tantâvî tarafından eksik olmakla eleştirilmiştir. Ona göre pek çok bilgi vermesine rağmen eksikliği de çoktur. Tantâvî'ye göre bu durum yazar genç olduğu ve *er-Risâle*'nin yolculuğuna canlı tanıklık etmediği için normaldir. Ali et-Tantâvî, *Zikreyât 3* (Cidde: Dâru'l-Menâra, 1986), 30.

¹²² Aynı tasnif Salahaddin Hamza tarafından da yapılmıştır. Hamza'nın çalışması 1977'de tamamlanmış ve 1982'de basılmıştır. Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 21-30; Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 59.

Zeyyât, *er-Rivâye* dergisini de yayımlamaya imkân bulmuştur. Bu ikinci derginin yayın hayatına başlaması bu dönemin verimliliğinin bir kanıtıdır.¹²³

er-Risâle dergisinin ikinci yılının açılış yazısında Zeyyât, bu dergi ile edebiyatçıların kendi fikirlerini dile getirmek için büyük bir fırsat yakaladığını, küçük bir toplulukla başlayan derginin artık daha büyük bir kadronun ürünü olduğunu, bunun da derginin başarısını arttıracacağını ifade etmiştir.¹²⁴ Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere editör ve derginin ekibi artık kendinden daha emin bir şekilde yayın hayatına devam etmiştir.

er-Risâle ve *er-Rivâye* dergilerinin birleştiği dönem, II. Dünya Savaşı öncesinde yaşanan ekonomik kriz ve kâğıda gelen büyük zamlar sebebiyle, Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve ülke için zor zamanlar olmuş ve Zeyyât iki dergiyi birleştirmeye mecbur kalmıştır. Kâğıt krizinden ötürü derginin bazı bölümleri kaldırılmıştır. Dergi genelde 40 sayfa civarındayken bu dönemde zaman zaman 30'a hatta 20 sayfaya kadar düşmüştür.¹²⁵

Derginin dördüncü döneminde önemli siyasî olaylar yaşanmıştır. Arap Birliği'nin kurulması, Mısır ile ilgili problemlerin Birleşmiş Milletler'e sunulması, Filistin savaşı ve Kahire'de yaşanan büyük bir yangından sonra gerçekleşen 1952 Devrimi bu olaylardan bazılarıdır. Ayrıca bu dönemde derginin ceza aldığına ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Bu bilgilere göre, devrim sonrasında basın yayın organlarının vergi denetimini yapan memur, denetlediği diğer dergilerin gelirine kıyasla *er-Risâle*'nin elde ettiği kârı az bulmuş ve belgelerde tezvirat olduğu şüphesiyle dergiye ceza vermiştir. Zeyyât cezaya itiraz etse de bakanlık itirazı kabul etmemiştir. Bu olay neticesinde Zeyyât, cezayı ödemiş ancak derginin giderlerini karşılayamadığı için 1025. sayıdan sonra *er-Risâle*'yi kapatmak zorunda kalmıştır.¹²⁶ 1963 yılında Kültür Bakanlığı'nın desteği ile Zeyyât'ın editörlüğünde tekrar yayımlanmaya başlayan *er-Risâle* eskisi kadar ilgi görmediğinden iki yıl sonra yayın hayatına tamamen veda etmiştir.¹²⁷

¹²³ Muhammed, *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle*, 75-77.

¹²⁴ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "er-Risâle fi 'âmiha's-sânî", *er-Risâle* 1. yıl/26 (1 Ocak 1934), 3-4.

¹²⁵ Örneğin derginin 364. ve 365. sayıları 33 sayfadır. Muhammed, *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle*, 86-89.

¹²⁶ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Belağnâ el-'aded el-elf", *er-Risâle* 20. yıl/1000 (1 Eylül 1952), 965-966; a.mlf., "er-Risâletü tahtecib", *er-Risâle* 21. yıl/1025 (23 Şubat 1953), 281-283; Muhammed, *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle*, 93-94.

¹²⁷ Dergi sayılarının 1026 şeklinde devam etmesi gerekirken 1019 şeklinde devam etmiş ve konu ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Ve ehîran 'âdet er-Risâle", *er-Risâle* 21. yıl/1019 (25 Temmuz 1963), 3-5.

1.2.3. Yayın Politikası

Derginin editörü ve sahibi Ahmed Hasan ez-Zeyyât, ilk sayının açılış yazısında siyasetin edebiyata baskın gelmesi ve Mısır’da edebî basının yolunu şaşırıp siyasete boğulmuş olması sebebiyle bir tereddüt yaşandığını ama azmin tereddüdü yendiğini ve *er-Risâle*’nin ilk sayısını yayımladığını dile getirir. Derginin amacını da yürünecek yolu açık hale getirerek insanların kararsızlığına, edebî zevki arttırarak sahte edebiyata ve insan tabiatını arındırarak siyasetin taşkınlığına engel olmak olarak açıklar. Bu yaparken prensibinin klasiği modernle irtibatlandırmak ve Doğu ile Batı arasında bağ kurmak olacağını söyler. Zeyyât bunu Mısır ve Arap âlemindeki seçkin yazarların ve usta edebiyatçıların yardımı ile yapacağını ekleyerek bu suretle Arap âleminde fikrî aydınlanmanın ve kültür birliğinin sağlanmasını umduğunu ifade eder. Zeyyât edebiyatçıların ve yazarların desteğinin yanı sıra, *er-Risâle* dergisi gibi canlı ve yenilikçi tabiata sahip gençliğin de kendilerine destek olacağını düşündüğünü bu yazısında belirtip, muhatap kitlesinin Arap dünyasında edebiyatla ilgilenen ve kültürünü doğru kaynaktan almak isteyen herkes olduğunu belirtmektedir.¹²⁸

er-Risâle dergisi; Arap edebiyatından yazı, şiir ve hikâyelere yer vermiş, Batı edebiyatından tercüme yapmış, Batılı ve Doğulu düşünürlerin fikirlerini sunup zaman zaman kıyaslamalar ile edebiyat dünyasında ortaya çıkan yeni akımların mensuplarına ve tüm Arap dünyasından yazar ve şairlerin yazılarına ve şiirlerine yer vermiş ve son olarak da toplumsal sorunlarla ilgilenmiştir. İlk sayının açılış yazısında da belirtildiği üzere derginin klasikle modernî, Doğu ile Batı’yı irtibatlandırma amacını gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir. *er-Risâle* ilk sayıdan itibaren alt başlığına uygun olarak edebiyat, bilim ve sanat ile ilgili konulara yer vermiş ve bunu hizipçilik yapmadan ve siyasete bulaşmadan yapmaya çalışacağını belirtmiştir. Elbette içinde bulunduğu siyasî olaylardan kendini tamamen soyutlaması mümkün değildir. Ancak dergi, bağımsızlık isteyen, yabancı imtiyazlara karşı çıkan, millî bir duruşa sahip, cehalet, fakirlik ve hastalıklarla mücadele eden, toplumun kalkınması ve gelişmesi için çaba sarf eden bir çizgide yayınlarını sürdürmüştür.¹²⁹

¹²⁸ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “er-Risâle”, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 3.

¹²⁹ Hamza, *Mecelletü’r-Risâle*, 8-20.

1.2.4. Yayın Periyodu

15 Ocak 1933'te *er-Risâle*'nin ilk sayısı çıktığında dergi isminin altında geçici olarak iki haftada bir yayımlanacağı ibaresi yer almıştır. Bu tarihten başlayarak 15 Kasım 1933'e kadar her ayın birinde ve on beşinde çıkartılan dergi 4 Aralık 1933 tarihli 22. sayıdan itibaren haftada bir yayımlanmaya başlamıştır. Bu sayıdan itibaren dergi, her hafta pazartesi günleri yayımlanmıştır.¹³⁰ Ali et-Tantâvî¹³¹ ve Arap dünyasındaki pek çok okur o günü heyecanla beklediklerini; hatta derginin geldiği günü *er-Risâle* günü olarak adlandırdıklarını belirtirler. Okurların bu ilgisi derginin başarısının göstergelerindendir.¹³²

1.2.5. Şekil Özellikleri

Derginin kapak resmi incelendiğinde ilk sayıda sayfanın ilk üçte birlik kısmında ortalanmış bir güneş silueti içine *er-Risâle* yazıldığı; bu güneşten çıkan ışınların ise kapağın alt kısmında bulunan Ezher Camii ve Kâbe'yi aydınlatmış olarak tasvir edildiği görülmektedir. İkinci sayıda derginin ismi, yanan bir volkanik dağın tepesine yazılmış ve bu dağın eteklerinde bir şehir resmedilmiştir. Dergi kapakları ilk yıl pek çok kez değişirken, kapaklarda genelde örtülü bir kadının veya Eski Mısırlıların kıyafetini giymiş bir kadının elinde bir meşale ya da ışık kaynağı resminin kullanıldığı görülür. Derginin ikinci yılında kapakta resim kullanılmamış, kenarları süslenerek derginin ismi yazılmıştır. Hicrî yıl sayılarında ise rumî ve kıvrık dal motifli bir çerçevenin kullanıldığı görülmektedir. Bazı sayılarda Ebü'l-hevî¹³³ heykelinin resminin ya da elinde tüy şeklinde bir kalem tutan bir yazarın resminin kullanıldığı da görülmektedir. Sonraki sayılarda bu

¹³⁰ Ekler kısmında (ek-12) derginin çalışmamıza konu olan sayılarının tarihi ve günlerini belirten tablo yer almaktadır.

¹³¹ Suriyeli yazar Ali et-Tantâvî “edîbü'l-fukahâ ve fakîhü'l-üdebâ” olarak tanınmaktadır. Lise eğitiminden sonra 1928-1930 yılları arasında farklı zamanlarda bir süre Mısır'da bulunmuştur. *er-Risâle* dergisinde yazılar yazmıştır. Zehra Özli, *Ali et-Tantâvî ve Dile ve Edebiyata Dair Görüşleri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 34-39.

¹³² Ali et-Tantâvî anılarında derginin Şam'a salı günü ulaştığını ve bu nedenle edebiyat camiasının haftanın günlerini cumartesi, pazar, pazartesi ve *er-Risâle* günü şeklinde kullandıklarını belirtmiştir. Ayrıca Şam'a her hafta yaklaşık 500 adet gelen derginin tüm nüshalarının satıldığını, her nüshanın en az beş-on kişi tarafından okunduğunu ve edebiyat camiasında *er-Risâle*'yi takip etmenin çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Tantâvî, *Zikreyât 4* (Cidde: Dâru'l-Menâra, 1986), 305.

¹³³ Günümüzde piramitlerin bulunduğu bölgede yer alan insan başlı aslan gövdeli heykeldir. Piramitleri ve bölgede bulunan mezarları koruması için inşa edildiği düşünülmektedir.

dış kapak zaman zaman değişmiş, kullanılan figürler bazen elde tutulan ve şehri aydınlatan bir meşale olmuş, bazen de sade bir yazıya dönüşmüştür.¹³⁴

Derginin kapağından sonra açılış yazısının ve içindekilerin yer aldığı üçüncü sayfaya bakıldığında, sayfanın üst kısmında *er-Risâle* ibaresinin büyük punto ile altına “mecelle usbû’iyye li’l-âdâb ve’l-‘ulûm ve’l-funûn” ibaresi yazılarak ortalanmış olduğu; sağ tarafında dergi sahibi ve sorumlu editörü açıklaması ile Ahmed Hasan ez-Zeyyât’ın adı ve derginin iletişim bilgilerinin verildiği görülmektedir. Sol tarafta ise abonelik bedeli ile ilgili bilgiler ve reklamlar için idare ile anlaşma yapılacağı notu düşülmüştür. Bu girişten sonra paralel iki uzun çizginin arasında yer alan alt satırda sağda kaçınıcı sayı olduğu; ortada parantez içinde yayım yeri, günü, hicrî ve miladî takvim verilerek yıl bilgisi; solda ise kaçınıcı yıl olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. İlk iki sayıda içindekiler kısmına yer verilmemiş, açılış yazısının ortasında küçük bir kutucuğun içine dergide Tâhâ Hüseyin ve Lecnetü’t-te’lîf ve’t-terceme ve’n-neşr¹³⁵ üyelerinin derginin çıkarılmasına iştirak ettiği belirtilmiştir. İkinci sayıdan sonra dergide yer alan makalelerin başlığı, sayfası ve yazarın ismi bilgilerini içeren içindekiler tablosu¹³⁶ eklenmiştir. Ayrıca ilk sayıda derginin adının altına geçici olarak iki haftada bir çıkacağı¹³⁷ ibaresi yer almış, on beşinci sayıda bu açıklama abonelik bedelinin altına yazılmış, bu kısma derginin Fransızca adı

¹³⁴ Dergi yazıları İSAM kütüphanesinde yıl yıl ciltlenmiş nüshadan ya da bu ciltli versiyonun pdf formatı kullanılarak incelenmiştir. Bu kaynaklarda sayıların kapağı bulunmamaktadır. Kapak resimleri <https://archive.alsharekh.org/> internet sitesi esas alınarak incelenmiştir. Bu siteden alınarak incelenen bazı dergi kapaklarına ekler kısmında yer verilmiştir (ek-1, 2, 3,4).

¹³⁵ Neşir, Tercüme ve Yayın Kurulu; 1914 yılında Ahmed Emîn başkanlığında Arapça yazılmış klasik eserleri tahkik etmek, Batı eserlerini Arapçaya tercüme etmek ve Arap dünyasına yeni eserler kazandırmak amacıyla kurulmuştur. Bu kurulun üyeleri Zeyyât ile anlaşmazlık yaşamış ve özel bir matbaa satın alarak 1939 yılında *es-Sekâfe* dergisini çıkarmaya başlamışlardır. Hulusi Kılıç, “Ahmed Emîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/63.

¹³⁶ Üçüncü sayıda eklenen içindekiler tablosu beşinci sayıya kadar açılış yazısının ortasında bir kutuda yer alıp sayfayı üç sütun haline getirirken, altıncı sayıda bu tablo sağa kaydırılmış ve tüm dergide olduğu gibi sayfa iki sütunlu hale gelmiştir. Ayrıca yedinci sayıya kadar bu tablonun altında Kahire’de Fârûk Matbaası’nda basıldığı bilgisine yer verilirken sonraki sayıda matbaa bilgisi kaldırılmıştır. Derginin nerede basıldığı bilgisi her sayıda belirtilmemiştir. Ancak konu ile ilgili çalışmalar, derginin 1935 yılına kadar farklı matbaalarda basıldığını; bu tarihten sonra 1953’e kadar ise Zeyyât’ın satın aldığı ve evinin bulunduğu binanın giriş katına kurduğu matbaasında basıldığı bilgisini vermektedir. Zeyyât’ın matbaa satın alması ekonomik krizlerden daha az etkilenmesini ve derginin sürekli basılmasını sağlamıştır. *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 3; *er-Risâle* 1. yıl/6 (1 Nisan 1933), 3; *er-Risâle* 1. yıl/8 (1 Mayıs 1933), 3; Muhammed, *ez-Zeyyât ve’r-Risâle*, 189.

¹³⁷ Bu açıklama altıncı sayıda geçici olarak her ayın başında ve ortasında yayımlanır şeklinde değişmiş, yirmi birinci sayıdan sonra kaldırılmış ve sonraki sayıda her hafta pazartesi yayımlanacağı ilan edilmiştir. *er-Risâle* 1. yıl/6 (1 Nisan 1933), 3; *er-Risâle* 1. yıl/15 (15 Ağustos 1933), 3; *er-Risâle* 1. yıl/22 (4 Aralık 1933), 3.

yazılmıştır.¹³⁸ Sağ ve sol köşelere de miladî tarih ve sayı numarası bilgileri Fransızca olarak eklenmiştir. Bu değişikliklerin yanında üçüncü sayıda dergi isminin sağında ve solunda yer alan bilgilerin çerçeve içine alınması dışında şekil tercihlerinde fazlaca bir değişiklik yapılmamıştır.¹³⁹

Derginin boyutuna bakılacak olursa 22 cm eninde ve 30 cm boyunda olduğu görülür. Sayfalar iki sütun halinde ve siyah-beyaz bir şekilde basılmıştır. Bazı gezi yazılarında, tarihî yerleri ya da bilimsel olayları anlatan yazılarda harita ya da resimlere yer verilmiştir. Bu resimler bazen fotoğraf karesi şeklinde bazen de çizim şeklindedir.¹⁴⁰ İlk yıllarda fotoğraflar daha az kullanılırken; sonraki yıllarda biyografilerine yer verilen edebiyatçıların veya tarihî şahsiyetlerin, gezilen yerlerin fotoğraflarının makalelerde yer aldığı; şiirlerde işlenen konuya göre resimler ile verildiği ve dergide sıkça fotoğrafların kullanıldığı görülmektedir. Sayfa numaralarına bakıldığında ise birinci yılda numaraların, her sayıda ayrı ayrı verilirken; ikinci yıldan itibaren o yılın ilk sayısının 1 numaralı sayfadan başlatılarak yıl sonunda çıkan son sayının son sayfasının 2160 şeklinde sonlandırıldığı ve sonraki yılın sayfa numaralarının yeniden başlatıldığı dikkat çekmektedir.¹⁴¹

1.2.6. Ana Bölümleri

Derginin içeriği ve hangi bölümlere ya da yazılara yer verdiği konusunda genel bir bilgi sahibi olabilmek için *er-Risâle*'nin sayıları¹⁴² incelendiğinde şu bölümlere yer verildiği görülmektedir:

1. Havâdis ve ahâdis (Olaylar ve Sohbetler),¹⁴³

¹³⁸ Derginin Fransızca adı “ARRISSALAH Revue Hebdomadaire Littéraire Scientifique et Artistique” şeklindedir.

¹³⁹ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 51-52.

¹⁴⁰ Fotoğraflar dergide ilk defa Muhammed Sâbit'in Afrika'da bir kabile hakkında yazdığı makalede kullanılmıştır. Muhammed Sâbit, “eş-Şulûk”, *er-Risâle* 1. yıl/2 (1 Şubat 1933), 36-38. İlk harita Demirdâş Muhammed'in Sînâ'ya yaptığı gezi yazısında verilmiştir. Demirdâş Muhammed, “Rihle ilâ dîri tûri Sînâ”, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 36-38.

¹⁴¹ 27, 28, 29 ve 30 numaralı sayılarda sayfanın üst köşelerinde önceki sayıların devamı olan numaralandırma; sayfanın alt tarafında ortada ise müstakil numaralandırma yapılırken 31. sayıdan itibaren sadece önceki sayıların sayfa numaraları takip edilmiştir. Örnek için bk. *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 42; *er-Risâle* 2. yıl/31 (5 Şubat 1933), 202.

¹⁴² Bölüm isimleri maddeleştirilirken ilk yılın sayıları esas alınmıştır. Sonraki yıllarda açılan bölümler hakkında ise bu başlığın devamında bilgi verilmiştir. Dergide yer alan yazılar ve hangi konulara ağırlık verildiği de tezin konusu olan 338 sayı ele alınarak sonraki bölümde daha ayrıntılı incelenecektir.

¹⁴³ Havâdis ve ahâdis bölümü sadece ilk sayıda kullanılmıştır. İkinci sayıda bu bölüm yerine Havâtır ve suver (Hatıralar ve Fotoğraflar) bölümü yer almış ama bu bölüm de altıncı sayıdan sonra kaldırılmıştır.

2. Mesârihu'l-ezhân (Zihinlerin Sahneleri),¹⁴⁴
3. Fi'l-edebi'l-'Arabî (Arap Edebiyatı),¹⁴⁵
4. Fi'l-edebi's-şarkî (Doğu Edebiyatı),¹⁴⁶
5. Fi'l-edebi'l-ğarbî (Batı Edebiyatı),¹⁴⁷
6. el-'Ulûm (Bilim),¹⁴⁸
7. el-Kasas (Öyküler),¹⁴⁹
8. el-'Âlemu'n-nisâi (Kadın Dünyası),¹⁵⁰
9. el-'Âlemu'l-mesrahî ve's-sinemâi (Tiyatro ve Sinema Dünyası),¹⁵¹
10. en-Nakd (Edebî Eleştiri),¹⁵²
11. el-Kütüb (Kitaplar).¹⁵³

¹⁴⁴ İlk sayıda yer almayan Mesârihu'l-ezhân bölümü ikinci sayıda başlamış, altıncı sayıda sona ermiştir.

¹⁴⁵ *er-Risâle*'nin birinci yılının tüm sayılarında Arap edebiyatı yazıları Fi'l-edebi'l-'Arabî bölüm başlığının altında verilirken daha sonraki yıllarda bu bölüm adı verilmeden yazılar yayımlanmıştır.

¹⁴⁶ İlk yılın sayılarının çoğunda Fi'l-edebi's-şarkî başlığı varken daha sonra içerik olarak Doğu edebiyatından örnekler ya da kişiler tanıtılsa bile başlık kullanılmamıştır. Doğu edebiyatı örnekleri bazen Min ravâi 'i's-şarki ve'l-ğarb başlığı altında, bazen de başlıksız sunulmuştur.

¹⁴⁷ Doğu edebiyatında olduğu gibi ilk yıldan sonra Fi'l-edebi'l-ğarbî başlığı kaldırılmış ama içerik sürdürülmüştür.

¹⁴⁸ İlk sayıdan itibaren var olan el-'Ulûm bölümüne zaman zaman yer verilmediği de görülmüştür. Bir süre de bu başlık kullanılmadan bilimsel yazılar yayımlanmış, 200. sayıdan sonra ise Risâletü'l-'ilm adı ile bölüm devam ettirilmiştir. *er-Risâle* 5. yıl/200 (03 Mayıs 1937), 748.

¹⁴⁹ Derginin ilk yıllarında hareke konmadan yazılan bölüm isminin daha sonra kasas şeklinde harekelendiği görülmüştür. İlk sayıdan itibaren *er-Risâle*'de yer alan bu bölüm *er-Rivâye* dergisinin çıkmaya başladığı ilk dönemde kısa bir süre görülmemekle beraber bu süre dışında neredeyse her sayıda var olmuştur. Arap edebiyatından öyküler ve dünya edebiyatından hikâye çevirileri bu bölümde yer almıştır.

¹⁵⁰ İlk yıl sadece dört sayıda el-'Âlemu'n-nisâi bölümü yer almış uzun bir aranın ardından 287. sayıda Risâletü'l-mer'e adıyla tekrar başlamıştır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, derginin onuncu sayısında kadın bir okurundan kendisine gelen dergide kadınlara yer verilmediği eleştirisine cevap verirken bu bölümün kapatılma sebebini açıklamıştır. Zeyyât kadınların sorunlarını ele alıp kadınlara hitap etmeyi düşündükleri bu bölümün yine kadınlar tarafından yazılmasını istediğini ama ilk dokuz sayıda sadece 2 kadın yazarın dergiye yazı gönderdiğini ifade etmiştir. Bu iki yazının ilki Fransızca olduğu için ikincisi ise üslup ve içerik bakımından yetersiz görüldüğü için yayımlanmamıştır. Kadınlardan yazı gelmediği için de kapatılmıştır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Min berîdi'r-Risâle: Beyne'r-Risâle ve'l-mer'e", *er-Risâle* 1. yıl/10 (01 Haziran 1933), 3-4; *er-Risâle* 7. yıl/287 (02 Ocak 1939), 32; Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 260.

¹⁵¹ İlk iki yılda toplam 14 sayıda yer alan el-'Âlemu'l-mesrahî ve's-sinemâi bölümü dördüncü yılda 148. sayıda tekrar başlamıştır.

¹⁵² İkinci sayıda başlayan en-Nakd bölümü ilk dört yılda 24 sayıda yer almış, sonraki yıllarda ise bu bölüme daha çok yer verilmiştir. Bölümün ismi 200. sayıda Risâletü'n-nakd adını almıştır. *er-Risâle* 5. yıl/200 (03 Mayıs 1937), 752.

¹⁵³ el-Kütüb bölümü 3. sayıda başlamış ve genelde derginin sonunda yer almıştır. Bu bölümde Arap dünyasında ya da Batıda yeni çıkan kitaplar tanıtılmıştır.

İlk sayının bölümlerinden başlayacak olursak, Zeyyât'ın açılış yazısından¹⁵⁴ sonra Havâdis ve ahâdis (Olaylar ve Sohbetler) bölümünün geldiği görülür. Burada yazarını belirtmeden Ahmed Şevkî (1868-1932)¹⁵⁵ ve Hâfız İbrâhîm (1872-1932),¹⁵⁶ Suriye, Irak ve şiir gibi konularda kısa kısa anekdotlara yer verilmiştir. Daha sonra Muhammed 'Avad Muhammed'in (1895-1972) "Mısr fi devrati'l-felek", Ahmed Emîn'in (1878-1954) "Halkatün mefkûde", Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın "Eserü's-sekâfeti'l-'Arabiyye", Abdülkadir el-Mağribî'nin (1867-1956) "Fî te'addudi'l-evdâ'", Ali Mustafa Muşrife'nin (1898-1950) "el-Luğatü'l-'Arabiyye keedâtin 'ilmiyye" ve Abdülhamid Yûnus'un (1910-1988)¹⁵⁷ "Risâletü'l-edîbi fi Mısr" makaleleri ile bölüme devam edilmiştir.¹⁵⁸ Bir sonraki bölüm olan Fi'l-edebi'l-'Arabî (Arap Edebiyatı), Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın yakın tarihte vefat eden Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrâhîm ile ilgili makalesiyle başlar. Aynı bölümde Muhammed Abdullah 'Înân'ın (1896-1986) "Halkâtü'l-edeb fi Fustât" makalesine yer verilmiş ve Min tarâ'ifi's-şi'r¹⁵⁹ alt başlığı ile bazı şiirlere yer verilerek Fi'l-edebi's-şarkî (Doğu Edebiyatı) bölümüne geçilmiştir. Doğu edebiyatından örneklerin sunulduğu bu kısımda zaman zaman Türk edebiyatı da yer bulmuştur.¹⁶⁰

Doğu edebiyatından sonra Batı edebiyatı bölümünde Zeyyât'ın Alphonse de Lamartine'den (1790-1869), Muhammed Mendûr'un (1907-1965) Alfred de Vigny'den

¹⁵⁴ Derginin açılış yazılarını bazen Zeyyât dışında yazı heyetinden bir yazarın yazdığı da olmuştur. Örneğin dördüncü, yirminci ve yirmi dördüncü sayıların açılış yazısını Tâhâ Hüseyin yazmıştır. Tâhâ Hüseyin, "Meliketü'l-cemâl", *er-Risâle* 1. yıl/4 (1 Mart 1933), 3; a.mlf., "'Adli", *er-Risâle* 1. yıl/20 (1 Kasım 1933), 3; a.mlf., "Min lağvi's-sayfi ilâ ceddi's-şitâ", *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 3.

¹⁵⁵ Emîrî's-şu'arâ lakaplı Mısırlı şair Arap edebiyatının en önemli şairlerindedir. Neo-klasik ekole mensup olan şairin mersiye ve gazel türünde şiirleri dışında manzum ve mensur tiyatroları vardır. Türkleri ve Osmanlı'yı öven şiirler yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Kazım Ürün, *1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair Ahmet Şevki* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002), 47-54; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadis*, 53-55.

¹⁵⁶ Nil şairi olarak bilinen Hâfız, şiirlerinde sosyal ve siyasî konuları ele almanın yanı sıra gazel ve mersiye gibi farklı şiir türlerinde eserler de vermiştir. Fransızcadan çevirdiği eserleri de vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadis*, 165-166; Ahmet Yıldız, *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri* (Konya: Palet Yayınları, 2017).

¹⁵⁷ Mısırlı Abdülhamid Ahmed Yûnus, birçok üniversitede Halk Edebiyatı kürsüsü oluşturmuştur. Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Kültür Bakanlığı'nda çalışmıştır. Muhammed Hâmid Muhammed, *Mevsû'atu 187 şahsiyye Mısrıyye mustahrece mine'l-Mevsû'a el-'Arabiyye el-'âlemiyye* (Kahire), 275-276.

¹⁵⁸ *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 4-12.

¹⁵⁹ Şiirler önce bu başlık altında verilirken, bir süre sonra başlıksız verilmiş; 201. sayıda ise Risâletü's-şi'r adıyla müstakil bir bölüm olarak yayımlanmıştır. *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 19; *er-Risâle* 5. yıl/201 (10 Mayıs 1937), 786.

¹⁶⁰ Derginin ilk döneminde Doğu edebiyatı bölümünün ayrıntıları için bk. Ahmet Bostancı- Zehra Özli, "er-Risâle Dergisindeki Doğu Edebiyatına Dair Yazılar Üzerine Bir İnceleme", *Bilimname* 2019/38 (Ekim 2019), 229- 249; *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 13-22.

(1797-1863) yaptığı çevirilere yer verilmiştir. Bilim köşesinde Ahmed Zekî ‘Âkif (1894-1975)¹⁶¹ tarafından uyku ve uyanıklık konusu ele alınırken, el-‘Âlemu’n-nisâi’de Cemil Sıdkî ez-Zehâvî’nin (1863-1936) kadınlar için yazdığı bir şiirine ve kadın bakış açısı ile güzellik ve sevgi konularına değinilmiştir. Hikâyeler bölümünde Tâhâ Hüseyin’in ‘*Alâ hâmişi’s-sîre*’ eserinin ilk bölümüne ve Mahmûd Teymûr’un bir hikayesine yer verilmiş, tiyatro ve sinema başlığında *Benâtü’l-yevm* tiyatrosu ile ilgili bilgiler verilerek derginin ilk sayısı sona ermiştir.¹⁶²

er-Risâle’nin bölümleri genel olarak bu şekilde sürdürülmüş olmakla beraber zaman zaman bazı bölümlerin kaldırılması, eklenmesi ya da isminin değiştirilmesi gibi değişiklikler yapılmıştır. Sonraki yıllarda dergiye “el-Berîdü’l-edebî (Edebiyat Postası)”, “Min hünâ ve hünâk (Oradan Buradan)” ve “Min ravâi’i’ş-şarki ve’l-ğarb (Doğunun ve Batının Harikalarından)” gibi yeni bölümler eklenmiştir. “el-Berîdü’l-edebî (Edebiyat Postası)” bölümünde; edebiyat ödülleri, törenleri ve ödül alan yazarlar, edebiyat dünyasından vefat eden kişilerin ölüm haberleri, okurların dergideki yazılara dair katkı ya da eleştirileri ve yazarların eleştirilere cevapları gibi konular iki üç paragrafta verilmiştir. Bilim dünyasından haberler ve dünyada yaşanan siyasi olaylara ait kısa bilgiler ise “Min hünâ ve hünâk (Oradan Buradan)” başlığında yer almıştır. “Min ravâi’i’ş-şarki ve’l-ğarb (Doğunun ve Batının Harikalarından)” bölümünde ise Doğu ve Batı edebiyatından eserlerin tercümeleleri yer almıştır.¹⁶³ 183. sayıda da “el-Funûn (Sanat)”¹⁶⁴ bölümü eklenmiştir. Bu bölümün, sanat tarihi ile ilgili konuları ve farklı dönemlerde yaşamış büyük sanatçıları ele alacağı belirtilmiştir. Bölümün Berlin Üniversitesi’ni bitirmiş olan Ahmed Mûsâ tarafından yönetileceği de ifade edilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶¹ Mısırlı yazar İngiltere’de fen bilimleri eğitiminden sonra felsefe ve fen bilimlerinde doktora yapmıştır. Mısır’a döndükten sonra Kahire Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi dekanlığı yapmıştır. *er-Risâle*, *es-Sekâfe* ve *el-Hilâl* dergilerinde yazılar yazmıştır. Cebûri, *Mu’cemü’l-üdebâ*, 1/149.

¹⁶² *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 23-42.

¹⁶³ el-Berîdü’l-edebî bölümü 27. sayıda başlamış olmakla beraber 66. sayıdan sonra düzenli hale gelmiştir. Bu bölümde Batı’da çıkan Mısır veya İslâm dünyası ile ilgili kitapların tanıtımları, bilim insanları ve edebiyatçıların vefat haberleri ve okuyucuların mektuplarına yer verilmiştir. Min hünâ ve hünâk 78. sayıda küçük bir başlık olarak başlamış, 79. sayıda bölüm olarak eklenmiştir. Zeyyât bölümün çeşitli dergilerden ve kitaplardan yazılar ve haberler içereceğini belirtmiştir. Üçüncü yılda dergiye eklenen bu bölüm ilk zamanlarda düzenli bir şekilde devam etmemiş, 302. sayıdan sonra el-Berîdü’l-edebî bölümünün hemen öncesinde düzenli bir şekilde dergide yer almıştır. Min ravâi’i’ş-şarki ve’l-ğarb 79. sayıda başlamış; üçüncü yıldan sonra kaldırılmıştır. *er-Risâle* 2. yıl/27 (08 Ocak 1934), 27-31, 33; *er-Risâle* 2. yıl/78 (31 Aralık 1934), 2127; *er-Risâle* 3. yıl/79 (07 Ocak 1935), 33-34.

¹⁶⁴ 202. sayıda Risâletü’l-fen adını almıştır. *er-Risâle* 5. yıl/202 (17 Mayıs 1937), 828.

¹⁶⁵ Bu bölümde ele alınan ilk sanatçı Hollandalı ressam Peter Paul Rubens (1577-1640) olmuştur. Yazıda ressamın sanat anlayışı resimlerinin fotoğrafları ile anlatılmıştır. Sonraki sayılarda farklı yazarlar da

Bölümlerin yazarları her zaman aynı kişiler olmamış, zaman zaman farklı isimler yazı yazmıştır. Bu bölümler dışında bir süreliğine belirli yazarların yazdığı o şahsa ait köşe yazıları da olmuştur. Mahmûd el-Hafif'in yazdığı "Min verâ'i'l-minzâr"¹⁶⁶ ve Tevfik el-Hakîm'in yazdığı "Min burcinâ el-âcî"¹⁶⁷ bu yazılara örnek verilebilir. Beşinci yılda eklenen bölümlerden bir diğeri de "Risâletü'ş-şebâb (Gençlere Mesaj)" bölümüdür. Önceki sayılarda da gençlere hitap eden yazılar yazılmıştır; ama 200. sayıda gençler için müstakil bölüm yapılmıştır.¹⁶⁸

Derginin bölümlerine genel olarak bakıldığında *er-Risâle*'nin sürekli bir dönüşüm ve yenilik çabasında olduğu ve derginin işleyişi açısından yeni fikirler ortaya konmaya çalışıldığı görülmektedir. Nitekim yıllar içerisinde bölüm isimleri değiştirilmiş yahut dergiye yeni bölümler eklenerek ivme kazandırılmıştır.¹⁶⁹

1.2.7. Editörü: Ahmed Hasan ez-Zeyyât

Bu başlık altında derginin içeriğini, yazı ve yazarlarını seçen, derginin editörü ve sahibi olan Ahmed Hasan ez-Zeyyât hakkında bilgi verilecektir. Zira dergi hakkında pek çok konuda karar merci olan Zeyyât'ın hayatının nerede geçtiği, nasıl bir eğitim aldığı ve nelerle meşgul olduğu gibi meselelerin dergiye olan etkisi yadsınamaz. Bu etkiyi görebilmek için editörün hayatı kısaca ele alınacaktır.

bölümde yazı yazmışlardır. Ahmed Mûsâ, "Bîter Bâvul Rûbenz", *er-Risâle* 5. yıl/183 (04 Ocak 1937), 26-29.

¹⁶⁶ Mahmûd el-Hafif, "Min verâ'i'l-minzâr (Dürbünün Arkasından)" köşesinin ilk on altı yazısında 'Ayn müstear ismini kullanırken daha sonraki yazılarda kendi ismini kullanmıştır. 335. sayıda başlayan yazı köşesi 64 sayı boyunca devam etmiştir. Mahmûd el-Hafif, "Min verâ'i'l-minzâr", *er-Risâle* 7. yıl/335 (04 Aralık 1939), 2226.

¹⁶⁷ "Min burcinâ el-âcî (Fildişi Kulemizden)" köşesinin yazıları daha sonra kitaplaştırılmıştır. 237. sayıda başlayan yazılar elli altı sayı boyunca devam etmiştir. Tevfik el-Hakîm, "Min burcinâ el-âcî", *er-Risâle* 6. yıl/237 (17 Ocak 1938), 95.

¹⁶⁸ Yazarı belirtilmeden "Gençler Nereye Gidiyor?" başlığı ile yol gösteren bir yazı kaleme alınmıştır. "Îlâ eyne yettecihu'ş-şebâb?", *er-Risâle* 5. yıl/200 (03 Mayıs 1937), 746.

¹⁶⁹ Dergi özel bir başlık ya da bölüm olmadan tarih, felsefe ve seyahat yazılarına da yer vermiştir. Bu yazılara dergide ele alınan konuların inceleneceği ikinci bölümde yer verilecektir. Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 60-61; Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 22-24.

1.2.7.1. Hayatı

Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Mısır'ın Dekahliye ilinin Talhâ kazasına bağlı Eski Demîre¹⁷⁰ köyünde 2 Nisan 1885'te¹⁷¹ yedi çocuklu bir ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Zeyyât'ın iki kız, dört erkek kardeşi vardır. Annesinin dedeleri Medine'den Mısır'a göç etmişlerdir. Babası tarımla uğraşmasına rağmen okuma yazma bilen biridir. Annesi hoş sohbet ve iyi konuşma yeteneğine sahip bir kadın olarak anılmıştır.¹⁷²

Zeyyât'ın doğduğu Demîre köyü, o tarihlerde Bedrâvî Paşa ve Emir Ömer Tosun'un sahip olduğu arazilerin arasında bulunmaktaydı. Hasan Zeyyât, Bedrâvî Paşa'nın arazilerinde tarım işçiliği yapan bir çiftçiydi.¹⁷³ Tarımla uğraşan bir ailenin çocuğu olan Ahmed Hasan ez-Zeyyât, eğitimine Demîre köyünde bulunan mektepte Şeyh Hasan'ın öğrencisi olarak başlamıştır. O yıllarda çocuklar yedi yaşında okula gönderilirken Zeyyât'ın babası okuma yazmaya olan ilgisi sebebiyle oğlunu beş yaşında mektebe göndermiştir. Ahmed Hasan ez-Zeyyât okuma yazma öğrendikten sonra hafızlığa başlamış, on bir yaşında hafızlığını tamamlamıştır. Hocası kendi gözleri iyi görmediğinden Zeyyât'ı dinî kasidele okumakla görevlendirmiş, bu sorumluluk onun edebiyata olan ilgisini arttırmıştır. Babası da Mütenebbî'nin (ö. 354/965) divanını hediye ederek onu teşvik etmiştir. Hıfzını tamamladıktan sonra Dekahliye'ye giderek bir sene kıraat ilimlerini tahsil etmiştir. On iki yaşında sıtma hastalığına yakalandığı için eğitimine ara vermiş, daha sonra 1898'de Ezher'de eğitim görmeye başlamıştır. Kardeşi Fethullah da Ezher'e başlamış fakat tamamlayamadan vefat etmiştir.¹⁷⁴ Zeyyât on yıl boyunca Ezher'de eğitim görmüş edebiyat, belagat, arûz, nahiv, fıkıh, tefsir ve hadis gibi dersleri tahsil etmiştir. Seyyid b.

¹⁷⁰ Dumeyra şeklinde telaffuz edenler de vardır. Halit Mansûr, "Leyâlî havle'l-edîb Ahmed Hasan ez-Zeyyât takdim Hâlid Mansûr", erişim: 20 Haziran 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=hTC3FUmpL6w>, 05:42- 05:50.

¹⁷¹ Resmî doğum tarihi bu olmakla birlikte oğlu 'Alâuddin ez-Zeyyât babasının kendisine aslında bu tarihten iki yıl önce doğduğunu belirttiğini söylemiştir. Mehdî 'Allâm, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât", *Mecelletü'l-buhûs ve'd-dirâsât el-'Arabiyye 1* (Mart 1969), 154.

¹⁷² Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 10-12; Ni'mât Ahmed Fuâd, *Kımem edebiyye* (Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 1984), 194-195; Kâmil Selman el-Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ mine'l-'asri'l-câhilî hattâ 2002*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2003), 1/126; Şükran Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/385; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 17; İslâm Online, "ez-Zeyyât sahibu'r-Risâle", erişim: 5 Haziran 2019, <https://archive.İslâmonline.net/?p=8928>.

¹⁷³ İnşaat işleri ile de meşgul olmuştur. Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 10.

¹⁷⁴ O yıllarda Mısır'da dinî eğitim el-Ezher vasıtası ile verilmekte ve bir ailede çocuklardan birinin Ezher'de okuması büyük bir şeref ve onur sayılmaktaydı. Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 15.

Ali el-Mersafi (ö. 1931), Muhammed Mahmûd eş-Şinkîti ve Muhammed Abduh'tan ders almıştır.¹⁷⁵

Zeyyât'ın Ezher'deki en yakın arkadaşları Tâhâ Hüseyin ve Mahmûd Hasan ez-Zenâfi (1898-1949) olmuştur. Zeyyât ve arkadaşları klasik Arap edebiyatına yönelmiş, Ezher'deki edebiyat derslerinin yanı sıra Mısır Üniversitesi'ndeki edebiyat derslerine ve Kahire'deki edebiyat meclislerine de katılmışlardır. Farklı ortamlarda bulunmayı seven bu üç arkadaş Ezher'in gelenekçi yapısına pek uymayan mizaçları yüzünden eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalmışlardır. Mersafi'nin Arap edebiyatı dersinde, Müberred'in (ö. 286/900) *el-Kâmil* eseri okunurken insanların Hz. Muhammed'in (s.a.s) kabrini tavaf etmesini “çürümüş kemikler etrafında dönmek” diye niteleyen Haccâc b. Yûsuf'u (ö. 95/714) öğrenciler küfürle suçlarken, Zeyyât ile iki arkadaşı bunun uygun bir ifade olmadığını ancak küfür ithamının ağır olduğunu söylemişlerdir. Bu yorum kendilerinin de küfürle suçlanmalarına ve Haccâc'ın fikirlerine katıldıkları dedikodularına yol açmıştır. Artan tepkiler sonucunda soruşturma açılmış ve okuldan atılmaları yönünde karar çıkmıştır. Kahire Mecma'u'l-lügati'l-'Arabiyye başkanı Ahmed Lutfi es-Seyyid kararın uygulanmasına engel olmuştur. Ezher'e dönmüş olmalarına rağmen sınavlardan geçirilmeyeceklerini düşünen Zeyyât ve Zenâfi yıl sonu sınavlarına girmezken bu konuda ısrarcı olan Tâhâ Hüseyin, yılsonu sınavına girmiş ama geçirilmemiştir. Bu olaydan sonra Ezher'de kalamayacaklarını anlayan üç arkadaş son senelerinde okulu bırakmışlardır.¹⁷⁶

Ezher'den ayrıldıktan sonra Zeyyât vaktinin çoğunu kütüphanelerde geçirmiş ve 1908'de yeni kurulan Mısır Üniversitesi'nde akşam eğitimine başlamıştır. Burada Carlo Nallino (1872-1938), Ignazio Guidi (1844-1935) ve David Santillana (1845-1931) gibi şarkiyatçılardan dersler almıştır. Bu eğitim, modern Batı edebiyatını öğrenmesini ve Batı kültürünü de tanmasını sağlamıştır. 1912 yılında Edebiyat Fakültesi'ni bitiren Zeyyât,

¹⁷⁵ Mersafi'den *el-Mufassal* (Zemahşeri), *Hamâse* (Ebû Temâm) ve *el-Kâmil* (Müberred); Şinkîti'den Muallakât Şerhi derslerini almıştır. Abduh'un Abbâsî revâğındaki derslerine katılmıştır. Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 12-14, 16-17; Cebûri, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/126; Fazlıoğlu, “Zeyyât, Ahmed Hasan”, 44/385; Ali Benli, “Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2015), 184; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 18-20; İslâm Online, “ez-Zeyyât sâhibu'r-Risâle”, erişim: 5 Haziran 2019.

¹⁷⁶ Fazlıoğlu, bu üç ismin Ezher'i bitirip Kahire Üniversitesine başladıklarını söylerken, diğer çalışmalar eğitimlerini tamamlayamadıklarını belirtir. Bk. Fazlıoğlu, “Zeyyât, Ahmed Hasan”, 44/385. Bu çalışmada eğitimi tamamlamadıklarını belirten eserler esas alınmıştır. Bk. Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 12, 15-17; Fuâd, *Kımem edebiyeye*, 197-198; Cebûri, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/126; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 19-22; İslâm Online, “ez-Zeyyât sâhibu'r-Risâle”.

1922 yılında Fransız Hukuk Okulu'na başlamıştır. 3 yıl süren bu eğitimin son yılını Fransa'da okuyarak mezun olmuştur.¹⁷⁷

Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Ezher'den ayrıldıktan sonra hocası Mersafi'nin aracılığı ile el-Harenfeş'teki Fransız el-Firrîr Okulu'nda Arapça öğretmenliğine başlamıştır. Görev yaptığı bu okulda Fransız bir öğretmenden Fransızca öğrenmiş ve tanıştığı Fransız bir müfettişin yönlendirmesi ile Jean de La Fontaine (1621-1695) masallarını tercüme etmiştir. Abdülazîz Çâvîş'in (1876-1929)¹⁷⁸ kurduğu ortaokul ve lisede Arapça dersleri vermek için 1914'te Fransız Okulu'ndan ayrılmıştır.¹⁷⁹

1919 Devrimi'nde etkili olan öğrencilerin eğitim aldığı bir okulda öğretmenlik yapan Zeyyât, devrimi destekleyen öğrenci icra komitesinin bildirimlerinin editörlüğünü yapmış ve broşürlerinin dağıtımına destek olmuştur. Bu okulda görev yaparken Abbas Mahmûd el-'Akkâd (1889-1964),¹⁸⁰ Muhammed Ferîd Ebû Hadîd (1893-1976)¹⁸¹ ve İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî (1889-1949)¹⁸² gibi dönemin önemli simalarıyla görev yapmıştır.

¹⁷⁷ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 18-19, 21; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 198, 201; Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/126; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/385; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 185; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 22-23; İslâm Online, "ez-Zeyyât sâhibu'r-Risâle".

¹⁷⁸ Aslen Tunuslu olan Çâvîş, Ezher'de eğitim almıştır. Eğitim alanında çalışmış, İngiliz işgaline karşı mücadele etmiştir. Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 3/457-458.

¹⁷⁹ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 19-20; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 198-200; Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/126; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/385; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 185; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 23; İslâm Online, "ez-Zeyyât sâhibu'r-Risâle".

¹⁸⁰ Babası Dimyatlı, annesi Diyarbakırlı olan 'Akkâd Asvân'da doğmuştur. İlkokul eğitiminden sonra kendini özel okumalar ile yetiştirmiş; memuriyet, gazetecilik ve öğretmenlik gibi farklı görevler yapmıştır. Arap Dili Akademisi (Mecma'u'l-lügati'l-'Arabîyye) ve Arap İlimler Akademisi (el-Mecma'u'l-'ilmîyyü'l-'Arabî) üyeliği yapmış, 1960'ta "Devlet Edebiyat Takdir Ödülü" almıştır. İngiliz işgali döneminde ülkesini işgalden kurtarmak için fikrî ve siyasî bir mücadele vermiş Vefd Partisi'ne katılmıştır. 1952 devriminden sonra siyasetten ayrılmış ölümüne kadar kendini dinî konularda araştırma yapmaya adanmıştır. Divan ekolünün kurucularından olan 'Akkâd batı dillerine ve edebiyatına hâkim bir şair ve yazardır. Halit Zevalsız, "Akkâd, Abbas Mahmûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/267; Sekkût, *Kâmüsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadis*, 310-312.

¹⁸¹ Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, Mısır'ın Demenhûr ilinde doğmuştur. Liseden sonra öğretmen yüksek okulunda eğitim alarak öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra Hukuk eğitimine başlamış ve 1924 yılında eğitimini tamamlamıştır. Başta *er-Risâle* dergisi olmak üzere pek çok dergide yazılar yazmıştır. Tiyatro ve tarihi roman türlerinde eserler vermiştir. Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 3/585; Sekkût, *Kâmüsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadis*, 18-19.

¹⁸² Kahire'de doğmuştur. Yüksek öğretmen okulunda eğitimini tamamladıktan sonra öğretmenlik yapmış daha sonra da *Vâdi'n-Nil*, *es-Siyâse*, *el-Belâğ*, *er-Risâle*, *el-Hilâl* gibi dergilerde yazılar yazmıştır. İngilizce bilen Mâzinî, İngiliz edebiyatı ile ilgilenmiştir. Edebiyat eleştirisi, şiir, roman, tiyatro ve hikâye türlerinde eserleri vardır. *er-Risâle* dergisinde 1934 yılının sonlarında yazmaya başlamıştır. 1936-1937'de makaleleri ve öyküleri artarken diğer yıllarda yazıları daha azdır. Erol Ayyıldız, "Mâzinî, İbrâhîm Abdülkâdir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/197; Sekkût, *Kâmüsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadis*, 515-516.

1918'de *Mısır* ve *İstiklâl* dergilerinden iş teklifi almış ama halkın sevmediği bir muhalefet hareketine katılmak istemediğinden bu teklifleri reddetmiştir. 1922 yılında Amerikan Üniversitesi'nde Arap Dili Bölümü başkanı olmuş, 1929 yılına kadar sürdürdüğü bu görevi esnasında Kahire Üniversitesi'nden ve Millî Eğitim Bakanlığı'ndan da iş teklifi almış ancak maddî sebeplerle kabul etmemiştir. Bu tekliflerin ilki Tâhâ Hüseyin'in, ikincisi ise Ahmed Şevkî'nin referansı ile gelmiştir. Tüm bu tekliflerden sonra Bağdat Yüksek Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik yapma talebine hayır diyemeyen Zeyyât, Kahire Üniversitesi rektörü Ahmed Lutfî es-Seyyid'e geri döndüğünde üniversitede görev alma sözü vererek Amerikan Üniversitesi'nin istememesine rağmen Bağdat'a gitmiş ve hayatının en verimli yılları olarak tanımladığı üç yılını orada geçirmiştir. Bu süre zarfında Irak'ın önde gelen edebiyatçıları ile tanışma olanağı bulmuştur.¹⁸³

Bağdat Yüksek Öğretmen Okulu'nun sözleşme yenileme teklifine rağmen verdiği sözden ötürü Kahire'ye dönen Zeyyât; Lutfî es-Seyyid ve Tâhâ Hüseyin'in üniversiteden ayrıldıklarını görünce burada çalışamayacağını anlamış ve *er-Risâle*'yi çıkarmaya karar vermiştir. Zeyyât halkın dergiye ilgi göstermeyebileceğine dair çevresinden gelen uyarılara rağmen dergiyi çıkarmış ve 1933-1953 yılları arasında bu işi başarı ile sürdürmüştür. *er-Risâle* dergisi bu dönemde tüm Arap aleminden ilgi görmüş ve kültürel hayatın önemli aktörlerinden biri olmuştur.¹⁸⁴

Zeyyât *er-Risâle* dergisi kapandıktan sonra, *eş-Şa'b* dergisinde yazarlık ve *Mecelletü'l-Ezher*'in¹⁸⁵ editörlüğünü yapmıştır. 1963-1965 yılları arasında Kültür Bakanlığı'nın tekrar çıkarmaya başladığı *er-Risâle*'nin editörlüğü görevini de üstlenmiştir. 1946'da Kahire Mecma'u'l-lügati'l-'Arabiyye'ye üye tayin edilmiştir. Şam'daki el-Mecma'u'l-'ilmiyyu'l-'Arabî'de, el-Mecma'u'l-'ilmiyyu'l-'Irâkî'de, Lecnetü teysîri'l-kitâbe, Lecnetü Mu'cemi elfâzi'l-Kur'ân, Lecnetü'l-lehecât, Lecnetü'l-Mu'cemi'l-vasîf gibi bilimsel komisyonlarda görev yapmıştır. 1963 yılında Sanat ve Edebiyat Yüksek Şûrası

¹⁸³ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 19-22; Fuâd, *Kımem edebîyye*, 198-199, 204; Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/126; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/385; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 185; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 23-26; İslâm Online, "ez-Zeyyât sâhibu'r-Risâle".

¹⁸⁴ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 22; Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/126; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/385; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 185-186; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 25; İslâm Online, "ez-Zeyyât sâhibu'r-Risâle".

¹⁸⁵ Câmî'u'l-Ezher'in çıkardığı aylık dergi 1930 yılında *Nûru'l-İslâm* adıyla çıkarılmış, 5 yıl sonra *Mecelletü'l-Ezher* adını almıştır. Ferfûr, *ed-Devriyyâtü'l-'Arabiyye*, 212-213.

üyeliğine seçilmiştir. 1953 yılında *Vahyu'r-Risâle* kitabıyla devlet ödülü, 1962'de edebiyat dalında devlet takdir ödülü kazanmıştır.¹⁸⁶

12 Haziran 1968¹⁸⁷ tarihinde Kahire'de 83 yaşında vefat eden Zeyyât, genç yaşta Fransız edebiyatıyla tanışıp etkilenmesine rağmen modernist edebiyatçılar arasında sayılmamaktadır. Kendine özgü bir üslubu vardır. İfade tarzı daha çok makâme üslûbuna yakın edebî nesir olarak kabul edilmektedir. Zeyyât, döneminin en önemli edebiyatçıları olan Mustafa Sâdık er-Râfi'î (1880-1937), Tâhâ Hüseyin ve Abbas Mahmûd el-'Akkâd ile kıyaslanmış ve bu kişiler arasında üslubu en açık ve veciz olan edebiyatçı olarak kabul görmüştür. Sadece edebiyatla ilgilenmemiş, toplumun sorunlarını da ele almıştır. Bir kültür olarak İslâm'ı, Arap milliyetçiliğini ve İslâm Arap kültürünün değerlerini savunmuştur. İngiliz işgali altında yaşadığı ve Batılı devletlerin Arap coğrafyasındaki tutumlarını gördüğü için anti-emperyalist söylemlere yakınlık duyarak İslâmî değerleri de ihtiva eden bir Arap birliği anlayışına daha yakın durmuştur.¹⁸⁸

Nahda Dönemi'nin önemli figürlerinden olan Ahmed Hasan ez-Zeyyât, modern Arap edebiyatına büyük bir katkı sağlamıştır. Etkili bir karakter olarak kendisi hakkında da birçok eser ve makale yazılmıştır. *Edebü'z-Zeyyât fi'l-'Irâk*,¹⁸⁹ *Silsiletu ikra': Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve mecelletü'r-Risâle*,¹⁹⁰ *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*,¹⁹¹ *Ahmed Hasan ez-Zeyyât beyne'l-belâga ve'n-nakdi'l-edebî*,¹⁹² *Ahmed Hasan ez-Zeyyât kâtiben ve*

¹⁸⁶ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 23; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 204-205; Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/126; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/385; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 186-187; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 26.

¹⁸⁷ M. Seyyid Muhammed, Fazlıoğlu ve Ni'mât Fuâd; haziran ayında vefat ettiğini söylerken bazı çalışmalar vefat ettiği ayı Mayıs olarak belirtmiştir. Burada Fuâd'ın verdiği bilgi esas alınmıştır. Ayrıca hicrî olarak 16 Rebülevvel'de vefat ettiği esas alındığında ölüm tarihinin Haziran'a denk geldiği görülmektedir. Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 9; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 230; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/385; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 187; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 27; İslâm Online, "ez-Zeyyât sâhibu'r-Risâle".

¹⁸⁸ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 23; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 205-224; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/385-386; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 33-39.

¹⁸⁹ Cemâleddin el-Âlûsî'nin eseri Bağdat'ta 1971'de basılmıştır.

¹⁹⁰ Ali Muhammed el-Fakî'nin eseri Kahire'de 1981'de basılmıştır. Ali Şeşel bu eseri Muhammed es-Seyyid'den intihal yapmakla suçlamıştır. Ali Şeşel, "Kitâbân 'ani'z-Zeyyât ve'r-Risâle: ahtâu's-sârik ahtâu'l-mesrûk", İbdâ' 6-7 (Haziran-Temmuz 1983), 122-128.

¹⁹¹ Muhammed Seyyid Muhammed, yüksek lisans tezini 1982'de kitaplaştırmıştır.

¹⁹² Muhammed Receb Beyyûmî'nin yazdığı eser Riyad'da 1985'te basılmıştır.

nâkiden,¹⁹³ *ez-Zeyyât nâkiden*,¹⁹⁴ *Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve 'l-karye*,¹⁹⁵ *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*¹⁹⁶ ve *Zikrâ 'uhûd eşlâ'u sîra zâtiyye*¹⁹⁷ vefatından sonra Arap ülkelerinde ve Türkiye'de yazılmış ve Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ı konu edinmiş olan kitaplardır.¹⁹⁸ Bu eserler dışında Ni'mât Ahmed Fuâd, *Kimem edebiyeye* eserinde Zeyyât'ın hayatını ve çalışmalarını bir bölümde ele almıştır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ı konu alan pek çok makale de kaleme alınmıştır.¹⁹⁹

1.2.7.2. Eserleri

Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın eserlerinin büyük bir kısmı makalelerinin bir araya getirilmesi veya verdiği konferansların yazıya dökülmesi ile oluşturulmuştur. Eğitim ve öğretimde kullanılması için yazdığı eserlerin yanı sıra Fransızcadan yaptığı tercüme eserleri de vardır. Bu başlık altında Zeyyât'ın eserleri hakkında ayrıntılara girilmeden kısaca bilgi verilecektir.

1. *Târîhu 'l-edebi'l- 'Arabî*

1916 yılında kaleme alınan bu eser Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın en çok bilinen eseridir. 1920 yılında genişletilerek son halini alan eser otuza yakın baskı yapmıştır. Yazar kitabın önsözünde edebiyat, edebiyat tarihi, edebiyat tarihinin önemi, edebiyat tarihi dönemlendirmesi, Arapların yaşadıkları yerler, Arap kabileleri, Arapların sosyal, siyasî ve dinî durumları gibi konuları ele almıştır. Önsözden sonra ise edebiyat tarihi dönemlerini anlatan beş bölüm yer almaktadır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Arap edebiyatı tarihine Câhiliye Dönemi ile başlamış; Sadru'l-İslâm ve Emevî Dönemi, Abbâsî Dönemi,

¹⁹³ Ni'met Rahîm el-'Azzâvî'nin yazdığı kitap 1986'da Kahire'de basılmıştır.

¹⁹⁴ Ali Abdülmuttalib el-Hûnî'nin yazdığı bu kitap 1994'te Libya'nın Sebhâ şehrinde basılmıştır.

¹⁹⁵ 'Alâ'eddîn Vahîd tarafından yazılan eser Mansûre'de 1995'te basılmıştır.

¹⁹⁶ Cemal Abdullah Aydın'ın yazdığı bu eser Zeyyât hakkında yazılmış olan tek Türkçe kitaptır.

¹⁹⁷ Zeyyât hakkında hazırlanmış olan son eserdir. Abdurrahman b. Hasan Kâ'id yayına hazırladığı ve 2020 yılında Riyâd'da basılan kitap Zeyyât'ın çeşitli dergilerde yazdığı anılarının bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur.

¹⁹⁸ Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/126; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/386; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 233-234.

¹⁹⁹ Hakkında yazılmış bazı makaleler: Muhammed Receb Beyyûmî, "Eserü'z-Zeyyât fi'l-yakazati'l-'Arabîyye", *el-Edîb* 5 (01 Mayıs 1963), 17-21; Şükrî Muhammed 'Ayyâd, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât", *el-Mecelle* 139 (01 Temmuz 1968), 9-13; Muhammed Receb Beyyûmî, "Uslûbu'z-Zeyyât kemâ yerâhu'n-nâkidûn", *el-Edîb* 7 (01 Temmuz 1975), 2-5; Ahmed Sa'id Hevvâş, "Mecelletü'r-Risâle ve Ahmed Hasan ez-Zeyyât", *el-Ma'rife* 606 (01 Mart 2014), 193-202; Muhammed Receb Beyyûmî, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât sâhibü mecelleti'r-Risâle", *eş-Şârikatü's-Sekâfiyye* 30 (01 Nisan 2019), 72-73.

Türk Dönemi ve Modern Dönem şeklinde devam etmiştir. Bu başlıklar altında ise her bir dönemin genel özelliklerini, o dönemde yer alan edebî türleri, türlerin tanımlarını ve bu dönemde yaşamış şair ve edebiyatçıları ele almıştır. Bu eser lise ve yüksekokullarda ders kitabı olarak okutulmak ya da edebiyata ilgi duyanlara bir başlangıç kitabı olması için yazıldığından; Ahmed Hasan ez-Zeyyât ayrıntılara yer vermemiş, genel konulara değinmiştir. Edebî ürünlerin sanatsal değeri üzerinde durmamıştır.²⁰⁰

2. Âlâmü Ferter

1919-1920 yıllarında Werther ile benzer acılardan muzdarip olduğunu söyleyen Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Alman şair Johann Wolfgang Von Goethe'nin (1749-1832) *Genç Werther'in Acıları* adlı öyküsünden çok etkilenerek eseri Fransızcadan Arapçaya tercüme etmiş ve 1920 yılında yayımlamıştır.²⁰¹ Zeyyât *er-Risâle*'de yayımladığı bir makalesinde hangi duygularla bu eseri tercüme ettiğini anlatmıştır.²⁰²

3. Raphael

Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Alphonse de Lamartine'in bu eserini 1925'te Fransa'da tercüme etmiş ve Mısır'a döndüğünde yayımlamıştır.²⁰³

4. Fî Usûli'l-edeb: Muhâdarât ve makâlât fi'l-edebi'l-'Arabî

Zeyyât'ın kaleme aldığı beşinci eseri olmasına rağmen yayımlanan dördüncü eseridir. Bu kitaptan önce *el-'Irak: kemâ ra'eytuhû* kitabında Irak anılarını yazmış ancak yaşadığı bir talihsizlik sonucu müsveddeleri çöpe atılmıştır. Bu olaydan sonra başta Irak olmak üzere çeşitli yerlerde verdiği seminerleri ve yazdığı makaleleri bir araya getiren bu eseri yazmıştır. Eser dağınık bir üslûpla yazılmış olsa da o dönem için yeni olan ve o dönemde tartışılan konuları ihtiva etmektedir. Bu eserde yer alan makalelerin çoğu önce *er-Risâle*

²⁰⁰ Muhammed, *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle*, 23-24; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 225; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/386; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 187; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 174-176.

²⁰¹ Muhammed, *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle*, 24; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 225; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/386; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 188; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 198.

²⁰² Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Limâzâ tercemtü Ferter?", *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 14-15.

²⁰³ Abdülvehhâb 'Azzâm (1894-1959), bu tercümenin kendinde bıraktığı etkiyi dile getiren bir yazı yazmıştır. A.mlf., "Rafâ'îl", *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 11. Muhammed, *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle*, 24-25; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 225-226; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/386; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 188; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 198.

dergisinde yayımlanmıştır.²⁰⁴ Edebiyat, edebiyata etki eden etmenler, Araplarda eleştirisi, Bin Bir Gece Masalları, Arap kültürünün dünyaya ve bilime etkisi, nahiv eğitimi eleştirisi, Ahmed Şevkî, Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın Arapça eğitimine dair tecrübeleri, drama, tiyatro ve trajedi bu eserde yer alan konulardandır.²⁰⁵

5. Difâ' 'ani'l-belâga

Bu eser basılmadan önce *er-Risâle*'de tefrika olarak yayımlanmıştır. Belâgatın sonradan kazanılacak bir şey değil, bir yetenek olduğunu düşünen Zeyyât; bu eserinde belâgatın ne olduğunu, belâgatın yadırganma sebeplerini, lafız-mana ilişkisini, üslûpta dilin doğasını, üslûpta orijinalliği, î'câzı, uyumu, halk lehçesine dair görüşlerini, Fransız edebiyatında edebî akımları ve sembolik dil taraftarlarını ele almış ve bu konuların eleştirisini yaparak düşüncelerini belirtmiştir.²⁰⁶

6. Vahyü'r-Risâle

Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın *er-Risâle* dergisinde yayımladığı makalelerinden oluşmaktadır. Her cildinde 90-100 makaleyi bulunan eser dört ciltten oluşmaktadır. Eser 1953 yılında devlet ödülüne lâyık görülmüştür.²⁰⁷

7. Fî Dav'i'r-Risâle

1963 yılında basılan *Fî Dav'i'r-Risâle*, *Vahyü'r-Risâle*'nin devamı niteliğindedir. *er-Risâle* dergisinin kapanmasının ardından Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın *eş-Şa'b*, *el-Cumhûriyye* ve *el-Hilâl* gibi dergilerin yanı sıra Kültür Bakanlığı desteği ile *er-Risâle*

²⁰⁴ Örneğin tiyatro, drama ve trajedi ile ilgili makaleler dergide elli sekizinci sayıdan sonra peş peşe on beş sayıda yayımlanmıştır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "er-Rivâye el-masrahiyye fi't-târîh ve'l-fen", *er-Risâle* 2. yıl/58 (13 Ağustos 1934), 1340-1341.

²⁰⁵ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 25, 39; Fuâd, *Kimem edebîyye*, 226; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/386; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 187; Aydın, *Ahmed Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 176-178.

²⁰⁶ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 25-26; Fuâd, *Kimem edebîyye*, 227; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/386; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 187-188; Aydın, *Ahmed Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 178-183.

²⁰⁷ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 27; Fuâd, *Kimem edebîyye*, 227; Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", 44/386; Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", 188; Aydın, *Ahmed Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 183-194.

dergisini yeniden çıkarmaya başladığı dönemde yazdığı makaleler bu eserde toplanmıştır.²⁰⁸

8. *Mecmû'a mine'l-kısas ve'l-kasâ'id*

Batı edebiyatından öykü ve şiirlerin tercümesinden oluşmaktadır. Çoğu Guy de Maupassant'a (1850-1893) ait hikâyelerle başlayan eser; Alphonse Daudet (1840-1897), Lamartine, Victor Hugo (1802-1885) gibi yazarlara ait hikayelere ve şiirlere yer vermiştir.²⁰⁹

1.2.8. *er-Risâle*'nin Yazarları

Modern Arap edebiyatının önemli bir döneminde edebî hayatın merkezlerinden biri sayılan bir ülkede çıkarılmış ve sadece Mısır'da değil Arap dünyasının tümünde takip edilen, farklı ülkelerden yazarlara sahip olan, dönemin edebî tartışmalarını ve atmosferini yansıtan *er-Risâle* dergisi geniş bir yazar kadrosuna sahip olmuştur. Derginin editörü Ahmed Hasan ez-Zeyyât ilk sayının açılış yazısında klasikle moderni, Batı ile Doğu'yu birbirine bağlayacağını ve bunu Arap âleminde bulunan yazarlar ve edebiyatçılar ile çalışarak yapacağını söylemiştir. Zeyyât bunu yaparken Arap dünyasından gelen pek çok yazıyı değerlendirip, yazarlara “Üstâz (üstâd)” ve “Edîb (edebiyatçı)” gibi lakaplar vererek yazılarını yayımlamıştır.²¹⁰

Yirmi yılı aşkın bir süre çıkarılan bu dergide pek tabii olarak birçok yazarın yazısı yer almıştır. Bu yazarların bir kısmı ücret beklemezsizin yazılarını göndermişlerdir. Bazıları kadrolu olarak çalışıp düzenli olarak yazı yazmıştır. Ahmed Emîn gibi bazı yazarlar ise ilk yıllarda *er-Risâle*'de yazarken daha sonra başka bir dergiye geçmiş ya da kendi dergilerini kurarak *er-Risâle*'deki yazılarını azaltmışlardır. *er-Risâle* dergisinin en önemli özelliklerinden biri de tanınmış büyük yazarların yazılarına yer vermesinin yanı sıra genç yazarların da yetişmesine imkan sağlamasıdır. Bu açıdan dergi, edebiyatçılar tarafından

²⁰⁸ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 28; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 227-228; Fazlıoğlu, “Zeyyât, Ahmed Hasan”, 44/386; Benli, “Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı”, 188; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 194-197.

²⁰⁹ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 26-27; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 227; Fazlıoğlu, “Zeyyât, Ahmed Hasan”, 44/386; Benli, “Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı”, 188; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 199.

²¹⁰ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “*er-Risâle*”, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 3; Ali et-Tantâvî, *Zikreyât 3* (Cidde: Dâru'l-Menâra, 1986), 31.

sadece bir dergi olarak değil; önem ve etki bakımından el-Ezher, Cambridge ve Harvard gibi bir üniversite olarak görülmüş ve pek çok kişinin yetişmesine imkân vermiştir.²¹¹ Dergide tanınmış ya da yeni yetişen edebiyatçıların dışında edebiyata ilgi duyan ya da alanda çalışan kişilerin de yazıları zaman zaman yayımlanmıştır. Zeyyât edebî değeri olan ya da dergide yer vermeye değer bulduğu yazıları da yazarının tanınıp tanınmadığına bakmaksızın yayımlamıştır. Bu sebeple bazı yazıların sonunda yazar ismi ile “Halep’ten Edebiyat Öğretmeni”, “Edebiyat Fakültesi Lisans Öğrencisi”, “Toplum ve Felsefe Bölümü Mezunu” gibi açıklamalar yapıldığı görülmüştür.²¹²

Uzun bir yayın hayatına sahip olan bu derginin yazarlarına bakıldığında İngiliz edebiyatından etkilenmiş olan Divan ekolünün kurucularından Abbas Mahmûd el-‘Akkâd ve Abdurrahman Şukrî,²¹³ Ezher’de eğitim almış ve hakimlik yapmış Mısırlı yazar Abdülazîz el-Bişrî (1886-1943),²¹⁴ daha çok İslâm tarihi konuları ile ilgilenmiş olan İskenderiyeli yazar Abdülhamîd el-‘Abbâdî (1892-1956),²¹⁵ Macaristanlı mühtedî şarkiyatçı Abdülkerim Germanus (1884-1979),²¹⁶ Doğu edebiyatı ve Arap edebiyatına dair makaleler yazan Abdülvehhâb ‘Azzâm,²¹⁷ İslâm kültür tarihi ve Arap edebiyatı tarihi

²¹¹ Dr. Suâd es-Sabbâh, “er-Risâle müesseses lâ mecelle”, *er-Risâle mecelle usbû’iyye li’l-âdâb ve’l-‘ulûm ve’l-funûn*, ed. Ahmed Hasan ez-Zeyyât (Beyrut: Şirketü’n-Nûr li’s-Sahâfe ve’t-Tıbbâ’a, 1985), 7-8; Muhammed Yûsuf Necm, “er-Risâle el-câmi’a”, *er-Risâle mecelle usbû’iyye li’l-âdâb ve’l-‘ulûm ve’l-funûn*, ed. Ahmed Hasan ez-Zeyyât (Beyrut: Şirketü’n-Nûr li’s-Sahâfe ve’t-Tıbbâ’a, 1985), 11-13; Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 187-190.

²¹² Şehdî ‘Atiyye’nin Mısır Üniversitesi Toplum ve Felsefe Bölümü’nden mezun olduğu, Fuâd Nüreddîn adlı yazarın Halep’te ez-Zehrâ Kız Okulu’nda öğretmen olduğu belirtilmiştir. Şehdî ‘Atiyye, “Nâhiye min felsefeti Tûlstüy”, *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 25-28; Victor Hugo, “el-Eşbâh”, çev. Fuâd Nureddin, *er-Risâle* 4. yıl/134 (27 Ocak 1936), 142.

²¹³ İngiliz romantizminden etkilenen ve Abbas Mahmûd el-Akkâd ve İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî ile Divân grubunun kurucularından sayılan Mısırlı şair yenilikçi şiirin önde gelen isimlerindedir. Modern Arap edebiyatında, serbest şiir (şi’r mürsel) yazan ilk şairlerden biri olarak kabul edilir. Klasik Arap edebiyatına hâkim olan Şukrî, İngiliz edebiyatından da etkilenmiştir. Hilal Görgün, “Şukrî, Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/253-254; Sekkût, *Kâmûsü’l-edebi’l-‘Arabî el-hadis*, 325-326.

²¹⁴ Cebûrî, *Mu‘cemü’l-üdebâ*, 3/459.

²¹⁵ Cebûrî, *Mu‘cemü’l-üdebâ*, 3/354-355.

²¹⁶ Farklı batı ülkeleri, Hindistan, Mısır, Suriye, Irak, Fas ve Türkiye’ye uzun seyahatler gerçekleştirmiş ve bu seyahatlerinde elde ettiği birikimini, makale kitap ve konferanslarına aktarmıştır. Müslüman olduktan sonra hacca giden Germanus bu anılarını *er-Risâle* dergisinde yayımlamıştır. İsmail Durmuş, “Germanus, Julius”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/31-32.

²¹⁷ Kahire Üniversitesi’nde Arap Dili ve Doğu Dilleri Bölümü başkanlığı yapmış, farklı Arap ülkelerinde Mısır elçiliğinde çalışmıştır. Mehmet Akif Ersoy’un Mısır’da yaşadığı dönemde kendisinin yakın arkadaşı ve komşusu olmuş, Mehmet Akif Ersoy’un ölümü sonrasında *er-Risâle*’de “İslâm Şairi Mehmed Âkif” başlığı ile bir dizi makale yayımlamıştır. Fuat Günel, “Azzâm, Abdülvehhâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/352-353.

alanlarında yazılar yazan Ahmed Emîn,²¹⁸ Apollo cemiyetinin kurucularından Ahmed Zekî Ebû Şâdî,²¹⁹ Suriyeli edebiyatçı ve fıkıhçı Ali et-Tantâvî, Iraklı şair ve yazar Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî,²²⁰ Mehcer ekolünden Lübnanlı şair Cibrân Halîl Cibrân,²²¹ Yunan edebiyatından tercümeleler yapmış ve dergide uzun süre çalışmış olan Dureynî Haşbe (1903-1965),²²² İslâm ahlâkı ve felsefesi üzerine makaleler yazan Edîb Abbâsî (1905-1997),²²³ yenilikçi düşünür Emîn el-Hûlî (1895-1966),²²⁴ Suriyeli şair Enver el-‘Attâr (1908-1972),²²⁵ Esmâ Fehmî (1906-1956),²²⁶ Ahmed Şevkî’nin oğlu Hüseyin Şevkî (1898-1967),²²⁷ Divan ekolünün bir diğer kurucusu İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî,²²⁸ genellikle İslâm felsefesi yazıları yazmış olan İbrâhîm Beyyûmî Medkûr (1902-1995),²²⁹ tıp doktoru olan Mısırlı şair ve yazar İbrâhîm Nâcî,²³⁰ Mehcer ekolüne mensup Lübnanlı

²¹⁸ Kahire’de doğan yazar babasından aldığı eğitimin ardından bir süre öğretmenlik yaparak Medresetü’l-kazâi’ş-şer‘î’de okumuş, hâkimlik yapmış ardından Edebiyat Fakültesi dekanı olmuştur. Vefat edene dek Arap Birliği (Câmiatü’l-düveli’l-‘Arabiyye) Kültür İşleri müdürlüğü yapmıştır. Hulusi Kılıç, “Ahmed Emîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/62-64.

²¹⁹ Edebiyatla iç içe bir ailede yetişmiş olan Kahire doğumlu şair, tıp tahsilini İngiltere’de tamamlamıştır. Çocukluk ve gençlik yıllarından itibaren edebiyat ve şiirle ilgilenmiştir. Dergide şiirleri ve yazıları yer almıştır. Mehmet Yalar, “Ebû Şâdî, Ahmed Zekî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/371-372; Cebûrî, *Mu‘cemü’l-üdebâ*, 1/150-151.

²²⁰ Irak Kürtlerinden olan edebiyatçı; müderrislik, meclis üyeliği, çeşitli gazetelerde yazı işleri müdürlüğü ve mahkeme üyeliği gibi birçok görevde bulunmuş, nesir ve şiir alanında pek çok eser vermiştir. Philip Charles Sadgrove, “Zehâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/177-179.

²²¹ Mehcer ekolü kurucularından olan Lübnanlı şair ve ressamın romantik şiirleri ve felsefî kitapları vardır. *er-Risâle*’de bazı şiirleri yayımlanmıştır. Kenan Demirayak, “Cibrân Halîl Cibrân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/259-262.

²²² Mısırlı yazar Kültür Bakanlığı’nda tercüman olarak çalışmıştır. Cebûrî, *Mu‘cemü’l-üdebâ*, 2/352.

²²³ Ürdünlü yazar iktisat ve edebiyat eğitimi almıştır. Mu‘cemü’l-bâbitîn li-şu‘arâi’l-‘Arabiyye (Müessesetü Abdülaziz Su‘ûd el-Bâbitîn es-Sekâfiyye), “Edîb ‘Abbâsî” (02.01.2021).

²²⁴ Mısırlı yazar Ezher’de eğitimini tamamlamıştır. Roma ve Berlin büyükelçiliklerinde çalışmıştır. Üniversitede hocalık yapmış ve çeşitli idarî görevlerde bulunmuştur. Cebûrî, *Mu‘cemü’l-üdebâ*, 1/407-408.

²²⁵ Suriyeli edebiyatçı ve şair lise kademesinde öğretmenlik yapmıştır. Cebûrî, *Mu‘cemü’l-üdebâ*, 1/427-428; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-mü‘ellifîn*, 1/412.

²²⁶ Kız Öğretmen Enstitüsü müdiresi olan Esmâ Fehmî İngiltere ve Amerika’da eğitim almıştır. Kız fakültelerinin kuruluşunda da yer almıştır. Wikipedia el-mevsua el-hurra (Wikipedia), “Esmâ’ Fehmî” (20.01.2021).

²²⁷ Hukuk Fakültesi’nden mezun olan yazar çeşitli diplomatik görevlerde bulunmuş Almanya’da vefat etmiştir. *er-Risâle*’de makaleleri ve öyküleri yayımlanırken, şiirleri 1953’te basılmıştır. Mu‘cemü’l-bâbitîn li-şu‘arâi’l-‘Arabiyye (Müessesetü Abdülaziz Su‘ûd el-Bâbitîn es-Sekâfiyye), “Hüseyin Şevkî” (20.10.2021).

²²⁸ 1934 yılının sonlarında dergide yazmaya başlayan Mâzinî, 1940’a kadar hikayelerini ve çeşitli konularda görüşlerini *er-Risâle*’de yayımlamıştır.

²²⁹ Mısırlı yazar Kahire Dil Kurumu başkanlığı yapmıştır. Hukuk eğitimi aldıktan sonra Sorbone Üniversitesi’nde felsefe doktorası yapmıştır. Cebûrî, *Mu‘cemü’l-üdebâ*, 1/81.

²³⁰ Cebûrî, *Mu‘cemü’l-üdebâ*, 1/83.

şair İliyyâ Ebû Mâdî (1889-1957),²³¹ Mısırlı şair Mahmûd Ğuneym (1901-1972),²³² Mısırlı yazar, tarihçi ve edebiyatçı Mahmûd el-Hafîf (1909-1961),²³³ Mısırlı şair ve edebiyatçı Mahmûd Muhammed Şâkir (1909-1997),²³⁴ Mısır modern öykü ve tiyatrosunun kurucularından realist yazar Mahmûd Teymûr,²³⁵ Mey Ziyâde (1886-1941),²³⁶ Mısırlı tarihçi Muhammed Abdullah 'Înân,²³⁷ şair ve yazar Muhammed 'Avad Muhammed,²³⁸ tarihî konuları ele alan Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, Mısırlı edebiyatçı ve siyasetçi Muhammed Hüseyin Heykel,²³⁹ Suriyeli edebiyatçı Muhammed Kürd Ali (1876-1953),²⁴⁰ Iraklı dilci ve tarihçi Mustafa Cevâd (1905-1969),²⁴¹ mensur şiir üslûbunu kullanan edebiyatçı Mustafa Sâdık er-Râfî 'î,²⁴² Râfî 'î'nin öğrencisi ve arkadaşı

²³¹ Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002), 2/35.

²³² Mısırlı şair öğretmenlik ve müfettişlik yapmıştır. Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 3/824.

²³³ Kahire'de öğretmenlik eğitimi almıştır. 1931'de Tarih lisansını tamamlamış, farklı eğitim kurumlarında öğretmenlik yapmıştır. Şiir de yazan Mahmûd el-Hafîf'in edebî eleştiri makaleleri vardır. Hindawi (Müessesetü Hindâwî), "Mahmûd el-Hafîf" (02.01.2021).

²³⁴ İslam kültürü ve mirası ile ilgilenen Şâkir, İskenderiye'de doğmuştur. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 549-550.

²³⁵ Abisi Muhammed Teymûr'un yanı sıra Mustafa Lutfi el-Menfelûtî'nin romantik üslûbundan, Mehcer ekolünden ve Cibran'dan, Guy de Maupassant ve Anton Çehov'dan etkilenen Mahmûd Teymûr Mısır halkının hayatını yansıtan realist öyküler yazmıştır. Kariyerinin ilerleyen zamanlarında insanlığın ortak sorunlarına ve psikolojik tahlillere de yer vermiştir. İlk hikâyelerinde yer alan diyaloglarda halk dilini kullanırken 1939'dan sonra sadece fasih dili kullanmıştır. *er-Risâle* ve *er-Rivâye* dergilerinde öyküleri yer almıştır. Şevkî Dayf, *el-Edebü'l-'Arabî el-mu'âsır fî Mısır* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1988), 300-304; Bedrettin Aytaç, "Mahmûd Teymur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/386-387.

²³⁶ Babası Lübnanlı bir Mârûnî, annesi Filistin asıllı olan yazar; Fransızca, İngilizce ve Almanca gibi pek çok Batı dilini öğrenmiştir. Cibran Halil Cibran ile mektuplaşmaları ve edebiyata olan yoğun ilgisi ile tanınmaktadır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 582-583.

²³⁷ *er-Risâle* dergisinde tarih, siyaset ve seyahat yazıları yazmıştır. Endülüs konusunda uzmanlaşmıştır. Cumhur Ersin Adıgüzel "Muhammed Abdullah 'Înân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/288-290.

²³⁸ İngiltere'de coğrafya eğitimi alan yazar İskenderiye Üniversitesi rektörlüğü yapmış, Sudan'daki üniversitelerin kuruluşu aşamasında görev almıştır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 511.

²³⁹ Dergide edebî eleştiri ve sosyal konuları ele alan birkaç makale yazmıştır.

²⁴⁰ Şam doğumlu yazar aslen Kuzey Iraklıdır. Suriye, Mısır ve çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşamıştır. *el-Muktabes* dergisini çıkarmıştır. Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 3/406-407; Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6/76-77.

²⁴¹ Irak'ta çeşitli okullarda öğretmenlik ve Eğitim Bakanlığı'nda kâtiplik yaptıktan sonra Kahire'ye gitmiştir. 1939'da Sorbonne Üniversitesi'nde tarih alanında doktora yapmış Bağdat'a döndüğünde Dâru'l-mu'allimîne'l-'âliye'de ve Bağdat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde hocalık yapmıştır. Mahmûd el-Arnaût, "Mustafa Cevâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/289-290.

²⁴² İlkokul eğitimi dışında babasından ve özel hocalarından eğitim almıştır. 1934 yılından vefatına kadar *er-Risâle*'de birçok makalesi yayımlanmıştır. Bu makaleler *Vahyü'l-kalem* kitabında bir araya getirilerek basılmıştır. Erol Ayyıldız, "Mustafa Sâdık er-Râfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/353-354; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 558-559.

olan Muhammed Sa'îd el-İryân (1905-1964),²⁴³ Nobel ödüllü Mısırlı yazar Necîb Mahfûz (1911-2006),²⁴⁴ Suriyeli şair Nizâr Kabbânî (1923-1998),²⁴⁵ Mısırlı edebiyatçı Seyyid Kutub (1906-1966),²⁴⁶ Kahire Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora yapan ilk kadın olan ve *Bin Bir Gece Masalları* üzerine doktora tezi yazmış olan Sehîr el-Kalemâvî (1911-1997),²⁴⁷ Mısırlı edebiyatçı Şevkî Dayf (1910-2005),²⁴⁸ Tâhâ Hüseyin, Tevfik el-Hakîm, Vidâd es-Sekâkînî (1913-2001)²⁴⁹ ve Zekî Mübârek (1892-1952)²⁵⁰ gibi Arap dünyasının her yerinden genç yazar ve şairlerin; dönemin ve modern Arap edebiyatının etkin isimlerinin *er-Risâle*'de yazılar yazdığı şiirlerini yayımladığı görülmektedir.²⁵¹ Bu yazarlar yirmi yıllık süreçte dergide sürekli yazı yazmamışlardır. Örneğin Tâhâ Hüseyin'in yazıları, 1934 ortalarına kadar yoğun bir şekilde yer alırken sonraki yıllarda yazılarının azaldığı görülmektedir. Ahmed Emîn 1938'de *er-Risâle*'de yazmayı bırakmış ve daha sonra kendi dergisi *es-Sekâfe*'yi kurmuştur. Abbas Mahmûd el-'Akkâd'ın ise ilk yıllarda dergi kadrosunda yer almazken 1938 yılından sonra *er-Risâle*'de yazmaya başlamıştır. Aynı şekilde Tevfik el-Hakîm derginin altıncı yılında "Min burcinâ el-'âcî" köşesi ile düzenli bir şekilde dergide yazmaya başlamıştır.²⁵²

²⁴³ Mısırlı yazar Dâru'l-'ulûm'u bitirmiş Eğitim Bakanlığı'nda çalışmıştır. Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, 3/325.

²⁴⁴ 1988 Nobel Edebiyat ödülü sahibi yazarın bazı kısa öyküleri dergide yayımlanmıştır. *er-Rivâye* dergisi açıldıktan sonra öyküleri daha çok orada yayımlanmıştır. es-Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 592-594.

²⁴⁵ Gençlik yıllarında yazdığı bazı şiirler dergide yayımlanmıştır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 594-595.

²⁴⁶ Abbas Mahmûd el-'Akkâd ve çevresi ile ilgili edebî tartışmalara dair görüşleri ve şiirleri dergide yer almıştır. Hilal Görgün, "Seyyid Kutub", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/64-68.

²⁴⁷ Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 256-257.

²⁴⁸ 1935'te Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü'nden mezun olan Dayf; yüksek lisans tezini Ahmed Emîn danışmanlığında, doktora tezini Tâhâ Hüseyin danışmanlığında yapmıştır. Edebiyat, edebiyat tarihi, dilbilgisi ve belagat başta olmak üzere pek çok alanda eserleri olan akademisyen farklı Arap ülkelerinde üniversitelerde görev almıştır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 277.

²⁴⁹ Lübnanlı yazar Suriye ve Mısır'da yaşamıştır. Tarihte yer almış olan kadın şahsiyetler üzerine yoğunlaşmış, edebiyata dair pek çok eser yazmıştır. Wikipedia el-mevsua el-hurra (Wikipedia), "Vidâd es-Sekâkînî" (20.01.2021).

²⁵⁰ Mısırlı edebiyatçı çocukluk çağlarında şiir ve edebiyatla ilgilenmeye başlamış, Ezher'de eğitim almıştır. Edebiyat doktoru olan Zekî Mübârek Fransız edebiyatı ile meşgul olmuş ve eğitim alanında çalışmıştır. 1937 sonlarından itibaren 1944'e kadar dergide yazılar yazan yazar, Ahmed Emîn'nin görüşlerini eleştirdiği makaleleri ile dikkat çekmiştir. Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 2/419.

²⁵¹ Burada sadece Modern Arap edebiyatının tanınmış isimlerinden veya dergide uzun süre yazı yazan kişilerden örnekler verilmiştir. Daha geniş liste için bk. Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 118-119; Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 35-37; Fuâd, *Kimem edebîyye*, 188-190; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 456-457; Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 219.

²⁵² Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 102, 119.

Dergide yazan kişilerin bazen müstear isim ya da isimlerinin ilk harflerini kullandıkları görülmüştür. Örneğin Ahmed Hasan ez-Zeyyât “İbnü Abdülmelik”²⁵³ ismini kullanırken, Zekî Mübârek “el-Kâtib/el-Edîb el-Mechûl”,²⁵⁴ Muhammed ‘Îs‘âf en-Neşâşîbî (1885-1948)²⁵⁵ “Üstâz Celîl ya da Ezherî”, Muhammed Fehmî Abdüllatif “el-Câhız”, Fedvâ Tûkân (1917-2003) “Denânîr”, Âişe Abdurrahman (1913-1998) “Bintü’ş-şâtî”, Olivya ‘Uveyda Abdülâhad “ez-Zehre”, ‘İzzüddîn ‘Alemüddîn et-Tenûhî (1889-1966) “Ebû Kays”, Muhammed Süleyman ‘Affâra “Ebû’t-telâmiz”, Safiyye Lutfî “Fetâtü’l-furât”, Abdülkerim el-Kerîmî (1909-1980) “Ebû Selmâ”, Mahmûd el-Hafîf “‘Ayn”, Muhammed Abdullah ‘Înân “M. A.”, Dureynî Haşbe “D.” ya da “D. H.”, Ahmed el-‘Avâmîrî “el-Üstâzü’l-kebîr A. A.”, Flîks Fâris (1882-1939) “F. F.” şeklinde kısaltmalar ya da müstear isimler kullanmışlardır. Siyasî bazı makalelerde yazar ismi vermeden “Bâhis dîblûmâsî kebîr (büyük araştırmacı diplomat)”²⁵⁶ gibi ibarelerin kullanıldığı da görülmüştür. Bu lakaplardan ayrı olarak yazarların isimlerinin başında, Zeyyât tarafından verilen üstâz (büyük edebiyatçılara) ve edîb (yeni yetişenlere) gibi sıfatlar kullanılmıştır.²⁵⁷

er-Risâle’de yazı yazan isimler aynı edebî ya da fikrî görüşlere de sahip olmamışlardır. Hatta karşıt fikirleri savunan pek çok kişinin dergide bir arada yer aldığı da olmuştur. Örneğin Zeyyât, Tâhâ Hüseyin ve Tevfik el-Hakîm Fransız edebiyatı ile ilgilenirken; Divan ekolünün kurucuları olan ‘Akkâd, Şukrî ve Mâzinî İngiliz edebiyatı ile daha fazla ilgilenmişlerdir.²⁵⁸

²⁵³ “Kultü li-nefsî” köşesinde ve dergide yer alan bazı yazılarında kullanmıştır. Victor Hugo, “Hüznü olimbiyü”, çev. İbnü Abdülmelik, *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 19; İbnü Abdülmelik, “Kultü li-nefsî”, *er-Risâle* 7. yıl/287 (02 Ocak 1939), 19.

²⁵⁴ Başka dergilerdeki yazılarında “el-Edîb el-fellâh” müstear ismini de kullanmıştır. el-Edîb el-Mechûl, “en-Necâh fi’l-karnî’l-‘işrîn”, *er-Risâle* 5. yıl/197 (12 Nisan 1937), 604; Yûsuf Es‘ad Dâğir, *Mu‘cemü’l-esmâ’i’l-müste‘âre ve ashâbuhâ lâ siyyemâ fi’l-edebî’l-‘Arabî el-hadîs* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1990), 60; Muhammed Câd Bennâ, *el-Me‘ârikü’l-edebîyye beyne Zekî Mübârek ve mu‘âsirihi*, (Riyâd: Dâru’l-Kitâbi’s-Su‘ûdî, 1986), 246.

²⁵⁵ Filistinli yazar Beyrut’ta eğitim almış edebiyat ve şiir ile ilgilenmiştir. Cebûrî, *Mu‘cemü’l-üdebâ*, 5/144; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-mü‘ellifîn*, 3/125.

²⁵⁶ Bu yazıların yazarı tespit edilememiştir. Bâhis Dîblûmâsî Kebîr, “Rihu te‘assubî’l-cinsî tehîbbu ‘alâ Avrubâ”, *er-Risâle* 4. yıl/134 (27 Ocak 1936), 126-128.

²⁵⁷ Muhammed, *ez-Zeyyât ve’r-Risâle*, 116, 119; Dâğir, *Mu‘cemü’l-esmâ’i’l-müste‘âre ve ashâbuhâ*, 42, 43, 45, 49, 91, 135, 152, 206, 219; Üstâz kebîr, “Şi’irün cedîd”, *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 4; Üstâz Ebû Kays, “Şâtûbiryân”, *er-Risâle* 1. yıl/11 (15 Haziran 1933), 29; Fetâtü’l-furât, “Kıssa fi’r-Risâle”, *er-Risâle* 2. yıl/34 (26 Şubat 1934), 357; el-Üstâz Ebû Selmâ, “el-Mâzinî el-‘âşık”, *er-Risâle* 4. yıl/140 (09 Mart 1936), 371; Üstâz Celîl, “Sâhibu’n-nahle”, *er-Risâle* 5. yıl/222 (04 Ekim 1937), 1612; Tagore, “et-Tıfîl”, çev. ez-Zehre, *er-Risâle* 6. yıl/280 (14 Kasım 1938), 1872.

²⁵⁸ Hamza, *Mecelletü’r-Risâle*, 38-41.

2. BÖLÜM: *er-Risâle* DERGİSİNİN MUHTEVA YÖNÜNDEN İNCELENMESİ (1933-1939)

Bu bölümde tezin ana konusu olan *er-Risâle* dergisinde yer alan makaleler, 1933-1939 yılları esas alınarak, tasnife tabi tutulacak ve dergide ele alınan konular hakkında genel bilgiler verilerek makalelerden örnekler zikredilecektir. Çalışmanın kapsamına giren ilk 338 sayı incelendiğinde dergide; edebiyat, sanat, sinema, tiyatro, tarih, felsefe, bilim, eğitim, ekonomi, yeni çıkan yayınlar, gündem ve gezi yazıları gibi pek çok konunun ele alındığı görülmektedir.

2.1. Baş Yazılar

Bu makaleler dergi kapağından sonra ilk sayfada içindekiler tablosunun yanında yer alan, çoğunlukla Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın yazdığı; genelde iki, bazen de üç sayfadan oluşan yazılardır. Zeyyât, birinci sayının baş yazısında derginin amacını ve neden bu yola çıktığını anlatmış; sonraki yıllarda da her yeni yılın ilk yazısında derginin değerlendirmesini yaparak gidişatını ele almayı gelenek haline getirmiştir.²⁵⁹ Birinci sayfanın sağ sütununda içindekiler tablosunun hem yanında sol sütunda başlayan bu yazılarda farklı konulara değinilmiştir. Yazılarda vefat eden edebî veya siyasi bir kişinin anıldığı;²⁶⁰ sosyal olaylar ya da güncel haberlerin ele alındığı;²⁶¹ tarihte o hafta cereyan

²⁵⁹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “er-Risâle fi ‘âmihe’s-sânî”, *er-Risâle* 2. yıl/26 (1 Ocak 1934), 3; a.mlf., “er-Risâle fi ‘âmihe’s-sâlis”, *er-Risâle* 3. yıl/79 (7 Ocak 1935), 1; a.mlf., “er-Risâle fi ‘âmihe’r-râb’î”, *er-Risâle* 4. yıl/131 (6 Ocak 1936), 1; a.mlf., “er-Risâle fi ‘âmihe’l-hâmis”, *er-Risâle* 5. yıl/183 (4 Ocak 1937), 1; a.mlf., “er-Risâle fi ‘âmihe’s-sâdis”, *er-Risâle* 6. yıl/235 (3 Ocak 1938), 1; a.mlf., “er-Risâle fi ‘âmihe’s-sâb’î”, *er-Risâle* 7. yıl/287 (2 Ocak 1939), 1.

²⁶⁰ Irak kralı I. Faysal (1921-1933), Ahmed Zekî Paşa (1867-1934), Ahmed Şevkî, Muhammed Abduh, Hafız İbrâhim, Sa’d Zağlûl, Mütenebbî, Kral Fuâd, Mustafa Lutfî el-Menfelûtî (1876-1924), Mustafa Sâdik er-Râfî’î, Gazi Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) ve I. Gazi Faysal (1912-1939) ölümleri ardından ya da yıl dönümlerinde takdim yazılarında anılan isimlerdendir. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “el-Meliku’ş-şehîd”, *er-Risâle* 1. yıl/17 (15 Eylül 1933), 3; a.mlf., “Ahmed Zekî Bâşâ”, *er-Risâle* 2. yıl/54 (16 Temmuz 1934), 1161; Abdülaziz el-Bişri, “Şevkî”, *er-Risâle* 2. yıl/67 (15 Ekim 1934), 1681; Zeyyât, “eş-Şeyh Muhammed Abduh”, *er-Risâle* 3. yıl/105 (8 Temmuz 1935), 1081; Zeyyât, “Muhammed Hâfiz İbrâhim”, *er-Risâle* 3. yıl/107 (22 Temmuz 1935), 1161; Zeyyât, “Sa’d Bâşâ Zağlûl”, *er-Risâle* 3. yıl/111 (19 Ağustos 1935), 1321; Zeyyât, “Ahmed Şevkî”, *er-Risâle* 3. yıl/120 (21 Ekim 1935), 1681; Zeyyât, “Ebû’t-Tayyib el-Mütenebbî”, *er-Risâle* 3. yıl/129 (23 Aralık 1935), 2041; Zeyyât, “el-Melikü’l-âlim Fuâd el-evvel”, *er-Risâle* 4. yıl/148 (4 Mayıs 1936), 721; Zeyyât, “Mustafa Lutfî el-Menfelûtî”, *er-Risâle* 5. yıl/210 (12 Temmuz 1937), 1121; Zeyyât, “Mustafa Sâdik er-Râfî’î”, *er-Risâle* 6. yıl/253 (9 Mayıs 1938), 761; Zeyyât, “el-Ğâzî Kemâl Atâtürk”, *er-Risâle* 6. yıl/280 (14 Kasım 1938), 1841; Zeyyât, “Hüznü’l-melik et-tıfl”, *er-Risâle* 7. yıl/306 (15 Mayıs 1939), 943.

²⁶¹ Cemiyetü nahtati’l-kurâ’nın (Köylerin Kalkınması Cemiyeti) etkinlikleri, köylünün korunması, okur yazarlık, çiftçiler ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yasası bu yazıların konularındandır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Cemiyetü nahtati’l-kurâ”, *er-Risâle* 3. yıl/94 (22 Nisan 1935), 641; yazar adı verilmemiştir.

eden olayların anlatıldığı,²⁶² ekonomik konuların konuşulduğu,²⁶³ okuyuculardan gelen yorum ve sorulara cevap verildiği,²⁶⁴ hicrî yıl,²⁶⁵ bayramlar,²⁶⁶ Ramazan,²⁶⁷ mevlit kandili²⁶⁸ gibi etkinliklerin kutlandığı; Mısır'ın diğer ülkelerle ilişkisi başta olmak üzere bazı siyasî meselelerin konu edinildiği,²⁶⁹ edebiyat dünyasından haberlerin veya gezi anılarının²⁷⁰ anlatıldığı görülmüştür. Konular o hafta ülkenin siyasî, kültürel ya da sosyal gündemi ile alakalı olabildiği gibi bazen yazarın gittiği ve gördüğü bir yer veya yaşadığı

“Ri‘âyeti’l-fellâh”, *er-Risâle* 4. yıl/141 (16 Mart 1936), 401; Zeyyât, “Lev kunnâ nekra”, *er-Risâle* 5. yıl/188 (8 Şubat 1937), 201; a.mlf., “Fellâhûn ve ümerâ”, *er-Risâle* 7. yıl/309 (5 Haziran 1939), 1087; a.mlf., “el-Cehl”, *er-Risâle* 7. yıl/330 (30 Ekim 1939), 2035.

²⁶² Bu yazılara; mart ayında tarihte cereyan eden olaylar, yabancıların Mısır'ı işgalinin yıl dönümleri ve basın yayın ile ilgili yasaların yıl dönümleri konuları örnek olarak verilebilir. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Şehrûna’l-hâlid”, *er-Risâle* 2. yıl/37 (19 Mart 1934), 441; ‘A., “Zikreyâtüne’l-kavmiyye”, *er-Risâle* 2. yıl/58 (13 Ağustos 1934), 1321; Mü‘errih, “Hakâiku’t-târih”, *er-Risâle* 2. yıl/62 (10 Eylül 1934), 1481.

²⁶³ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Risâletü’ş-şebâb”, *er-Risâle* 1. yıl/2 (1 Şubat 1933), 3; ‘A., “el-Ezmetü ve’l-ğelâ’u”, *er-Risâle* 2. yıl/65 (1 Ekim 1934), 1601; yazar adı verilmemiş, “Nahdatune’l-iktisâdiyye”, *er-Risâle* 2. yıl/66 (8 Ekim 1934), 1641; ‘A., “Mevsimu’s-siyâha”, *er-Risâle* 2. yıl/68 (22 Ekim 1934), 1721; Zeyyât, “Banku Mısır”, *er-Risâle* 3. yıl/96 (6 Mayıs 1935), 721; a.mlf., “el-Fakr”, *er-Risâle* 7. yıl/331 (6 Kasım 1939), 2071.

²⁶⁴ Okuyucular, “Beyne’s-sevâmiri ve’s-suhuf”, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 3; okuyucular, “Beyne’s-sevâmiri ve’s-suhuf”, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 3; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Min berîdi’r-Risâle”, *er-Risâle* 1. yıl/10 (1 Haziran 1933), 3.

²⁶⁵ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “el-‘Âmü’l-hicrî”, *er-Risâle* 2. yıl/42 (23 Nisan 1934), 3; a.mlf., “el-‘Âmü’l-hicrî”, *er-Risâle* 3. yıl/93 (15 Nisan 1935), 561; a.mlf., “el-‘Âmü’l-hicrî”, *er-Risâle* 6. yıl/246 (21 Mart 1938), 441; “Risâletü emiri’l-mü’minin el-Fârûk ile’ş-şebâb”, *er-Risâle* 7. yıl/297 (13 Mart 1939), 480.

²⁶⁶ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Fi’l-‘id”, *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 3; Tâhâ Hüseyin, “Min ehâdîsi’l-‘id”, *er-Risâle* 2. yıl/29 (22 Ocak 1934), 121; Zeyyât, “‘Îdü’l-edhâ”, *er-Risâle* 2. yıl/38 (26 Mart 1934), 481; a.mlf., “‘Usbû’un hâfil”, *er-Risâle* 3. yıl/80 (14 Ocak 1935), 41; a.mlf., “E’yâdü’l-hayati ve’l-hürriyye”, *er-Risâle* 3. yıl/95 (29 Nisan 1935), 681; Mustafa Sâdık er-Râfi‘î, “el-ma’ne’s-siyâsi fi’l-‘id”, *er-Risâle* 4. yıl/140 (9 Mart 1936), 361.

²⁶⁷ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Ramadân”, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 3; a.mlf., “es-Siyâmu beyne ‘ahdeyn”, *er-Risâle* 5. yıl/228 (15 Kasım 1937), 1841.

²⁶⁸ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Zikra’l-mevlid”, *er-Risâle* 1. yıl/12 (1 Temmuz 1933), 3; a.mlf., “Zikra’l-mevlid”, *er-Risâle* 2. yıl/51 (25 Ocak 1934), 1041; a.mlf., “Zikra’l-mevlid”, *er-Risâle* 3. yıl/101 (10 Haziran 1935), 921.

²⁶⁹ Mısır ve Müslüman Doğu ülkeleri, Mısır ve Milletler Cemiyeti ve Filistin sorunu bu yazılarda ele alınan konulardandır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Mısır ve’ş-şarku’l-evsat”, *er-Risâle* 3. yıl/110 (12 Ağustos 1935), 1281; yazar belirtilmemiş, “Mısır ve’l-ümemu’ş-şarkıyye”, *er-Risâle* 3. yıl/113 (2 Eylül 1935), 1401; yazar belirtilmemiş, “Mısır ve ‘usbetü Cenîf”, *er-Risâle* 3. yıl/114 (9 Eylül 1935), 1441; Mustafa Sâdık er-Râfi‘î, “Eyyühe’l-müslimûn”, *er-Risâle* 4. yıl/154 (15 Haziran 1936), 961; Zeyyât, “Erva‘u eyyâmi ‘Sad”, *er-Risâle* 4. yıl/156 (29 Haziran 1936), 1041; İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî, “Filistîn el-menkübe”, *er-Risâle* 5. yıl/215 (16 Ağustos 1937), 1321; a.mlf., “Filistîn ve’s-siyâsetü’l-İncilîziyyeti’l-cedîde”, *er-Risâle* 5. yıl/223 (11 Ekim 1937), 1641.

²⁷⁰ Firavunculuk tartışması, el-Uksur şehri, Fransız romancı Andre Malraux (1901-1976), bir edebiyat meclisi ve kırsala yapılan sonbahar gezisi bu yazılarda ele alınan konulardan bazılarıdır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Fir’avnîyyûn ve ‘Arab”, *er-Risâle* 1. yıl/18 (1 Ekim 1933), 3; a.mlf., “İle’l-Uksur”, *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 3; a.mlf., “Fi’l-Uksur”, *er-Risâle* 2. yıl/31 (5 Şubat 1934), 201; Tâhâ Hüseyin, “‘Usbû’u Cül Rûmân”, *er-Risâle* 2. yıl/34 (26 Şubat 1934), 321; a.mlf., “Medînetü Sebe”, *er-Risâle* 2. yıl/46 (21 Mayıs 1934), 841; Zeyyât, “Meclisun nadir”, *er-Risâle* 3. yıl/83 (4 Şubat 1935), 161; a.mlf., “el-harîfu fi’r-rîf”, *er-Risâle* 6. yıl/226 (10 Ocak 1938), 41.

bir olay ile ilgili de olabilmektedir. Kimi zaman o sayıda ele alınan hicrî yıl, kralın evliliği ya da ekonomik kalkınma programı gibi belli bir tema üzerine kaleme alınırken; bazen o sayıda yer alan diğer konulardan bağımsız olarak örneğin Zeyyât'ın oğlunun vefatı üzerine yazılmış bir taziye yazısı da baş yazının konusu olmuştur.

Baş yazılar her zaman aynı kişi tarafından yazılmamıştır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât dışında Tâhâ Hüseyin,²⁷¹ Ahmed Emîn,²⁷² Muhammed 'Avad Muhammed,²⁷³ Abdülaziz el-Bişrî,²⁷⁴ Ahmed Zekî,²⁷⁵ Mey Ziyâde,²⁷⁶ Abdülvehhâb 'Azzâm,²⁷⁷ Mustafa Sâdik er-Rafî 'î,²⁷⁸ Abbas Mahmûd el-'Akkâd²⁷⁹ ve İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî²⁸⁰ gibi isimler tarafından da kaleme alınmıştır.

²⁷¹ Tâhâ Hüseyin, “Meliketü'l-cemâl”, *er-Risâle* 1. yıl/4 (1 Mart 1933), 3; a.mlf, “‘Adlî”, *er-Risâle* 1. yıl/20 (1 Kasım 1933), 3; a.mlf, “Min lağvi's-sayfi ilâ ceddi'ş-şitâ”, *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 3; a.mlf, “Usbû'ü Cül Rûmân”, *er-Risâle* 2. yıl/34 (26 Şubat 1934), 321; a.mlf, “Mısr fi's-sabâh”, *er-Risâle* 2. yıl/41 (16 Nisan 1934), 601; a.mlf, “Medînetü Sebe”, *er-Risâle* 2. yıl/46 (21 Mayıs 1934), 841; a.mlf, “İlâ sadîkî Ahmed Emîn”, *er-Risâle* 4. yıl/153 (8 Haziran 1936), 921.

²⁷² Ahmed Emîn, “Lezzetü'ş-şirâ'i ve âfetü'l-mülkiyye”, *er-Risâle* 2. yıl/48 (4 Haziran 1934), 921; a.mlf, “el-'İzze”, *er-Risâle* 4. yıl/137 (17 Şubat 1936), 241; a.mlf, “en-Nakdü eydan”, *er-Risâle* 4. yıl/152 (1 Haziran 1936), 881; a.mlf, “Mahdaru celse”, *er-Risâle* 5. yıl/186 (25 Ocak 1937), 121; a.mlf, “ed-Da'fu fi'l-luğati'l-'Arabiyye”, *er-Risâle* 5. yıl/208 (28 Haziran 1937), 1041; a.mlf, “Fennü'l-hukm”, *er-Risâle* 5. yıl/218 (6 Eylül 1937), 1441.

²⁷³ Muhammed 'Avad Muhammed, “Fî mel'abi'l-küra”, *er-Risâle* 2. yıl/36 (12 Mart 1934), 401.

²⁷⁴ Abdülaziz el-Bişrî, “Şevkî bi münâsebeti zikrâhu's-sâniye”, *er-Risâle* 2. yıl/67 (15 Ekim 1934), 1681; a.mlf, “Eseru's-siyâseti'l-hizbiyye fi'l-ahlâk”, *er-Risâle* 2. yıl/76 (17 Aralık 1934), 2041; a.mlf, “Bilâdu'ş-şekvâ”, *er-Risâle* 3. yıl/89 (18 Mart 1935), 401; a.mlf, “Şeriketü tenşîfi'r-rîk”, *er-Risâle* 6. yıl/250 (18 Nisan 1938), 641.

²⁷⁵ Ahmed Zekî, “Lecnetü't-te'lif ve't-terceme ve'n-neşr keyfe neşe'et fikratü hâzihi'l-lecne”, *er-Risâle* 2. yıl/69 (29 Ekim 1934), 1761.

²⁷⁶ Mey Ziyâde, “Kelimât fi's-sadâka”, *er-Risâle* 3. yıl/84 (11 Şubat 1935), 201; a.mlf, “Hüve ze'r-rabî”, *er-Risâle* 3. yıl/98 (20 Mayıs 1935), 801.

²⁷⁷ Abdülvehhâb 'Azzâm, “Verede'r-rabî”, *er-Risâle* 3. yıl/90 (25 Mart 1935), 441; a.mlf, “Meliketü'l-cemâl”, *er-Risâle* 3. yıl/116 (23 Eylül 1935), 1521; a.mlf, “Hazâ'inü'l-kütüb fi'l-Kâhire”, *er-Risâle* 3. yıl/119 (14 Ekim 1935), 1641; a.mlf, “Mısr ve'l-bilâdü'l-'Arabiyye”, *er-Risâle* 4. yıl/168 (21 Eylül 1936), 1521; a.mlf, “er-Rafî'î”, *er-Risâle* 5. yıl/203 (24 Mayıs 1937), 841; a.mlf, “Havle'l-ka'be”, *er-Risâle* 6. yıl/247 (28 Mart 1938), 521.

²⁷⁸ Mustafa Sâdik er-Rafî 'î, “el-Ma'ne's-siyâsi fi'l-'îd”, *er-Risâle* 4. yıl/140 (9 Mart 1936), 361; a.mlf, “el-Luğa ve'd-dîn ve'l-'âdât bi'tibârihâ min mükavvimâti'l-istiklâl”, *er-Risâle* 4. yıl/145 (13 Nisan 1936), 561; a.mlf, “Yâ şebâbe'l-'Arab”, *er-Risâle* 4. yıl/155 (22 Haziran 1936), 1001; a.mlf, “et-Tamâtum es-siyâsi”, *er-Risâle* 4. yıl/160 (27 Temmuz 1936), 1201; a.mlf, “Vezni'l-mâdi”, *er-Risâle* 4. yıl/166 (7 Eylül 1936), 1441; a.mlf, “Kur'ânü'l-fecr”, *er-Risâle* 5. yıl/187 (1 Şubat 1937), 161.

²⁷⁹ Abbas Mahmûd el-'Akkâd, “Sihru's-sahrâ”, *er-Risâle* 6. yıl/257 (6 Haziran 1938), 921; a.mlf, “Bekiyetü'l-mezheb”, *er-Risâle* 6. yıl/266 (8 Ağustos 1938), 1281; a.mlf, “İslâhu's-sahâfe”, *er-Risâle* 6. yıl/282 (28 Kasım 1938), 1921; a.mlf, “Lecnetü't-takdîr”, *er-Risâle* 7. yıl/317 (31 Temmuz 1939), 1479; a.mlf, “Sîgfîd fi'l-edeb”, *er-Risâle* 7. yıl/325 (25 Eylül 1939), 1847.

²⁸⁰ İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî, “ez-Zevâc”, *er-Risâle* 5. yıl/197 (12 Nisan 1937), 601; a.mlf, “Hakikatü'n-nefs hel ileyhâ min sebîl”, *er-Risâle* 5. yıl/220 (20 Eylül 1937), 1521; a.mlf, “el-'Âmiyyetü ve'l-fushâ”, *er-Risâle* 6. yıl/277 (24 Ekim 1938), 1721; a.mlf, “el-Luğatü ve'l-kavâlibü'l-mevrûse”, *er-*

2.2. Dünya Edebiyatı

er-Risâle dergisi, okurlarına Arap dünyasının yazar ve şairlerinin eserlerini sunmakla kalmamış; aynı zamanda Dünya edebiyatından şiir ve hikaye tercümeleri yaparak, Doğulu ve Batılı edebiyatçıları tanıtan yazılar yazarak onları Dünya edebiyatı ile buluşturmuştur. Dünya edebiyatından yapılan çeviriler ve tanıtılan şahsiyetlere bakıldığında dergide pek çok kişiye ve esere yer verildiği görülmektedir. Bu başlık altında incelenecek olan Dünya edebiyatından yapılan tercümelere dergide Fi'l-edebi's-şarkî, Fi'l-edebi'l-ğarbî, Min ravâi'i's-şarki ve'l-ğarb,²⁸¹ Kasas ve Min tarâ'ifi's-şî'r bölümlerinde yer verilmiştir.²⁸²

Dergide pek çok ülke edebiyatından çeviriler yer almakla birlikte Fransız ve İngiliz edebiyatından çevirilerin diğer ülke edebiyatlarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum çeviri yapanların genelde Fransız ve İngiliz edebiyatlarından etkilenen; Fransa ve İngiltere'de eğitim almış kişiler olmalarından kaynaklanmış olabilir. Farklı edebî yönelimleri olan bu yazarlar, Batı'da eğitim almadan önce ülkelerinde Ezher'de ya da Mısır Üniversitesi'nde eğitim aldıkları için klasik Arap edebiyatını da bilen kişilerdir. Ayrıca bu isimlerin o günün Mısır toplumunun sorunlarına ve şartlarına vâkıf kişiler oldukları görülmektedir.²⁸³

Bu başlıkta Fransız edebiyatından başlanarak dergide hangi yabancı yazarların şiirlerinin ve eserlerinin tercüme edildiği ya da tanıtıldığına dair örnekler yer verilecektir.

2.2.1. Fransız Edebiyatı

Fransız işgali ile Mısırlıların Fransız kültürüyle diğer Batı kültürlerinden önce tanışmaları ve Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın Fransız edebiyatını ve dilini iyi bilmesi, Fransız edebiyatının dergide daha fazla yer almasının başat sebeplerinden olmuştur. Fransız

Risâle 7. yıl/318 (7 Ağustos 1939), 1527; a.mlf, "Harbân 'uzmiyyân tusiruhumâ Almâniyâ 'alâ nematin vâhid", *er-Risâle* 7. yıl/324 (18 Eylül 1939), 1807.

²⁸¹ Bu bölüm, derginin üçüncü yılında 79. sayıdan itibaren dergiye eklenmiştir. Adından da anlaşıldığı gibi Batı ve Doğu edebiyatlarından eserlere yer verilmiştir. Zeyyât; bölümün eski eserler için ihya, günün edebiyatçıları için bir aşî ve yeni yetişenler için zihinsel bir eğitim olacağını dile getirmiştir. Bu bölümün Batı edebiyatı kısmını genelde kendisi; Doğu edebiyatı kısmını ise Abdülvehhâb 'Azzâm yazmıştır. *er-Risâle* 3. yıl/79 (7 Ocak 1935), 2.

²⁸² Dergide sadece modern Dünya edebiyatından değil klasik Yunan edebiyatından ve mitolojisinden de bazı hikayelere yer verilmiştir. Bu mitolojik öykülere bu başlıkta değil kültür ve medeniyet yazılarında yer verilecektir.

²⁸³ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 236-256.

edebiyatından ilk tercüme, birinci sayıda Zeyyât tarafından yapılan Alphonse de Lamartine'in²⁸⁴ eş-Şâ'iru'l-muhtadir (Ölüm Döşegindeki Şair) adlı eserinin tercümesidir. Aynı sayıda Alfred de Vigny'nin Beytü'r-râ'î (Çobanın Evi) başlıklı şiiri de tercüme edilmiştir.²⁸⁵ Victor Hugo,²⁸⁶ Anatole France (1844-1924),²⁸⁷ Pierre Jules Theophile Gautier (1811-1872),²⁸⁸ Guy de Maupassant,²⁸⁹ Marceline Desbordes Valmore (1786-1859),²⁹⁰ Pierre Corneille (1606-1684),²⁹¹ Paul Verlaine (1844-1896),²⁹² Duc de La

²⁸⁴ Romantizm akımının Fransa'daki temsilcilerinden olan Lamartine'in başka şiirleri de daha sonraki sayılarda farklı yazarlar tarafından tercüme edilmiştir. Alphonse de Lamartine, "el-Mesâ", çev. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *er-Risâle* 3. yıl/82 (28 Ocak 1935), 158; a.mlf, "el-Vâdî", çev. Zeyyât, *er-Risâle* 3. yıl/83 (04 Şubat 1935), 196-197; a.mlf, "el-Mü'minü'l-muhtedar", çev. Muhammed Tâhâ el-Hâcerî, *er-Risâle* 4. yıl/166 (07 Eylül 1936), 1458; a.mlf, "el-Hulûd", çev. Hüseyin Tüfekçi, *er-Risâle* 5. yıl/188 (08 Şubat 1937), 214-216; a.mlf, "el-Hulûd", çev. Ahmed 'Îtânî, *er-Risâle* 6. yıl/239 (31 Ocak 1938), 180-182; a.mlf, "Mevtü Sukrât", çev. Ahmed 'Îtânî, *er-Risâle* 6. yıl/242 (21 Şubat 1938), 304-305; a.mlf, "Vedâ'uş-şi'r", çev. Muhammed Es'ad Vilâye, *er-Risâle* 8. yıl/396 (03 Şubat 1941), 135-136.

²⁸⁵ Paris'e gönderilen öğrencilerden olduğu belirtilen Muhammed Abdülhamid Mendûr'un tercüme ettiği Alfred de Vigny'e ait eserin tercümesi 3. sayıya kadar devam etmiştir. Alfred de Vigny, "Beytü'r-râ'î", çev. Muhammed Mendûr, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 25-27, 33; a.mlf, "Beytü'r-râ'î", çev. Muhammed Mendûr, *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 21, 28; a.mlf, "Beytü'r-râ'î", çev. Muhammed Mendûr, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 26-27.

²⁸⁶ *Hüznü olimbiyû (Olympio Hüznü)* adlı eser Zeyyât tarafından müstear isimle tercüme edilmiştir. Victor Hugo, "Hüznü olimbiyû", çev. İbnü Abdülmelik, *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 19-20. *Sefiller*'in kısa bir özeti ve tanıtımı yapılmıştır. A.mlf., "el-Bu'esâ", çev. M., *er-Risâle* 2. yıl/39 (02 Nisan 1934), 546-547. *Nüzhât beyne's-suhûr (Kayalar Arasında Gezintiler)* şiiri çevrilmiştir. A.mlf., "Nüzhât beyne's-suhûr", çev. Muhammed Vasfî, *er-Risâle* 3. yıl/85 (18 Şubat 1935), 278. Mey Ziyâde, Hugo'nun ölümünün 50. yıl dönümünde *İmbert Gallois* adlı eserini ele almıştır. Ziyâde, "Min 'âsâri Hûgû İmbert Gallois ramzu'ş-şebîbeti'l-mu'azzibe", *er-Risâle* 3. yıl/99 (27 Mayıs 1935), 849-853. Fuâd Nureddin *el-Eşbâh (Hayaletler)* adlı öyküyü çevirmiştir. Hugo, "el-Eşbâh", çev. Nureddin, *er-Risâle* 4. yıl/134 (27 Ocak 1936), 140-142. Ahmed Fethî Mursî *er-Râ'î eş-şeyh (Yaşlı Çoban)* şiirini çevirmiştir. A.mlf., "er-Râ'î eş-şeyh", çev. Mursî, *er-Risâle* 4. yıl/165 (31 Ağustos 1936), 1434. Abdülkerim en-Nâsırî, dört farklı eserden kısa pasajlar çevirmiştir. A.mlf., "Kelimât li-Hûgû", çev. Nâsırî, *er-Risâle* 7. yıl/288 (09 Ocak 1939), 68-69.

²⁸⁷ *Ulbetu's-sadef (Sedef Kutusu)* adlı eserden tercüme yapılmıştır. Anatole France, "Madame de Luzy", çev. belirtilmemiş, *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 29-33; A.mlf., "Meş'uzu'l-mâdûnâ", çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 6. yıl/236 (10 Ocak 1938), 72-75.

²⁸⁸ *Nefsîyyetü kitta (Bir Kedinin Psikolojisi)* öyküsü İngilizce tercümesinden Arapçaya çevrilmiştir. Pierre Jules Theophile Gautier, "Nefsîyyetü kitta", çev. Ahmed Emîn, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 25.

²⁸⁹ Guy de Maupassant, "el-Hâris", çev. Muhammed Nâcî et-Tantâvî, *er-Risâle* 1. yıl/19 (15 Ekim 1933), 33-35; Muhammed Süleyman Ali, "Cî dî Mübâsân", *er-Risâle* 5. yıl/185 (18 Ocak 1937), 97-99; Maupassant, "el-Vâlid", çev. Ahmed Ebû'l-Hıdr, *er-Risâle* 5. yıl/195 (29 Mart 1937), 516-517.

²⁹⁰ Halîl Hindâvî şairin hayatı hakkında bilgi vermiş, sonraki sayıda ise şiirinden örnekler sunmuştur. Halîl Hindâvî, "Mârselîn", *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 26-27; a.mlf., "Muhtârât min şi'ri Mârselîn", *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 27.

²⁹¹ Fransız trajedisinin kurucusu olarak bilinir. Hasan Sâdık, "Bîyer Kûrnî", *er-Risâle* 2. yıl/39 (02 Nisan 1934), 541-545.

²⁹² Halîl Hindâvî, sembolist şairin hayatı hakkında bilgi vermiş ve şiirinden örnek tercüme yapmıştır. A.mlf., "Bûl Ferlîn", *er-Risâle* 2. yıl/40 (09 Nisan 1934), 584-585, 588.

Rochefoucauld (1613-1680),²⁹³ Andre Malraux,²⁹⁴ Moliere (1622-1673),²⁹⁵ Alphonse Daudet (1840-1897),²⁹⁶ François Rene de Chateaubriand (1768-1848),²⁹⁷ Gustave Flaubert (1821-1880),²⁹⁸ Andre Paul Gide (1869-1951),²⁹⁹ Honore de Balzac (1799-1850),³⁰⁰ Paul Bourget (1852-1935),³⁰¹ Alfred Louis Charles de Musset (1810-1857)³⁰² ve Alphonse Karr (1808-1890)³⁰³ şiirleri ya da öyküleri tercüme edilen ve okuyuculara tanıtılan Fransız yazar ve şairlerdir.³⁰⁴

Dergide edebî eserler doğrudan tercüme edilirken bazen eserlerin tahlil edildiği ya da tercüme edilmeleri için Arap yazarların teşvik edildiği de olmuştur. Örneğin Tâhâ

²⁹³ Diğer adı Prince de Marcillac olan Fransız yazardır. Yazı dizisi 51. sayıya kadar sekiz yazı şeklinde devam etmiştir. Hasan Sâdık, “ed-Dûk Dî lârûşfûkû”, *er-Risâle* 2. yıl/44 (07 Mayıs 1934), 787-789.

²⁹⁴ Açılış yazısında Tâhâ Hüseyin, edebiyatçının Medînetü *Sebe*’ (*Sebe*’ Şehri) öyküsünden bahsetmiştir. Tâhâ Hüseyin, “Medînetü *Sebe*”, *er-Risâle* 2. yıl/46 (21 Mayıs 1934), 841-843.

²⁹⁵ Moliere, “el-Dûn Cuvân”, çev. Hâmid Esad Muhammed Âşûr, *er-Risâle* 2. yıl/53 (09 Temmuz 1934), 1155-1156.

²⁹⁶ Naturalizm akımının temsilcisi Daudet’in *Sapho* adlı eseri 57. sayıya başlayan ve 62. sayıya sona eren altı yazıda Mahmûd Hayret tarafından tercüme edilmiştir. Alphonse Daudet, “sâfû”, çev. Mahmûd Hayret, *er-Risâle* 2. yıl/57 (06 Ağustos 1934), 1318-1319; a.mlf., “sâfû”, çev. Hayret, *er-Risâle* 2. yıl/62 (10 Eylül 1934), 1518-1519.

²⁹⁷ Romantizmin kurucularından sayılan Chateaubriand’ın ‘*Abkariyyetü’l-mesîhiyye (Hiristiyanlığın Dehası)* kitabından bir bölüm çeviren bilgisi verilmeden tercüme edilmiştir. “el-Meşhedü’l-‘âm li’l-kevn”, *er-Risâle* 3. yıl/79 (7 Ocak 1935), 33.

²⁹⁸ *Madam Bovary* adlı ilk realist roman, Muhammed Süleyman tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. Gustave Flaubert, “Medâm Bûvârî”, çev. M. Süleyman, *er-Risâle* 3. yıl/80 (14 Ocak 1935), 77-80.

²⁹⁹ Ali Kâmil, “Andrîh Cîd”, *er-Risâle* 3. yıl/82 (28 Ocak 1935), 148-150; a.mlf., “Andrîh Cîd”, *er-Risâle* 3. yıl/83 (4 Şubat 1935), 186-150; Mâcid Şeyh, “Hitâbu Andrîh Cîd”, *er-Risâle* 3. yıl/117 (30 Eylül 1935), 1579-1581.

³⁰⁰ Hasan Muhammed Habeşî, yazarın *el-Bâkî ‘alâ kaydi’l-hâyat (Hayatta Kalan)* isimli öyküsünü çevirmiştir. Balzac, “el-Bâkî ‘alâ kaydi’l-hâyat”, çev. Habeşî, *er-Risâle* 3. yıl/117 (30 Eylül 1935), 1593-1596.

³⁰¹ Avukat Abdülhalim el-Cündî yazarın ölümü anısına “Eyyühe’ş-şübbân (Ey Gençler)” yazısını tercüme etmiştir. Aynı sayıda el-Berîdî’l-edebî bölümünde ölüm haberi de verilmiştir. Paul Bourget, “Eyyühe’ş-şübbân”, çev. Abdülhalim el-Cündî, *er-Risâle* 4. yıl/131 (06 Ocak 1936), 16-17, 33.

³⁰² Romantizm akımına mensup yazarın şiiri Ahmed Fethi Mursî tarafından, yazısı da Ahmed el-Mahmûd tarafından tercüme edilmiştir. Charles de Musset, “Necmetü’l-mesâ”, çev. Mursî, *er-Risâle* 4. yıl/167 (14 Eylül 1936), 1512; a.mlf., “Sahrâtü’n-nectvâ”, çev. Ahmed el-Mahmûd, *er-Risâle* 4. yıl/181 (21 Aralık 1936), 2072-2073.

³⁰³ Yazarın ilk eseri *Sous les Tilleuls (Ihlamurlar Altında)* Arap edebiyatında Menfalûtî tarafından *Mecdûlîn* adıyla tercüme edilirken, Flîks Fâris dergide *Hadîsü’l-ezhâr (Çiçeklerin Sohbeti)* eserinden bölümler çevirmiştir. Bu çeviriler dokuz sayı boyunca devam etmiştir. Alphonse Karr, “Hadîsü’l-ezhâr”, çev. Fâris, *er-Risâle* 5. yıl/189 (15 Şubat 1937), 257; a.mlf., “Hadîsü’l-ezhâr”, çev. Fâris, *er-Risâle* 5. yıl/209 (05 Temmuz 1937), 1096-1097.

³⁰⁴ Mütercimlerin yazar ismi belirtmeden “Fransızcadan çevrilmiştir.” ya da “Fransız edebiyatından” şeklindeki açıklamaları ile yayımladığı kısa öyküler de olmuştur. Flîks Fâris’in tercüme ettiği *el-Hidâ’ (Aldatmaca)* hikayesi bu tercümelere örnek verilebilir. “el-Hidâ’ uksûsa Fîransiyye”, çev. Fâris, *er-Risâle* 5. yıl/192 (08 Mart 1937), 390. Bir başka öykü tercümesinde Flîks Fâris “Batı edebiyatından” başlığı ile Fransız bir gazeteden okuduğu öyküyü tercüme ettiği bilgisini vermiştir. “Min edebi’l-ğarb”, çev. Fâris, *er-Risâle* 7. yıl/305 (08 Mayıs 1939), 911-912.

Hüseyin, Fransız Sembolizm akımının en önemli temsilcilerinden olan Paul Valery (1871-1945) ve *el-Makberatü'l-bahriyye (Deniz Mezarlığı)* şiiri hakkında bir yazı yazarak Arap şairlerini şiiri Arapçaya çevirmeye davet etmiş; Halîl Hindâvî (1906-1976) de şiirde yeni bir çağır açtığını belirttiği bu eserin tercümesinin eleştiriye açık olduğunu söyleyerek bu çağrıya karşılık vermiştir.³⁰⁵ Bir başka sayıda ise Abdurrahman Sıdkî (1896-1973) Tâhâ Hüseyin'in bu şairi gündeme getirmesini fırsat bilerek Valery'nin şiir hakkındaki bir konferansını tercüme etmek istediğini belirtmiştir.³⁰⁶ Tâhâ Hüseyin de daha sonra Valery'nin *en-Nesf ve'r-raks (Ruh ve Dans)* adlı eserini çevirmiştir.³⁰⁷

Dergi, Dünya edebiyatından çeviriler yapıp edebiyatçıları tanıtmakla kalmamış; vefat eden edebiyat araştırmacılarına, yazarları veya tarihçileri anma yazılarına ya da o ülkelerde gerçekleşen edebiyat etkinlikleri haberlerine ve ülkelerin edebiyatını anlatan yazılara da yer vermiştir. 24 Ekim 1933'te gerçekleşen bir tren kazasında ölen Fransız edebiyat profesörü Pierre Villey'in (1879-1933) vefatından sonra hocasının yaptığı anma konuşmasının tercümesi,³⁰⁸ edebiyatın modern Fransa'da gelişimini anlatan bir yazı³⁰⁹ ve Fransız tarihçi Jacques Bainville'in (1879-1936) ölümünün anısına *Les Dictateurs (Diktatörler)* kitabının özeti³¹⁰ bu yazılara örnek verilebilir.

³⁰⁵ Tâhâ Hüseyin makalesinde şiirin ne zaman yayımlandığı, sonrasında nasıl eleştiriler aldığı, hakkındaki tartışmalar ve hangi dillere çevrildiği konusunda bilgiler vermiştir. Tâhâ Hüseyin, "Havle kasîde", *er-Risâle* 1. yıl/19 (15 Ekim 1933), 5-6, 42; Halîl Hindâvî ise önce şiire ulaşmakta yaşadığı zorlukları, sembolizm ve kapalılık konusundaki görüşlerini kısaca belirtip daha sonra şiiri tercüme etmiştir. Paul Valery, "el-Makberatü'l-bahriyye", çev. Halîl Hindâvî, *er-Risâle* 1. yıl/22 (4 Aralık 1933), 23-24.

³⁰⁶ Valery, "eş-Şi'r", çev. Abdurrahman Sıdkî, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 28-29, 34.

³⁰⁷ Valery, "en-Nesf ve'r-raks", çev. Tâhâ Hüseyin, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 40-42; a.mlf., "en-Nesf ve'r-raks", çev. Hüseyin, *er-Risâle* 2. yıl/26 (1 Ocak 1934), 5-6, 42; a.mlf., "en-Nesf ve'r-raks", çev. Hüseyin, *er-Risâle* 2. yıl/28 (15 Ocak 1934), 5-6.

³⁰⁸ Bu kişi dışında başka sayılarda Fransız akademisyenlerin ölüm haberlerinin verildiği de olmuştur. Sorbonne Üniversitesi tarih hocası Raymon Jeo (1877-1935) bunlardan biridir. Cûzîf Bednîh, "Bîyer Fîllîh", *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 5-6, 42; *er-Risâle* 3. yıl/81 (21 Ocak 1935), 118.

³⁰⁹ Halîl Hindâvî bu yazı dizisinin, yazarın izni ile Sorbonne Üniversitesinde hoca olan Daniel Mornet'in (1878-1954) *Târîhu'l-edeb ve'l-'akl el-Firansî el-hadis (Çağdaş Fransız Edebiyatı ve Düşüncesi Tarihi)* kitabının bazı bölümlerinin özetlenerek tercüme edilmesinden oluştuğunu söylemiştir. 188. sayıda başlayan ilk yazıda yazar hakkında bilgi vermiş ve Emile Zola (1840-1902), Guy de Maupassant, Paul Bourget (1852-1935), Henri Bergson (1859-1941), Maurice Barres (1862-1923), Ferdinand Brunetiere (1849-1906), Paul Valery gibi kişilerin hayatlarını, edebî anlayışlarını ve bireysellik ve sembolizm ekolünü özetleyen sekiz yazı tercüme etmiştir. Halîl Hindâvî, "Tetavvuru'l-hareke el-edebîyye fi Fransâ el-hadîse", *er-Risâle* 5. yıl/188 (08 Şubat 1937), 223-224.

³¹⁰ Abdülhalim el-Cündî kitabı iki yazıda özetlemiştir. Jacques Bainville, "el-Hâkimüne bi'emrihim", çev. Cündî, *er-Risâle* 4. yıl/139 (02 Mart 1936), 339-342; a.mlf., "el-Hâkimüne bi'emrihim", çev. Cündî, *er-Risâle* 4. yıl/140 (09 Mart 1936), 376-380.

2.2.2. İngiliz Edebiyatı

er-Risâle dergisinde Fransız edebiyatından sonra kendine en çok yer bulan edebiyat, İngiliz edebiyatıdır. Bu edebiyatın en tanınmış isimlerinden William Shakespeare (1564-1616), hakkında en çok makale yazılan edebiyatçılardan biridir. Ciryis el-Kusûs (1913-1969) İngiliz edebiyatında Shakespeare'in eserlerinin kendisine mensubiyeti hakkında yapılan tartışmaları anlatmıştır.³¹¹ Hayrî Hammâd, Shakespeare'in eserlerindeki doğa üstü varlıkları ele almıştır.³¹² Dureynî Haşbe, Charles Lamb (1775-1834) ve kız kardeşi Mary Lamb (1764-1847) tarafından sadeleştirilerek bir araya getirilen *Tales from Shakespeare* kitabından öyküler çevirmiştir.³¹³

Oliver Goldsmith (1730-1774),³¹⁴ William Wordsworth (1770-1850),³¹⁵ David Herbert Lawrence (1885-1930),³¹⁶ Oscar Wilde (1854-1900),³¹⁷ Samuel Taylor Coleridge (1772-

³¹¹ Ciryis el-Kusûs, "Hel ellefe Şeksbîr rivâyâtihi", *er-Risâle* 3. yıl/116 (23 Eylül 1935), 1541-1543.

³¹² 117. sayıdan başlayarak yedi sayıda bu konuyu anlatmıştır. Hayrî Hammâd, "el-Kâ'inâtü'l-ğaybiyye fî şî'ri Şeksbîr", *er-Risâle* 3. yıl/117 (30 Eylül 1935), 1584-1585.

³¹³ Shakespeare'in öykülerinden çevirileri peş peşe üç sayı boyunca devam etmiştir. William Shakespeare, "Kıssatü'ş-şitâ", çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 6. yıl/248 (04 Nisan 1938), 592-595.

³¹⁴ İrlandalı yazarın *el-Karyetü'l-mehcûra* (*Terkedilmiş Köy*) eseri M. 'A. el-Hemşerî tarafından; *el-Cündiyyü'l-eczem* (*Kötürüm Asker*) ise Dureynî Haşbe tarafından tercüme edilmiştir. Oliver Goldsmith, "el-Karyetü'l-mehcûra", çev. Hemşerî, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 24; a.mlf., "el-Karyetü'l-mehcûra", çev. Hemşerî, *er-Risâle* 1. yıl/4 (1 Mart 1933), 29-30; a.mlf., "el-Cündiyyü'l-eczem", çev. Haşbe, *er-Risâle* 6. yıl/240 (07 Şubat 1938), 229-232.

³¹⁵ Ciryis el-Kusûs, Wordsworth hakkında peş peşe dört sayıda yazı yazmıştır. Fahrî Ebû's-Su'ûd bazı şiirlerini tercüme etmiştir. Wordsworth, "Hadîsü't-tabî'a", çev. Ebû's-Su'ûd, *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 31-32; Ciryis el-Kusûs, "William Wordsworth", *er-Risâle* 3. yıl/109 (05 Ağustos 1935), 1267-1268; a.mlf., "William Wordsworth", *er-Risâle* 3. yıl/112 (26 Ağustos 1935), 1377-1268.

³¹⁶ Hasan Mahmûd, Lawrence'ın otobiyografik bir eser olarak kabul edilen *el-Ebnâ' ve'l-muhibbîn* (*Oğullar ve Sevgililer*) romanının tahlilini yaparak kahramanları ve konusu hakkında bilgi vermiş ve yazarın üslûbu ile ilgili yorumlar yapmıştır. Mahmûd, "Rivâyetü'l-ebnâ' ve'l-muhibbîn", *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 27-29. Abdülhamid Hamdî ise yazarın hayatı ve edebî anlayışı ile ilgili altı makaleden oluşan geniş bir yazı yazmıştır. Hamdî, "D. H. Lürnes", *er-Risâle* 7. yıl/312 (26 Haziran 1939), 1251-1253.

³¹⁷ Beşîr eş-Şerîkî, Mahmûd el-Hafîf, Ahmed et-Tâhir ve Abdülkadir Sâlih; Oscar Wilde'in kısa öykülerini çevirmişlerdir. Oscar Wilde, "es-Sadîk es-sadûk", çev. Beşîr eş-Şerîkî, *er-Risâle* 2. yıl/36 (12 Mart 1934), 432-436; a.mlf., "el-Bülbül ve'z-zehra", çev. Mahmûd el-Hafîf, *er-Risâle* 2. yıl/45 (14 Mayıs 1934), 834-836; a.mlf., "el-E'mîru's-se'id", çev. Ahmed et-Tâhir, *er-Risâle* 2. yıl/48 (04 Haziran 1934), 952-956; a.mlf., "el-Mâridü'l-e'nânî", çev. Abdülkadir Sâlih, *er-Risâle* 2. yıl/49 (11 Haziran 1934), 997-999.

1834),³¹⁸ Thomas Gray (1716-1771),³¹⁹ George Gordon Byron (1788-1824),³²⁰ John Milton (1608-1674),³²¹ Marguerite Steen (1894-1975)³²² ve Henry de Vere Stacpoole (1863-1951)³²³ eserleri tercüme edilen diğer İngiliz yazarlardandır.

Dergide Fransız edebiyatında olduğu gibi İngiliz edebiyatından da tercüme dışındaki çeşitli yazılar ele alınmıştır. İngiliz edebiyatı ve Arap edebiyatının mukayesesi ya da birbirlerini nasıl etkiledikleri gibi hususlar da çeşitli makalelerde yazarların işlediği konulardandır.³²⁴ Bu karşılaştırmaların yanı sıra Beşîr eş-Şerîkî İngiliz yazar Arthur Clutton-Brock'un (1868-1924) "el-Cemâlû't-tabî'î ve'l-fennî (Sanatsal ve Doğal Güzellik)" makalesini tercüme etmiş,³²⁵ kendisi de "el-Edebü'l-İncilîzî fi'l-karnî't-tâsi 'aşar (19. Yüzyılda İngiliz Edebiyatı)" makalesini yazmıştır.³²⁶ Mahmûd el-Hafîf Thomas Babington Macaulay'in (1800-1859) şiir anlayışını ele almıştır.³²⁷ "Hel min intihâl fi'l-edebi'l-İncilîzî (İngiliz Edebiyatında İntihal Var Mı?)" başlıklı makale ile Ciryis el-Kusûs İngiliz edebiyatında intihal iddialarını dört yazıda tartışmıştır.³²⁸ Bu edebiyat konularının dışında İngiliz romancı Silas Hocking'in (1850-1935) vefat haberi gibi, İngiliz

³¹⁸ Mahmûd el-Hafîf, İngiliz romantizminin kurucularından sayılan Coleridge'in eserini çevirmiştir. Coleridge, "el-Kameru fi'l harîf", çev. Hafîf, *er-Risâle* 3. yıl/85 (18 Şubat 1935), 278.

³¹⁹ Ali et-Tantâvî *Mersiyyetü Girây (Köy Kilisesinde Ağıt)* şiirini çevirmiştir. Gray, "Mersiyyetü Girây", çev. Tantâvî, *er-Risâle* 4. yıl/178 (30 Kasım 1936), 1967-1968. Nâblus'tan bir okuyucu da konuya katkı olması için Gray'yi ele alan bir yazı göndermiştir. Gray, "Mersiyyetü Tûmâs Girây", *er-Risâle* 4. yıl/180 (14 Aralık 1936), 2046-2047.

³²⁰ Mahmûd el-Hafîf, Romantizm akımının öncülerinden olan şairin şiirini tercüme etmiştir. Lord Bîrûn, "Secînü Şilûn", çev. Hafîf, *er-Risâle* 5. yıl/187 (01 Şubat 1937), 183-184; a.mlf., "Secînü Şilûn", çev. Hafîf, *er-Risâle* 5. yıl/188 (08 Şubat 1937), 228-230.

³²¹ Şairin lirik şiiri *el-Firdevsü'l-meşkûd (Kayıp Cennet)*'u Zekî Necîb Mahmûd çevirmiştir. Miltûn, "Medhalü'l-Firdevsi'l-meşkûd", çev. Mahmûd, *er-Risâle* 5. yıl/201 (10 Mayıs 1937), 778-780.

³²² Margerît Stîn, "el-Halkatü'l-e'hîra", çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 5. yıl/233 (20 Aralık 1937), 2071-2076.

³²³ H. Stâkbûl, "Ahlâmün fiddiyye", çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 6. yıl/237 (17 Ocak 1938), 112-116.

³²⁴ İngiliz ve Arap edebiyatını karşılaştıran makaleler sonraki bölümde ele alınacağına burada örnek verilmemiştir.

³²⁵ Arthur Clutton-Brock, "el-Cemâlû't-tabî'î ve'l-fennî", çev. Beşîr eş-Şerîkî *er-Risâle* 2. yıl/29 (23 Ocak 1934), 18-19.

³²⁶ Beşîr eş-Şerîkî, "el-Edebü'l-İncilîzî fi'l-karnî't-tâsi 'aşar", *er-Risâle* 2. yıl/63 (17 Eylül 1934), 1550-1552.

³²⁷ Mahmûd el-Hafîf, "eş-Şî'r inde Mâkûlî", *er-Risâle* 2. yıl/49 (11 Haziran 1934), 983-985.

³²⁸ Ciryis el-Kusûs, "Hel min intihâl fi'l-edebi'l-İnglîzî", *er-Risâle* 4. yıl/163 (16 Ağustos 1936), 1346-1348.

edebiyatçılar veya tarihçilerin ölüm haberleri ile ilgili çeşitli haberler de dergide yer almıştır.³²⁹

2.2.3. Diğer Batı Ülkeleri

er-Risâle Fransız ve İngiliz edebiyatı dışında diğer Batı ülkelerinden yazarların öykü ve şiirlerine de yer vermiştir. Bu edebiyatçıların eserlerinin tercümesi, daha önce bahsi geçen iki ülkenin yazarlarından yapılan tercümelere göre daha az olduğundan bu yazılar tek başlık altında toplanmıştır.

Sembolizm akımına mensup Belçikalı yazar Maurice Maeterlinck'in (1862-1949) *Pelleas ve Melisande* adlı tiyatro oyununun çevirisi,³³⁰ İtalyan Massimo Bontempelli'nin (1878-1960) *Dahiyyetü'l-vehm*³³¹ isimli öyküsü, Nobel ödüllü İtalyan yazar Luigi Pirandello'nun (1867-1939) *Candilora*³³² isimli öyküsü, İtalyan yazar Giovanni Boccaccio'nun (1313-1375) *Decameron*³³³ eserinden öyküler, Domenico Maria Manni'nin (1690-1788) *Hayâtün cedîde*³³⁴ hikayesi, Norveçli yazar Peter Nanzen,³³⁵ Alman yazar Vicki Baum (1888-1960),³³⁶ İspanyol yazar Vicente Blasco İbanez (1867-1928),³³⁷ Alman dram yazarı ve şair Friedrich Schiller (1759-1805),³³⁸ İtalyan heykeltıraş

³²⁹ Mısır tarihi ile ilgili çalışmalar yapan tarihçi Alfred Joshua Butler'ın (1850-1936) ölüm haberi ve çalışmaları ele alınmıştır. Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, "ed-Duktûr Alfred Butler", *er-Risâle* 4. yıl/174 (02 Kasım 1936), 1793-1794.

³³⁰ On dördüncü sayıda başlayan tercüme yedi sayı boyunca devam etmiştir. Maurice Maeterlinck, "Belyâs ve Melizând", çev. Hasan Sâdık, *er-Risâle* 1. yıl/14 (1 Ağustos 1933), 37-38.

³³¹ A. A. Y.'nin (ع) Almancadan çevirdiği belirtilmiştir. Bu kısaltmayı kullanan yazar hakkında bilgi bulunamamıştır; fakat o yıl içinde dergide yazı yazan yazarların listesine bakıldığında İbrâhîm İbrâhîm Yûsuf olabileceği kanaatine varılmıştır. Massimo Bontempelli, "Dahiyyetü'l-vehm", çev. A. A. Y., *er-Risâle* 3. yıl/82 (28 Ocak 1935), 151-153.

³³² A. A. Y.'nin Almancadan çevirdiği belirtilmiştir. Lûigî Bîrândellû, "Kândyilûrâ", çev. A. A. Y., *er-Risâle* 3. yıl/83 (4 Şubat 1935), 193-195, 200.

³³³ Ahmed et-Tâhir peş peşe dört sayıda kitaptan öyküler çevirmiştir. Giovanni Boccaccio, "el-Leyâlî el-'aşr", çev. Tâhir, *er-Risâle* 3. yıl/100 (03 Haziran 1935), 913-915.

³³⁴ Dûmenîkû Mâriâ Mânî, "Hayâtün cedîde", çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 6. yıl/242 (21 Şubat 1938), 311-315.

³³⁵ Almanca çevirisinden Arapçaya Ahmed Şükrî çevirmiştir. Bîter Nânzen, "Min kitâbü'l-hub", çev. Şükrî, *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 25-27.

³³⁶ Mahmûd İzzî yazarın kısa bir öyküsünü çevirmiştir. Fikî Bûm, "Vechün sâlih li's-sînemâ", çev. İzzî, *er-Risâle* 2. yıl/27 (08 Ocak 1934), 37-38, 42.

³³⁷ Muhammed Emîn Hassûne yazısında İbanez'in hayatını ele almıştır. A.mlf., "Blâscû 'İbânîz", *er-Risâle* 2. yıl/31 (05 Şubat 1934), 224-226.

³³⁸ Halîl Hindâvî iki yazıda şairin hayatını ve edebiyatını anlatmıştır. A.mlf., "Şiller", *er-Risâle* 2. yıl/31 (05 Şubat 1934), 227-229, 238.

ve yazar Benvenuto Cellini (1500-1571),³³⁹ Franz Kafka (1883-1924),³⁴⁰ İtalyan ressam Michelangelo Buonarroti (1475-1564),³⁴¹ Nobel ödüllü ilk kadın yazar İsveçli Selma Lagerlöf (1858-1940),³⁴² Amerikalı yazar Paul Burcke,³⁴³ İskoç tarihçi ve yazar Thomas Carlyle (1795-1881),³⁴⁴ İtalyan yazar Dante Alighieri (1265-1321),³⁴⁵ Amerikalı oyun yazarı Eugene O'Neill (1888-1953),³⁴⁶ İsviçreli Şair Gottfried Keller (1819- 1890),³⁴⁷ Alman yazar ve eski Mısır bilimcisi Georg Moritz Ebers (1837-1898),³⁴⁸ Amerikalı Louisa May Alcott (1832-1888),³⁴⁹ İtalyan şair Gabriele D'Annunzio (1863-1938),³⁵⁰ Alman yazar Paul Heyse (1830-1914),³⁵¹ İrlandalı şair William Butler Yeats (1865-1939)³⁵² ve Alman Paul Ernst (1866-1933)³⁵³ eserleri tercüme edilen ya da hayatı ve eserleri hakkında makaleler yazılan edebiyatçılardan bazılarıdır.

Batı Avrupa ülkelerinin yanı sıra Rus edebiyatına da dergide yer verilmiştir. Rusya'nın ulusal şairi ve modern Rus edebiyatının kurucusu olarak görülen Aleksandr Puşkin'in

³³⁹ M. 'Avad Muhammed, sanatçının Fransız kral I. François'in (1494-1547) sarayında çalıştığı günlerden bir kesit sunmuştur. A.mlf., "Safhatün min hayâti Tişlînî", *er-Risâle* 2. yıl/39 (02 Nisan 1934), 525-527.

³⁴⁰ A. A. Y.'nin Almancadan çevirdiği belirtilmiştir. Lüigî Bîrândellü, "Kândylürâ", çev. A. A. Y., *er-Risâle* 3. yıl/79 (07 Ocak 1935), 30-32.

³⁴¹ el-Berîdü'l-edebeî, "Mîşîl Âncülü ve 'asruhû", *er-Risâle* 3. yıl/80 (14 Ocak 1935), 74.

³⁴² *ed-Devvâr el-meshûr* adlı öykü A. A. Y. tarafından çevrilmiştir. Selmâ Lâgerlüf, "ed-Devvâr el-meshûr", çev. A. A. Y., *er-Risâle* 3. yıl/81 (21 Ocak 1935), 110-111, 114.

³⁴³ A. A. Y.'nin İngilizceden çevirdiği belirtilmiştir. Paul Burcke, "Kaysar", çev. A. A. Y., *er-Risâle* 3. yıl/118 (07 Ekim 1935), 1634-1636.

³⁴⁴ Carlyle'in Fransız devriminin figürlerinden olan Charlotte Corday'in (1768-1793) yargılanmasını ve idamını anlatan kısa öyküsü Hasan Abdülhalim el-Yemânî tarafından tercüme edilmiştir. Thomas Carlyle, "Şârlût Kürdây", çev. Yemânî, *er-Risâle* 3. yıl/122 (04 Kasım 1935), 1780-1782.

³⁴⁵ Dureynî Haşbe, "Dântî Allîcîrî ve'l-Kûmîdiyetü'l-ilâhiyye ve Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî ve Risâletü'l-ğufrân", *er-Risâle* 4. yıl/159 (20 Temmuz 1936), 1182-1185.

³⁴⁶ Nobel ödülü alması haberi verilerek eserleri tanıtılmıştır. el-Berîdü'l-edebeî, "Eücîn 'Ûnîl el-fâiz bicâizeti Nûbel li'l-âdâb", *er-Risâle* 4. yıl/177 (23 Kasım 1936), 1937.

³⁴⁷ Ahmed Fethî *Beyne ahdâni't-tabî'a (Tabiatın Kucağında)* şiirini tercüme etmiştir. Gottfried Keller, "Beyne ahdâni't-tabî'a", çev. Ahmed Fethî, *er-Risâle* 4. yıl/178 (30 Kasım 1936), 1964.

³⁴⁸ el-Berîdü'l-edebeî, *er-Risâle* 5. yıl/195 (29 Mart 1937), 518-519.

³⁴⁹ Lüzâ Alkût, "Fî 'îdi'l-mîlâd", çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 6. yıl/235 (03 Ocak 1938), 31-34.

³⁵⁰ Cibrîl Dânnûnizyû, "Sinsinâtûs", çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 6. yıl/243 (28 Şubat 1938), 350-353; Haşbe şairin ölümü sonrasında da el-Berîdü'l-edebeî bölümünde vefat haberini vererek edebiyatı hakkında kısa bir yazı yazmıştır. el-Berîdü'l-edebeî, "Vefâtü Dânnûnizyû şâ'irü İtâliyâ el-'azîm", *er-Risâle* 6. yıl/244 (07 Mart 1938), 391.

³⁵¹ Bül Heys, "Cunûn", çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 6. yıl/244 (07 Mart 1938), 386-391.

³⁵² İrlanda edebiyatının Rönesans'ının öncülerinden ve önemli lirik şairlerinden sayılmaktadır. 1923 yılında Nobel Edebiyat Ödülü almıştır. Abdülkerîm en-Nâsirî, "William Butler Yeats", *er-Risâle* 7. yıl/300 (03 Nisan 1939), 671-673; a.mlf., "William Butler Yeats", *er-Risâle* 7. yıl/301 (10 Nisan 1939), 716-718.

³⁵³ Bedî Şerîf *el-Âkil (Akıllı)* isimli oyununu çevirmiştir. Paul Ernst, "el-'Âkil", çev. Bedî Şerîf, *er-Risâle* 7. yıl/300 (03 Nisan 1939), 674-675.

(1799-1837) *el-Mübâreze (Düello)* isimli hikayesi bu edebiyattan yapılan ilk çeviri olmuştur.³⁵⁴ Puşkin'in ölümünün yüzüncü yılında yapılacak anma törenleri haberi de yazar ile ilgili olarak yayımlanmış dikkat çekici yazılardandır.³⁵⁵ Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910),³⁵⁶ Nobel ödülü alan ilk Rus yazar İvan Alekseyeviç Bunin (1870-1953),³⁵⁷ Leonid Nikolayeviç Andreyev (1871-1919),³⁵⁸ Anton Çehov (1860-1904) ve Maksim Gorki (1868-1936) öyküleri tercüme edilen diğer isimlerdir. Çehov'un hikayelerinin çevirileri, kısa öyküleri ile Mısırlı Çehov olarak isimlendirilen Mahmûd el-Bedevî (1908-1986) ve Dureynî Haşbe tarafından yapılmıştır.³⁵⁹ Gorki'nin ise *Kıssatü'l-mefâtih (Anahtarların Öyküsü)* isimli hikâyesi Almandan çevrilerek peş peşe iki sayıda kendisine yer bulmuştur. Muhammed Lutfî Cuma (1886-1953) da Maksim Gorki'nin siyasî duruşunu ve ülkesinin siyaseti ile ilgisini anlatmıştır.³⁶⁰

Eserleri tercüme edilen ya da görüşleri aktarılan yazarlar dışında, diğer edebiyatlarda olduğu gibi, ölüm haberleri yapılan ve bu haberlerin içinde eserleri ve edebî anlayışları hakkında bilgiler verilen edebiyatçıların ya da bilim insanlarının vefat haberlerine, Avrupa ülkelerinde gerçekleşen etkinliklere ya da kısa edebiyat haberlerine de dergide yer verilmiştir. Genelde “el-Berîdü'l-edebî (Edebiyat Postası)” bölümünde yer alan bu haberlere Yugoslavya edebiyatı, Macar edebiyatı ve Bulgar edebiyatı gibi Batı

³⁵⁴ İskendr Bûşkın, “el-Mübâreze”, çev. Abdülhamid Yûnus, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 38-39; a.mlf., “el-Mübâreze”, çev. Abdülhamid Yûnus, *er-Risâle* 1. yıl/6 (1 Nisan 1933), 40-42; a.mlf., “el-Mübâreze”, çev. Abdülhamid Yûnus, *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 35-36, 42.

³⁵⁵ Dureynî Haşbe, “Bûşkın emîru şu'arâ'i Rûsyâ”, *er-Risâle* 4. yıl/182 (28 Aralık 1936), 2132-2133. Daha sonraki yıllarda da yazar ile ilgili yazılar yazılmıştır. Min hünâ ve hünâk, “Ünecîn”, *er-Risâle* 5. yıl/191 (01 Mart 1937), 352-353; el-Berîdü'l-edebî, “Zikrâ Bûşkın 'amîdü's-şî'ri'r-Rûsî”, *er-Risâle* 5. yıl/191 (01 Mart 1937), 354-355; 'Eryâdnâ Tîrküfâ, “Alexander Pushkin”, çev. Abdülkerîm en-Nâsîrî, *er-Risâle* 5. yıl/193 (15 Mart 1937), 415-417.

³⁵⁶ Şehdî 'Atiyye eş-Şaffî Tolstoy'un ahlakını, felsefesini, toplumsal incelemelerini ve görüşlerini ele almıştır. A.mlf., “Tûlstüy”, *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 25-28; A.mlf., “Tûlstüy”, *er-Risâle* 2. yıl/38 (26 Mart 1934), 497-499. Abdurrahman Şükrî Tolstoy'a yapılan eleştirileri yazmıştır. Şükrî, “Beyne Tulstüy ve Mâks Nürdü”, *er-Risâle* 5. yıl/191 (01 Mart 1937), 333-335.

³⁵⁷ Muhammed Emîn Hassûne, “İfân Bûnîn”, *er-Risâle* 2. yıl/27 (08 Ocak 1934), 30-31, 33.

³⁵⁸ Dışavurumcuların ileri gelenlerinden olan, oyun ve kısa hikâye yazarının *el-Kezib (Yalan)* isimli öyküsü Mahmûd el-Bedevî tarafından tercüme edilmiştir. Leonid Nikolayeviç Andreyev, “*el-Kezib*”, çev. Mahmûd el-Bedevî, *er-Risâle* 4. yıl/171 (12 Ekim 1936), 1672-1676.

³⁵⁹ Anton Çehov, “Sahin”, çev. Mahmûd el-Bedevî, *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 38-39; a.mlf., “Min ğayri 'unvân”, çev. Mahmûd el-Bedevî, *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 31-33; a.mlf., “A'sâb”, çev. Mahmûd el-Bedevî, *er-Risâle* 4. yıl/162 (10 Ağustos 1936), 1310-1312; a.mlf., “el-Kirâfe”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 6. yıl/245 (14 Mart 1938), 431-433.

³⁶⁰ Maksim Gorki'nin ölüm haberi de el-Berîdü'l-edebî bölümünde verilmiştir. Maxim Gorki, “Kıssatü'l-mefâtih”, çev. A. A. Y, *er-Risâle* 4. yıl/154 (15 Haziran 1936), 991-993; *er-Risâle* 4. yıl/155 (22 Haziran 1936), 1026-1029; Muhammed Lutfî Cuma, “Maksîm Cürkî”, *er-Risâle* 7. yıl/290 (23 Ocak 1939), 162-164.

edebiyatları,³⁶¹ Amerikalı yazar Mark Twain'in (1835-1910) doğumunun yüzüncü yılında anılması,³⁶² Alman edebiyat tarihçisi Carl Ernst Konrad Burdach (1859-1936),³⁶³ Alman kısa öykü yazarı Rudolf Heinrich Stratz (1864-1936),³⁶⁴ Vasili İvanoviç Dançenko (1845-1936)³⁶⁵ ve Dağıstan kökenli Müslüman şair Süleyman Stalsky'nin (1869-1937)³⁶⁶ ölüm haberleri örnek verilebilir.

2.2.4. Türk Edebiyatı

Türk edebiyatı, *er-Risâle*'nin ilk yılında "Fi'l-edebî's-şarkî (Doğu Edebiyatı)" başlığı altında İran edebiyatından sonra kendine dergide en çok yer bulan Doğu edebiyatlarından olmuştur. Bu bölüm başlığı sonraki yıllarda kaldırılmış olsa da Doğu edebiyatı içeriği devam etmiştir. Bazen alt başlık vermeden doğrudan tercüme verilmiş, bazen de "Türk Edebiyatı'ndan" ya da "Modern Türk Şiiri'nden" gibi küçük yan başlıklar kullanılmıştır. Türk edebiyatı ile ilgili makaleler ve tercümelemler genelde Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi hocalarından Abdülvehhâb 'Azzâm tarafından yazılmıştır.

Dergide Türk edebiyatını konu alan ilk yazıda Osmanlı sultanlarının şiirlerinden örnekler verilmiştir.³⁶⁷ Daha sonraki yazıda Abdülvehhâb 'Azzâm, Mehmet Akif Ersoy (1873-1936) hakkında bilgi vererek *Safahât*'tan bazı şiirleri tercüme etmiştir. Dergide şairin vefatına dair haber de yapılmıştır. Vefatından sonra ise 'Azzâm, İslâm şairi olarak tanıttığı Mehmet Akif ile ilgili anılarını anlatan ve beş sayı boyunca devam eden bir yazı

³⁶¹ el-Berîdü'l-edebî bölümünde yer alan bu yazılarda ülkelerin modern edebiyatları ile ilgili özet bilgilendirme yapılmıştır. el-Berîdü'l-edebî, "el-Edebü'l-Yücûslâfi", *er-Risâle* 2. yıl/70 (05 Kasım1934), 1832-1833; el-Berîdü'l-edebî, "el-Edebü'l-Macarî el-hadîs", *er-Risâle* 2. yıl/72 (19 Kasım1934), 1915-1916; el-Berîdü'l-edebî, "el-Edebü'l-Bulğârî", *er-Risâle* 2. yıl/75 (10 Aralık 1934), 2035.

³⁶² el-Berîdü'l-edebî, "Mârk Tûveyn li-münâsebeti 'îdihî'l-mi'eviy", *er-Risâle* 3. yıl/98 (20 Mayıs 1935), 836.

³⁶³ el-Berîdü'l-edebî, "el-Mü'errihü'l-Almânî Kûnrâd Bürdâh", *er-Risâle* 4. yıl/170 (05 Ekim 1936), 1636.

³⁶⁴ el-Berîdü'l-edebî, "el-Kâtibü'l-Almânî Rûdulf Şitrâts", *er-Risâle* 4. yıl/175 (09 Kasım 1936), 1855.

³⁶⁵ el-Berîdü'l-edebî, "Vefâtü kâtib Rûsî kebîr", *er-Risâle* 4. yıl/170 (05 Ekim 1936), 1637.

³⁶⁶ el-Berîdü'l-edebî, "Vefâtü şâ'ir Rûsî müslim", *er-Risâle* 6. yıl/243 (28 Şubat 1938), 354.

³⁶⁷ Yazıda Osmanlı sultanlarının yazdığı şiirler ve mahlasları hakkında bilgi verilerek bazı şiirler tercüme edilmiştir. Abdülvehhâb 'Azzâm, "Tarafün min şî'ri's-selâfîn", *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 27, 38.

dizisi kaleme almıştır.³⁶⁸ İsmâil Safâ (1867-1901),³⁶⁹ Nâmık Kemâl (1840-1888),³⁷⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974),³⁷¹ Abdülhak Hâmid Tarhan (1852-1937),³⁷² Ahmed Hikmet Müftüoğlu (1870-1927),³⁷³ Cenab Şahabeddin (1870-1934)³⁷⁴ ve Fuat Hulûsi Demirelli (1877-1955)³⁷⁵ eserlerinin tercümelerine yer verilen edebiyatçılardır. Görüldüğü üzere dergide genelde 19. ve 20. yüzyılda yaşamış Türk edebiyatçıların hayatları ve eserleri ele alınmıştır.

el-Berîdü'l-edebeî bölümünde zaman zaman Türkiye'de gerçekleştirilen edebî etkinliklerin haberleri verilmiş ya da Türk bilim insanlarının vefatları duyurulmuştur. İbn Sînâ (ö. 428/1037) anısına düzenlenmiş olan sempozyum,³⁷⁶ Nâmık Kemal anısına basılacak olan posta pulu³⁷⁷ haberleri ve tarihçi Ahmed Refik Altınay'ın (ö. 1937) vefat haberi³⁷⁸ bunlara örnek gösterilebilir.

2.2.5. İran Edebiyatı

Türk edebiyatında olduğu gibi İran edebiyatı yazılarının da çoğunu Abdülvehhâb 'Azzâm yazmıştır. Yazılarının ilkinde İran edebiyatı ve Arap edebiyatı karşılaştırması ile başlayan 'Azzâm; makalelerde köklü bir medeniyete sahip olan İran'ın tarihi boyunca Çin, Asur

³⁶⁸ Mehmet Akif, “ez-Zâmirü'l-a'mâ”, çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 1. yıl/9 (15 Mayıs 1933), 29; 'Azzâm, “Muhammed Bek 'Âkif”, *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 27-28; a.mlf., “Kasidetün li Muhammed 'Âkif bek”, *er-Risâle* 1. yıl/18 (01 Ekim 1933), 30-32; el-Berîdü'l-edebeî, “Vefâtü şâ'iri Türkiyâ el-kebir Muhammed 'Âkif bek”, *er-Risâle* 5. yıl/184 (11 Ocak 1937), 74-75; el-'Avadî el-Vekîl, “Muhammed 'Âkif bek”, *er-Risâle* 5. yıl/185 (18 Ocak 1937), 115; Abdülvehhâb 'Azzâm, “Şâ'iru'l-İslâm Muhammed 'Âkif”, *er-Risâle* 5. yıl/187 (01 Şubat 1937), 181-182.

³⁶⁹ Abdülvehhâb 'Azzâm, “li'-şâ'iri'l-merhûm İsmâ'il Safâ”, *er-Risâle* 1. yıl/10 (01 Haziran 1933), 23, 30.

³⁷⁰ Abdülvehhâb 'Azzâm, “Nâmık Kemâl”, *er-Risâle* 1. yıl/11 (15 Haziran 1933), 27-28, 30.

³⁷¹ *Beyne sadıkayn (İki Dost Arasında)* isimli hikâye Ömer Lebserük tarafından tercüme edilmiştir. Karaosmanoğlu, “Beyne sadıkayn”, çev. Lebserük, *er-Risâle* 1. yıl/13 (15 Temmuz 1933), 28-29.

³⁷² Abdülvehhâb 'Azzâm iki yazıda yazar hakkında bilgi vererek *Makber* şiirini tercüme etmiştir. Abdülvehhâb 'Azzâm, “Abdülhak Hâmid”, *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 28-30; a.mlf., “Abdülhak Hâmid”, *er-Risâle* 1. yıl/16 (01 Eylül 1933), 25-27. Refik Âtâlây ise ölümü münasebeti ile hayatını ve eserlerini ele alan bir yazı yazmıştır. Refik Âtâlây, “Vefâtü şâ'iri Türkiyâ el-kebir Abdülhak Hâmid bek”, *er-Risâle* 5. yıl/199 (26 Nisan 1937), 695-696.

³⁷³ Abdülvehhâb 'Azzâm, “Ahmed Hikmet bek”, *er-Risâle* 1. yıl/17 (15 Eylül 1933), 29-30.

³⁷⁴ *Dicle* isimli yazı *Evrâk-ı Eyyâm* eserinden tercüme edilmiştir. Cenab Şahabeddin, “Dicle”, çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 3. yıl/82 (28 Ocak 1935), 159-160.

³⁷⁵ Bir idam mahkumunun çocukları ile ilgili şiiri tercüme edilmiştir. Fuâd Hulûsî, “Ebnâü'l-mücrim”, çev. F. F., *er-Risâle* 5. yıl/190 (22 Şubat 1937), 300.

³⁷⁶ el-Berîdü'l-edebeî, “Türkiyeh tuhyî zikra'l-feylesûf el-'azîm İbn Sînâ”, *er-Risâle* 5. yıl/199 (26 Nisan 1937), 713.

³⁷⁷ el-Berîdü'l-edebeî, “İhyâü zikra'l-'ülemâ ve'l-üdebâ”, *er-Risâle* 7. yıl/291 (30 Ocak 1939), 235.

³⁷⁸ el-Berîdü'l-edebeî, “Vefâtü'l-mü'errih et-Türki Ahmed Rafik”, *er-Risâle* 5. yıl/227 (08 Kasım 1937), 1838.

ve Babil medeniyetleri ile bağlarının olduğunu, Araplarla olan siyasî ve kültürel ilişkilerinin de Hîreliler Dönemi'nde oluştuğunu söyleyerek İran'ın İslâm'la tanışmasını anlatmıştır. Farsça ve Arapçanın etkileşimi, Şu'ûbiyye Hareketi, İranlıların Arap edebiyatına katkıları ve yaptıkları tercüme gibi konulara da kısaca değinmiştir.³⁷⁹

İran edebiyatına genel bakış,³⁸⁰ İran edebiyatında Nasreddin Hoca,³⁸¹ İslâm'dan önce Araplar ve İranlılar,³⁸² Mantiku't-tayr,³⁸³ Şâhnâme,³⁸⁴ Sa'dî Şîrâzî (ö. 691/1292),³⁸⁵ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273),³⁸⁶ Muhammed Ali Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/1676 [?])³⁸⁷ ve Firdevsî (ö. 411/1020 [?])³⁸⁸ hakkındaki yazılar İran edebiyatı ile ilgili olarak kaleme alınmış yazılardandır.

Edebiyatçıların hayatlarının ele alındığı ve eserlerinin tercüme edilerek sunulduğu yazılar dışında İran sanatına dair çevirilerin de dergide yayımlandığı görülmüştür. İngiliz şair Robert Laurence Binyon'un (1869-1943) Kahire gezisinde sunduğu "el-Fennü'l-Fârisî (İran Sanatı)" seminerinin özetlenerek çevrilmesi bu örneklerdendir.³⁸⁹

³⁷⁹ Abdülvehhâb 'Azzâm, "el-Edebü'l-Fârisî ve'l-edebü'l-'Arabî 1", *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 17-18; a.mlf., "el-Edebü'l-Fârisî ve'l-edebü'l-'Arabî 2", *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 21-22; a.mlf., "el-Edebü'l-Fârisî ve'l-edebü'l-'Arabî 3", *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 26-27.

³⁸⁰ Üç yazıdan oluşan bu makalelerde 'Azzâm, kuruluşundan Moğol istilasına kadar İran edebiyatını incelemiştir. Abdülvehhâb 'Azzâm, "Nazarât fi'l-edebî'l-Fârisî", *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 22-23; a.mlf., "Nazarât fi'l-edebî'l-Fârisî 2", *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 24-25; a.mlf., "Nazarât fi'l-edebî'l-Fârisî 3", *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 23-24.

³⁸¹ Abdülvehhâb 'Azzâm, "Cuhâ fi'l-edebî'l-Fârisî", *er-Risâle* 1. yıl/20 (01 Kasım 1933), 25-26.

³⁸² Destanlardan yola çıkarak İslâm'dan önce Arap-Fars ilişkilerini ele almıştır. Abdülvehhâb 'Azzâm, "el-'Arab ve'l-Furs kable'l-İslâm", *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 16-19.

³⁸³ Abdülvehhâb 'Azzâm iki yazıda Ferîdüddin Attâr'a (ö. 618/1221) ait eseri kısaca tanıtarak bir kısmını çevirmiştir. Ferîdüddin Attâr, "Mantiku't-tayr el-kıssatü's-süfiyye el-hâlîde", çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 2. yıl/35 (05 Mart 1934), 386-387.

³⁸⁴ Yazarı belirtilmeyen bir yazıda *Şâhnâme* ve tercümesi hakkında bazı müsteşriklerin görüşleri verilmiştir. Daha sonraki yılda ise 'Azzâm eseri tanıtan bir yazı yazmıştır. Yazar belirtilmemiştir, "Ârâü ba'di'l-müsteşrikîn fi'ş-Şâhnâme", *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 41; Abdülvehhâb 'Azzâm, "eş-Şâhnâme", *er-Risâle* 2. yıl/69 (29 Ekim 1934), 1775-1779.

³⁸⁵ Sa'dî Şîrâzî, "Li'seyh Sa'dî eş-Şîrâzî", çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 3. yıl/81 (21 Ocak 1935), 113-114.

³⁸⁶ Abdülvehhâb 'Azzâm kısa bir şiirini çevirmiştir. Celâleddîn-i Rûmî, "Li Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî", çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 3. yıl/81 (21 Ocak 1935), 114.

³⁸⁷ Sâib-i Tebrîzî, "Sâib et-Tebrîzî ebyâtün şettâ", çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 3. yıl/83 (04 Şubat 1935), 197.

³⁸⁸ Yazar, İranlı edebiyatçının hayatını ve döneminin olaylarını anlatacağını belirtmiş; edebî yönüne değinmemiştir. Abdülhamid el-'Abbâdî, "el-Firdevsî", *er-Risâle* 3. yıl/83 (04 Şubat 1935), 167-170; a.mlf., "el-Firdevsî", *er-Risâle* 3. yıl/84 (11 Şubat 1935), 221-224.

³⁸⁹ Lawrence Binyon, "el-Fennü'l-Fârisî", çev. Hasan Muhammed Mahmûd, *er-Risâle* 3. yıl/89 (18 Mart 1935), 427-428.

2.2.6. Hint Edebiyatı

er-Risâle'de Hint edebiyatına dair ilk yazı, Muhammed İkbâl'in (1877-1938) hayatı ve eserleri hakkındaki makaledir. Abdülvehhâb 'Azzâm günümüzün en büyük İslâm ve Hint şairi olarak tanıttığı İkbâl'in *Risâletü 'ş-şark (Peyâm-ı Meşrik)* adlı divanından bazı şiirleri tercüme etmiştir.³⁹⁰ İkbâl ve felsefesini anlatan yazılar sonraki sayılarda da kendisine yer bulmuştur.³⁹¹ İkbâl'den sonra dergide hakkında en çok yazı yazılan ve şiirleri tercüme edilen diğer isim, Hindistanlı şair Rabindranath Tagore (1861-1941) olmuştur. *el-Heykelü'l-'azmî (İskelet)* öyküsü, *et-Tıfl (Çocuk)* ve *Sirru'l-'âlem (Alemin Sırrı)* şiirleri tercüme edilen şiirlerinden bazılarıdır.³⁹² Yûsuf el-Bu'aynî makalesinde Tagore'un şiiri ve edebî anlayışı hakkında bilgi verdikten sonra şiirlerinden çeviriler yapmıştır.³⁹³ Kâmil Mahmûd Habîb *Gitanjali* adlı şiir kitabını tefrika şeklinde tercüme etmiştir.³⁹⁴ Okurların bu kitapta yer alan şiirlerin tercümesinin ağır olduğunu söylemeleri üzerine, şiirin aslına sadık kalabilmek için dilini hafifletmediğini söylemiş ve dili daha hafif olan *el-Bustânî (Bahçıvan)* adlı eserinden şiirler çevirmiştir.³⁹⁵

Şair Emîr Hüsrev ed-Dihlevî (ö.725/1325), 'Azzâm tarafından şiiri tercüme edilen bir başka Hintli şairdir. Ebû'n-Nasr Ahmed el-Hüseynî el-Hindî, 'Azzâm'ın tercümesinden

³⁹⁰ Muhammed İkbâl, "Safahât mine 'ş-şî'ri'l-Hindî", çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 20-22; a.mlf., "Maktû'ât şî'riyye", çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 3. yıl/80 (14 Ocak 1935), 72; a.mlf., "Şekâiku't-tavr", çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 3. yıl/87 (04 Mart 1935), 357.

³⁹¹ 'Azzâm *Esrâr-ı Hôdî* ve *Rumûz-ı bî-Hôdî* kitaplarından çeviriler yapmıştır. Muhammed İkbâl, "Avdetün ilâ Muhammed İkbâl", çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 2. yıl/53 (09 Temmuz 1934), 1148-1149. Ebû'n-Nasr Ahmed el-Hüseynî el-Hindî; İkbâl'in hayatını, şiirlerini ve felsefesini altı makale ile okuyuculara aktarmıştır. el-Hindî; "ed-Duktûr Muhammed İkbâl", *er-Risâle* 3. yıl/113 (02 Eylül 1935), 1415-1418. Yine 'Azzâm şairin vefatından sonra anısına yazı yazmıştır. 'Azzâm, "Mâte'r-raculü'l-'azîm Muhammed İkbâl", *er-Risâle* 6. yıl/254 (16 Mayıs 1938), 803-804.

³⁹² Tagore'un "eş-Şî'r ve'l hayatü'l-hadîse (Şiir ve Modern Hayat)" yazısının, mütercim zikredilmeksizin, Fransız *Le Mois* dergisinden alınıp tercüme edildiği belirtilmiştir. Bu yazı dışında Tagore'un şiirlerini çeviren ya da eserlerini değerlendiren yazarlar da olmuştur. Bk. Rabindranath Tagore, "eş-Şî'r ve'l hayatü'l-hadîse", *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 11; Rabindranath Tagore, "el-Heykelü'l-'azmî", çev. Hasan Muhammed Mahmûd, *er-Risâle* 2. yıl/55 (23 Temmuz 1934), 1238-1240; Rabindranath Tagore, "Min bedâi'i Tâğûr", *er-Risâle* 3. yıl/79 (07 Ocak 1935), 33-34; Rabindranath Tagore, "Kıyasu Tâğûr", çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 4. yıl/158 (13 Temmuz 1936), 1158; Rabindranath Tagore, "Bâka min şî'ri Tâğûr", çev. Nasrî 'Atâullah Sûs, *er-Risâle* 5. yıl/209 (05 Temmuz 1937), 1097-1098; Rabindranath Tagore, "Gîtângâlî li 'ş-şâ'ir el-feylesûf Tâğûr", çev. Kâmil Mahmûd Habîb, *er-Risâle* 6. yıl/238 (24 Ocak 1938), 153-154; Rabindranath Tagore, "et-Tıfl", *er-Risâle* 6. yıl/280 (14 Kasım 1938), 1872; Rabindranath Tagore, "Sirru'l-'âlem", çev. Abdülvehhâb Mustafa, *er-Risâle* 6. yıl/284 (5 Aralık 1938), 2011.

³⁹³ Yûsuf el-Bu'aynî, "Tâğûr", *er-Risâle* 5. yıl/205 (07 Haziran 1937), 948-950.

³⁹⁴ 230. sayıda başlayan tercüme on bir yazıda tamamlanmıştır. Rabindranath Tagore, "Gîtângâlî", çev. Kâmil Mahmûd Habîb, *er-Risâle* 5. yıl/230 (29 Kasım 1937), 1936-1937.

³⁹⁵ Rabindranath Tagore, "el-Bustânî li 'ş-şâ'ir el-feylesûf Tâğûr", çev. Kâmil Mahmûd Habîb, *er-Risâle* 6. yıl/245 (14 Mart 1938), 427-428.

sonra şair ile ilgili daha geniş bilgi vermek istediğini söyleyerek ed-Dihlevî'nin hayatını ve edebiyatını anlattığı bir yazı dizisini kaleme almıştır.³⁹⁶

Şimdiye kadar ele aldığımız edebiyatlar ile kıyaslandığında, dergide Hint edebiyatından yapılan çevirilerin oldukça kısıtlı olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim bu başlık altında sözü edilen yazarlar dışında ele alınan başka bir Hintli edebiyatçı olmamıştır.

2.2.7. Uzak Doğu Edebiyatı

Uzak Doğu Edebiyatı *er-Risâle*'de en az yer alan edebiyatlardan biridir. Bu edebiyata dair yazılar sadece derginin birinci yılında çıkan sayılarda yer almış ve Batı dillerinde yazılarak Batıda yayımlanmış makalelerin Arapçaya tercümesidir. Japon edebiyatının ele alındığı ilk iki makalenin yazarı Ahmed eş-Şintinâvî olarak gösterilirken, derginin yedinci sayısında, edebiyatçı olduğu belirtilen Nâdir el-Kezîrî adlı bir okuyucunun uyarısı ile bu makalelerin Ocak 1933'te Fransa'da yayımlanan *Le Mois* dergisindeki makalelerin tercümesi olduğu, yazarın bunu sehven belirtmediği ifade edilmiştir.³⁹⁷ Tercüme olduğu anlaşılan bu makalelerde Japon edebiyatının Japoncanın zorluğu nedeni ile yıllarca bilinmediğini ve araştırılmadığını söyleyen yazar, klasik Japon edebiyatının altın çağı olduğu belirtilen Heian Dönemi'nden başlayarak önde gelen yazarlar ve akımlar hakkında bilgi vermiştir. Makaleler klasik dönemden 20. yüzyılın başına gelene kadar Japon edebiyatı hakkında özet bilgiler içermektedir.³⁹⁸ Çin edebiyatı ile ilgili diğer bir makalede ise Çin edebiyatında milattan önceye dayanan öykünün kökeni ve Çin efsaneleri anlatılarak 1920'lere kadar modern Çin öyküsü özetlenmiştir.³⁹⁹

Dünya edebiyatına dair makalelere bakıldığında çoğunluğunun öykü, şiir ya da kitap çevirisi olduğu görülmektedir. Yazar ve şairlerin hayatını ve eserlerini anlatan ya da o

³⁹⁶ Hüsrev ed-Dihlevî, "Mine'l-edebi'l-Hindî li'ş-şâ'ir el-Hindî Hüsrev ed-Dihlevî", çev. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 3. yıl/81 (21 Ocak 1935), 113; Ebû'n-Nasr Ahmed el-Hüseynî el-Hindî, dört sayıda şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra hangi konularda şiir yazdığını anlatarak örnekler sunmuştur. el-Hindî, "el-Emîr Hüsrev", *er-Risâle* 3. yıl/89 (18 Mart 1935), 424-427; *er-Risâle* 3. yıl/90 (25 Mart 1935), 462-464; *er-Risâle* 3. yıl/91 (01 Nisan 1935), 507-508; *er-Risâle* 3. yıl/92 (08 Nisan 1935), 548-549.

³⁹⁷ Bu uyarı dergi okurlarının entelektüel seviyeleri ve dikkatleri konusunda iyi bir örnektir. Uyarı sonrasında "Çin Edebiyatında Modern Öykü" başlıklı yazının kaynağı belirtilerek Fransızcadan tercüme olduğu bilgisi verilmiştir. "Havle'l-edebi'l-Yâbânî", *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 24.

³⁹⁸ Yazar belirtilmemiştir, "el-Edebü'l-Yâbânî 1", çev. Ahmed eş-Şintinâvî, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 24- 25; "el-Edebü'l-Yâbânî 2", çev. Şintinâvî, *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 26, 37.

³⁹⁹ *Le Mois* dergisinden alınan makalenin tercümesi olduğu belirtilen yazıda, yazarın ve çevirmenin isimleri belirtilmemiştir. "el-Kıssatü'l-hadîse fi'l-edebi's-Sînî", *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Haziran 1933), 24-26.

edebiyat hakkında bilgi veren ve Arap edebiyatı ile kıyaslama yapan yazılar daha azdır. Yapılan çevirilere veya hayatları hakkında bilgi verilen yazarlara bakıldığında bu yazarların çoğunun Fransız ya da İngiliz edebiyatına mensup kişiler oldukları görülmektedir. Mehmed Ali Paşa Dönemi'nde ve İngiliz işgali öncesinde Avrupa'ya giden öğrencilerin ekseriyetle Fransa'da eğitim almaları, İngiliz işgalinden sonra da İngiliz yönetimin öğrencilerin İngiltere dışında bir ülkeye gönderilmesine mâni olmasının bunda etkisi olduğu söylenebilir. Çeviriler konusunda göze çarpan bir diğer husus ise bazı metinlerin asıl dilinden değil başka bir dilden yapılmış tercümelemin Arapçaya çevrilmesi şeklinde olmasıdır. Örneğin dergide tercümesine yer verilen İtalyanca bazı öykülerin Almancadan çevrildiği bilgisine yer verilmiştir. Ancak yapılan tüm çevirilerde böyle bilgiler verilmemiştir. Mesela Rus edebiyatından yapılan çevirilerde hangi dilden çeviri yapıldığı bilgisi bulunmamaktadır. Türk edebiyatı ve İran edebiyatı metinleri kaynak dilden yapılmıştır. Uzakdoğu edebiyatı ile ilgili makaleler ise Batı dillerinden çevrilmiştir ve dergide en az yer alan edebiyat olmuştur. Mütercimlerin bir kısmı çevirinin kaynak metni ve yazarı hakkında bilgi verirken bir kısmı ise yazar ismini bile vermeden sadece kaynak metnin dilini ya da yan başlık ile hangi edebiyattan aktarıldığı bilgisini vermişlerdir. Bu durum dergide yayımlanan metinlerin kaynağını belirtme, yazar ve çevirinin yapıldığı eser hakkında bilgi verme gibi konularda titizlik gösterilmediği vehmini uyandırmaktadır. Bu bilgilerin verilip verilmemesi hususunun mütercime bırakılmış olması da ihtimal dahilindedir. Yapılan çevirilerin kaynak metinleri ve yazar bilgileri ile ilgili bu sorunların yanı sıra Hint edebiyatı gibi bazı alanların da sadece bir iki yazarın eseri ile sınırlı kaldığı görülmüştür. Kısaca tercümelemin niceliği ve niteliği mütercimlerin ilgi alanlarına bağlı kalmış, onların tercihlerine göre artmış veya azalmış olduğu söylenebilir.

2.3. Tarih ve Kültür

Tarih ve tarihî olayları ele alan yazılar dergide önemli bir yere sahiptir. Bu yazılar bazen olayların yıl dönümlerinde, bazen hicrî yılbaşı sayılarında, bazen de okurlara tarihi ve tarihî kişileri hatırlatmak amacıyla yazılmıştır. *er-Risâle*'de yer alan tarih yazıları sadece İslâm tarihini ele almamıştır. Eski medeniyetler, Câhiliye Dönemi, Avrupa tarihi ve yakın dönem tarihi gibi çeşitli mevzuları da gündemine almıştır. Birçok yazar tarih ile ilgili yazılar yazmıştır fakat Mısır Üniversitesi Tarih Bölümü hocalarından Abdülhamid el-

‘Abbâdî, hukukçu ve edebiyatçı Ali et-Tantâvî, Tarih öğretmeni Mahmûd el-Hafîf ve Endülüs tarihçisi Muhammed Abdullah ‘Înân tarihî konular ile daha çok ilgilenmişlerdir. Bu başlıkta bu yazarların yazılarından ve *er-Risâle*’de yer alan tarih, kültür ve medeniyet konulu makalelerden örnekler verilecektir.

2.3.1. İslâm Öncesi Dönem

er-Risâle’de neredeyse tarihin her dönemine dair yazılar yayımlanmıştır. Tarih öncesi medeniyetler, Yunan medeniyeti ve mitolojisi, Eski Mısır medeniyeti ve Câhiliye Dönemi, hakkında yazı yazılan konulardandır. Dergide İslâm öncesi döneme ait ilk yazı, Ahmed Emîn’in Mekke yakınlarında kurulan Ukâz ve Basra’da kurulan Mirbed panayırlarını anlattığı yazıdır.⁴⁰⁰ İslâm’dan önce Arapların tarihi,⁴⁰¹ İsâf ve Nâile isimli putlar,⁴⁰² kayıp kıta Atlantis,⁴⁰³ çivi yazısının çözülmesini sağlayan Behistun Kitabesi⁴⁰⁴ ve Câhiliye Dönemi savaşlarından Besûs⁴⁰⁵ ele alınan konulardan bazılarıdır.

Elbette İslâm öncesi döneme ait hakkında en çok yazı yazılan konulardan biri de Eski Mısır medeniyetidir. Dergi yazarları Eski Mısır’da gerçekleşen tarihî olaylardan çok Eski Mısır’ın edebiyatı, sanatı ve mimarisi ile ilgilenmişlerdir. Eski Mısır’da edebiyat,⁴⁰⁶ Eski Mısır’da süs,⁴⁰⁷ Eski Mısır sanatı,⁴⁰⁸ hiyeroglif yazısının çözümlenmesi,⁴⁰⁹ Eski Mısır ve

⁴⁰⁰ Yazar dört yazıda bu iki pazarın sosyal ve ticarî hayata ve edebiyata olan etkilerini, kimlerin bu panayırlara katıldığını kaleme almıştır. Ahmed Emîn, “‘Ukâz ve’l-Mirbed”, *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 24-25.

⁴⁰¹ Abdülvehhâb ‘Azzâm İslâm’dan önce Araplar ve İranlılar yazısında iki kültürün edebiyatını, destanlarını ve kültürel alışverişlerini ele almıştır. ‘Abdülvehhâb ‘Azzâm, “el-‘Arabu ve’l Fursu kable’l-İslâm”, *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 16-19.

⁴⁰² Yazar, Câhiliye Dönemi putlarının öyküsünü konu edinmiştir. Süleyman Mütevellî, “İsâf ve Nâ’ile”, *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 40-41.

⁴⁰³ Muhammed ‘Avad Muhammed, “Atlantis el-kârretü’l-mefkûde”, *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 18-21.

⁴⁰⁴ Korkîs Hannâ ‘Avvâd (1908-1992), “Haceru Behîştün”, *er-Risâle* 3. yıl/81 (21 Ocak 1935), 90-95.

⁴⁰⁵ Ahmed et-Tâhir 82, 84 ve 86. sayılarda Besûs savaşını kaleme almıştır. Ahmed et-Tâhir, “Harbu’l-besûs”, *er-Risâle* 3. yıl/82 (28 Ocak 1935), 154-155.

⁴⁰⁶ Hasan Subhî ilk yazıda eski Mısır’da şiiirden bahsederken sonraki iki yazıda *en-Nîl ve’l-hadâratü’l-Misriyye* kitabının bir bölümünü özetlediğini belirtmiştir. Hasan Subhî, “Fi’l-edebi’l-Misrî el-kadîm”, *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 17-18, 24.

⁴⁰⁷ Hasan Subhî, “ez-Zine ‘inde kudemâi’l-Misriyyîn”, *er-Risâle* 1. yıl/16 (01 Eylül 1933), 14-16.

⁴⁰⁸ Mısır müzesinde görevli Ahmed Yûsuf, iki yazıda Eski Mısır medeniyetinde sanatı ve önemini anlatmıştır. Ahmed Yûsuf, “el-Fennü’l-Misrî el-kadîm”, *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 12-13.

⁴⁰⁹ Dâru’l-‘ulûm’da tarih ve coğrafya hocası olduğu belirtilen yazar eski Mısır yazısının çözümlenmesini ve okunmasını sağlayan kitabe hakkında bilgi vermiştir. Abdülfettâh ez-Ziyâdî, “Hacerü reşîd ve’l-kalemü’l-hiyerüglîfî”, *er-Risâle* 2. yıl/36 (12 Mart 1934), 411-414.

Yunan'da mimarî,⁴¹⁰ Eski Mısır'da yargı,⁴¹¹ Eski Mısır'a ait tarihî eserlerin keşfedilmesi ya da yurt dışına kaçırılması,⁴¹² mumyalama,⁴¹³ Eski Mısır Medeniyeti⁴¹⁴ ve Eski Mısır'da müzik⁴¹⁵ gibi konular da dergide ele alınmıştır.

Yunan medeniyeti dergide hakkında yazılar yazılmış olan bir diğer kadim medeniyettir. Yunan mitolojisinden pek çok öykü tercüme edilmiş ve öykülerin yazarları hakkında makaleler yazılmıştır. Bu mitolojik öykülerin çoğunu Dureynî Haşbe çevirmiştir. Orfeyus,⁴¹⁶ Pygmalion,⁴¹⁷ Perseus ve Andromeda,⁴¹⁸ Apollon ve Cupid,⁴¹⁹ Echo ve Narkissos,⁴²⁰ İo ve İsis,⁴²¹ Theseus ve Minotor,⁴²² Daidalos⁴²³ ve Truva savaşı⁴²⁴ Yunan mitolojisi alt başlığı ile “Kasas” bölümünde tercüme edilmiş öykülerdir. Bu çevirilerden sonra yine aynı bölümde Antik Yunan oyun yazarı Eshilos'un (MÖ 525/524-MÖ

⁴¹⁰ Muhammed 'Alevî, “Fennü'l-binâi 'inde'l-Mısriyyîn ve'l-İğrîk”, *er-Risâle* 2. yıl/53 (09 Temmuz 1934), 1138-1139.

⁴¹¹ Hâmid Es'ad Muhammed 'Âşûr, “el-Kadâu 'inde kudemâi'l-Mısriyyîn”, *er-Risâle* 2. yıl/60 (27 Ağustos 1934), 1417-1419.

⁴¹² 'A, “Me'sâtü'l-âsâri'l-Mısriyye”, *er-Risâle* 3. yıl/100 (03 Haziran 1935), 881-882; el-Berîdü'l-edebî, “Vesika Mısriyye kadîme”, *er-Risâle* 4. yıl/175 (09 Kasım 1936), 1856; el-Berîdü'l-edebî, “Vesika Firavniyye 'ani'l muâmelâti's-şahsiyye”, *er-Risâle* 5. yıl/191 (01 Mart 1937), 354; el-Berîdü'l-edebî, “İktîşâfu medîne Mısriyye kadîme”, *er-Risâle* 5. yıl/200 (03 Mayıs 1937), 756.

⁴¹³ el-Berîdü'l-edebî, “Hel uktîşife sirru't-tahnîl 'inde'l-ferâ'ine”, *er-Risâle* 5. yıl/216 (23 Ağustos 1937), 1397-1398; el-Berîdü'l-edebî, “İktîşâfun cedîd li-sirri't-tahnîl”, *er-Risâle* 5. yıl/228 (15 Kasım 1937), 1876.

⁴¹⁴ Ahmed Necîb Hâşim, iki sayıda Eski Mısır medeniyetini ele almıştır. A.mlf., “el-Hadâratu'l-Mısriyye fi 'ahdi'd-devleti'l-kadîme”, *er-Risâle* 5. yıl/234 (27 Aralık 1937), 2091-2094.

⁴¹⁵ Muhammed es-Seyyid el-Müveylîhî, “el-Musîka el-Mısriyyetü'l-kadîme”, *er-Risâle* 7. yıl/308 (29 Mayıs 1939), 1070-1073.

⁴¹⁶ Yunan mitolojisindeki Trakyalı ozandır. “Urfeyûs el-mûsikî”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 3. yıl/88 (11 Mart 1935), 390-393.

⁴¹⁷ Antik Yunan'da yaptığı heykele âşık olan bir heykeltıraştır. “Picmâliyûn”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 3. yıl/90 (25 Mart 1935), 469-472.

⁴¹⁸ Mitolojide bir kahraman ve onun eşi şeklinde geçmektedir. “Pirsiyûs ve Andrûmîdâ”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 3. yıl/91 (01 Nisan 1935), 510-514.

⁴¹⁹ Apollon, müziğin, sanatların, güneşin, ateşin ve şiirin tanrısıdır. “Beyne Apüllü ve Kuyûbîd”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 3. yıl/92 (08 Nisan 1935), 552-555.

⁴²⁰ Kendisine âşık olan güzel peri Echo'ya karşılık vermeyip kendine âşık olan adamın hikayesidir. “Îhû ve Nerkîsûs”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 3. yıl/94 (22 Nisan 1935), 669-672.

⁴²¹ Eski Mısır tanrısı İsis ve onun Yunan mitolojisindeki kökenini anlatmaktadır. “Yü ev menşeü İzîs”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 3. yıl/95 (29 Nisan 1935), 712-715.

⁴²² 88. sayıda başlayan bu öyküler 110. sayıya kadar çeşitli tanrıların ve kahramanların öyküleri ile devam etmiştir. “Sîzyûs yektülü'l-Mînûtûr”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 3. yıl/97 (13 Mayıs 1935), 792-796.

⁴²³ Attika'nın kral soyundan geldiğine inanılan Atinalı zanaatkâr ve sanatçıdır. “Ecnihatü Dîdâlûs”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 3. yıl/96 (06 Mayıs 1935), 752-754.

⁴²⁴ 111. sayıda başlayan bu öykü 134. sayıya kadar yirmi iki yazıda anlatılmıştır. “Hurûbu Tarvâda”, çev. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 3. yıl/111 (19 Ağustos 1935), 1352-135.

456/455) tragedyaları çevrilmiştir.⁴²⁵ Dureynî Haşbe, bu tragedyaların yanı sıra Sofokles'in (MÖ 495-MÖ 406) *Antigone* tragedyasını da çevirmiştir.⁴²⁶ *er-Rivâye* dergisinin yayın hayatına başlaması ile Homeros'un (MÖ 9. yüzyıl) destanlarının çevirilerine *er-Rivâye*'de yer veren yazar daha sonra tekrar *er-Risâle*'de Yunan mitolojisi başlığı ile öyküler tercüme etmeye devam etmiştir.⁴²⁷ Haşbe eserlerini çevirdiği Homeros,⁴²⁸ Eshilos,⁴²⁹ Sofokles,⁴³⁰ Euripides (MÖ 480-MÖ 406)⁴³¹ ve Aristofanes'in (MÖ 446-MÖ 386)⁴³² hayatlarını ve çalışmalarını anlatan makaleler de yazmıştır.

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere *er-Risâle*'de İslâm öncesi döneme ait makaleler pek çok kez yer almıştır. Bu makalelerin çoğu Eski Mısır ve Yunan medeniyetlerini ele almış ve genellikle bu medeniyetlerin edebiyatı ve sanatı ile ilgilenmiştir.

2.3.2. Siyer ve İslâm Tarihi

Dergide Hz. Peygamber'in hayatına, İslâm tarihinin ilk dönemlerinde gerçekleşen olaylara, sahabîlerin hayatına, Emevî, Abbâsî dönemlerinde ve daha sonrasında kurulan İslâm devletlerinde yaşanan olaylara veya savaşlara yer verilmiştir. Bu yazılar ilk sayıda Tâhâ Hüseyin'in “‘Alâ hâmişi's-sîre”⁴³³ başlığı ile yine aynı isimle yayımlanacak olan

⁴²⁵ 136. sayıda başlayan bu öyküler 155. sayıya kadar devam etmiştir. Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 4. yıl/136 (10 Şubat 1936), 231-235.

⁴²⁶ 158. sayıda başlayan tragedya beş sayıda tercüme edilmiştir. *er-Risâle* 4. yıl/158 (13 Temmuz 1936), 1154-1156.

⁴²⁷ Dureynî Haşbe, 221. sayı ve sonrasında mitolojik öykülere tekrar başlamıştır. *er-Risâle* 5. yıl/221 (27 Eylül 1937), 1592-1595.

⁴²⁸ 291. sayıda başlayan makale, peş peşe yayımlanan dört yazıdan oluşmaktadır. *er-Risâle* 7. yıl/291 (30 Ocak 1939), 203-205.

⁴²⁹ Beş makaleden oluşan bu seri 300. sayıda sona ermiştir. *er-Risâle* 7. yıl/295 (27 Şubat 1939), 396-399.

⁴³⁰ 301. sayıda başlayan makale, peş peşe yayımlanan iki yazıdan oluşmaktadır. *er-Risâle* 7. yıl/301 (10 Nisan 1939), 712-715.

⁴³¹ Dureynî Haşbe, “Yûribîdez”, *er-Risâle* 7. yıl/303 (24 Nisan 1939), 807-809; a.mlf., “Nisâü Yûribîdez”, *er-Risâle* 7. yıl/305 (08 Mayıs 1939), 899-902; a.mlf., “Hicratü Yûribîdez”, *er-Risâle* 7. yıl/307 (22 Mayıs 1939), 999-1002.

⁴³² Dureynî Haşbe, “Aristûfân ve'l-kûmîdyâ el-Yûnâniyye”, *er-Risâle* 7. yıl/308 (29 Mayıs 1939), 1045-1047.

⁴³³ Zemzem kuyusunun ortaya çıkartılma hikayesi ile başlayan ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatından bazı öyküleri içeren bu yazı dizisi ilk üç sayıda öyküler bölümünde yer almıştır. Tâhâ Hüseyin'in 1933'te yazdığı bu eserinin mukaddimesi de 23. sayıda kitap tanıtımı bölümünde yayımlanmıştır. Bir sonraki sayıda ise Muhammed 'Avad Muhammed, Tâhâ Hüseyin'in klasik eserlere vukûfiyetinden ve 'Alâ hâmişi's-sîre kitabındaki üslûbundan bahseden bir tanıtım yazısı yazmıştır. Tâhâ Hüseyin, “‘Alâ hâmişi's-sîre”, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 34-37; a.mlf., “‘Alâ hâmişi's-sîre hafzu zemzem”, *er-Risâle* 1. yıl/2 (1 Şubat 1933), 24-26; a.mlf., “‘Alâ hâmişi's-sîre el-fedâ”, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 28-30; a.mlf., “‘Alâ

kitabının ilk üç öyküsü ile başlamıştır. Ebû Zer el-Gıfârî (ö. 32/653),⁴³⁴ el-Ahnef b. Kays (ö. 67/686-87),⁴³⁵ Abdullah İbn Zübeyr (ö. 73/692),⁴³⁶ Hâlid b. Velîd (ö. 21/642),⁴³⁷ Ömer b. Hattâb,⁴³⁸ Amr b. el-‘Âs (ö. 43/664),⁴³⁹ Nüseybe bnt. el-Hâris (ö. 70/689-90 [?]),⁴⁴⁰ ‘Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657),⁴⁴¹ ‘Ukbe b. Nâfi‘ (ö. 62/682),⁴⁴² ‘Ayyâş b. Ebî Rebî‘a (ö. 15/636)⁴⁴³ ve Hubeyb b. Adî (ö. 4/625)⁴⁴⁴ İslâm tarihinin ilk dönemlerinde yaşamış ve dergide hayat öykülerinin tamamına veya yaşadıkları olayların bir kısmına yer verilmiş şahsiyetlerdir.⁴⁴⁵

Kişilerin hayatları dışında İslâm tarihinde vuku bulmuş olayları ya da savaşları anlatan, İslâm tarihi ve tarih ilmini ele alan veya belli dönemlere odaklanan yazılar da yazılmıştır. Örneğin Muhammed Abdullah ‘Înân Emevîler ile Franklar arasında yapılan Puvatya Muharebesi’ni (h. 114/732),⁴⁴⁶ hicretin 6. yılında Hz. Muhammed’in (s.a.s.) İslâm’ı tebliğ için gönderdiği elçileri,⁴⁴⁷ Endülüs’te yaşanan dramları⁴⁴⁸ ve Hıristiyan kaynaklarının

hâmişi’s-sîre”, *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 40-42; Muhammed Avad Muhammed, “‘Alâ hâmişi’s-sîre”, *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 40-42.

⁴³⁴ Abdülhamid el-‘Abbâdî’nin yazdığı yazı Arapların ahlâkı konusu ile başlayarak Ebû Zer’in hayatını ele almıştır. ‘Abbâdî, “Suver mine’t-târîhi’l-İslâmî”, *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 9-11.

⁴³⁵ Ahmed Emîn, “el-Ahnef bin Kays”, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 6-8.

⁴³⁶ Sehîr el-Kalemâvî, Abdullah İbn Zübeyr’in vefatından önce annesi Esmâ ile görüşmesini öykülemiştir. Kalemâvî, “Üm ‘Arabiyye”, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 35-37.

⁴³⁷ Abdülvehhâb ‘Azzâm, “Hâlid bin Velîd”, *er-Risâle* 2. yıl/42 (23 Nisan 1934), 670-674. Irak ordusunda görevli olduğu belirtilen Tâhâ el-Hâşimî (1888-1961) on üç yazıdan oluşan bir seri ile Hâlid b. Velîd’in ridde savaşlarında kullandığı taktikleri ve başarılarını anlatmıştır. A.mlf., “Hâlid b. Velîd”, *er-Risâle* 2. yıl/65 (01 Ekim 1934), 1618-1620.

⁴³⁸ İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî Hz. Ömer’in öldürülmesini anlatmıştır. A.mlf., “Maktelü Ömer bin Hattâb”, *er-Risâle* 3. yıl/93 (15 Nisan 1935), 597-601. Ali et-Tantâvî, kardeşi Nâcî et-Tantâvî ile yazdığı ve yakında basılacağı bilgisini verdiği *Ömer b. Hattâb* kitabından Hz. Ömer’in hicret etmeden önceki anlarını anlatan kısmını yayımlamıştır. Ali et-Tantâvî, “Ömer bin Hattâb”, *er-Risâle* 4. yıl/168 (21 Eylül 1936), 1536-1539. Abdülvehhâb ‘Azzâm, Hz. Ömer’in Kudüs’ü fethini yazmıştır. ‘Azzâm, “Ömer fî beyti’l-makdis”, *er-Risâle* 7. yıl/297 (13 Mart 1939), 485-487.

⁴³⁹ Hüseyin Mü’nis, *er-Risâle* 3. yıl/123 (11 Kasım 1935), 1827-1828.

⁴⁴⁰ İbrâhîm Mustafa, *er-Risâle* 5. yıl/196 (05 Nisan 1937), 543-544.

⁴⁴¹ Dureynî Haşbe, *er-Risâle* 5. yıl/232 (13 Aralık 1937), 2033-2036.

⁴⁴² Mahmûd el-Hafîf, *er-Risâle* 6. yıl/246 (21 Mart 1938), 482-485.

⁴⁴³ Kâmil Mahmûd Habîb, *er-Risâle* 7. yıl/297 (13 Mart 1939), 520-521.

⁴⁴⁴ Nâcî et-Tantâvî, *er-Risâle* 7. yıl/298 (20 Mart 1939), 575-578.

⁴⁴⁵ Bu başlıkta sadece hicrî 1. asırda yaşamış şahsiyetlerden örnekler verilmiştir. Diğer asırlarda yaşamış kişilere “Tarihî Şahsiyetler” başlığında yer verilecektir.

⁴⁴⁶ 12. sayıda başlayan yazı dizisi 19. sayıda sona ermiştir. Muhammed Abdullah ‘Înân, *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 21-22.

⁴⁴⁷ Muhammed Abdullah ‘Înân, *er-Risâle* 2. yıl/42 (23 Nisan 1934), 665-670.

⁴⁴⁸ 3 yazıda Endülüs kaybedildikten sonra zorla Hıristiyanlığı benimsemiş olan Arapların mücadelelerini anlatmıştır. Muhammed Abdullah ‘Înân, *er-Risâle* 5. yıl/203 (24 Mayıs 1937), 853-855.

İslâm tarihi açısından nasıl kullanılması gerektiğini;⁴⁴⁹ Muhammed Ferîd Ebû Hadîd ise Sıffîn Savaşı'nı (h. 37/657)⁴⁵⁰ anlatmıştır. İslâm Tarihi yazıları,⁴⁵¹ Endülüs'ün fethi,⁴⁵² İslâm fetihleri,⁴⁵³ Araplarda tarih ilmi,⁴⁵⁴ Abbâsîler Dönemi'nde ordu ve bahriye,⁴⁵⁵ Recî' Vak'ası⁴⁵⁶ ve Hirâ mağarası⁴⁵⁷ yine dergide yer alan İslâm tarihine dair yazılarından.

2.3.3. Tarihî Şahsiyetler

İslâm tarihi ve siyer yazıları dışında dergide İslâm tarihinde ve dünya tarihinde etkili olmuş kişilerin hayatları da yer almıştır. Ahmed Emîn'in ilk sayıda yayımlanan "Halkatün mefkûde (Kayıp Halka)" başlıklı makalesinde Bîrûnî'nin (ö. 453/1061) bazı kesimlerde tanınmadığını söylemesi üzerine Bîrûnî⁴⁵⁸ ve doğumundan 600 yıl sonra yapılan etkinliklerde anılan İbn Haldûn (ö. 808/1406) dergide ele alınan ilk tarihî şahsiyetler olmuştur. İbn Haldûn'un Mısır'da kaldığı yıllara yeterince değinilmediğini düşünen Muhammed Abdullah 'Înân, İbn Haldûn'un Mısır yıllarını ve Mısır'a etkisini bir yazı dizisi ile okuyuculara sunmuştur.⁴⁵⁹

⁴⁴⁹ Muhammed Abdullah 'Înân, "er-Rivâyâtü'l-kenîsiyye ve'n-nasrâniyye", *er-Risâle* 5. yıl/194 (22 Mart 1937), 455-457.

⁴⁵⁰ Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, "Menâzir min mevka'ati Sıffîn", *er-Risâle* 1. yıl/17 (15 Eylül 1933), 9-10; *er-Risâle* 1. yıl/18 (01 Ekim 1933), 15-16.

⁴⁵¹ Ali et-Tantâvî yazının sonraki ay yayımlanacak olan ve Hz. Ebû Bekir'in hayatını anlatan kitabın önsözü olduğunu belirtmiştir. Tantâvî, "et-Târîhu'l-İslâmî", *er-Risâle* 3. yıl/82 (28 Ocak 1935), 130-133.

⁴⁵² Ferîd Mustafa 'İzzeddîn, "Fethu'l-'Arab li'l-Endülüs", *er-Risâle* 3. yıl/96 (06 Mayıs 1935), 735-737.

⁴⁵³ Ali et-Tantâvî, kardeşi Nâcî et-Tantâvî ile yazdıkları *Ömer b. Hattâb* kitabından aldığı belirttiği yazıda İslâm fetihlerini anlatmıştır. Ali et-Tantâvî, "el-Fethu'l-İslâmî", *er-Risâle* 4. yıl/180 (14 Aralık 1936), 2038-2040.

⁴⁵⁴ Abdülhamid el-'Abbâdî, "İlmü't-târîh 'inde'l-'Arab", *er-Risâle* 5. yıl/196 (05 Nisan 1937), 566-569.

⁴⁵⁵ Hasan İbrâhîm Hasan (1892-1968), "ec-Ceyş ve'l-bahriyye fi'l-'asri'l-'Abbâsî el-evvel", *er-Risâle* 5. yıl/196 (05 Nisan 1937), 577-579.

⁴⁵⁶ Nâcî et-Tantâvî, "Masra'u Hubeyb", *er-Risâle* 7. yıl/298 (20 Mart 1939), 575-578.

⁴⁵⁷ Abdülvehhâb 'Azzâm, "Fî ğari hirâ", *er-Risâle* 6. yıl/282 (28 Kasım 1938), 1925-1926.

⁴⁵⁸ Kadrî Hâfız Tûkân (1910-1971), Ahmed Emîn'in ilk sayıda yazdığı "Halkatün mefkûde" makalesinde Bîrûnî'nin bazı kesimlerde tanınmadığını söylemesi üzerine hayatını ve eserlerini tanıtmak için bu yazıyı yazmaya karar verdiğini söylemiştir. Tûkân, "el-Bîrûnî", *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 20-22. Mustafa Cevâd bu makalede Bîrûnî'nin bazı eserlerinin tanıtılmadığını belirterek eksik kalan yönlerini tamamlamıştır. Cevâd, "el-Bîrûnî eydan", *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 21.

⁴⁵⁹ Bu yazı dizisi 5. sayıda başlayıp 10. sayıda sona ermektedir. Muhammed Abdullah 'Înân, "İbn Haldûn fî Mısır", *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 15-16, 21; a.mlf., "İbn Haldûn ve't-tefkîru'l-Mısri", *er-Risâle* 1. yıl/10 (1 Haziran 1933), 18-19, 22. Yazar daha sonra bir yazısında da İbn Haldûn ve Niccolo Machiavelli'nin (1469-1527) devlet üzerine düşüncelerini kıyaslamıştır. Yazının sonunda bu yazının bir sonraki hafta basılacak olan *İbn Haldûn hayâtuhu ve turâsuhu'l-fikrî* adlı kitabından alındığı belirtilmektedir. A.mlf., "İbn Haldûn ve Mekîfillî", *er-Risâle* 1. yıl/20 (1 Kasım 1933), 20-22.

Mûsâ b. Şâkir ve oğulları,⁴⁶⁰ Voltaire (1694-1778),⁴⁶¹ Celâleddin Mengübirtî (ö. 629/1231),⁴⁶² Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720),⁴⁶³ Hippolyte Adolphe Taine (1828-1893),⁴⁶⁴ Muhammed b. Kâsım es-Sekafî (ö. 96/715),⁴⁶⁵ İmam Şâfiî (ö. 204/820),⁴⁶⁶ el-Mu'tasım Sumâdîh et-Tücîbî (ö. 484/1091),⁴⁶⁷ Osman b. Ebû'l-'Alâ el-Merînî (ö./1330),⁴⁶⁸ İbn Sînâ,⁴⁶⁹ İsveç kraliçesi Christina (1626-1689),⁴⁷⁰ Mahatma Gandi (1869-1948),⁴⁷¹ İbnü'l-Hâim (ö. 815/1412),⁴⁷² matematikçi Gıyâsüddîn el-Kâşî (ö. 832/1429),⁴⁷³ el-Evzâ'î (ö. 157/774),⁴⁷⁴ Mûsâ b. Meymûn (ö. 601/1204),⁴⁷⁵ İbn Mâcid (ö. 10./16.

⁴⁶⁰ Mûsâ b. Şâkir'in Muhammed, Ahmed ve Hasan adlı üç oğlu 9. yüzyılda yaşamış, geometri ve astronomi alanlarında çalışmışlardır. Kadri Hâfiz Tûkân, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 18-19.

⁴⁶¹ Zekî Necîb Mahmûd, asıl adı François Marie Arouet olan Fransız yazarın tarihçiliğini ele alan bir makale yazmıştır. A.mlf., "Fûltîr el-Mü'errîh", *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 31-33.

⁴⁶² Hârizmşahlar Devleti'nin (1097-1231) son hükümdarıdır. Abdülvehhâb 'Azzâm, "Celâlüddîn Menkübirtî", *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 11-13.

⁴⁶³ Abdülhamid el-'Abbâdî, "Ömer bin Abdülazîz", *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 10-12; *er-Risâle* 1. yıl/15 (15 Ağustos 1933), 9-12.

⁴⁶⁴ Subhî el-'Acîlî, Fransız tarihçinin felsefesini anlatmıştır. A.mlf., "Tayn", *er-Risâle* 1. yıl/18 (01 Ekim 1933), 22-24.

⁴⁶⁵ Abdülhamid el-'Abbâdî, "Muhammed bin el-Kâsım es-Sekafî", *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 9-12.

⁴⁶⁶ Edebiyat Fakültesi'nde İslâm Felsefesi hocası Mustafa Abdürrezzâk (1885-1947) üç yazıda Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî'nin hayatını anlatmıştır. Mustafa Abdürrezzâk, "eş-Şâfi'î vâdî'u 'ilmî usûli'l-fikh", *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 18-21.

⁴⁶⁷ Abdülvehhâb 'Azzâm, "el-Mu'tasım bin Sumâdîh", *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 183-184.

⁴⁶⁸ Abdülvehhâb 'Azzâm, "Osman bin Ebi'l-'Alâ", *er-Risâle* 2. yıl/31 (05 Şubat 1934), 214-215.

⁴⁶⁹ Tûkân; İbn Sînâ'nın hayatını, eserlerini ve eserlerinin Batıya nasıl gittiğini anlatmıştır. Kadri Hâfiz Tûkân, "İbn Sînâ", *er-Risâle* 2. yıl/36 (12 Mart 1934), 419-421; Muhammed Halîl Abdülhâlık, Tûkân'ın makalesine küçük bir katkı olarak İbn Sînâ'nın keşfettiği bir hastalıktan bahsetmiştir. Muhammed Halîl Abdülhâlık, "Havle İbn Sînâ", *er-Risâle* 2. yıl/38 (26 Mart 1934), 520.

⁴⁷⁰ Muhammed 'Avad Muhammed, bir sinema sanatçısının kraliçeyi gündeme getirmesi üzerine gerçek hayat öyküsünün yansıtılmadığını söylemiş ve kraliçenin hayatını anlatmıştır. A.mlf., "Kırîstînâ meliketü's-Suveyd", *er-Risâle* 2. yıl/40 (09 Nisan 1934), 563-564, 600.

⁴⁷¹ Abdurrahman Sıdkî, Hindistan'ın siyasi ve ruhani liderinin felsefesini anlatan bir konuşmasının kısa tercümesini yapmıştır. A.mlf., "Hikmetü Ğandî", *er-Risâle* 2. yıl/43 (30 Nisan 1934), 724. Mahmûd el-Hafîf, Selâme Mûsâ'nın yazdığı *Ğandî ve'l-hareketü'l-Hindiyye* kitabını tanıtmıştır. Hafîf, "İlmü'd-devle", *er-Risâle* 2. yıl/52 (02 Temmuz 1934), 1119-1120. Fethî Rıdvân'ın (1911-1988) yazdığı *Mahâtma Ğandî* kitabı tanıtılmıştır. Rıdvân, "Mahâtma Ğandî", *er-Risâle* 2. yıl/61 (03 Eylül 1934), 1480.

⁴⁷² Tam adı Ebû'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. 'Îmâd el-Karâfî el-Mısri olan matematik ve fıkıh alimidir. Kadri Hâfiz Tûkân, "İbnü'l-Hâim el-Mısri", *er-Risâle* 2. yıl/49 (11 Haziran 1934), 971-972.

⁴⁷³ Kadri Hâfiz Tûkân, "Ğıyâsüddîn el-Kâşî", *er-Risâle* 3. yıl/79 (07 Ocak 1935), 19-20.

⁴⁷⁴ Abdülkâdir Ali el-Câ'ûnî, "el-Evzâ'î", *er-Risâle* 3. yıl/89 (18 Mart 1935), 419-420, 438. Evzâ'î'nin hayatı ve mezhebi hakkında bilgi veren bu makaleden sonra Emîn el-Hûlî ve Ali et-Tantâvî de bu makaledeki bilgilere katkı olması için yazı yazmışlardır. Ali et-Tantâvî, "Havle'l-Evzâ'î", *er-Risâle* 3. yıl/91 (01 Nisan 1935), 497-499.

⁴⁷⁵ İbrâhîm Beyyûmî Medkûr, hayatı ve eserlerini anlatmıştır. A.mlf., "Mûsâ bin Meymûn", *er-Risâle* 3. yıl/91 (01 Nisan 1935), 495-496. Doğumunun 800. yılı anısına yazılan bu yazının yanı sıra Kahire'de hakkında düzenlenen seminerler ile ilgi haberler de yapılmıştır. el-Berîdü'l-edebî, "İhyâü zikra'l-feysûfu't-

yüzyılın başları),⁴⁷⁶ Ebû Süleymân Hamd el-Hattâbî (ö. 388/998),⁴⁷⁷ Timur (ö. 807/1405),⁴⁷⁸ Kartacalı general Hannibal (MÖ 247-MÖ 183/181),⁴⁷⁹ Honore Gabriel Riqueti de Mirabeau (1749-1791),⁴⁸⁰ Muhammed İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742),⁴⁸¹ VIII. Edward (1894-1972),⁴⁸² el-‘Azîz-Billâh (ö. 386/996),⁴⁸³ el-Hâkim-Biemrillâh (ö. 411/1021),⁴⁸⁴ Ahmed b. Yûsuf İbnü’d-Dâye (ö. 340/951 [?]),⁴⁸⁵ Sa‘d Zağlûl,⁴⁸⁶ İbnü’l-Heysem (ö. 432/1040),⁴⁸⁷ Amerika başkanı Abraham Lincoln (1809-1865),⁴⁸⁸ Muhammed Şerif Paşa (1826-1887)⁴⁸⁹ ve İtalyan siyasetçi Giuseppe Mazzini (1805-1872)⁴⁹⁰ dergide hayatlarına ve çalışmalarına yer verilen diğer tarihî şahsiyetlerdir.

Dergide, İslâm ve dünya tarihinin farklı dönemlerinde ve çeşitli coğrafyalarda yaşamış tarihî-siyasî şahsiyetlerin ve bilim insanlarının yanı sıra yakın dönemde Arap dünyasında yaşamış önemli şahsiyetlerin hayatlarına da yer verilmiştir. Kendi makalesinde İslâm tarihinde var olan tabakat ve terâcim türü eserlerin yazım geleneğinin ihmal edildiğinden yakınıp araştırmacıları bu alanda eser telif etmeye çağırarak Ahmed Emîn, Ahmed Teymûr

tabîb Musâ bin Meymûn”, *er-Risâle* 3. yıl/91 (01 Nisan 1935), 515. İsrâil Wilfonson felsefesini ve eserlerini konu almıştır. Wilfonson, “Felsefetü Musâ bin Meymûn”, *er-Risâle* 3. yıl/94 (22 Nisan 1935), 658-661.

⁴⁷⁶ Kadri Hâfız Tûkân, Arap denizcinin hayatını ve eserlerini anlatmıştır. A.mlf., “İbn Mâcid”, *er-Risâle* 3. yıl/93 (15 Nisan 1935), 633-636.

⁴⁷⁷ Burhâneddin ed-Dâğîstânî, “Ebû Süleymân el-Hattâbî”, *er-Risâle* 3. yıl/98 (20 Mayıs 1935), 822-824.

⁴⁷⁸ M. ‘A. ‘A., “Sîretü Timûrlenk”, *er-Risâle* 3. yıl/116 (22 Eylül 1935), 1556; Muhammed Şefik, bu yazıda yazarın Timur’un hayatını anlatan bazı çalışmaları saymadığını belirterek bu eserleri sıralamıştır. el-Berîdü’l-edebî, “havle sîreti Timûrlenk”, *er-Risâle* 3. yıl/117 (30 Eylül 1935), 1597.

⁴⁷⁹ Hüseyin Mu’nis, “Hânîbâl”, *er-Risâle* 3. yıl/121 (28 Ekim 1935), 1742-1744.

⁴⁸⁰ Fransız devriminin öncülerdendir. Mahmûd el-Hafîf üç yazıda siyasetçinin hayatını anlatmıştır. A.mlf., “Mîrâbû”, *er-Risâle* 4. yıl/139 (02 Mart 1936), 342-344.

⁴⁸¹ Nâcî et-Tantâvî, “Muhammed bin Şihâb ez-Zühri”, *er-Risâle* 4. yıl/148 (04 Mayıs 1936), 736-739.

⁴⁸² Mahmûd Ğanîm aşkı için tahtından vazgeçmesini anlatmıştır. A.mlf., “Edvârd es-sâmin”, *er-Risâle* 4. yıl/182 (28 Aralık 1936), 2124-2126.

⁴⁸³ Muhammed Abdullah ‘Înân, “el-Halifetü el-‘Azîz-Billâh”, *er-Risâle* 5. yıl/184 (11 Ocak 1937), 50-52.

⁴⁸⁴ Muhammed Abdullah ‘Înân, “Hel kutile’l-Hâkim-Biemrillâh em ihtefâ”, *er-Risâle* 5. yıl/186 (25 Ocak 1937), 128-130.

⁴⁸⁵ Muhammed Kürd Ali, “Ahmed bin Yûsuf”, *er-Risâle* 5. yıl/215 (16 Ağustos 1937), 1330-1331.

⁴⁸⁶ Sa‘d Zağlûl’ün vefatı anısına makale yazılmıştır. Muhammed İs‘âf en-Neşâşîbî, “Fî hadratı Sa‘d”, *er-Risâle* 5. yıl/217 (30 Ağustos 1937), 1407.

⁴⁸⁷ Kadri Hâfız Tûkân, “Nitâcü’l-‘abkariyyeti’l-mensiyye”, *er-Risâle* 5. yıl/196 (05 Nisan 1937), 552-554

⁴⁸⁸ Mahmûd el-Hafîf neredeyse bir yıl boyunca süren otuz yazıda hayatını ve başkanlık dönemini anlatmıştır. A.mlf., “İbrâhâm Linklûn”, *er-Risâle* 6. yıl/241 (14 Şubat 1938), 262-265.

⁴⁸⁹ Türk kökenli Mısırlı devlet adamıdır. Mahmûd el-Hafîf dört yazıda siyasetçinin hayatını ele almıştır. A.mlf., “Muhammed Şerîf Bâşâ”, *er-Risâle* 7. yıl/289 (16 Ocak 1939), 117-119.

⁴⁹⁰ Mahmûd el-Hafîf yedi yazıda siyasetçinin hayatını ele almıştır. A.mlf., “Mâzzînî”, *er-Risâle* 7. yıl/330 (30 Ekim 1939), 2053-2056.

Paşa'nın (1871-1930)⁴⁹¹ hicrî 14. yüzyılda vefat etmiş önemli şahsiyetlerin hayatlarını ele alan bir eser yazmaya başladığını ama vefatından önce tamamlayamadığını belirtmiştir. Ahmed Emîn, Ahmed Teymûr Paşa'nın oğlu Mahmûd Teymûr'dan bu eserin müsveddesini istediğini ve *er-Risâle* dergisinde yayımlayarak okuyuculara sunmayı hedeflediğini belirten bir mukaddime yazmıştır. Sonrasında ise Ahmed Teymûr'un ele aldığı yirmi dört kişinin hayatına dergide yer verilmiştir.⁴⁹² Yakın dönemde yaşamış kişilerin yanı sıra bazı edebiyatçıların vefatlarından önce ya da hemen sonrasında hayatlarını ele alan yazarlar da olmuştur. Mustafa Sâdık er-Râfi'î vefatından önce ve sonra dergide hayatı ele alınan bu şahıslardan biridir.⁴⁹³

2.3.4. Güncel Olaylar

Güncel olayları anlatan yazılar; derginin çıkarıldığı dönemde Mısır'da ya da diğer dünya ülkelerinin yakın tarihinde yaşanmış olaylar ya da kişiler ile ilgili yazılardır. Mısır'da vefat eden ünlü siyasîlerin, edebiyatçıların veya bilim adamlarının anısına yazılmış yazılar da bu başlığa örnek verilebilir. Bu yazılar devlet başkanının vefatı gibi önemli bir mesele ise açılış yazısında; yakın tarihte yaşanan bir olay ise derginin diğer bölümlerinde bir makale olarak ya da “el-Berîdü'l-edebî (Edebiyat Postası)” bölümünde bir paragraflık bir haber olarak görülebilmektedir.⁴⁹⁴

Irak kralı I. Faysal'ın vefatı münasebetiyle yayımlanan yazı, güncel olaylar ile ilgili ilk yazıdır. Bu açılış yazısında Zeyyât, Irak'ta iken kendisi ile tanıştığını ifade ettiği kralın vefatından dolayı yaşadığı hüznü dile getirerek ülkesine yaptığı hizmetleri anlatmış ve tüm Arap alemine başsağlığı dilemiştir.⁴⁹⁵ Afrika kıtasında bulunan Arap ülkelerindeki ve Mısır tarihindeki ilk kadın pilot Lütfiye en-Nâdi'nin (1907-2002) pilot olması,⁴⁹⁶

⁴⁹¹ Kahire doğumlu olan Ahmed Teymûr Paşa edebiyat ve tarihle ilgilenmiştir. el-Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/109-110.

⁴⁹² Kırk altıncı sayıda başlayan bu yazı dizisi peş peşe 12 sayı boyunca devam etmiştir. Ahmed Bâşâ Teymûr, “A'yânü'l-karnî'r-râbi' aşer”, *er-Risâle* 2. yıl/47 (28 Mayıs 1934), 903-907.

⁴⁹³ Râfi'î'nin öğrencisi ve arkadaşı olan Muhammed Sa'îd el-İryân; vefatından önce Râfi'î ile nasıl tanıştığını, hayatını, şairliğini ve edebiyatçılığını 3 yazıda ele alırken, vefatından sonra 45 sayı boyunca devam eden bir yazı dizisi ile hayatını, edebiyatını, şiirlerini, kitaplarını ve makalelerini ayrıntıları ile ele almış ve 1939 yılında bu yazı dizisini *Hayâtu'r-Râfi'î* adıyla kitaplaştırmıştır. Muhammed Sa'îd el-İryân, “er-Râfi'î”, *er-Risâle* 3. yıl/108 (29 Temmuz 1935), 1222-1225; a.mlf., “Mustafâ Sâdık er-Râfi'î”, *er-Risâle* 5. yıl/211 (19 Temmuz 1937), 1175-1178.

⁴⁹⁴ Güncel olayları anlatan yazıların bir kısmı aynı zamanda siyasî içerikli olduğundan daha çok siyaseti ilgilendiren yazılar, siyasî yazılar başlığı altında verilecektir.

⁴⁹⁵ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “el-Melikü's-şehîd”, *er-Risâle* 1. yıl/17 (15 Eylül 1933), 3-5.

⁴⁹⁶ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Lütfiye en-Nâdi”, *er-Risâle* 2. yıl/27 (08 Ocak 1934), 3-4.

modern Afganistan tarihi,⁴⁹⁷ Mustafa Kemal Atatürk'ün (1881-1938) hayatı,⁴⁹⁸ Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesi,⁴⁹⁹ Adowa Muharebesi,⁵⁰⁰ Kral Fuâd'ın vefatı,⁵⁰¹ Kral Faruk'un tahta çıkması⁵⁰² ve bir yıl sonra 18 yaşına bastığında taç töreninin yapılması,⁵⁰³ Kral Faruk'un evlilik haberi ve kutlamaları,⁵⁰⁴ Kral Fuâd'ın kızı Fevziye Fuâd'ın (1921-2013) İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevî (1919-1980) ile evlenmesi⁵⁰⁵ ve Irak Genelkurmay Başkanı Bekir Sıdkî Paşa'nın (1886-1937) Türkiye'ye gitmek için gittiği hava alanında uğradığı suikastın duyurulduğu yazı⁵⁰⁶ derginin çıkarıldığı ay içinde gerçekleşen tarihî ve güncel olaylara örnek olarak verilebilecek olan yazılardandır.

Dergide sadece ülkedeki güncel olaylar değil civar ülkelerde yaşanan olaylar ile ilgili bazı haberler de yapılmıştır. Örneğin “Türkiye ve İslâm” başlıklı haberde, Hintli gazeteci İsmail Veliyyullah'ın Türkiye'ye geldiğinde *Cumhuriyet* gazetesine verdiği demeçte, İslâm aleminde yayılan olumsuz propagandanın aksine, ülkenin geçmişte olduğu gibi Müslüman olduğunu, dinini korumanın yanı sıra Avrupa medeniyetinin gerekliliklerini yerine getirdiğini gördüğü ifade edilmiştir. Bu izlenimlerinin ardından gazeteci; Hintli Müslümanların Türkleri ve liderleri Atatürk'ü sevdiğini ve ilgi ile takip ettiklerini

⁴⁹⁷ Muhammed Abdullah 'Înân, iki sayıda Afgan kralı Nâdir Şah'ın (1883-1933) öldürülmesi sonrasında ülkenin durumunu ve nasıl o noktaya geldiğini anlatmıştır. A.mlf., “Safhatün min târihi Afğânistân”, *er-Risâle* 2. yıl/34 (26 Şubat 1934), 327-330.

⁴⁹⁸ Hanefî Gâlî; 3 makalede Atatürk'ün hayatının doğumundan Trablusgarp Savaşı'na (1911-1912) kadar olan kısmını, İngiliz yazar Harold Courtenay Armstrong'un (1892-1943) 1932'de yazdığı ve Türkçe'ye *Bozkurt* adı ile birkaç defa çevrilmiş olan *Grey Wolf* kitabından yola çıkarak özetleyip tercüme etmiştir. Bu kitap, Atatürk hayatta iken yazılmış ilk biyografik eserdir. *er-Risâle* 2. yıl/61 (03 Eylül 1934), 1464-1465.

⁴⁹⁹ el-Beridü'l-edeblî bölümünde bu konuda bilgi verilmiştir. *er-Risâle* 3. yıl/92 (08 Nisan 1935), 558.

⁵⁰⁰ Tâhâ el-Hâşimî sekiz yazıdan oluşan bir yazı dizisi ile 1 Mart 1896'da İtalya-Habeşistan arasında gerçekleşmiş olan savaşı anlatmıştır. el-Hâşimî, “Ma'reketü 'advâ”, *er-Risâle* 3. yıl/121 (28 Ekim 1935), 1735-1737.

⁵⁰¹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “el-Melikü'l-âlim Fu'âd el-evvel”, *er-Risâle* 4. yıl/148 (04 Mayıs 1936), 721-722.

⁵⁰² Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Sâhibü'l-celâle Fârûk el-evvel”, *er-Risâle* 4. yıl/149 (11 Mayıs 1936), 761-762.

⁵⁰³ 212. sayıda başta Zeyyât olmak üzere pek çok yazar, tarihte taç giyme törenleri ile ilgili yazılar yazmışlardır. Zeyyât, “Celâletü'l-melik Fârûk el-evvel”, *er-Risâle* 5. yıl/212 (26 Temmuz 1937), 1201-1220.

⁵⁰⁴ Açılış yazısında kral ve kraliçenin fotoğrafları verilerek haber yapılmıştır. Ayrıca bu sayıda Abbas Mahmûd el-'Akkâd, İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî, Muhammed Abdullah 'Înân, Abdülvehhâb 'Azzâm, Mahmûd Ğanîm gibi yazarlar evlilik hakkında yazılar ve şiirler yazmışlardır. Bu sayının kralın evliliği münasebeti ile bu konuya hasredildiği söylenebilir. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “ez-Zevâcü'l-melekî es-se'id”, *er-Risâle* 6. yıl/238 (24 Ocak 1938), 121-122.

⁵⁰⁵ İbnü Abdülmelik, “Berâ'atü istihlâli'l-'âm”, *er-Risâle* 7. yıl/297 (13 Mart 1939), 481. Sonraki sayıda Mustafa Kâmil, Şah Rıza Pehlevî'nin icraatlarına değinerek İran edebiyatı hakkında da kısaca bilgi vermiştir. Kâmil, “Îrân fi'l-kadîm ve'l-hadîs”, *er-Risâle* 7. yıl/298 (20 Mart 1939), 581-584.

⁵⁰⁶ İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî, “Havâdisü 'Irâk”, *er-Risâle* 5. yıl/216 (23 Ağustos 1937), 1361-1362.

belirtmiştir.⁵⁰⁷ Daha sonraki sayılarda verilen bir haberde ise Türkiye başbakanı İbrahim Refik Saydam'ın (1881-1942) radyoda verdiği demeçte ülkede oluşacak her türlü dinî oluşuma karşı olduğunu söylemesi üzerine Türk basınının İslâmî kurumların açılmasına şiddetle karşı çıktığı ve *Yeni Sabah* gazetesinin bu tür müesseselerin kapanmasını istediği belirtilmiştir.⁵⁰⁸ Bu haberlerde herhangi bir yorum veya değerlendirme yapılmamış, sadece olaylara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.3.5. Kültür

Tarihin belirli dönemlerini ya da tarihte etkili olmuş kişileri ve medeniyetleri ele alan yazılar dışında kültürlerin birbirine etkisini ele alan, bir kültürün insanlığa katkısından bahseden veya etkilendiği bir kültürü okurlar ile paylaşan yazılar da *er-Risâle*'de yer almıştır. Örneğin Ahmed Hasan ez-Zeyyât ilk üç sayıda yayımladığı yazılarında Arap kültürünün bilime ve dünyaya etkisini anlatmıştır.⁵⁰⁹ Seyahat yazıları da yazar Muhammed Sâbit, Sudan'da yaşayan Şulûk kabilesinin yaşam şekli, evlilik âdetleri, sosyal yapısı ve inançları hakkında bilgiler vermiş ve bu makaleyi Afrika gezilerini anlattığı *Cevle fi rubû' İfrîkiyye* kitabında yayımlamıştır.⁵¹⁰

Medeniyet nedir? Nasıl ortaya çıkar?⁵¹¹ Kültürlü olmanın önemi nedir?⁵¹² Orta Çağ İngiliz kültüründe ya da Avrupa'da Arap-İslâm etkisi nasıl olmuştur?⁵¹³ sorularının yanı sıra Doğu ve Batı kültüründe hurafeler ve kötü şans getirdiğine inanılan şeyler,⁵¹⁴ Arap

⁵⁰⁷ el-Berîdü'l-edebeî, "Türkiyâ ve'l-İslâm", *er-Risâle* 6. yıl/252 (02 Mayıs 1938), 754-755.

⁵⁰⁸ el-Berîdü'l-edebeî, "Türkiyâ", *er-Risâle* 7. yıl/296 (06 Mart 1939), 472.

⁵⁰⁹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Eserü'sekâfeti'l-'Arabiyye fi'l-'ilm ve'l-'âlem", *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 7-8, 18.

⁵¹⁰ Muhammed Sâbit, "eş-Şulûk: 'Amâlikatü's-sûd", *er-Risâle* 1. yıl/2 (1 Şubat 1933), 36-40.

⁵¹¹ Zekî Necîb Mahmûd, "Neş'tü'l-medeniyye", *er-Risâle* 1. yıl/8 (1 Mayıs 1933), 14-16, 23.

⁵¹² Ahmed Emîn, kültürlü olmanın insana ne kazandırdığını sorgulamaktadır. A.mlf., "Kîmetü's-sekâfe", *er-Risâle* 2. yıl/33 (19 Şubat 1934), 285-286.

⁵¹³ Muhammed Abdullah 'Înân, "Eserü'l-hadâratî'l-İslâmiyye fi'l-ihyâi'l Avrûbî", *er-Risâle* 4. yıl/138 (24 Şubat 1936), 286-288. Abdülazîz Emîn Abdülmecîd, İngiliz kültüründen kastının Orta Çağda oluşmuş Latince kökenli kültür olduğunu ve bu kültüre Araplar ya da Arapça yolu ile girmiş olan etkileri ele alacağını belirtmiştir. Kültürel etkileşimin doğrudan değil Endülüs ile irtibatta olan Sicilyalılar yolu ile ve Endülüs topraklarında eğitim görenler İngiltere'ye dönenlerin aktardıkları tecrübelerle oluştuğunu anlatarak örnekler vermiştir. Ayrıca yazar Rönesans ve modern dönem etkilerinden bahsedeceğini belirtmiş ancak sonraki sayılarda makalesine rastlanmamıştır. A.mlf., "el-Eserü'l-'Arabî fi's-sekâfeti'l-İncilîziyye fi'l-kurûni'l-vustâ", *er-Risâle* 7. yıl/298 (20 Mart 1939), 566-568.

⁵¹⁴ İbrâhîm Tâdrus Ebşây, "et-Tefâ'ül ve't-teşâ'üm", *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 11-13; a.mlf., "et-Tefâ'ül ve't-teşâ'üm", *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 24-25.

kültürünü yaşatacak klasik eserlerin tahkiki,⁵¹⁵ Endülüs kültürünü korumak,⁵¹⁶ Arap ülkelerinin kültürel birliğinin sağlanması⁵¹⁷ ve benzeri konulara değinen yazılar da dergide yer almıştır.

Tarih ve kültür yazıları genel olarak incelendiğinde İslâm tarihine ve Mısır ile ilişkili kişilere ve olaylara ağırlık verildiği, ancak dünya tarihinin de ihmal edilmediği söylenebilir. *er-Risâle* dergisi ilk sayısında açıkladığı amaçlarına uygun olarak okuyucularına kendi klasik tarihini ve kültürünü sunarken güncel tarihi ve modern dünya ile bağıni koparmadan kadimi ve moderni, Batıyı ve Doğuyu bir araya getirmeye çalışmıştır.

2.4. Toplum

er-Risâle dergisinde yer alan sosyal yazıların; toplumun sorunlarını yansıtan, eşitlik ve adaleti savunan bir çizgide olduğu görülmektedir. Başta Zeyyât olmak üzere derginin tüm yazarları halkın, çiftçinin, kadınların ve gençlerin durumunu ilgilendiren problemlerle ilgilenmişlerdir.⁵¹⁸ Sosyal içerikli makalelerde yazarlar bazen halkın problemlerini sunarken, bazen toplumsal durumu ve toplumu eleştirmişlerdir. Örneğin Muhammed ‘Avad bir yazısında İsb b. Hişâm’ın⁵¹⁹ ağzından toplumdaki aksaklıkları ve fikrî durgunluğu eleştirmiştir.⁵²⁰ Muhammed Hüseyin Heykel işsizlik sorununu ele alarak çözüm önerilerinde bulunmuştur.⁵²¹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât bir açılış yazısında köylerin

⁵¹⁵ Arap kültür mirasını canlandırmak için öneriler sunan bir makale de yazmış olan Muhammed Abdullah ‘Înân, Bûlâk matbaasında daha önce basıldığı gibi klasik eserlerin yine basılması gerektiğini ve bu işin müsteşriklere bırakılmaması gerektiğini belirtmiştir. A.mlf., “li İhyâi’l-âdâbi’l-‘Arabiyye”, *er-Risâle* 3. yıl/117 (30 Eylül 1935), 1568-1570; a.mlf., “Türâsüne’l-‘Arabî el-kadîm”, *er-Risâle* 4. yıl/155 (22 Haziran 1936), 1007-1009.

⁵¹⁶ Muhammed Abdullah ‘Înân, Müslümanlara Endülüs kültürünü korumaları ve sahip çıkmaları çağrısında bulunmuştur. A.mlf., “Ünkuzû türâse’l-Endülüs”, *er-Risâle* 4. yıl/172 (19 Ekim 1936), 1685-1687.

⁵¹⁷ Arap ülkelerinin kültürel birliğinin sağlanması için kurulmasına karar verilen cemiyetin amaçları ve çalışma planları açıklanmıştır. el-Berîdü’l-‘edebî, “Tevhidü’s-sekâfeti’l-‘Arabiyye”, *er-Risâle* 5. yıl/184 (11 Ocak 1937), 73.

⁵¹⁸ Toplum konulu yazılar başlığı altında değerlendirilebilecek makaleler aynı zamanda tarihî, siyasî, dinî ya da eğitim ile ilgili meseleleri ele aldığından bir kısmı o başlıklar altında yer almıştır.

⁵¹⁹ Makâme türünün ilk temsilcisi sayılan Bedüzzamân el-Hemedânî’nin (ö. 398/1008) makâmelerinde yer alan râvidir. Hayalî bir râvi ve kahraman, bu türün vazgeçilmez unsurlarındandır. Râvi makâmenin konusunu anlatırken kahraman olayın baş oyuncusu rolündedir. Hemedânî’nin makâmelerinin kahramanı Ebü’l-Feth el-İskenderî’dir. Ayyıldız, “Makâme”, 27/418.

⁵²⁰ Muhammed ‘Avad, “el-Makâme el-heramiye”, *er-Risâle* 1. yıl/26 (1 Ocak 1934), 10-12; Hamza, *Mecelletü’r-Risâle*, 211-214.

⁵²¹ Muhammed Hüseyin Heykel, “Bitâletü’l-müte’allimîn”, *er-Risâle* 1. yıl/21 (15 Kasım 1933), 10-11.

ve köylülerin durumunu ele almıştır.⁵²² Esmâ Fehmî kadının eğitilmesinin ve kültürlü olmasının önemini vurgulayarak Zeyyât'tan dergisinde kadınlara daha çok yer vermesini talep etmiştir.⁵²³ Mısır'da kadın hareketleri,⁵²⁴ Mısırlı kadınların eğitimi ve gelişimi,⁵²⁵ toplumsal sorunlar,⁵²⁶ köylülerin problemleri ve köylerle ilgili projeler,⁵²⁷ Avrupa'ya eğitim için giden Arap gençlerinin durumu ve gençlerin sorunları,⁵²⁸ gazetecilik⁵²⁹ ve evlilik ile ilgili âdetler⁵³⁰ toplumu ele alan makalelerde işlenen diğer konulardır.

Kadınların ve gençlerin sorunları ya da onları ilgilendirebilecek makaleler, önce dağınık halde dergide yer alırken 1937 yılında kadın ve gençler ile ilgili bölümlerin açılmasıyla o başlıklar altında yer almaya başlamıştır. Bu makaleler bazen durum değerlendiren, bazen öneride bulunan bazen de Yunanistanlı kadınların⁵³¹ anlatıldığı makalede olduğu gibi başka bir coğrafyayı anlatan yazılar şeklinde olmuştur. Bu makalelerin dönem dönem belli konulara ağırlık verdiği de olmuştur ancak belli bir uzmanlık alanı sınırı olmaksızın neredeyse tüm yazarlar toplumsal konulara değindiği söylenebilir.⁵³²

⁵²² Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “el-Karyetü ems ve'l-yevm”, *er-Risâle* 1. yıl/19 (15 Ekim 1933), 3-4.

⁵²³ Esmâ Fehmî, “Sekâfetü'l-mer'e”, *er-Risâle* 1. yıl/11 (15 Haziran 1933), 17-18.

⁵²⁴ Esmâ Fehmî, “Nazra fi'l-hareketi'n-nisâiyyeti'l-Mısıriyye”, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 33-34.

⁵²⁵ Flîks Fâris üç yazı ile bu konuyu ele almıştır. Flîks Fâris, “Nahdatü'l-mer'eti'l-Mısıriyye”, *er-Risâle* 4. yıl/166 (07 Eylül 1936), 1452-1454. Birkaç sayı sonra bu yazıya bir okur eleştiride bulunmuş ve yazar, okurun itirazını ve cevabını yayımlamıştır. Fâris, “Nahdatü'l-mer'eti'l-Mısıriyye”, *er-Risâle* 4. yıl/172 (19 Ekim 1936), 1697-1700.

⁵²⁶ Evlilik, boşanma ve toplumsal aksaklıklar hakkında yazılar yazılmıştır. Hasan Celâl, “Ahdesü'l-mebâdi'i'l-ictimâ'iyye”, *er-Risâle* 2. yıl/28 (15 Ocak 1934), 85-87; Muhammed Ruhî Faysal, “Meşrû'u'z-zevâc”, *er-Risâle* 2. yıl/45 (14 Mayıs 1934), 827-829; Abdullah Emîn, “Meşrû'u'l-kurâ el-islâhu'l-ictimâ'î fi Mısır”, *er-Risâle* 2. yıl/49 (11 Haziran 1934), 974-976.

⁵²⁷ Muhammed Hüseyin Heykel, “Vucûbü'l-inâyeti bi'l-karyeti'l-Mısıriyye”, *er-Risâle* 2. yıl/49 (11 Haziran 1934), 973; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Cem'iyyetü nahdati'l-kurâ”, *er-Risâle* 3. yıl/94 (22 Nisan 1935), 641-642.

⁵²⁸ “Risâletü'ş-şebâb” bölümünde ve bu bölüm dışında gençler ile ilgili pek çok makale dergide yer almıştır. Zekî Mübârek, “Eğrab mâ ra'eytü fi hayâtî”, *er-Risâle* 7. yıl/287 (02 Ocak 1939), 9-12; Muhtâr Yûnus, “İhtimâmu'ş-şebâbi bi'ş-şu'ûni'l-âmmeh”, *er-Risâle* 5. yıl/203 (24 Mayıs 1937), 870; “el-Mu'temerü't-temhîdî li'ş-şebâbi'l-'Arabî”, *er-Risâle* 6. yıl/278 (31 Ekim 1938), 1796-1797.

⁵²⁹ Gazeteciliğin ortaya çıkışı, tarihi ve sorunlarını ele alan makaleler yazılmıştır. Muhammed Abdullah 'Înân, “Masra'u's-sahâfeti'l-azîme”, *er-Risâle* 3. yıl/98 (20 Mayıs 1935), 809-812; Murâd Kâmil, “Neş'etü's-sahâfeti'l-Mısıriyye”, *er-Risâle* 6. yıl/262 (11 Temmuz 1938), 1158-1159; Abbas Mahmûd el-'Akkâd, “İslâhu's-sahâfe”, *er-Risâle* 6. yıl/282 (28 Kasım 1938), 1921-1923; İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî, “Sebîlu's-sahâfe”, *er-Risâle* 7. yıl/287 (02 Ocak 1939), 3-4.

⁵³⁰ Zeyneb el-Hakîm, “Ğarâibu'l-'âdâti fi'z-zevâc”, *er-Risâle* 7. yıl/298 (20 Mart 1939), 589-591.

⁵³¹ Zeyneb el-Hakîm, Yunanistan gezisinden yola çıkarak üç yazıda Yunanistan'da kadınların durumunu anlatmıştır. Zeyneb el-Hakîm, “el-Mer'etü'l-Yünâniyye”, *er-Risâle* 7. yıl/287 (02 Ocak 1939), 32-34.

⁵³² 1933 yılında kurulan Cem'iyyetü nahdati'l-kurâ ve mükâfahati'l-ümme'nin projeleri cemiyetin kuruluş yıl dönümlerinde ve farklı zamanlarda anlatılmıştır. Hâfiz Mahmûd, “Meşrû'u te'âvuni'ş-şebâb”,

2.5. Siyaset ve Ekonomi

er-Risâle'nin yazarları belirli bir partiyi desteklemeden toplumun yararına gördükleri politikaları savunmuş ve yanlış uygulamaları eleştirmişlerdir.⁵³³ Vatanperver ve adalet yanlısı olduğunu iddia eden bir çizgide ilerleyen dergide, millî ekonomiyi destekleyen birçok yazı yer almıştır. İlk sayılarda sosyal yardımlaşma ile ülke ekonomisini millileştirmeye çalışan Kuruş Projesi'ni anlatan yazılar göze çarpmaktadır.⁵³⁴ İkinci sayıda bu projeye verilen destek ilan edilmiş, yirmi birinci sayıda da gençlerin ülke ekonomisini geliştirmek için başlattığı millî ekonomi hareketinin desteklendiği ifade edilmiş ve açılış yazısı başta olmak üzere pek çok yazı bu konuyu ele almıştır.⁵³⁵ Yabancılara tanınan imtiyazlar da kaldırılana kadar dergide çeşitli şekillerde tartışılmış ve eleştirilmiştir.⁵³⁶

Siyaset ve ekonomi pek çok yazar tarafından zaman zaman ele alınsa da derginin ilk yılından itibaren Avukat Muhammed Abdullah 'Înân'ın, geçmişte ve derginin çıkarıldığı dönemde yaşanan siyasî olaylar ile ilgili yazılarının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu yazılar hem İslâm ülkelerini hem de diğer dünya ülkelerini ele almıştır. Siyonizm'in

er-Risâle 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 14-15; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Cem'iyetü nahdati'l-kurâ", *er-Risâle* 3. yıl/94 (22 Nisan 1935), 641-642.

⁵³³ Örneğin genelevlerle ilgili olarak çıkarılmak istenen kanun, dergide ve ülke genelinde yapılan eleştirilerle 1939 yılında iptal edilmiş ve çıkarılmamıştır. Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 213.

⁵³⁴ Kuruş Projesi 1931'de milli sanayiye desteklemek için başlatılmış bir projedir. Vefd Partisi dışında pek çok siyasî partiden, hükümetten ve halktan destek görmüştür. Ahmed Hüseyin (1911-1982) ve Fethî Rıdvân (1911-1988) bu projeyi Hukuk Fakültesi'nde öğrenciyken başlatmışlardır. Derginin ikinci sayısının açılış yazısında ve diğer yazılarında bu proje tanıtılmıştır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Risâletü's-şebâb", *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 3; Muhammed Hüseyin Heykel, "Meşrû'u'l-kırş", *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 6-7.

⁵³⁵ Muhammed Ferîd Vecdî, "Keyfe nuhâfizu 'alâ vucûdine'l-iktisâdî?", *er-Risâle* 1. yıl/21 (15 Kasım 1933), 12-13; Abdurrahman Şehbender, "es-Sinâ'atü 'unvânü'l-hadâra", *er-Risâle* 1. yıl/21 (15 Kasım 1933), 13-14; Abdullah Fikrî Abâza, "Nidâü'l-icneti't-tenfiziyye", *er-Risâle* 1. yıl/21 (15 Kasım 1933), 17; Celal Hüseyin, "ed-Da'vetü ila's-sinâ'ati'l-Mısıriyye", *er-Risâle* 1. yıl/21 (15 Kasım 1933), 18. Bu makaleler 21. sayıda konu ile ilgili olarak yayımlanmış makalelerden bazılarıdır.

⁵³⁶ Abdürrezzâk es-Senhûrî (1895-1971), üç yazıda imtiyazlardan nasıl kurtulabileceklerini anlatmıştır. Senhûrî, "Sebilü'l-halâsi mine'l-imtiyâzâti'l-ecnebiyye", *er-Risâle* 2. yıl/45 (14 Mayıs 1934), 805-808; bir diğer yazıda imtiyazların nasıl kaldırıldığı anlatılmıştır. Bâhis Diblûmâsi Kebîr, "Mırs ve'l imtiyâzâtü'l-ecnebiyye", *er-Risâle* 5. yıl/202 (17 Mayıs 1937), 808-811.

doğuşu ve gelişimi,⁵³⁷ İrlanda millî hareketi,⁵³⁸ Fransa’da malî skandallar,⁵³⁹ Suudi Arabistan ve Yemen arasında ‘Asîr ve Necrân bölgelerinde çıkan çatışmalar ve sebepleri,⁵⁴⁰ Faşizm ve ilkeleri,⁵⁴¹ Kemalistlerin İşlâm’a karşı tavrı,⁵⁴² Arnavutluk,⁵⁴³ Japonya ekonomisi,⁵⁴⁴ Irak ve İran arasındaki sınır anlaşmazlıđı⁵⁴⁵ ve II. Dünya savaşı öncesi dünyanın durumu⁵⁴⁶ yazarın ele aldığı konular arasındadır.⁵⁴⁷

Siyaset ve ekonomi konularını ele alan diğer yazarlar; “Mısır Mısırlıdır.” söylemi,⁵⁴⁸ Amerika’da içki yasağı,⁵⁴⁹ siyaset ve etnoloji,⁵⁵⁰ ekonomik krizler,⁵⁵¹ Sudan’ın Mısır’dan ayrılması,⁵⁵² Ezher şeyhleri ve siyaset,⁵⁵³ Almanya’daki siyasî durumun Yahudi bilim

⁵³⁷ Muhammed Abdullah ‘Înân, “es-Sihyûniyye”, *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 21-23; *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 16-18.

⁵³⁸ Muhammed Abdullah ‘Înân, “el-Hareketü’l-kavmiyyetü’l-İrlandiyye”, *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 12-14.

⁵³⁹ Muhammed Abdullah ‘Înân, “Fadâihi’l-mâliyyeti’l-‘ulyâ fi Fransâ”, *er-Risâle* 2. yıl/32 (12 Şubat 1934), 248-251.

⁵⁴⁰ Bu çatışmalar 1934’te Yemen ve Arabistan arasında imzalanan Tâif Antlaşması ve Necrân ve Cîzân’ın Suud topraklarına dahil olması ile son bulmuştur. Muhammed Abdullah ‘Înân, “el-Harbu beyne Necd ve Yemen”, *er-Risâle* 2. yıl/40 (09 Nisan 1934), 566-568; a.mlf., “Tetavvuru’l-havâdisi fi’l-Cezîra”, *er-Risâle* 2. yıl/45 (14 Mayıs 1934), 811-814.

⁵⁴¹ Muhammed Abdullah ‘Înân, “el-Fâşistiyye ve mebdâi’u’l-kavmiyye ve’l-iktisâdiyye”, *er-Risâle* 2. yıl/46 (21 Mayıs 1934), 849-851.

⁵⁴² Muhammed Abdullah ‘Înân, “Harbun munazzeme yeşheruhâ el-kemâliyyûn ‘ale’l-İşlâm”, *er-Risâle* 3. yıl/80 (14 Ocak 1935), 45-47.

⁵⁴³ Muhammed Abdullah ‘Înân, “Elbâniyyâ el-fetât”, *er-Risâle* 3. yıl/81 (21 Ocak 1935), 85-87.

⁵⁴⁴ Japon ekonomisinin dünya pazarını istilasını ve Mısır’a etkisi konulu yazı iki sayıda devam etmiştir. Muhammed Abdullah ‘Înân, “el-Ėazvü’l-Yâbânî el-iktisâdî”, *er-Risâle* 3. yıl/82 (28 Ocak 1935), 127-130; *er-Risâle* 3. yıl/83 (04 Şubat 1935), 174-177.

⁵⁴⁵ Muhammed Abdullah ‘Înân, “en-Nizâ‘u beyne İrân ve’l-İrâk”, *er-Risâle* 3. yıl/85 (18 Şubat 1935), 250-252.

⁵⁴⁶ Muhammed Abdullah ‘Înân, “Ahlâmu’s-selâm”, *er-Risâle* 3. yıl/120 (21 Ekim 1935), 1687-1689.

⁵⁴⁷ Hamza, *Mecelletü’r-Risâle*, 220.

⁵⁴⁸ Mey Ziyâde, “Bel Mısır Mısıriyye”, *er-Risâle* 1. yıl/21 (15 Kasım 1933), 11-12.

⁵⁴⁹ Muhammed ‘Avad Muhammed, 1919’da başlayan yasak çağrılarının ardından gelen yasağın 1933’te nasıl ve neden kaldırıldığını anlatmaktadır. “Amrikâ beyne’l-hazr ve’l-ibâha”, *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 16-18.

⁵⁵⁰ M. ‘Avad Muhammed, Ahmed Zekî’nin “İrkçılık” makalesinden etkilenerek bu konuyu ele aldığını söylemiş ve etnolojinin sadece Almanlar tarafından değil diğer milletler tarafından da kullanıldığını anlatmıştır. “es-Siyâsetü ve ‘ilmü’l-ecnâs”, *er-Risâle* 2. yıl/33 (19 Şubat 1934), 283-284.

⁵⁵¹ Abdülaziz Abdülkerim, “el-Ezmetü kemâ yerâhe’l-iktisâdiyyûn”, *er-Risâle* 2. yıl/61 (03 Eylül 1934), 1453-1455.

⁵⁵² Muhammed Mahmûd Celâl, “Havle 19 Yunâyir”, *er-Risâle* 3. yıl/83 (04 Şubat 1935), 177-179.

⁵⁵³ Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, “Meşâyihu’l-Ezher ve’s-siyâse”, *er-Risâle* 3. yıl/93 (15 Nisan 1935), 581-584.

insanlarına etkisi ve ülkeden ayrılmak zorunda kalmaları,⁵⁵⁴ Afrika'nın fethi ve sömürgeleştirilmesi,⁵⁵⁵ savaşın yasaklanması ve Etiyopya'nın işgali,⁵⁵⁶ Avrupa'da millî hareketler,⁵⁵⁷ 1936 anlaşması ve sonrası durum,⁵⁵⁸ İspanya iç savaşı,⁵⁵⁹ sömürgecilik,⁵⁶⁰ demokrasi,⁵⁶¹ Milletler Cemiyeti⁵⁶² ve Ahmed 'Urâbî⁵⁶³ konularını ele alan yazılar kaleme almışlardır. Bunların dışında Filistin meselesi dergide yer alan siyasî konular içinde en önemli başlıklardan biridir. Zeyyât başta olmak üzere pek çok yazar bu konuya değinmiştir.⁵⁶⁴ Dergide ayrıca, Batıda önemli dergilerde yer alan ve Arap olmayan

⁵⁵⁴ el-Berîdü'l-edebî, "Hicretü'l-küttâbi ve'l-'ulemâ'i min Almaniyâ", *er-Risâle* 3. yıl/117 (30 Eylül 1935), 1598.

⁵⁵⁵ İsim verilmeden büyük tarihçi müstear ismi ile yayımlanmış ve iki yazıda İtalya'nın Etiyopya'yı işgali ve Batının Afrika'yı sömürgeleştirilmesi anlatılmıştır. Mu'errihun Kebîr, "İftitâhu İfrîkiyye", *er-Risâle* 3. yıl/118 (07 Ekim 1935), 1606-1609; *er-Risâle* 3. yıl/119 (14 Ekim 1935), 1648-1650.

⁵⁵⁶ Bâhis Diblûmâsî Kebîr, "Tahrîmu'l-harb", *er-Risâle* 3. yıl/121 (28 Ekim 1935), 1728-1730; Tâhâ el-Hâşimî, "Ma'reketü 'Advâ", *er-Risâle* 3. yıl/121 (28 Ekim 1935), 1735-1737.

⁵⁵⁷ Abdürrezzâk es-Senhûrî, "en-Nahdâtu'l-kavmiyyeti'l-'âmme", *er-Risâle* 4. yıl/144 (06 Nisan 1936), 526-528.

⁵⁵⁸ Sözleşmenin metni ve ekleri 166-168 sayılarında yayımlanmıştır. "Mu'âhedetü's-sadâka ve't-tehâlûf beyne Mısır ve İnciltirâ nassu'l-mu'âhede", *er-Risâle* 4. yıl/166 (07 Eylül 1936), 1459-1461; "Mu'âhedetü's-sadâka ve't-tehâlûf beyne Mısır ve İnciltirâ mulhakâtü'l-mu'âhede", *er-Risâle* 4. yıl/167 (14 Eylül 1936), 1498-1501; "Mu'âhedetü's-sadâka ve't-tehâlûf beyne Mısır ve İnciltirâ", *er-Risâle* 4. yıl/168 (21 Eylül 1936), 1542-1543; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Ba'de'l-mu'âhade", *er-Risâle* 4. yıl/178 (30 Kasım 1936), 1941-1942; a.mlf., "Ba'de'l-mu'âhade: istiklâlü'l-luğa", *er-Risâle* 4. yıl/179 (07 Aralık 1936), 1981-1982.

⁵⁵⁹ Bâhis Diblûmâsî Kebîr, "Tefâkumu'l-müşkileti'l-İsbâniyye", *er-Risâle* 5. yıl/185 (18 Ocak 1937), 87-89; Bâhis Diblûmâsî Kebîr, "Masâyiru'l-harb fi İsbâniyâ", *er-Risâle* 5. yıl/197 (12 Nisan 1937), 605-607.

⁵⁶⁰ Bâhis Diblûmâsî Kebîr, "el-Mes'ebetü'l-isti'mâriyye", *er-Risâle* 5. yıl/190 (22 Şubat 1937), 290-292.

⁵⁶¹ Edîb Abbâsî, "ed-Dimûkrâtiyye", *er-Risâle* 5. yıl/197 (12 Nisan 1937), 618-619.

⁵⁶² Hasan Sâdık, "Usbetü'l-umem fi't-târîh", *er-Risâle* 5. yıl/216 (23 Ağustos 1937), 1368-1372.

⁵⁶³ Mahmûd el-Hafîf'in Ahmed 'Urâbî'nin hayatını ele alan bu yazısı yirmi sayı boyunca devam etmiş, 'Urâbî'nin liderlik ettiği İngiliz direnişi yıllarına geldiğinde İngilizlerin baskısı ile basın denetim kurulu yazı dizisini durdurmuştur. Son yazı 323. sayıda yer almıştır. el-Hafîf, "Ahmed 'Urâbî", *er-Risâle* 7. yıl/299 (27 Mart 1939), 631-633; a.mlf., "Ahmed 'Urâbî", *er-Risâle* 7. yıl/323 (11 Eylül 1939), 1786-1788; Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 235.

⁵⁶⁴ Filistin ile ilgili makaleler 1936 yılından sonra çoğalmıştır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Filistîn", *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 3-4; Mütercim belirtilmeden İngilizce bir dergiden nakledildiği bilgisi verilmiştir. Kenneth Williams, "Filistîn", *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 9-10; Bâhis Diblûmâsî Kebîr, "el-Me'sâtü'l-Filistîniyye", *er-Risâle* 4. yıl/153 (08 Haziran 1936), 928-930; Ali et-Tantâvî, "Hâdisetü Filistîn", *er-Risâle* 4. yıl/156 (29 Haziran 1936), 1049-1050; Muhammed Ali et-Tâhir, "Filistîn tünâşidü'l-'aleme'l-insânî", *er-Risâle* 4. yıl/161 (03 Ağustos 1936), 1278; Kadri Hâfız Tükân, "es-Semeratü'l-ülâ lisevratî Filistîn", *er-Risâle* 4. yıl/172 (19 Ekim 1936), 1696; Bâhis Diblûmâsî Kebîr, "el-Me'sâtü'l-Filistîniyye ve'l ârâ'u'l-ma'rûdatî li-hallihâ", *er-Risâle* 5. yıl/209 (05 Temmuz 1937), 1086-1087; Bâhis 'Arabî kebîr, "Meşrû'u taksîmî Filistîn ve ahtâruhu", *er-Risâle* 5. yıl/212 (26 Temmuz 1937), 1224-1227; İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî, "Filistîn ve's-siyâsetü'l-İncilîziyye el-cedîde", *er-Risâle* 5. yıl/223 (11 Ekim 1937), 1641-1643; Üstâz celîl, "Mısır ve Filistîn", *er-Risâle* 6. yıl/240 (07 Şubat 1938), 215; İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî, "el-Hilfu'l-'Arabî ve kadîyyetâ Filistîn ve Sûriye", *er-Risâle* 7. yıl/320 (21 Ağustos 1939), 1623-1625.

yazarlarca kaleme alınmış siyasetle ilgili makalelerin Arapçaya tercüme edildiği de görülmektedir.⁵⁶⁵

er-Risâle farklı coğrafyalarda da olsa tüm Arapları muhatap aldığı için sadece Mısır gündemi ile değil dünya genelinde gerçekleşen tüm önemli olaylar ile de ilgilenmeye özen göstermiştir. Siyasî ve ekonomik konuları ele alan yazılar hem ülkenin hem de dünyanın gündemini esas almıştır. Ülkede yabancılara tanınan imtiyazların kaldırılması veya Mısır bankasının açılması gibi ekonomi ile ilgili bir atılım yapıldığında; siyasî arenada Filistin meselesi ve 1936 sözleşmesi gibi bir konu tartışıldığında, bu konuların dergide hemen ele alındığı görülmektedir.

2.6. Eğitim

er-Risâle dergisi; tarihî, ictimai, siyasî ve ekonomik mevzuların yanı sıra eğitim, felsefe ve bilim konularında da yazılar yayımlamıştır. Dergi yazarları Mısır'daki eğitim ve eğitim kurumlarının durumu ile yakından ilgilenmiş; daha iyi bir eğitim için önerilerde bulunmuşlardır. Dergide; kadınların eğitimi,⁵⁶⁶ okur yazarlığın artması için yapılması gerekenler,⁵⁶⁷ eğitimin yaygın hale getirilmesi,⁵⁶⁸ Ezher'in eğitim sistemi ve durumu,⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ Örneğin Amerika Bilim Akademisi dergisinde yayımlanan bir makalenin özeti olduğu notuyla yayımlanan demokrasi konulu yazı, yazar ve çevirmen ismi verilmeden sadece A. M. şeklinde kısaltılarak tercüme edilmiştir. A. M., “ed-Dîmokrâtiyye”, *er-Risâle* 1. yıl/20 (01 Kasım 1933), 11-13.

⁵⁶⁶ Esmâ Fehmî, “et-Ta’lîmü’l-âli li’n-nisâ”, *er-Risâle* 2. yıl/29 (22 Ocak 1934), 23-25.

⁵⁶⁷ Muhammed Mazhar Sa’îd, “el-Ümmiyye fi Mısır ve’l-âlem”, *er-Risâle* 2. yıl/50 (25 Haziran 1934), 1015-1019; el-Berîdül’-edebî, “Vesâilü mükâfahati’l-ümmiyye beyne tabakâti’ş-ş’a’b”, *er-Risâle* 6. yıl/257 (06 Haziran 1938), 954.

⁵⁶⁸ Muhammed Ferîd Vecdî, “Meşrû’u’l-kurâ: rûhu’l-ictimâ’i ted’û ileyhi feyülebîha’ş-şebâb”, *er-Risâle* 2. yıl/50 (25 Haziran 1934), 1019-1020; Esmâ Fehmî, “Ta’lîmu ebnâi’l-fukarâ fi İnciltirâ”, *er-Risâle* 6. yıl/263 (18 Temmuz 1938), 1174-1177.

⁵⁶⁹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “el-Ezher beyne’l-mâdi ve’l-hâdir”, *er-Risâle* 3. yıl/86 (25 Şubat 1935), 281-282; Muhammed Mustafa el-Merâğî (1881-1945), “Risâletü’l-Ezher”, *er-Risâle* 3. yıl/97 (13 Mayıs 1935), 775-776; Muhammed Tâhâ el-Hâcerî (1908-1994), “el-Ezher beyne’l-câmi’iyye ve’l-medresiyye”, *er-Risâle* 3. yıl/108 (29 Temmuz 1935), 1218-1220; Mustafa Sâdık er-Râfî’î, “Risâletü’l-Ezher fi’l-karni’l-işrîn”, *er-Risâle* 4. yıl/144 (06 Nisan 1936), 523-525; Muhammed el-Behî Karkar (1905-1982), “el-Ezher ve tarîku islâhihi”, *er-Risâle* 5. yıl/222 (04 Ekim 1937), 1608-1611; Zeyyât, “Risâletü’l-Ezher”, *er-Risâle* 7. yıl/299 (27 Mart 1939), 607-608; Muhammed Yûsuf Mûsâ, “Hel âne li’l-Ezher en yub’as”, *er-Risâle* 7. yıl/326 (02 Ekim 1939), 1892-1893; Muhammed Yûsuf Mûsâ, “Fî sebîli islâhi’l-Ezher”, *er-Risâle* 8. yıl/359 (20 Mayıs 1940), 852-853.

Mısır'da ve İngiltere'de eğitim sistemi,⁵⁷⁰ yabancı dil eğitimi⁵⁷¹ ve Arapçanın öğretilmesi⁵⁷² başta olmak üzere çeşitli konular yer almıştır.

Eğitim ile ilgili ilk makalelerden biri “Yeni Eğitim Yılı” başlıklı yazıdır. İbrâhîm Mustafa Nâsîf bu makalede; devlet memuru yetiştirme amacı ile açılan modern okulların artık tüm kurumların memurlarla dolması ile bu görevini yerine getirdiğini söyleyerek, eğitimcilere eğitimin asıl amacı olan iyi bir ahlâk kazandırmaya, zihni ve bedeni eğitmeye yönelmeleri için çağrıda bulunmaktadır.⁵⁷³ Abdülhamid Fehmî Matar ise “et-Ta’lîmü ve’l-’âtilûn fi Mısır (Mısır’da Eğitim ve İşsizler)” adlı makale dizisinde eğitimle ilgili pek çok konuya temas etmiştir. Eğitim sistemi çalışanlarının birbirlerine güveni, eğitimin nasıl bir ahlâk kazandırması gerektiği, bunu kazanmak için yapılması gerekenleri ve eğitim sistemindeki kusurlar makalelerde ele aldığı konulardan bazılarıdır. Bu yazı dizisi ile “Eğitim öğrenciye ne kazandırmalıdır?, Mısır eğitim sistemi amaçlanan sonucu veriyor mu?” gibi sorulara cevap arayan yazar daha sonra “et-Ta’lîmü ve’l-intâc (Eğitim ve Çıktı)” makalesi ile konuyu detaylandırmaya devam etmiştir.⁵⁷⁴ Dergide bu yazarlar dışında da pek çok yazar; yiğitlik ve eğitim,⁵⁷⁵ okulun edebî melekeye katkıları ve edebî yeteneği geliştirip

⁵⁷⁰ Muhammed ‘Atiyye el-Ebrâşî (1897-1981), “el-Ğaradu mine’t-terbiye ‘inde’l-İncilîz”, *er-Risâle* 3. yıl/86 (25 Şubat 1935), 290-291; el-Ebrâşî, “Nizâmu’t-terbiye ve’t-ta’lîm bi İnciltirâ”, *er-Risâle* 3. yıl/84 (11 Şubat 1935), 210-211; İsmail Mazhar (1891-1962), “et-Ta’lîm ve’l-hâletü’l-ictimâ’iyye fi Mısır”, *er-Risâle* 4. yıl/140 (09 Mart 1936), 365-368; Sâtî‘ el-Husrî (1880-1968), “Nakdu nizâmi’t-ta’lîm fi Mısır”, *er-Risâle* 5. yıl/187 (01 Şubat 1937), 173-175.

⁵⁷¹ Abdülhamid Fehmî Matar, “el-Medresetü’l-ibtidâiyye ve ta’lîmü’l-luğati’l-ecnebiyye”, *er-Risâle* 7. yıl/303 (24 Nisan 1939), 818-819.

⁵⁷² Arapça ile ilgili makaleler üçüncü bölümde ele alınacağı için burada sadece ana başlıklar içinde sayılmıştır.

⁵⁷³ İbrâhîm Mustafa Nâsîf, “el-’Âmu’d-dirâsî el-cedîd”, *er-Risâle* 1. yıl/18 (01 Ekim 1933), 8.

⁵⁷⁴ 24 yıldır eğitim alanında çalıştığı belirtilen Abdülhamid Fehmî Matar “et-Ta’lîmü ve’l-’âtilûn fi Mısır” başlığı ile yazdığı ilk makalesini altı sayı boyunca sürdürmüştür. Bu makaleleri genişleterek 1939 yılında kitap haline getirmiştir. Kitaba ikinci ve sonraki makalelerde kullandığı başlık olan *et-Ta’lîmü ve’l-mute’âtilûn fi Mısır* adını vermiştir. A.mlf., “et-Ta’lîmü ve’l-’âtilûn fi Mısır”, *er-Risâle* 6. yıl/276 (17 Ekim 1938), 1683-1685; a.mlf., “et-Ta’lîmü ve’l-intâc”, *er-Risâle* 7. yıl/331 (06 Kasım 1939), 2081-2082.

⁵⁷⁵ Ciryis el-Kusûs yiğitlik kavramının ne olduğu okullarda ve eğitim kurumlarında ne ölçüde öğretildiği ya da öğretilebileceği üzerine yazmıştır. Ciryis el-Kusûs, “el-Furûsetü ve’t-terbiye”, *er-Risâle* 5. yıl/223 (11 Ekim 1937), 1657-1661.

geliştirmedeği,⁵⁷⁶ okullarda dinî eğitim,⁵⁷⁷ çocukluk dönemi,⁵⁷⁸ Mısır’da zorunlu eğitim⁵⁷⁹ ve eğitim felsefesi⁵⁸⁰ gibi konuları inceleyen yazılar yazmışlardır.

Eğitim hakkındaki yazılar incelendiğinde; Muhammed ‘Atiyye el-Ebrâşî gibi Millî Eğitim Bakanlığı müfettişi, Abdülhamid Fehmî Matar gibi uzun süre liselerde baş öğretmenlik yapmış eğitimciler ya da Esmâ Fehmî gibi Kız Enstitüsü müdiresi olan kişilerin bu yazıları yazdığı görülmektedir. Yani bu yazılar, eğitim alanı ile meşgul olan kişiler ya da ülkenin kültürlü kesimine mensup kişiler tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazılar eğitimle ilgili problemleri inceleyerek ortaya koyan ve çözüm üreten yazılardır. Eğitim ile ilgili yazıların bir kısmında, Mısır’ın İngiliz yönetiminde ve İngiliz eğitim sistemini kullanıyor olmasının etkisi ile İngiliz eğitim sisteminin ele alındığı ve anlatıldığı da görülmüştür.

2.7. Felsefe

er-Risâle’de yer alan yazılar genel olarak incelendiğinde, edebiyat ve tarih yazılarından sonra felsefe yazılarının özellikle de Batı felsefesinin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Dergide pek çok filozofun görüşleri ya da eserleri ile ilgili makaleler yazılmıştır. Doğu felsefesi ve İslâm felsefesi yazıları da dergide yer almıştır.⁵⁸¹

Batı felsefesini ve filozoflarını ele alan yazılar genelde Kahire Üniversitesi’nde felsefe hocası olan Zekî Necîb Mahmûd (1905-1993)⁵⁸² tarafından kaleme alınmıştır. Üçüncü sayıdan itibaren Alman filozof Arthur Schopenhauer (1788-1860),⁵⁸³ Friedrich Nietzsche

⁵⁷⁶ İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî, “el-Edebü ve’l-medrese”, *er-Risâle* 7. yıl/291 (30 Ocak 1939), 193-194.

⁵⁷⁷ Okullarda dinî eğitim ile ilgili olarak yapılacak yeni düzenlemelerden bahsedilmiştir. el-Berîdü’l-edebî, “et-Ta’lîmü’d-dinî fi’l-medâris”, *er-Risâle* 7. yıl/291 (30 Ocak 1939), 233-234.

⁵⁷⁸ Esmâ Fehmî, “Ri’âyetü’t-tufûle fi’l-İslâm”, *er-Risâle* 6. yıl/246 (21 Mart 1938), 450-452.

⁵⁷⁹ Sâtî‘ el-Husrî, “et-Ta’lîmü’l-ilzâmî fi Mısır”, *er-Risâle* 6. yıl/261 (04 Temmuz 1938), 1085-1087.

⁵⁸⁰ Lisede felsefe hocası olduğu belirtilen Muhammed Hasan Zâzâ, eğitim ve felsefenin bağlantısını, eğitimin amacını, eğitim teorilerini ve Mısır’da eğitimin durumunu yirmi bir yazıda ele almıştır. A.mlf., “Felsefetü’t-terbiye kemâ yerâhâ felâsifetü’l-ğarb”, *er-Risâle* 5. yıl/228 (15 Kasım 1937), 1868-1869.

⁵⁸¹ İslâm felsefesi yazıları “İslâm Düşüncesi” başlığında ele alınacaktır.

⁵⁸² Mısırlı yazar ve düşünür İngiltere’de felsefe eğitimi almıştır. Mısır ve Kuveyt üniversitelerinde hocalık yapmıştır. es-Seyyid Veledü Ebâh, *A’lâmu’l-fikri’l-‘Arabî: medhal ilâ hâritati’l-fikri’l-‘Arabî er-râhine* (Beyrut: eş-Şebeketü’l-‘Arabîye li’l-Ebhâs ve’n-Neşr, 2010), 53-57.

⁵⁸³ Zekî Necîb Mahmûd üçüncü sayıda filozofun yaşadığı dönemi ve felsefesini, daha sonraki yazılarında ise hayata dair görüşlerini ve kadına bakışını ele almıştır. A.mlf., “Felsefetü Şûbenhûr”, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 12-13, 15; a.mlf., “el-Mevtü ve’l-hulûd”, *er-Risâle* 2. yıl/56 (30 Temmuz 1934), 1253-1255; a.mlf., “el-Mer’etü kemâ yerâhâ Şûbenhûr”, *er-Risâle* 3. yıl/128 (16 Aralık 1935), 2010-2012.

(1844-1900),⁵⁸⁴ Henri Bergson (1859-1941),⁵⁸⁵ Immanuel Kant (1724-1804),⁵⁸⁶ Baruch Spinoza (1632-1677),⁵⁸⁷ Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716),⁵⁸⁸ Rene Descartes (1596-1650),⁵⁸⁹ Herbert Spencer (1820-1903)⁵⁹⁰ ve Sofistler⁵⁹¹ gibi pek çok felsefeci; Alman felsefesi,⁵⁹² Natüralizm⁵⁹³ ve Pragmatizm⁵⁹⁴ gibi birçok felsefî ekole dair yazılar dergide kendine yer bulmuştur.

er-Risâle'de Batılı modern filozofları ve felsefî ekolleri ele alan yazıların yanı sıra Doğu felsefesini ele alan yazılar da olmuştur. Örneğin Usûlü'd-dîn Fakültesi felsefe hocası Muhammed Ğallâb “Yunan felsefesi, Doğu felsefesinden mi gelmektedir?” sorusu ile başlayarak Eski Mısırlıların inançlarını ve felsefelerini, Hint felsefesini, Upanişadları,⁵⁹⁵ Vedaları,⁵⁹⁶ Brahmanizm'i, Budizm'i, Zerdüştilik'i, Çin felsefesini ve inançlarını anlatmıştır.⁵⁹⁷

⁵⁸⁴ Zekî Necîb Mahmûd, “Felsefetü Nîşe”, *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 13-15.

⁵⁸⁵ Zekî Necîb Mahmûd, “Felsefetü Bergsûn”, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 11-14. Bir sonraki sayıda Ahmed Fehmî bu makaleye katkıda bulunmak için Bergson ile ilgili bir yazı göndermiştir. Fehmî, “Havle felsefet Bergsûn”, *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 11-12.

⁵⁸⁶ Zekî Necîb Mahmûd, “Felsefetü Kant”, *er-Risâle* 1. yıl/9 (15 Mayıs 1933), 17-20.

⁵⁸⁷ Zekî Necîb Mahmûd, “Felsefetü Sibînûzâ”, *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 14-17; a.mlf., “Felsefetü Sibînûzâ”, *er-Risâle* 1. yıl/15 (15 Ağustos 1933), 19-21.

⁵⁸⁸ Zekî Necîb Mahmûd, peş peşe iki sayıda filozofun fikirlerini ele almıştır. A.mlf., “Felsefetü Lîbnetz”, *er-Risâle* 1. yıl/20 (01 Kasım 1933), 18-19; Muhammed Mahmûd Ğalî, “Felsefetü Lîbniz”, *er-Risâle* 7. yıl/313 (03 Temmuz 1939), 1324-1328.

⁵⁸⁹ Zekî Necîb Mahmûd, “Felsefetü Dikârt”, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 13-17.

⁵⁹⁰ Zekî Necîb Mahmûd, iki makalede filozofun fikirlerini ele almıştır. A.mlf., “Felsefetü Spensır”, *er-Risâle* 2. yıl/31 (05 Şubat 1934), 218-220.

⁵⁹¹ Zekî Necîb Mahmûd, “es-Sûfistâyyûn”, *er-Risâle* 2. yıl/45 (14 Mayıs 1934), 816-819; Min hünâ ve hünâk, “Euripides ve's-sûfistâyyûn”, *er-Risâle* 5. yıl/186 (25 Ocak 1937), 152.

⁵⁹² Halîl Hindâvî Almanya'da modern felsefenin gelişimini ele almıştır. Hindâvî, 75. sayıda başlayan ve 139. sayıda son bulan otuz iki makaleyi Alman Edebiyatı'nda Alman felsefesinin etkisinin anlaşılabilmesi için yazdığını belirtmiştir. A.mlf., “Tetavvuru'l-hareketi'l-felsefiyye fi Almânîyâ”, *er-Risâle* 2. yıl/75 (10 Aralık 1934), 2030-2032; a.mlf., “Tetavvuru'l-hareketi'l-felsefiyye fi Almânîyâ”, *er-Risâle* 4. yıl/139 (02 Mart 1936), 351-354.

⁵⁹³ Zekî Necîb Mahmûd, üç yazıda Natüralizmi anlatmıştır. A.mlf., “el-Mezhebu't-tabî'î”, *er-Risâle* 3. yıl/123 (11 Kasım 1935), 1820-1822.

⁵⁹⁴ Zekî Necîb Mahmûd, iki yazıda bu ekolü anlatmıştır. A.mlf., “Bekıyyetü'l-mezhebi't-tabî'î mezhebu'z-zerâ'î”, *er-Risâle* 3. yıl/125 (25 Kasım 1935), 1896-1897.

⁵⁹⁵ Hinduizm'in felsefî ve mistik kutsal kitap koleksiyonudur. Kürşat Demirci, “Hinduizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/114.

⁵⁹⁶ Hinduizm'in kutsal metinleridir. Ali İhsan Yitik, “Vedalar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/593-594.

⁵⁹⁷ Muhammed Ğallâb 198. sayıda başladığı bu seriyi yirmi dokuz sayı boyunca sürdürmüş, 232. sayıda sona erdirerek 1938'de yazıları kitaplaştırmıştır. Doğuda inanç ve felsefenin içi içe olduğunu düşündüğünden inançları da ele almıştır. A.mlf., “el-Felsefetü's-şarkıyye”, *er-Risâle* 6. yıl/198 (19 Nisan 1938), 657-660.

er-Risâle'de bazı felsefe kitaplarının tercümelerine de yer verilmiştir. *Platon'un Diyalogları ve Sokrat'ın Savunması*,⁵⁹⁸ Platon'un *Gorgias*⁵⁹⁹ adlı eseri ve Alman filozof Friedrich Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüş*⁶⁰⁰ adlı eseri tefrika halinde yayımlanan eserlerdendir.

Dergide bir filozofun düşüncelerine ya da bir ekole ağırlık vermeden daha genel bir bakış açısıyla yazılan makalelerin olduğu da görülmektedir. İlim ve ahlâk ilişkisini felsefi açıdan anlatan,⁶⁰¹ tarih felsefesini,⁶⁰² felsefenin ne olduğunu, toplumda nasıl anlaşıldığını ve nasıl geliştiğini⁶⁰³ irdeleyen yazılar bu makalelerdendir. Genel olarak felsefe yazıları değerlendirildiğinde, daha çok modern dönem filozoflarının hayatlarının ve düşüncelerinin kaleme alındığı, antik çağ filozoflarının ise eserlerinin tercümelerine ağırlık verildiği görülmektedir.

2.8. Din

Dergi yazarlarının ekseriyetinin Müslüman olması ya da İslâmî bir ortamda yetişmeleri; İslâmî bilincin artmasını hedefleyen, İslâm kültürünün faziletlerini anlatan ve İslâm tarihinden şahsiyetleri ele alan yazıların dergiden çokça yer almasını sağlamıştır. *er-Risâle*'nin hicrî yıla özel sayı çıkararak ilk dergilerden olması da dini konulara önem verdiğini göstermektedir.⁶⁰⁴

⁵⁹⁸ Zekî Necîb Mahmûd, Sokrat'ın savunmasını da içeren bu diyalogları 73. sayıdan itibaren 106. sayıya kadar toplam yirmi dokuz yazıda tercüme etmiştir. A.mlf., "Muhâverâtu Eflâtûn", *er-Risâle* 2. yıl/73 (26 Kasım 1934), 1938-1941.

⁵⁹⁹ Dağınık bir şekilde on altı yazıda devam eden tercüme 260. sayıda başlamış 285'te sona ermiştir. Muhammed Hasan Zâzâ, "Gürciyâs li-Eflâtûn", *er-Risâle* 6. yıl/260 (27 Haziran 1938), 1050-1052.

⁶⁰⁰ Fliks Fâris 174. sayıda kitabın tanıtımını ve neden tercüme etme gereği duyduğunu açıklayarak Nietzsche hakkında bilgi vermiştir. Nietzsche, "Hakezâ kâle Zerâdüşt", çev. Fliks Fâris, *er-Risâle* 4. yıl/174 (02 Kasım 1936), 1801. Sonraki sayıda tercümeyle başlayan Fâris okurların ısrarı üzerine tercümenin tamamını baskıya vereceğini belirtmiştir. Bu tercümeden iki yıl sonra ise dört makalede filozof ve görüşleri hakkında bilgi vermiştir. Fâris, "Frederik Nîtşe", *er-Risâle* 6. yıl/276 (17 Ekim 1938), 1699-1702.

⁶⁰¹ Edebiyat Fakültesi Felsefe hocası Mansûr Fehmî, "el-İlmu ve'l-hulk", *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 11-12.

⁶⁰² Mahmûd Muhammed, "Felsefetü't-târih", *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 12-13.

⁶⁰³ Zekî Necîb Mahmûd, "el-Felsefetü fi mehdihâ", *er-Risâle* 2. yıl/43 (30 Nisan 1934), 730-734; Ali Muhammed Râdî, "Tetavvuru'l-felsefe", *er-Risâle* 2. yıl/44 (07 Mayıs 1934), 772-774; İbrâhîm Beyyûmî Medkûr, "el-Felsefe", *er-Risâle* 3. yıl/125 (25 Kasım 1935), 1889-1890.

⁶⁰⁴ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 206-210.

Din konulu yazılar İslâm kültürü ya da fıkıh, hadis, tefsir, kelam, İslâm felsefesi ve tasavvuf gibi İslâmî ilimler alanlarının konularını ele almıştır. Dinde yenilik,⁶⁰⁵ İslâm ruhu,⁶⁰⁶ bir bölgede yaşayan Müslümanlar ya da İslâm alemi⁶⁰⁷ ve Müslüman kadın⁶⁰⁸ gibi hem bu başlığa hem de sosyal içerikli yazılara örnek verebileceğimiz genel içerikli yazılar da olmuştur. Bu yazılar Ezher’de ya da Arap dünyasının farklı yerlerindeki eğitim birimlerinde görev yapan hocalar tarafından bazen de dinî bir eğitim almış edebiyatçılar tarafından kaleme alınmıştır.

2.8.1. Tasavvuf ve İslâm Düşüncesi

Tasavvuf, İslâm düşüncesi ve İslâm felsefesi her sayıda olmasa da dergide sıkça ele alınan konulardandır. Tasavvuf ile ilgili ilk yazı Edebiyat Fakültesi’nde felsefe hocası olan Muhammed Mustafa Hilmî (1904-1969) tarafından “İslâm Tasavvufuna Dair Mütâlaalar” başlığı ile yazılmış ve beş sayı boyunca devam etmiştir.⁶⁰⁹ Yine aynı yıl içinde “Tasavvufa Dair Bir İnceleme”⁶¹⁰ ve “Vahdet-i Vücûd”⁶¹¹ yazıları dergide yer almıştır. İslâm düşüncesi ve felsefesine ilişkin ilk yazı ise İbn Tufeyl’in (ö. 581/1185) *Hay b. Yakzân* adlı eserini inceleyen makaledir. Yazar eserin baş kahramanı Hay b. Yakzân’a neden bu ismin verildiği konusundan başlayarak kitabın hangi meselelere gönderme yaptığı hakkında bilgiler vermiş ve eseri tanıtmıştır.⁶¹²

⁶⁰⁵ Emîn el-Hulî, makalede bu düşüncenin yeni olmadığını ve her yüzyılda bir müceddid geleceği hadisinin de bunu gösterdiğini anlattıktan sonra kaynaklarda isim listeleri verilen bu kişilerin çoğunun Mısırlı olduğunu ve bunun da gençler için büyük bir motivasyon olduğunu, bunu bilerek ülkelerini kalkındırmaları gerektiğini söylemektedir. A.mlf., “et-Tecdîdu fi’l-dîn”, *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 12-13, 18.

⁶⁰⁶ Mahmûd eş-Şarkâvî, makalesinde İslâm’ın her döneme hitap etmesini konu edinmiştir. Şarkâvî, “et-Tetavvuru ve rûhu’d-dîn”, *er-Risâle* 2. yıl/39 (02 Nisan 1934), 531-533; Ahmed Bedî’ el-Mağribî, “el-İslâmu dînu’l-kuvve”, *er-Risâle* 3. yıl/95 (29 Nisan 1935), 697-700.

⁶⁰⁷ Abdülvehhâb ‘Azzâm, “Muslimu’s-Sûdân el-ğarbî”, *er-Risâle* 2. yıl/50 (18 Haziran 1934), 1004, 1040. Bir diğer yazının Fransız *Le Mois* dergisinden alındığı belirtilmiş ancak yazar adı verilmeden tercüme edilmiştir. “el-‘Âlemü’l-İslâmî Fransâ ve şimâl Afrîkâ”, çev. ‘A. K., *er-Risâle* 3. yıl/98 (20 Mayıs 1935), 817-821.

⁶⁰⁸ Ne’îme el-Mağribî, “el-Mer’etü’l-müslime fi’l-karnî’t-tâsi’ li’l-hicra”, *er-Risâle* 4. yıl/169 (28 Eylül 1936), 1582-1584.

⁶⁰⁹ Bu yazı dizisi 16. sayıda başlayıp 21. sayıda sona ermiştir. Muhammed Mustafa Hilmî, “Mutâla ‘âtün fi’l-tasavvufi’l-İslâmî”, *er-Risâle* 1. yıl/16 (01 Eylül 1933), 11-13.

⁶¹⁰ Mahmûd İzzet Mûsâ tasavvufa dair merakını anlatıp tasavvufla ilgili kısa bilgiler vermiştir. A.mlf., “Dirâsetün fi’l-tasavvuf”, *er-Risâle* 1. yıl/18 (01 Ekim 1933), 17-18.

⁶¹¹ Tahir Muhammed Ebû Fâşâ (1908-1989), sonlu varlık ile sonsuz bir varlığın ilişkisini ve varlık ile hiçlik meselesini ilgilendiren bir konu olduğunu söylediği vahdet-i vücûd meselesinde yaşanan tartışmaları kısaca özetlemiştir. A.mlf., “Vihdetü’l-vücûd”, *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 18-19.

⁶¹² Ahmed el-Mahmûd, “Hay bin Yakzân”, *er-Risâle* 1. yıl/16 (01 Eylül 1933), 16-19.

Bu yazılar haricinde dergide İhvân-ı Safâ,⁶¹³ Ya'kûb b. İshâk el-Kindî (ö. 252/866 [?]),⁶¹⁴ İbn Sînâ,⁶¹⁵ Ebû Nasr Muhammed el-Fârâbî (ö. 339/950)⁶¹⁶ ve İbn Miskeveyh (ö. 421/1030)⁶¹⁷ gibi bazı İslâm filozoflarının hayatları ve felsefelerini konu edinen makaleler de yazılmıştır. İslâm'da tasavvuf ve sûfilik,⁶¹⁸ tasavvufta semboller,⁶¹⁹ İslâm felsefesi,⁶²⁰ felsefî tasavvuf⁶²¹ ve ahlâk⁶²² gibi konular ve “Arapların felsefeye katkısı olmuş mudur, yoksa Batıların iddia ettiği gibi sadece antik dönem eserlerini tercüme edip çağımıza ulaştırma görevini mi yerine getirmişlerdir?, İslâm felsefesini Yunan felsefesinden ayıran nedir?”⁶²³ gibi soruların cevapları da dergide ele alınmıştır.

Tasavvuf, İslâm düşüncesi ve felsefesine dair bu yazılara bakıldığında üniversite ve liselerde hocalık yapan kişiler tarafından kaleme alınan makalelerin, bazen bir filozof ya

⁶¹³ İhvân-ı Safâ hakkında yazılmış olan bu makaleleri Edîb Abbâsî kaleme almıştır. A.mlf., “Mezhebü'n-nüşüi ve İhvânü Safâ”, *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 13-21; a.mlf., “İlmü'n-nesf ve't-terbiye ve'l-ahlâk 'inde İhvânü Safâ”, *er-Risâle* 2. yıl/26 (01 Ocak 1934), 13-14; a.mlf., “Men hüm İhvânü Safâ”, *er-Risâle* 2. yıl/34 (26 Şubat 1934), 330-332; a.mlf., “Felsefetü'l-kevn 'inde İhvânü Safâ”, *er-Risâle* 2. yıl/35 (05 Mart 1934), 372-373; a.mlf., “İhvânü Safâ ve'l-İsmâiliyye”, *er-Risâle* 2. yıl/40 (09 Nisan 1934), 574-575.

⁶¹⁴ Kadri Hâfız Tûkân, Kindî'nin İslâm filozofu olarak bilinmesine rağmen aynı zamanda bir matematikçi ve astronomi alimi olduğunu söyleyip hayatını ve çalışmalarını anlatmıştır. A.mlf., “el-Kindî”, *er-Risâle* 2. yıl/54 (16 Temmuz 1934), 1185-1186.

⁶¹⁵ Zekî Necîb Mahmûd, “Ayniyyetü İbn Sînâ”, *er-Risâle* 3. yıl/93 (15 Nisan 1935), 592-596; İbrâhîm Beyyûmî Medkûr, “en-Nefsü ve hulûduhâ 'inde İbn Sînâ”, *er-Risâle* 5. yıl/188 (08 Şubat 1937), 212-214.

⁶¹⁶ Nübüvvet nazariyesi dokuz sayıda ele alınmıştır. İbrâhîm Beyyûmî Medkûr, “Nazariyyetü'n-nübüvve 'inde Fârâbî”, *er-Risâle* 4. yıl/173 (26 Ekim 1936), 1731-1734.

⁶¹⁷ Muhammed Hasan Zâzâ, “el-Feylesûf İbn Miskeveyh”, *er-Risâle* 6. yıl/253 (09 Mayıs 1938), 768-770; Muhammed Abdülğânî Hasan adlı okuyucu makalede yapılan tarih bilgisi hatasını düzeltmiştir. el-Beridü'l-edebî, “Asru'l-feylesûf İbn Miskeveyh”, *er-Risâle* 6. yıl/254 (16 Mayıs 1938), 838-839.

⁶¹⁸ Süleyman Fâris en-Nâblusî, iki yazıda sûfî kelimesinin anlamı ve İslâm tasavvufunun menşei ve evrelerinden bahsetmiştir. Süleyman Fâris en-Nâblusî, “et-Tasavvufu'l-İslâmî”, *er-Risâle* 3. yıl/80 (14 Ocak 1935), 59-60; a.mlf., “et-Tasavvufu'l-İslâmî”, *er-Risâle* 3. yıl/81 (21 Ocak 1935), 98-100; Halîl Hindâvî, “et-Tasavvuf ve's-sûfiyye fi'l-İslâm”, *er-Risâle* 5. yıl/209 (05 Temmuz 1937), 1089-1091; Reynold Alleyne Nicholson (1868-1945), “et-Tasavvufu'l-İslâmî”, *er-Risâle* 6. yıl/246 (21 Mart 1938), 502-504.

⁶¹⁹ Ahmed Emîn, “er-Ramzu fi'l-edebi's-sufî”, *er-Risâle* 4. yıl/131 (06 Ocak 1936), 5-6.

⁶²⁰ Yazar altı sayıda İslâm Felsefesi ve Tasavvuf bağlantısını anlatmıştır. İbrâhîm Beyyûmî Medkûr, “el-Cânibu's-sûfî fi'l-felsefeti'l-İslâmiyye”, *er-Risâle* 4. yıl/157 (06 Temmuz 1936), 1086-1088.

⁶²¹ Ebû'l-'Alâ 'Afiîfî (1897-1966), “et-Tasavvufu'l-felsefî fi'l-İslâm”, *er-Risâle* 5. yıl/196 (05 Nisan 1937), 570-575.

⁶²² Usûlü'd-dîn Fakültesi'nde Hoca olan Muhammed Yûsuf Musâ (1899-1963), bir ilim olarak ahlâkı, ahlâk nazariyelerini ve ahlâkın kökenini ele almıştır. A.mlf., “'Alâ hâmişi'l-felsefe: el-ahlâku ve'l-'ilm”, *er-Risâle* 7. yıl/289 (16 Ocak 1939), 111-112.

⁶²³ İbrâhîm Beyyûmî Medkûr, “el-Felsefetü'l-İslâmiyye ve dirâsetühâ”, *er-Risâle* 3. yıl/93 (15 Nisan 1935), 601-603; a.mlf., “el-mesâdiru'l-İğrikiyye li'l-felsefeti'l-İslâmiyye”, *er-Risâle* 3. yıl/95 (29 Nisan 1935), 694-697; a.mlf., “Felâsifetü'l-İslâm”, *er-Risâle* 4. yıl/141 (16 Mart 1936), 411-414; Alfred Guillaume (1888-1965), “el-Felsefetü ve'l ilâhiyât”, çev. Tevfik et-Tavîl (1909-1991), *er-Risâle* 4. yıl/167 (14 Eylül 1936), 1502-1504.

da felsefesi hakkında bilgi verirken bazen de o alanda ele alınan tartışmalara cevap vermeye çalışıldığı görülmüştür.

2.8.2. İslâmî İlimler

Dergide yer alan tarihî, kültürel ya da sosyal yazıların çoğunun aynı zamanda İslâmî bir bilinçle ya da o bilinci kazandırmak hedefiyle yazılmış makaleler olduğu söylenebilir. Fakat bu yazılar dışında daha spesifik olarak İslâm ilimlerini ele alan ve bir konu hakkında yapılan dinî bir tartışmayı sunan yazılar da olmuştur. Mesela İmam Şafî'nin hayatı ve fıkıh usûlüne katkıları,⁶²⁴ hukuk,⁶²⁵ İslâm hukuku,⁶²⁶ hukuk tarihi,⁶²⁷ örtünme ve hükmü,⁶²⁸ İslâm'da tahsildarlık,⁶²⁹ İslâm'da boşanma,⁶³⁰ domuz etinin haramlığı,⁶³¹ İslâm'da müzik⁶³² ve İbn Dakîku'l-İd'in (ö. 702/1302) hayatı⁶³³ fıkıh içerikli makalelere örnek verilebilir.

İncelenen sayılarda, tefsir ilmi ve kavramları ile ilgili bir makaleye rastlanmamış ancak Kur'ân tercüme ve bazı tefsir alimlerinin hayatlarını anlatan makaleler olduğu

⁶²⁴ Yazı dizisi derginin 23-29 sayıları boyunca devam etmiştir. Mustafa Abdürrezzâk, “eş-Şâfi'î vâdî'u 'ilmi usûli'l-fikh”, *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 18-21.

⁶²⁵ Beşir eş-Şerîkî, “Usûlu't-tahkîku'l-cinâi fi't-teşri'ayn el-Avrûbî ve'l-İslâmî”, *er-Risâle* 3. yıl/85 (18 Şubat 1935), 257-259.

⁶²⁶ Evzâ'î'nin hayatı ve mezhebini anlatan makalelerde İslâm hukukunun Roma hukukundan etkilenmesi meselesi tartışılmıştır. Abdülkadir Ali el-Câ'ûnî, “el-Evzâ'î”, *er-Risâle* 3. yıl/89 (18 Mart 1935), 419-420, 438; Emîn el-Hûlî, “Havle'l-Evzâ'î”, *er-Risâle* 3. yıl/91 (01 Nisan 1935), 497-498; Ali et-Tantâvî, “Havle'l-Evzâ'î eydan”, *er-Risâle* 3. yıl/91 (01 Nisan 1935), 499; Sâlih bin Ali el-Hâmid (1903-1967), “Hel te'essera'l-fikhu'l-İslâmî bi'l-fikhi'l-Rûmânî ev el-hakîka hiye'l-'aks”, *er-Risâle* 3. yıl/97 (13 Mayıs 1935), 779-782; Abdülkâdir el-Mağribî, “Beyne'l-fikhu'l-İslâmî ve'r-Rûmânî”, *er-Risâle* 3. yıl/99 (27 Mayıs 1935), 856-859; Emîn el-Hûlî, “Havle'l-Evzâ'î sâniyen”, *er-Risâle* 3. yıl/100 (03 Haziran 1935), 894-895; Ali et-Tantâvî, “Havle'l-fikhi'l-İslâmî”, *er-Risâle* 3. yıl/110 (12 Ağustos 1935), 1309; Emîn el-Hûlî, “Havle'l-Evzâ'î sâlisen”, *er-Risâle* 3. yıl/111 (19 Ağustos 1935), 1328-1329; Şefik Şahâte, “en-Nazariyyetü'l-âmmeh li'l-iltizâmât fi's-şerî'a el-İslâmiyye”, *er-Risâle* 4. yıl/172 (19 Ekim 1936), 1705-1707; Tantâvî, “el-İctihâdu fi'l-usûl”, *er-Risâle* 5. yıl/186 (25 Ocak 1937), 156.

⁶²⁷ Joseph Schacht (1902-1969), “fi Tarihi'l-fikhi'l-İslâmî”, *er-Risâle* 4. yıl/142 (23 Mart 1936), 456-461.

⁶²⁸ Abdülmüteâl es-Sa'îdî, “el-Hicâb fi'l-İslâm”, *er-Risâle* 4. yıl/163 (17 Ağustos 1936), 1338-1339; el-Berîdî'l-edebî, “Fetvâ meşihatü'l-Ezher fi'l-hicâb”, *er-Risâle* 4. yıl/161 (03 Ağustos 1936), 1279-1280.

⁶²⁹ Fâris el-Hûrî (1877-1962), “el-Cibâye fi'l-İslâm”, *er-Risâle* 5. yıl/197 (12 Nisan 1937), 613-615.

⁶³⁰ Ahmed Muhammed Şâkir, “Nizâmu't-talâk fi'l-İslâm”, *er-Risâle* 4. yıl/157 (06 Temmuz 1936), 1091-1093; Mahmûd (ya da Davûd) Hamdân, *er-Risâle* 5. yıl/199 (27 Nisan 1937), 697-700.

⁶³¹ Abdülmüteâl es-Sa'îdî, *er-Risâle* 5. yıl/199 (27 Nisan 1937), 705-706.

⁶³² Muhammed es-Seyyid el-Müveylîhî, *er-Risâle* 7. yıl/297 (13 Mart 1939), 556-558.

⁶³³ Muhammed Mustafa Ziyâde, “İbn Dakîku'l-İd”, *er-Risâle* 6. yıl/246 (21 Mart 1938), 474-475.

görülmüştür.⁶³⁴ Sünnîler ve Şîîler,⁶³⁵ Muharrem ayı,⁶³⁶ Mehdî,⁶³⁷ Dürzîlik,⁶³⁸ Hâricîler,⁶³⁹ Bohrâlar,⁶⁴⁰ İsmâîlîlik,⁶⁴¹ çeşitli mezhepler⁶⁴² ve kelâm ilmine⁶⁴³ dair makaleler de dergide yer almıştır. Ayrıca bazı alimlerin ve müsteşriklerin vefat haberleri de edebiyatçıların vefat haberlerinde olduğu gibi el-Berîdü'l-edebî'de yer almıştır.⁶⁴⁴

⁶³⁴ Abdülkerim Germanus (1884-1979), Orta Çağ'da Avrupa'da yapılan lafzî tercümelere başlayarak Kur'an'ın mana tercümesinin önemini ve gerekliliğini anlatmıştır. A.mlf., "Tercümetü me'âni'l-Kur'an-i'l-kerîm", *er-Risâle* 4. yıl/150 (18 Mayıs 1936), 822-823; "Tercümetü me'âni'l-Kur'an", *er-Risâle* 4. yıl/147 (27 Nisan 1936), 681-682; Dureynî Haşbe, "Tercümetü'l-Kur'an", *er-Risâle* 4. yıl/153 (07 Haziran 1936), 957-958; Abdurrahman el-Berkûkî, "Ebû Bekir İbn 'Arabî", *er-Risâle* 4. yıl/161 (03 Ağustos 1936), 1260-1261; Dr. 'A. Fişer, "Kîmetü't-terâcim el-'a'cemiyye li'l-Kur'an", çev. İbrâhîm İbrâhîm Yûsuf, *er-Risâle* 6. yıl/263 (17 Temmuz 1938), 1169-1171.

⁶³⁵ Yazılarda iki grup arasındaki ihtilafların ortaya konulması ve konuşulması çağrısında bulunmuş ve yazarların çağrıya cevapları peşinden gelmiştir. Muhammed Rızâ el-Muzaffer, "es-Sünniyyûn ve's-şî'a", *er-Risâle* 3. yıl/118 (07 Ekim 1935), 1612-1614; Ahmed Emîn, "Havle es-sünniyyîn ve's-şî'a", *er-Risâle* 3. yıl/121 (28 Ekim 1935), 1726-1728; Muhammed Behcet el-Baytâr, "Havle's-sünniyyîn ve's-şî'a", *er-Risâle* 3. yıl/121 (28 Ekim 1935), 1815-1816; Muhammed Rızâ el-Muzaffer, "es-Sünniyyûn ve's-şî'a ve'l-mu'temer", *er-Risâle* 3. yıl/130 (30 Aralık 1935), 2097-2099.

⁶³⁶ Hüseyin Merve, "Muharrem beyne's-sünne ve's-şî'a", *er-Risâle* 5. yıl/195 (29 Mart 1937), 504-505.

⁶³⁷ Üstâz Kebîr, "el-Mehdiyyûn el-muntazarûn", *er-Risâle* 5. yıl/192 (08 Mart 1937), 368-370.

⁶³⁸ Muhammed Halid Zâzâ, Dürzîlerin hayat tarzlarını ve adetlerini anlatmıştır. A.mlf., "el-Hayâtü ve'l-me'îşetü'd-dürziyye", *er-Risâle* 5. yıl/202 (17 Mayıs 1937), 818-819.

⁶³⁹ Ferîd Mustafa İzzeddin Hâricîler'in isimlendirmelerini, nasıl ortaya çıktıklarını, Sıffin Savaşı'ndaki konumlarını, Emevî ve Abbâsî dönemlerindeki durumlarını ve görüşlerini ele almıştır. A.mlf., "Fırkatü'l-havâric", *er-Risâle* 3. yıl/109 (05 Ağustos 1935), 1256-1259.

⁶⁴⁰ Muhammed Nezîh, 105-111 sayıları arasında yayımlanan dört yazıda Hindistan'ın batısında bulunan Hint asıllı ve Yemenli Araplar ile karışmış olan Müsta'lı İsmâîlîler'in Hindistan'daki kolunun şeyhi ile yaptığı görüşmeyi ve izlenimlerini anlatmıştır. A.mlf., *er-Risâle* 3. yıl/105 (08 Temmuz 1935), 1096-1098.

⁶⁴¹ Edebiyat Fakültesi lisansına sahip olduğu belirtilen yazar iki yazıda mezhebin tarihi hakkında bilgi vermiştir. Muhammed Kadri Lütfî, "el-İsmâîliyye", *er-Risâle* 2. yıl/39 (02 Nisan 1934), 533-535.

⁶⁴² Muhammed Teysîr Zıbyân, "el-Edyân ve'l-mezâhib fi'l-Habeşe", *er-Risâle* 5. yıl/228 (15 Kasım 1937), 1866-1867.

⁶⁴³ Muhammed Ali Kemâleddîn, "Tetavvuru 'ilmi'l-keâm", *er-Risâle* 5. yıl/220 (20 Eylül 1937), 1538-1540; "el-Cebriyye ve'l-ihtiyâr fi kitâbi'l-fusûl ve'l-ğâyât", *er-Risâle* 7. yıl/318 (07 Ağustos 1939), 1552-1554; Abdülmün'im Hallâf, "en-Nübüvve el-vahy el-mu'cize", *er-Risâle* 7. yıl/316 (24 Temmuz 1939), 1446-1448.

⁶⁴⁴ Hadis alimi Bedreddîn el-Hasenî (1850-1935), Reşîd Rızâ (1865-1935), Mısır müftüsü Muhammed Behî (1856-1935), Hollandalı müsteşrik Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936), İtalyan müsteşrik Carlo Alfonso Nallino (1872-1938) ve Şeyh Muhammed Şâkir (1867-1939) vefat haberi verilen kişilerdendir. el-Berîdü'l-edebî, "Vefâtü'l-muhaddis el-ekber eş-şeyh Bedreddin el-Hasenî", *er-Risâle* 3. yıl/105 (08 Temmuz 1935), 1116; "Vefâtü's-seyyid Muhammed Reşîd Rızâ", *er-Risâle* 3. yıl/112 (26 Ağustos 1935), 1397; "Vefâtü's-şeyh Muhammed Behî", *er-Risâle* 3. yıl/121 (28 Ekim 1935), 1757; "Vefâtü'd-duktür Snûk Hürgrünhe el-müsteşrik el-Hüllandî", *er-Risâle* 4. yıl/158 (13 Temmuz 1936), 1159-1160; "Vefâtü'l-üstâz Nellînü", *er-Risâle* 6. yıl/265 (01 Ağustos 1938), 1277; "Vefâtü'l-'allâme eş-şeyh Muhammed Şâkir", *er-Risâle* 7. yıl/313 (03 Temmuz 1939), 1328-1329.

2.8.3. Dinî Etkinlikler

Dinî etkinlikler ve dinî kutlamalar, dergi yazarlarının, hakkında yazı yazmaya özen gösterdikleri konulardandır. İlk yıl dışında dergi hicrî yeni yıla büyük bir önem vermiş ve her yıl Muharrem ayının içinde yayımlanan bir sayıyı hicrî yıl özel sayısı yapmıştır.⁶⁴⁵ Bu özel sayılarda dergi 80 sayfaya ulaşmıştır. Bu sayılarda hicret, siyer, İslâm tarihinde gerçekleşmiş önemli olaylar, İslâm tarihinin önemli şahsiyetleri gibi konuları ele alan yazılar ve şiirler yayımlanmıştır. Dinî içerikli yazıların çoğu bu özel sayılarda yer almıştır. Ayrıca yılın diğer sayılarında dergide yazı yazmayan kişilerin de özel hicrî yıl sayılarında makale yazdıkları görülmüştür.

Hicrî yıl özel sayısı dışında mevlid-i nebî,⁶⁴⁶ yıl başı kutlamaları,⁶⁴⁷ Ramazan ayı ve oruç,⁶⁴⁸ hac,⁶⁴⁹ Kurban ve Ramazan Bayramı⁶⁵⁰ gibi konular dergide yer almıştır. Bu konular bazen eski dönemlerde nasıl kutlamaların yapıldığının anlatılması, bazen de manevî değerlerinin vurgulanması veya yazarlarda uyandırdığı duyguların ifade edilmesi şeklinde işlenmiştir.

2.9. Bilim

İlk sayıdan itibaren dergide yer alan bilim bölümünde, fen bilimleri denildiğinde akla gelebilecek neredeyse her alanda yazılar yazılmıştır. Daha sonra adı değişecek olan el-‘Ulûm bölümü dergide müstakil olarak yer alsa da bu başlık altında yer almayan, astronomi ya da diğer bilimsel gelişmeler üzerine yazılmış olan yazılar da olmuştur.⁶⁵¹

⁶⁴⁵ Hicrî yıl sayıları şunlardır: *er-Risâle* 2. yıl/42 (23 Nisan 1934), 3; *er-Risâle* 3. yıl/93 (15 Nisan 1935), 561; *er-Risâle* 4. yıl/146 (20 Nisan 1936), 601; *er-Risâle* 5. yıl/196 (05 Nisan 1937), 521; *er-Risâle* 6. yıl/246 (21 Mart 1938), 441; *er-Risâle* 7. yıl/297 (13 Mart 1939), 480.

⁶⁴⁶ Ahmed Hasan ez-Zeyyât açılış yazısında bu konuyu ele almıştır. A.mlf., “Zikrâ’l-mevlid”, *er-Risâle* 1. yıl/12 (1 Temmuz 1933), 3-4. Zeyyât dışında diğer yazarlar da Peygamber Efendimizin doğumu münasebetiyle yazılar yazmışlardır. Muhammed Abdullah ‘Înân, “İhyâü’l-mevlidi’n-nebeviyyi’l-kerîm”, *er-Risâle* 2. yıl/51 (25 Haziran 1934), 1047-1049; Ali et-Tantâvî, “Bi münâsebeti zikrâ’l-mevlid”, *er-Risâle* 5. yıl/203 (24 Mayıs 1937), 850-852.

⁶⁴⁷ Abdülaziz el-Bişrî, “Metâli ‘u’l-e‘vâm”, *er-Risâle* 3. yıl/79 (7 Ocak 1935), 21-23; Tevfik el-Hakîm, “Min burcinâ el-‘âcî”, *er-Risâle* 7. yıl/287 (02 Ocak 1939), 4.

⁶⁴⁸ Ahmed Hasan ez-Zeyyât açılış yazısında Ramazan ayının getirdiği güzelliklerden, şehirdeki ve köydeki yansımalarından bahsetmiştir. A.mlf., “Ramadân”, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 3-4.

⁶⁴⁹ Abdülvehhâb ‘Azzâm, “el-Hac”, *er-Risâle* 6. yıl/286 (26 Aralık 1938), 2087-2089.

⁶⁵⁰ Muhammed Abdullah ‘Înân, “Rusûmu’l-fitr ve’l-edhâ fi ‘ahdi’d-devle el-fâtimiyye”, *er-Risâle* 4. yıl/140 (09 Mart 1936), 363-365; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Min ehâdîsi’l-‘id”, *er-Risâle* 6. yıl/241 (14 Şubat 1938), 241-242.

⁶⁵¹ Örneğin Hilvân rasathanesinde görevli Abdülhamit Semâha’nın halkalı güneş tutulmasını anlatan yazısı bölüm dışında yer alan yazılardandır. Semâha dergide daha çok astronomi konulu yazılar yazmıştır. A.mlf.,

1935 yılında dergiye yeni bölümlerin eklenmesi ile birkaç ay bilim bölümü ve yazıları kaldırılmıştır. 1937 yılının mayıs ayına kadar da bilimsel makaleler bölüm başlığı olmadan yayımlanmaya devam etmiştir. Risâletü'l-‘ilm adıyla bölümün tekrar açılmasından sonra ise yazılar bu başlık altında sürdürülmüştür.

Bilim bölümünde ilk yıllarda Fen Bilimleri Fakültesi’nde Kimya hocası olan Ahmed Zekî ‘Âkif’in yazıları daha fazla iken sonraki yıllarda Fen Bilimleri Fakültesi’nde, Coğrafya bölümünde ve farklı bilim dallarında görev yapan akademisyenler, uzmanlar ve öğretmenler yazılar yazmışlardır.

Yazılarda ele alınan konulara bakacak olursak ilk sayıda Ahmed Zekî’nin “en-Nevmu ve’l-yakaza (Uyku ve Uyanıklık)”,⁶⁵² ikinci sayıda “Beyne’l-ke’s ve’t-tâs (Kâse ve Tas)”⁶⁵³ makalelerini yazdığı görülmektedir. İlk yazı uykunun insan ve diğer canlılardaki önemi, güneş ile bağlantısı, mahiyeti, uyku uyanıklık hallerinin farkı ve uykuda harcanan enerji gibi konulara değinmiştir. Diğer yazı ise içkinin ve alkollü içeceklerin kimyasından ve beyine etkilerinden bahsetmektedir. İnsan ve tabiat,⁶⁵⁴ kamera,⁶⁵⁵ enflüanza,⁶⁵⁶ balık avlama yerleri ve ağları,⁶⁵⁷ evrenin merkezi,⁶⁵⁸ kahve,⁶⁵⁹ tifo,⁶⁶⁰ uzay ve boyutu,⁶⁶¹ bit,⁶⁶²

“Kusûfun halkî li’ş-şems”, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 16. Bölüm dışında yayımlanmış bir başka yazıda Kadri Hâfız Tûkân Arapların astronomi bilimine katkılarını ele almıştır. Tûkân, “Meâsiru’l-‘Arabi fi’l-felek”, *er-Risâle* 1. yıl/11 (15 Haziran 1933), 23-25, 30.

⁶⁵² Ahmed Zekî, “en-Nevmu ve’l-yakaza”, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 28-29.

⁶⁵³ Ahmed Zekî, “Beyne’l-ke’s ve’t-tâs”, *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 22-23.

⁶⁵⁴ Ahmed Zekî, “Sebilü’l-insâni ve’t-tabî‘a”, *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 31-32.

⁶⁵⁵ Yazar belirtilmemiştir. “Esra‘u kemera fi’l-‘âlem”, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 31-32.

⁶⁵⁶ Sâmî Kemâl, “el-İnflüanzâ ev en-nezletü’l-vâfide”, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 32-33.

⁶⁵⁷ Hüseyin Fevzi, “Buhûsu mesâidü’l-esmâk ve mâhiyetühâ”, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 33-36.

⁶⁵⁸ Abdülhamit Semâha, “Merkezü’l-kevn”, *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 34-35.

⁶⁵⁹ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 30-32.

⁶⁶⁰ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 33-34.

⁶⁶¹ Abdülmuğni Ali Hüseyin, *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 35.

⁶⁶² Ahmed Zekî, *er-Risâle* 1. yıl/9 (15 Mayıs 1933), 33-34.

yıldızlar,⁶⁶³ rüzgarlar,⁶⁶⁴ okyanus bilimi,⁶⁶⁵ radyasyon,⁶⁶⁶ sıtma,⁶⁶⁷ ruhun kimyası,⁶⁶⁸ canlıların ortaya çıkışı,⁶⁶⁹ güneş sisteminde dokuzuncu gezegenin keşfi,⁶⁷⁰ beynin gelişimi,⁶⁷¹ zaman,⁶⁷² güneş ışığı,⁶⁷³ Alfred Bernhard Nobel (1833-1896),⁶⁷⁴ ateşli hastalıklar,⁶⁷⁵ Emile Roux (1853-1933),⁶⁷⁶ evrim,⁶⁷⁷ bilimin etik sınırları,⁶⁷⁸ bitkiler alemi,⁶⁷⁹ beyin cerrahisi,⁶⁸⁰ ırkçılık ve bilim,⁶⁸¹ görecelik,⁶⁸² maymunların zekası,⁶⁸³ canlılarda adaptasyon,⁶⁸⁴ hilal,⁶⁸⁵ sonsuzluk,⁶⁸⁶ ceninin cinsiyeti,⁶⁸⁷ Galileo Galilei (1564-

⁶⁶³ Abdülhamit Semâha, *er-Risâle* 1. yıl/10 (01 Haziran 1933), 24-25.

⁶⁶⁴ Muhammed 'Avad Muhammed, *er-Risâle* 1. yıl/11 (15 Haziran 1933), 31-33, 37.

⁶⁶⁵ Hüseyin Fevzî, *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 32-35, 37; *er-Risâle* 1. yıl/16 (01 Eylül 1933), 32-36.

⁶⁶⁶ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 1. yıl/13 (15 Temmuz 1933), 32-34; *er-Risâle* 1. yıl/15 (15 Ağustos 1933), 38-39.

⁶⁶⁷ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 33-34. Ahmed Zekî'nin yazdığı bu yazıya bir okuyucu daha sonra bir itirazda bulunmuş ve bu kısa itiraz dergide yayımlanmıştır. *er-Risâle* 1. yıl/18 (01 Ekim 1933), 21.

⁶⁶⁸ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 1. yıl/15 (15 Ağustos 1933), 32-34.

⁶⁶⁹ Aslı İngilizce olan bu yazı İskoç doğa uzmanı Sör John Arthur Thomson (1861-1933) tarafından yazılmıştır. John Arthur Thomson, "Nuşû'u'l-kâinâti'l-hayye", çev. Beşîr İlyâs, *er-Risâle* 1. yıl/16 (01 Eylül 1933), 30-32.

⁶⁷⁰ Abdülhamit Semâha, *er-Risâle* 1. yıl/19 (15 Ekim 1933), 28-29; Mustafa Mahmûd Hâfız, *er-Risâle* 2. yıl/58 (13 Ağustos 1934), 1352-1353.

⁶⁷¹ John Arthur Thomson, "Tetavvuru'l-'akl", çev. Beşîr İlyâs, *er-Risâle* 1. yıl/21 (15 Kasım 1933), 27-28.

⁶⁷² Abdülmuğnî Ali Hüseyin, *er-Risâle* 1. yıl/21 (15 Kasım 1933), 28-29; Abdullah Sabrî, *er-Risâle* 2. yıl/50 (18 Haziran 1934), 1031-1032.

⁶⁷³ Ali Mustafa, *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 30-31.

⁶⁷⁴ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 31-33.

⁶⁷⁵ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 28-31.

⁶⁷⁶ Muhammed 'Avad Muhammed, *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 31-32.

⁶⁷⁷ John Arthur Thomson, "Hakîkatü't-tetavvur", çev. Beşîr İlyâs, *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 27-28, 39. Evrimin ne olduğunu anlatan yazıların yanı sıra eleştiren yazılar da yazılmıştır. N. Ş., "Beyne'd-dîn ve'l-'ilm kitâbün 'an fesâdi'd-Darvîniyye", *er-Risâle* 2. yıl/49 (11 Haziran 1934), 992.

⁶⁷⁸ Ahmed Zekî tercüme etmiştir. *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 29-30; *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 30-32.

⁶⁷⁹ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 2. yıl/26 (01 Ocak 1934), 25-28; Yûnus Sâlim Sâbit, *er-Risâle* 2. yıl/32 (12 Şubat 1934), 265-268, 272.

⁶⁸⁰ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 2. yıl/29 (22 Ocak 1934), 35-39.

⁶⁸¹ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 33-36.

⁶⁸² Muhammed Muhammed es-Seyyid, *er-Risâle* 2. yıl/31 (29 Ocak 1934), 232-233.

⁶⁸³ Ahmed Zekî, *er-Risâle* 2. yıl/34 (26 Şubat 1934), 347-350.

⁶⁸⁴ Ahmed Abdüllatif, *er-Risâle* 2. yıl/37 (19 Mart 1934), 468-469, 472.

⁶⁸⁵ Dört yazıdan oluşmaktadır. Ahmed Zekî, *er-Risâle* 2. yıl/42 (23 Nisan 1934), 694-696.

⁶⁸⁶ Kadri Hâfız Tûkân, *er-Risâle* 2. yıl/47 (28 Mayıs 1934), 913, 916.

⁶⁸⁷ Biyoloji lisansına sahip olduğu belirtilen Munîr Ğandûr ve Ahmed Zekî bu konuyu ele almıştır. *er-Risâle* 2. yıl/47 (28 Mayıs 1934), 911-912; *er-Risâle* 2. yıl/68 (22 Ekim 1934), 1733-1734.

1642),⁶⁸⁸ Isaac Newton (1643-1727),⁶⁸⁹ yer yüzünün şekli,⁶⁹⁰ Marie Curie (1867-1934),⁶⁹¹ güneş sistemi,⁶⁹² volkanlar,⁶⁹³ kızıl denizde balıklar,⁶⁹⁴ televizyon,⁶⁹⁵ insanın ve canlılığın kökeni,⁶⁹⁶ pusula,⁶⁹⁷ mikrobun hikayesi,⁶⁹⁸ Araplarda mekanik ilmi,⁶⁹⁹ yorgunluk,⁷⁰⁰ gezegenlerde hayat,⁷⁰¹ evrim teorisi ve ispatı,⁷⁰² evrenin kütlesi, büyümesi ve sonu,⁷⁰³ madde, elektron,⁷⁰⁴ bilimde yeni teoriler,⁷⁰⁵ geometri ve İbnü'l-Heysem⁷⁰⁶ dergide yer alan bilimsel yazılarda ele alınan konulardır.

Tıp, fizik, kimya, biyoloji, astronomi ve matematik gibi farklı bilim dallarından konuları ele alan ya da bilim insanların hayatlarını anlatan yazıların yayımlandığı bilim köşesinin yazarları, Batıda eğitim alıp çeşitli üniversitelerde veya bilim merkezlerinde çalışan uzmanlardan oluşmuştur. Bu kişiler Batılı bilim insanları ve bilim dünyası ile iç içe oldukları için bilimsel gelişmeleri yakından takip etmiş ve kendilerinin telif ya da tercüme ettikleri makaleler vasıtası ile güncel bilgileri *er-Risâle* okurlarıyla

⁶⁸⁸ Abdurrahman Fehmî, *er-Risâle* 2. yıl/48 (04 Haziran 1934), 950-952, 956.

⁶⁸⁹ Mustafa Mahmûd Hâfız üç yazıda Newton'un hayatını ve katkılarını anlatmıştır. *er-Risâle* 2. yıl/50 (18 Haziran 1934), 1033-1035, 1040.

⁶⁹⁰ Naîm Ali Râğıb, *er-Risâle* 2. yıl/53 (09 Temmuz 1934), 1153-1155.

⁶⁹¹ Mustafa Mahmûd Hâfız, *er-Risâle* 2. yıl/54 (16 Temmuz 1934), 1190-1193; Muhammed Mahmûd Ğâlî (1920-2016), *er-Risâle* 6. yıl/286 (26 Aralık 1938), 2101-2104.

⁶⁹² Farah Refîdî 72. sayıda son bulan beş yazıyla Yunanlılardan itibaren güneş sistemi hakkında söylenenleri kaleme almıştır. *er-Risâle* 2. yıl/55 (23 Temmuz 1934), 1235-1237.

⁶⁹³ Naîm Ali Râğıb, *er-Risâle* 2. yıl/60 (27 Ağustos 1934), 1431-1433.

⁶⁹⁴ Kîrles Kırîslâd, *er-Risâle* 2. yıl/61 (03 Eylül 1934), 1473-1475.

⁶⁹⁵ Mahmûd Muhtâr, *er-Risâle* 2. yıl/62 (10 Eylül 1934), 1512-1515.

⁶⁹⁶ Naîm Ali Râğıb 71. sayıya kadar altı yazıda konuyu ele almıştır. A.mlf., *er-Risâle* 2. yıl/64 (24 Eylül 1934), 1592-1595.

⁶⁹⁷ Kadri Hâfız Tûkân, *er-Risâle* 3. yıl/82 (28 Ocak 1935), 138-140.

⁶⁹⁸ Amerikalı mikrobiyoloji uzmanı Paul Henry de Kruif'in (1890-1971) 1926'da yazdığı *Microbe Hunters* kitabı Ahmed Zekî tarafından tercüme edilmiş ve dergide yayımlanmıştır. 85. sayıda başlayan yazı dizisi 205. sayıya kadar devam etmiş ve toplamda 55 yazıdan oluşmuştur. Paul Henry de Kruif, "Kıssatü'l-mikrûb", çev. Ahmed Zekî, *er-Risâle* 3. yıl/85 (18 Şubat 1935), 253-256.

⁶⁹⁹ Kadri Hâfız Tûkân, *er-Risâle* 4. yıl/146 (20 Nisan 1936), 665-667.

⁷⁰⁰ Muhammed Celal, *er-Risâle* 5. yıl/187 (01 Şubat 1937), 178-180.

⁷⁰¹ Kadri Hâfız Tûkân, *er-Risâle* 5. yıl/204 (31 Mayıs 1937), 895-897.

⁷⁰² İsmâuddin Hanefî Nâsîf (1900-1969), *er-Risâle* 7. yıl/289 (16 Ocak 1939), 123-126; *er-Risâle* 7. yıl/291 (30 Ocak 1939), 219-222.

⁷⁰³ Muhammed Mahmûd Ğâlî, *er-Risâle* 7. yıl/298 (20 Mart 1939), 592-596; *er-Risâle* 7. yıl/299 (27 Mart 1939), 640-643; *er-Risâle* 7. yıl/316 (24 Temmuz 1939), 1464-1467.

⁷⁰⁴ Muhammed Mahmûd Ğâlî, *er-Risâle* 7. yıl/311 (19 Haziran 1939), 1217-1221; *er-Risâle* 7. yıl/326 (02 Ekim 1939), 1910-1913.

⁷⁰⁵ Muhammed Mahmûd Ğâlî, "Nahv felsefe cedîde", *er-Risâle* 7. yıl/312 (26 Haziran 1939), 1264-1267.

⁷⁰⁶ Muhammed Mahmûd Ğâlî, *er-Risâle* 7. yıl/338 (25 Aralık 1939), 2353-2355.

paylaşmışlardır. Son gelişmeleri aktarmanın yanı sıra bilim tarihini ve geçmişte yapılmış keşiflerin tarihini aktarmayı da ihmal etmemişlerdir.

2.10. Psikoloji

Felsefe, eğitim ve bilim yazıları kadar geniş bir yer teşkil etmese de dergide psikoloji ilmine dair yazıların da yer aldığı görülmektedir. Bu yazılar bazen tıp doktorları tarafından, bazen psikoloji eğitimi almış kişiler tarafından bazen de bir olayı hem edebî hem psikolojik açıdan ele alan edebiyatçılar tarafından yazılmıştır.

Rüya ve psikoloji,⁷⁰⁷ mizaç,⁷⁰⁸ kişilik,⁷⁰⁹ insan davranışları,⁷¹⁰ psikoloji,⁷¹¹ hurafeler ve tabu,⁷¹² duygular,⁷¹³ duygusal olgunluk⁷¹⁴ ve kadın psikolojisi⁷¹⁵ bu makalelerde ele alınan konulardandır. İncelemelerde görebildiğimiz kadarı ile Sigmund Freud (1856-1939) el-Berîdü'l-edebeî'de anılan tek psikoloji uzmanı olmuştur. 80 yaşına girdiğinde yapılan kutlamaların haberini veren Dureynî Haşbe, Freud'un hayatı ve felsefesi hakkında da bilgi vermiştir.⁷¹⁶ Son olarak Freud vefat ettiğinde, hayatı ve psikolojide kullandığı yöntem vefat haberinin ardından kısaca anlatılmıştır.⁷¹⁷

⁷⁰⁷ Yazarın tıp doktoru olduğu belirtilmiştir. Abdülfettâh Selâme, “el-Ahlâm ve't-tahlîlü'n-nefsî beyne Frûyid ve İbni Sîrîn”, *er-Risâle* 2. yıl/38 (26 Mart 1934), 492-494.

⁷⁰⁸ N. Ş., “İhtilâfu'l-mizâc ve eseruhû fi'l-efrâd ve'l-ümem”, *er-Risâle* 2. yıl/48 (04 Haziran 1934), 933-934.

⁷⁰⁹ Ahmed Emîn edebî ve psikolojik olarak kişiliği ele almıştır. Ahmed Emîn, “eş-Şahsiyye”, *er-Risâle* 2. yıl/60 (27 Ağustos 1934), 1403-1404, 1438. İngiltere'de eğitim ve psikoloji eğitimi almış olan yazar 8 yazıda kişiliğin ne olduğunu ve güçlü kişilik özelliklerini anlatmıştır. Muhammed 'Atiyye el-İbrâşî (1897-1981), “eş-Şahsiyye”, *er-Risâle* 2. yıl/62 (10 Eylül 1934), 1492-1494.

⁷¹⁰ Abdülfettâh Selâme, “el-Efâlü'l-mefkûde ev el-feltât”, *er-Risâle* 2. yıl/55 (23 Temmuz 1934), 1219-1222; Mâzinî, “Sulûku'l-mer'e ve sulûku'r-racul”, *er-Risâle* 5. yıl/221 (27 Eylül 1937), 1563-1564.

⁷¹¹ Ahmed Emîn, “Tıbbu'n-nefs”, *er-Risâle* 3. yıl/115 (16 Eylül 1935), 1487-1489; “İlmu'n-nefs fi'l-hayât”, *er-Risâle* 6. yıl/263 (18 Temmuz 1938), 1200; “Elemu's-şu'ur bi'l-vihde”, *er-Risâle* 7. yıl/334 (27 Kasım 1939), 2209.

⁷¹² İbrâhîm Beyyûmî Medkûr, “el-Hurâfe”, *er-Risâle* 3. yıl/100 (03 Haziran 1935), 891-893; a.mlf., “Frîzer ve dirâsetü'l-hurâfe”, *er-Risâle* 3. yıl/102 (17 Haziran 1935), 891-893; Muhammed Rûhî Faysal, “et-Tâbü”, *er-Risâle* 3. yıl/108 (29 Temmuz 1935), 1212-1213.

⁷¹³ Abdurrahman Şükrî, “İmtizâcü'l-ehâsîs”, *er-Risâle* 4. yıl/152 (01 Haziran 1936), 889-890.

⁷¹⁴ Min hünâ ve hünâk, “en-Nudûc ve dabtu'n-nefs”, *er-Risâle* 7. yıl/319 (14 Ağustos 1939), 1614.

⁷¹⁵ Cemîl Salîbâ, “Sıfâtu'n-nisâ en-nefsiyye”, *er-Risâle* 6. yıl/248 (04 Nisan 1938), 566-567.

⁷¹⁶ Dureynî Haşbe, “Sigmünd Frûyid fi temâmi's-semânîn”, *er-Risâle* 4. yıl/149 (11 Mayıs 1936), 794-795.

⁷¹⁷ el-Berîdü'l-edebeî, “Vefâtü'l-üstâz Sigmünd Frûyid”, *er-Risâle* 7. yıl/326 (02 Ekim 1939), 1917-1918.

2.11. Seyahat Yazıları

Mısır içinde ya da yurt dışında yapılan gezilerin anlatıldığı bu yazılar farklı kişiler tarafından yazılmıştır. Bazen edebî bir sempozyuma giderken görülen ve gezilen yerler, bazen turistik amaçla yapılmış seyahatler bu yazıların konusu olmuştur. Seyahat yazılarında; gezilen yerlerin coğrafi özellikleri, fotoğrafları, haritaları, en yakın büyük şehre uzaklıkları gibi bilgilere yer verilmiştir.

Gezi yazılarının genelde Abdülvehhâb ‘Azzâm, Muhammed ed-Demirdâş ve Muhammed Sâbit tarafından yazıldıkları görülmektedir. Dergide Avrupa, Türkiye ve Hicaz gezilerini anlatan Abdülvehhâb ‘Azzâm bir yazı dizisinde Firdevsî Sempozyumu’na katılmak üzere Kahire’den Tus’a yolculuğunu ve izlenimlerini anlatmıştır. Kahire, Şam, Bağdat, Kirmanşah, Hamedan, Tahran, Nişabur, Meşhed, Tus, Kum, İsfahan ve Sultanabad şehirlerini kapsayan “Beynel Kâhira ve Tûs (Kahire ve Tus Arasında)”⁷¹⁸ başlıklı yazı 75. sayıdan başlayarak 88. sayıya kadar peş peşe on dört yazı şeklinde sürmüştür. ‘Azzâm bu yazının sonunda gezinin İran’ın edebî durumu, ilmî ortamı ve tarihî eserlerini analiz etmek ve görmek için yeterli olmadığını ama şehirden şehire aktarmalarla devam eden kısa turda kendini gurbette hissetmediğini, farklı ırklardan oluşan İslâm kültür ve medeniyetinin bir parçası olduğunu gördüğünü dile getirmiştir. ‘Azzâm’ın anılarını yazdığı diğer bir gezisi de Kahire-İstanbul yolculuğudur. Bu geziyi Zeyyât’a mektup yazar gibi yazmış önce Şam şehrini ve İstanbul’a tren yolculuğunu anlatmış daha sonra fotoğraflarla İstanbul ve Topkapı gezilerini anlatmıştır.⁷¹⁹ Basra,⁷²⁰ Kahire-Brüksel gezisi,⁷²¹ Konya ve Mevlâna gezisi,⁷²² Tarsus⁷²³ ve İskenderiye mezarları⁷²⁴ yazarın anılarını paylaştığı diğer mekanlardır. Bu geziler daha sonra kitap haline getirilmiştir.

⁷¹⁸ Abdülvehhâb ‘Azzâm, “Beynel Kâhira ve Tûs 1”, *er-Risâle* 2. yıl/75 (1 Aralık 1934), 2018-2030; *er-Risâle* 3. yıl/88 (11 Mart 1935), 383-385.

⁷¹⁹ 229. sayıda başlayan yazı 337. sayıya kadar farklı sayılarda beş yazıdan oluşmuştur. Abdülvehhâb ‘Azzâm, *er-Risâle* 5. yıl/229 (22 Kasım 1937), 1883-1884.

⁷²⁰ Abdülvehhâb ‘Azzâm, *er-Risâle* 6. yıl/267 (15 Ağustos 1938), 1330-1332.

⁷²¹ Abdülvehhâb ‘Azzâm, *er-Risâle* 6. yıl/271 (12 Eylül 1938), 1483-1486; *er-Risâle* 6. yıl/272 (19 Eylül 1938), 1523-1525; *er-Risâle* 6. yıl/273 (19 Eylül 1938), 1563-1564.

⁷²² Abdülvehhâb ‘Azzâm, *er-Risâle* 7. yıl/313 (3 Temmuz 1939), 1348-1350; *er-Risâle* 7. yıl/314 (10 Temmuz 1939), 1296-1298.

⁷²³ Abdülvehhâb ‘Azzâm, *er-Risâle* 7. yıl/316 (24 Temmuz 1939), 1442-1443.

⁷²⁴ Abdülvehhâb ‘Azzâm, *er-Risâle* 7. yıl/334 (27 Kasım 1939), 2181-2182; *er-Risâle* 7. yıl/338 (25 Aralık 1939), 2332-2333.

Rihlât adlı kitabın kısa bir tanıtımı da dergide yer almıştır.⁷²⁵ Muhammed ed-Demirdâş, Turi Sinâ kilisesine yaptığı geziyi,⁷²⁶ Mukattam dağına yaptığı gezileri⁷²⁷ ve Ğardaka bölgesi gezisini⁷²⁸ anlatırken; Muhammed Sâbit Batı çölü vahaları gezisini,⁷²⁹ Türkiye, Irak, İran ve Afganistan'a yaptığı gezi sırasında ise Horonsan anılarını,⁷³⁰ Güney Amerika⁷³¹ ve Mısır batı sınırı⁷³² gezilerini anlatmıştır. Bunların dışında Muhammed Ahmed el-Ğamrâvî Sinâ maden ocağına yaptığı geziyi,⁷³³ hukuk öğrencisi Muhammed Abdurrahim 'Anber Polonya'nın Zakopane şehri gezisini,⁷³⁴ Ali et-Tantâvî Irak'ta yaşadığı yıllarda gezdiği Samarra şehri gezisini,⁷³⁵ Müslüman Macar müsteşrik Abdülkerim Germanus Müslüman olduğu andan itibaren hayalini kurduğu hac ibadetini nasıl gerçekleştirdiğini, öncesinde geldiği Mısır'da Ezher ile ilgili anılarını ve Mekke şehri anılarını anlatmıştır.⁷³⁶

Seyahat yazıları belli bir bölüm olmaksızın takdim yazısı sonrasında ya da öyküler bölümü içinde yer almıştır. Yazarlar gezdikleri yerlerin özelliklerini, kendilerinde bıraktığı izlenimleri ve anılarını dile getirmişlerdir. Seyahat yazılarının tarih, felsefe ya da bilim yazıları gibi yoğun bir şekilde *er-Risâle* dergisinde yer aldığını söylemek mümkün değildir.⁷³⁷

⁷²⁵ M. F. 'A., *er-Risâle* 7. yıl/338 (25 Aralık 1939), 2365.

⁷²⁶ Muhammed ed-Demirdâş'ın yazısı üçüncü sayıda başlayıp sonraki sayıda sona ermiştir. A.mlf., *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 37-39; *er-Risâle* 1. yıl/4 (1 Mart 1933), 36-38.

⁷²⁷ Muhammed ed-Demirdâş, *er-Risâle* 1. yıl/6 (1 Nisan 1933), 38-40; *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 33-34, 42; *er-Risâle* 1. yıl/11 (15 Haziran 1933), 36-37; *er-Risâle* 1. yıl/12 (1 Temmuz 1933), 38-39; *er-Risâle* 1. yıl/13 (15 Temmuz 1933), 39-40.

⁷²⁸ Bu gezi seri 38. sayıda başlayıp, 44. sayıda sona eren altı yazıdan oluşmaktadır. Muhammed ed-Demirdâş, *er-Risâle* 2. yıl/38 (26 Mart 1934), 514-515.

⁷²⁹ Muhammed Sâbit, *er-Risâle* 1. yıl/16 (1 Eylül 1933), 37-38; *er-Risâle* 1. yıl/17 (15 Eylül 1933), 35-37.

⁷³⁰ Muhammed Sâbit, *er-Risâle* 2. yıl/31 (5 Şubat 1934), 234-236; *er-Risâle* 2. yıl/35 (5 Mart 1934), 394-396.

⁷³¹ Muhammed Sâbit, *er-Risâle* 3. yıl/94 (22 Nisan 1935), 673-675.

⁷³² Muhammed Sâbit, *er-Risâle* 3. yıl/120 (21 Ekim 1935), 1713-1715; *er-Risâle* 3. yıl/121 (28 Ekim 1935), 1754-1756; *er-Risâle* 3. yıl/122 (4 Kasım 1935), 1794-1796.

⁷³³ Muhammed Ahmed el-Ğamrâvî, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 37-38.

⁷³⁴ Muhammed Abdurrahim 'Anber, *er-Risâle* 4. yıl/181 (21 Aralık 1936), 2088-2089.

⁷³⁵ Ali et-Tantâvî, *er-Risâle* 5. yıl/198 (19 Nisan 1937), 662-666.

⁷³⁶ Abdülkerim Germanus dört yazıda hacca gitme isteğini, iki yazıda da Mekke anılarını anlatmıştır. A.mlf., *er-Risâle* 4. yıl/135 (03 Şubat 1936), 181-183; *er-Risâle* 5. yıl/207 (21 Haziran 1937), 1018-1020.

⁷³⁷ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 233.

2.12. Sanat, Tiyatro ve Sinema

er-Risâle içerdiği makaleler bakımından ilk sayısından itibaren sanat, sinema ve tiyatroya önem verdiğini göstermiştir. Bu konuları ele alan yazılara bazen bölüm başlığı altında bazen müstakil olarak yer verilmiştir. İlk yıllarda “el-‘Âlemü’l-mesrahî ve’s-sînemâî” bölümü zaman zaman dergide yer alırken Mısır tiyatrosunun zayıfladığı dönemlerde kaldırılmış, sinema ve tiyatro haberleri el-Berîdü’l-edebî’de verilmiştir.⁷³⁸ Bölüm kaldırılmadan önce Muhammed Tevfik Yûnus tarafından hazırlanmış ve tiyatrodaki yer alan oyunların eleştirisi, hangi romandan uyarlandığı, hangi tiyatrodaki sergilendiği gibi haberlere yer verilmiştir.⁷³⁹ Uzun süre varlık göstermeyen bölüm 237. sayıda “el-Mesrah ve’s-sînemâ” adıyla tekrar dergide yer almıştır. Bu bölümde ve dergide yer alan tiyatro ve sinema haberlerinde, tiyatro ve sinema ile ilgili yazılar,⁷⁴⁰ sinemaya gelen filmler⁷⁴¹ ya da sanatçı ve yönetmenlerin hayatlarını anlatan yazılar⁷⁴² bulunmaktadır.

Sanat haberleri derginin ilk yıllarında el-Berîdü’l-edebî’de⁷⁴³ yer alırken, 183. sayıda “el-Funûn” adlı bölümün açılması ile sanat yazıları bu bölümde yer almaya başlamıştır. Resim, mimarî, müzik ve dans gibi görsel ve işitsel sanat dalları ile ilgili makaleler bölümde yer almıştır. Doğu ve Batı müziği,⁷⁴⁴ Araplarda müzik,⁷⁴⁵ Alman müzisyen Paul Hindemith (1895-1963),⁷⁴⁶ Hollandalı ressam Peter Paul Rubens (1577-1640),⁷⁴⁷ Francisco Jose de Goya (1746-1828),⁷⁴⁸ Hollandalı ressam Rembrandt Harmenszoon

⁷³⁸ “Beyne’l-mesrah ve’s-sînemâ”, *er-Risâle* 3. yıl/81 (21 Ocak 1935), 115-116; *er-Risâle* 5. yıl/233 (20 Aralık 1937), 2080.

⁷³⁹ İlk sayıda yer alan yazı *Benâtü’l-yevm* romanının sanatçı Yûsuf Vehbî (1898-1982) tarafından uyarlanarak kendisinin kurduğu Ramses tiyatro grubu tarafından sahnelenmesini konu almıştır. Muhammed Tevfik Yûnus, “Benâtü’l-yevm ‘alâ mesrahi Ramsîs”, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 42.

⁷⁴⁰ Muhammed Ali Nâsîf, “es-Sînemâ ve’l-edeb”, *er-Risâle* 6. yıl/237 (17 Ocak 1938), 119-120; a.mlf., “Mihnetü’l-mesrah”, *er-Risâle* 6. yıl/239 (31 Ocak 1938), 199-200.

⁷⁴¹ Muhammed Ali Nâsîf, “Fî’n-nakd”, *er-Risâle* 6. yıl/240 (07 Şubat 1938), 239-240; Fuâd Zemekhal, “Sâatü’l-tenfîz”, *er-Risâle* 6. yıl/244 (07 Mart 1938), 398-399.

⁷⁴² İngiliz oyuncu ve yönetmen Henry Irving’in (1838-1905) hayatı ve çalışmaları bu yazılardandır. Muhammed Ali Nâsîf, “Henrî İrfing”, *er-Risâle* 6. yıl/242 (21 Şubat 1938), 319-320.

⁷⁴³ el-Berîdü’l-edebî, “Mekânetü’l-fen fî’t-terbiye”, *er-Risâle* 3. yıl/117 (30 Eylül 1935), 1597-1598.

⁷⁴⁴ Mithat Asım, *er-Risâle* 2. yıl/29 (23 Ocak 1934), 150-152; *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 188-191.

⁷⁴⁵ Kadri Hâfiz Tûkân, Arapların fen bilimlerinin sesi inceleyen bir dalı olarak müziğin teorik kısmına olan katkılarından bahsetmektedir. *er-Risâle* 2. yıl/42 (23 Nisan 1934), 691-993.

⁷⁴⁶ Min hünâ ve min hünâk, *er-Risâle* 3. yıl/80 (21 Ocak 1935), 75-76.

⁷⁴⁷ Ahmed Mûsâ, *er-Risâle* 5. yıl/183 (04 Ocak 1937), 26-29.

⁷⁴⁸ Ahmed Mûsâ, Romantizm akımına mensup İspanyol ressam. *er-Risâle* 5. yıl/184 (11 Ocak 1937), 70-72.

(1606-1669),⁷⁴⁹ Akropolis,⁷⁵⁰ Atina Akropolisi ve Partenon tapınağı,⁷⁵¹ Eski Mısır'da sanat,⁷⁵² Babil ve Asur medeniyetlerinde sanat,⁷⁵³ Leonardo Da Vinci (1452-1519),⁷⁵⁴ Michelangelo (1475-1564),⁷⁵⁵ Raffaello Sanzio (1483-1520),⁷⁵⁶ sanatsal açıdan Ümmü Külsûm (1898-1975), Muhammed Abdülvehhâb (1902-1991), Şeyh Muhammed Rıf'at (1882-1950) ve Zekeriyya Ahmed (1896-1961),⁷⁵⁷ İran müziği,⁷⁵⁸ heykel sanatı,⁷⁵⁹ sanatsal zevk,⁷⁶⁰ dans,⁷⁶¹ sanat ve özgürlük,⁷⁶² savaş ve sanat⁷⁶³ ve toplumsal hayatımızda sanat⁷⁶⁴ daha sonra "Risâletü'l-fen" adını almış olan bu bölümde işlenen konulardandır.

Bu başlık altında incelenen sinema ve tiyatroya ilişkin haberlerin veriliş şeklinin pek değişmediği; fakat sanat yazılarının yazarlara göre farklılaştığı görülmüştür. Örneğin ilk zamanlarda bölümün yazılarını yazan Ahmed Mûsâ genelde bir medeniyeti ve sanat anlayışını ya da Batılı bir ressamın tablolarının fotoğrafları ile sanatını sunmayı ve incelemeyi tercih ederken, 'Azîz Ahmed Fehmî sanat felsefesi konularına değinmiş; Muhammed es-Seyyid el-Müveylihî ise daha çok müzik ve işitsel sanatlarla ilgili yazılar yazmıştır.

⁷⁴⁹ Ahmed Mûsâ, *er-Risâle* 5. yıl/185 (18 Ocak 1937), 111-114; *er-Risâle* 5. yıl/186 (25 Ocak 1937), 149-150.

⁷⁵⁰ Ahmed Mûsâ, *er-Risâle* 5. yıl/187 (01 Şubat 1937), 191-193.

⁷⁵¹ MÖ 5. yüzyılda inşa edilmiş bir şehirdir. Ahmed Mûsâ, *er-Risâle* 5. yıl/188 (08 Şubat 1937), 231-233; *er-Risâle* 5. yıl/189 (15 Şubat 1937), 270-272.

⁷⁵² Eski Mısır'dan kalan tarihi eserler, Mısır mimarisi ve heykelticiliği gibi konular 5 yazıda anlatılmıştır. Ahmed Mûsâ, *er-Risâle* 5. yıl/190 (22 Şubat 1937), 309-311.

⁷⁵³ Ahmed Mûsâ, *er-Risâle* 5. yıl/195 (29 Mart 1937), 512-515.

⁷⁵⁴ Ahmed Mûsâ, *er-Risâle* 5. yıl/202 (17 Mayıs 1937), 831-833.

⁷⁵⁵ Ahmed Mûsâ, İtalyan ressamın hayatını ve sanatını beş yazıda anlatmıştır. *er-Risâle* 5. yıl/204 (31 Mayıs 1937), 912-914.

⁷⁵⁶ Ahmed Mûsâ, *er-Risâle* 5. yıl/212 (26 Temmuz 1937), 1230-1231.

⁷⁵⁷ Muhammed es-Seyyid el-Müveylihî, *er-Risâle* 7. yıl/291 (30 Ocak 1939), 226; *er-Risâle* 7. yıl/292 (06 Şubat 1939), 276-277; *er-Risâle* 7. yıl/293 (13 Şubat 1939), 322-323; *er-Risâle* 7. yıl/296 (06 Mart 1939), 470-471.

⁷⁵⁸ Muhammed es-Seyyid el-Müveylihî, *er-Risâle* 7. yıl/300 (03 Nisan 1939), 692-69.

⁷⁵⁹ 'Azîz Ahmed Fehmî, *er-Risâle* 7. yıl/302 (17 Nisan 1939), 786-789.

⁷⁶⁰ Muhammed es-Seyyid el-Müveylihî, *er-Risâle* 7. yıl/305 (08 Mayıs 1939), 929-930.

⁷⁶¹ Muhammed es-Seyyid el-Müveylihî, *er-Risâle* 7. yıl/313 (03 Haziran 1939), 1316-1318.

⁷⁶² 'Azîz Ahmed Fehmî, *er-Risâle* 7. yıl/319 (14 Ağustos 1939), 1610-1612.

⁷⁶³ 'Azîz Ahmed Fehmî, *er-Risâle* 7. yıl/323 (11 Eylül 1939), 1791-1793.

⁷⁶⁴ 'Azîz Ahmed Fehmî, *er-Risâle* 7. yıl/332 (13 Kasım 1939), 2128-2130.

2.13. Kitap Tanıtım ve Değerlendirmeleri

er-Risâle dergisinde neredeyse her sayıda, bazen kitabın başlığı verilerek, bazen yeni kitaplar başlığı kullanılarak, çoğunlukla “Kütüb” bölümünde Arap dünyasında ve daha çok Mısır’da basılan kitapların tanıtımları ve incelemeleri yapılmıştır. “el-Berîdü’l-edebî” bölümünde de Arap olmayan yazarların yazdığı, İslâm alemi ya da Araplar ile ilgili yeni çıkan kitapların veya Batı dünyasında çıkan bilimsel kitapların birer paragraflık tanıtımlarının yapıldığı görülmüştür.

Kitaplar bölümünde dergide yazı yazarların çoğunun kitap tanıtım yazıları yer almıştır, fakat Mahmûd el-Hafif, Muhammed ‘Avad Muhammed, Muhammed Kürd Ali, Abdülvehhâb ‘Azzâm ve Zekî Necîb Mahmûd gibi bazı yazarların yazılarının daha fazla olduğu görülmüştür. Bu bölüm, genelde derginin sonunda yer alan, bir ya da iki sayfadan oluşan, bazen tek bir eserin bazen birden çok eserin bir kişi tarafından değerlendirildiği, bazen iki-üç farklı eserin bir kişi ya da farklı kişiler tarafından tanıtımının yapıldığı bir köşe olmuştur.

Tanıtımı yapılan kitaplar genellikle derginin çıktığı dönemde yeni basılan telif eserler, tahkikler ya da tercümelere seçilmiştir. Dergi yazarlarının da eserleri bu bölümde tanıtılmıştır. Yazılar eleştiriden ziyade tanıtım ya da övgü yazıları mahiyetinde olmuş; eleştirisi yapılmak istenen eserlere “en-Nakd” bölümünde yer verilmiştir.⁷⁶⁵ Tanıtımı yapılan eserlere Ahmed Emîn’in *Duha’l-İslâm*,⁷⁶⁶ Ebü’l-Mehâsin b. Tağrîberdî’nin (ö. 874/1470) *el-Menhelü’s-sâfi ve’l-müstevfi ba’de’l-Vâfi* adlı eserinin fihristi,⁷⁶⁷ Tâhâ Hüseyin’in *Fi’s-sayf*,⁷⁶⁸ Muhammed Sâbit’in *Cevle fi rubû’in İfrîkiyye*,⁷⁶⁹ Muhammed Abdullah ‘Înân’ın yazdığı *İbn Haldûn hayâtuhu ve turâsuhu’l-fikrî*,⁷⁷⁰ Ömer Ferruh’un

⁷⁶⁵ Kitap bölümü dergide Nakn (Edebî Eleştiri) bölümünden daha fazla yer almıştır. Nadiren de olsa ikisinin de aynı sayıda yer aldığı da olmuştur.

⁷⁶⁶ Birden fazla yazar bu kitabı ele almıştır. İlk yazıda Tâhâ Hüseyin’in kitaba yazdığı önsöz yer almıştır. Tâhâ Hüseyin, “Duhâ’l-İslâm”, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 43-45; Mahmud Ebu Rayye, “Duhâ’l-İslâm”, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 42; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Duhâ’l-İslâm ev Ahmed Emîn”, *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 39-40.

⁷⁶⁷ ‘Înân, kitap ve yazarı hakkında bilgi verdikten sonra kitabın Fransızca yazılan fihristini tanıtmıştır. Muhammed Abdullah ‘Înân, “el-Menhelü’s-sâfi”, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 45-46.

⁷⁶⁸ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Fi’s-sayf”, *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 39-40.

⁷⁶⁹ Muhammed ‘Avad Muhammed, “Cevletün fi rubû’in ifrîkiyye”, *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 40-41. Kitabın yazarı bir sonraki sayıda tanıtıma teşekkür etmiştir. Muhammed Sâbit, “Reddün ‘alâ mekâl”, *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 41.

⁷⁷⁰ Mahmûd Ebü Rayye, eseri överek ‘Înân’ın İbn Haldûn’un *Mukaddime*’sini de tahkik etmesini rica etmiştir. A.mlf., “İbn Haldûn ve türâsuhu’l-fikrî”, *er-Risâle* 2. yıl/28 (15 Ocak 1934), 120.

(1904-1987) *Ebû Temmâm*,⁷⁷¹ ve Muhammed Sa'îd el-İryân'ın *Hayâtu'r-Râfi'î*⁷⁷² kitaplarının tanıtım yazıları örnek verilebilir.

Kitaplar bölümü dışında da bazı eserler üzerine makaleler yazılmıştır. Abdülvehhâb 'Azzâm'ın *Nizâmülmülk* (ö. 485/1092) ve kitabı *Siyâsetnâme* hakkında bilgi verdiği makalesi⁷⁷³ bu yazılardandır.

⁷⁷¹ Mahmûd el-Hafif, "Ebû Temmâm", *er-Risâle* 3. yıl/88 (11 Mart 1935), 400.

⁷⁷² Birden fazla yazar bu kitabı ele almıştır. Mahmûd el-Hafif, "Hayâtu'r-Râfi'î", *er-Risâle* 7. yıl/300 (03 Nisan 1939), 700-701; Ebû'l Futûh Rıdvân, "Hayâtu'r-Râfi'î takdir ve nakd", *er-Risâle* 7. yıl/306 (15 Mayıs 1939), 989-990; Mahmûd Ebû Rayye, "Hayâtu'r-Râfi'î", *er-Risâle* 7. yıl/315 (17 Temmuz 1939), 1428-1430.

⁷⁷³ Abdülvehhâb 'Azzâm, "Kitâbü's-siyâse li Nizâmü'l-mülk", *er-Risâle* 7. yıl/300 (03 Nisan 1939), 657-658.

3. BÖLÜM: ARAP EDEBİYATINA DAİR YAZILARIN ANALİZİ

er-Risâle dergisi, dünya edebiyatından yapılan çeviriler; tarihî, kültürel, sosyal, siyasî ve ekonomik konuları ele alan yazılar; eğitime, felsefeye, dine, bilime, psikolojiye, seyahate, sanata ve kitap tanıtımlarına dair yazılar dışında ekseriyetle edebî yazılara yer vermiştir. Bu yazılar; yazarların hayat tecrübelerini ve yaşadıkları gündelik olayları edebî bir dil ile anlatan, modern Arap edebiyatının gerek yeni yetişen gerek usta kalemlerinin öykü, şiir ve tiyatrolarından örnekler sunan, edebiyatçılar arasında geçen tartışmaları ve yazışmaları içeren, Arap edebiyatı tarihinde yer almış şahsiyetlerin hayatını ve edebiyatını tanıtan, Arap edebiyatı ile diğer edebiyatları kıyaslayan makalelerden oluşmuştur. Dergide kendisine yer bulmuş olan bu edebî yazıların içerikleri bu bölümde incelenecek ve derginin modern Arap edebiyatındaki yeri ve etkisi ortaya konacaktır.

3.1. Şiir

Dergide yer alan edebî yazılara geçmeden önce neredeyse her sayıda yer alan ve bir ya da iki sayfadan oluşan şiir bölümünü incelemek yerinde olacaktır. *er-Risâle*'nin ilk sayısında şiirler “Min tarâ'ifi 'ş-şi 'r” başlığı altında sunulmuştur. Sonraki sayılarda zaman zaman yine bu başlık kullanılarak bazen de başlıksız verilen şiirlere derginin beşinci yılında “Risâletü 'ş-şi 'r”⁷⁷⁴ bölümü tahsis edilmiştir. Şiirlerin çoğu, dönemin şairlerine ait olmakla beraber Batı ya da Doğu edebiyatından tercüme şiirlere de bazen bu bölümde yer verilmiştir.⁷⁷⁵

Hem geleneksel hem yenilikçi şairlerin şiirleri bu bölümde kendine yer bulmuştur. Neoklasik akıma, Divan ekolüne, Apollo topluluğuna, Mehcer ekolüne ya da romantizm akımına mensup şairlerin şiirleri dergide yer almıştır. *er-Risâle*'de şiirlerine yer verilen şairlere örnek verecek olursak; geleneksel ekole mensup olarak kabul edilen ve romantik şiirler yazan Mısırlı şair Abdül'alîm 'Îsâ (1920-1998),⁷⁷⁶ *er-Risâle*'nin son yıllarında dergide şiirleri yayımlanan Iraklı şair Abdülvehhâb el-Beyâtî (1926-1999),⁷⁷⁷ Mısırlı

⁷⁷⁴ *er-Risâle* 5. yıl/201 (10 Mayıs 1937), 786.

⁷⁷⁵ Tercüme edilen şiirlere “Dünya Edebiyatı” başlığında yer verildiğinden burada tekrar edilmemiştir. Muhammed, *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle*, 106-108.

⁷⁷⁶ Öyküleri ve şiir eleştirisi yazıları da vardır. *er-Risâle* ve *es-Sekâfe* dergilerinde pek çok şiiri yayımlanmıştır. Sekkût, *Kâmûsü 'l-edebi 'l-'Arabî el-hadîs*, 338.

⁷⁷⁷ Irak'ın önde gelen yenilikçi şairlerindedir. Abdülvehhâb el-Beyâtî, “Unşûdetü 'l-müntehir: nin divân Melâike ve şeyâfîn”, *er-Risâle* 16. yıl/811 (17 Ocak 1949), 93.

Abdüllatif en-Neşşâr (1895-1972),⁷⁷⁸ lirik şair Ahmed Ramî (1892-1981),⁷⁷⁹ geleneksel ekole mensup Mısırlı şair Ahmed ez-Zeyn (1900-1947),⁷⁸⁰ Mısırlı romantik şair Ali Mahmûd Tâhâ (1901-1949),⁷⁸¹ Muhammed Abduh'un fikirlerine yakınlığı ile bilinen ve İslâm birliğine çağıran şiirler yazan Çerkez asıllı Mısırlı geleneksel şair Ahmed Muharrem (1877-1945),⁷⁸² Iraklı şair Ahmed es-Sâfi,⁷⁸³ Apollo cemiyetinin kurucularından romantik şair Ahmed Zekî Ebû Şâdî, Yemenli şair Ali Ahmed Bâkesîr (1910-1969),⁷⁸⁴ Apollo ekolüne mensup Ali Mahmûd Tâhâ (1901-1949),⁷⁸⁵ Neo-klasik ekole mensup 'Azîz Abâza (1898-1973),⁷⁸⁶ toplumsal ve felsefî mevzuları şiirlerinde işleyen Iraklı şair Cemîl Sıdkî ez-Zevâhî,⁷⁸⁷ sembolik bir anlatımla vatan, millet, insan sevgisi ve aşk temalı şiirler yazan Tunuslu şair Ebû'l-Kâsım eş-Şâbbî (1909-1934),⁷⁸⁸

⁷⁷⁸ İskenderiyeli şairin *er-Risâle* dergisinde şiirleri yer alırken, *er-Rivâye*'de de İngiliz edebiyatından çevirisini yaptığı öyküler kendisine yer bulmuştur. Abdüllatif en-Neşşâr, "Amr b. el-'Âs", *er-Risâle* 2. yıl/75 (01 Aralık 1934), 2027; A.mlf., "el-Hubbu fevka'l-cebel", *er-Rivâye* 2. yıl/37 (01 Ağustos 1938), 694-695.

⁷⁷⁹ Yunanistan'da doğmuştur. Anne ve babası Mısırlı olan şair Fransa'da doğu dilleri bölümünde eğitim almıştır. Shakespeare'in tiyatrolarını ve Hayyâm'ın rubâ'îlerini çevirmiştir. *er-Risâle*'de yer alan şiirlerinde eş-Şâ'ir el-viddânî olarak tanıtılmıştır. Emîl Bedî' Ya'kûb, *Mu'cemu's-şu'arâ minzû bed'i 'asri'n-nahda*, (Beirut: Dâru Sâdir, 2004), 1/82.

⁷⁸⁰ Çok sayıda şiir ezberlediği için er-Râviye lakabı verilmiştir. *er-Risâle*'de şiirleri ve yazıları yayımlanmıştır. Ya'kûb, *Mu'cemu's-şu'arâ minzû bed'i 'asri'n-nahda*, 1/85-86; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 49.

⁷⁸¹ *er-Risâle*'de yer alan şiirlerinde el-Mühendis eş-şâ'ir el-viddânî olarak tanıtılmıştır. Apollo cemiyetine mensup romantik şairlerdendir. Mu'cemü'l-bâbitîn li-şu'arâi'l-'Arabîyye (Müessesetü Abdülaziz Su'ûd el-Bâbitîn es-Sekâfiyye), "Ali Mahmûd Tâhâ" (02.01.2021).

⁷⁸² Hindawî (Müessesetü Hindâwî), "Ahmed Muharrem" (02.08.2021).

⁷⁸³ Ahmed es-Sâfi en-Necefî, "Dumar", *er-Risâle* 1. yıl/19 (15 Ekim 1933), 27.

⁷⁸⁴ Şiirlerinin yanı sıra roman ve tiyatro eserleri de bulunmaktadır. Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ mine'l-'asri'l-câhilî hattâ 2002*, 4/232-233; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 373-374; Muhammed Bilal Tolan, "Ali Ahmed Bâkesîr ve Arap Tiyatrosu Üzerine Düşünceleri", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2018), 281-309.

⁷⁸⁵ Dergide şiirleri verilirken eş-Şâ'iru'l-viddânî olarak tanıtılan şair; 1932 yılında kurulan Apollo ekolüne mensup romantik şairlerdendir. Mehmet Yalar, Ali Mahmûd Tâhâ'yı "Sanat, sanat içindir." anlayışını benimseyen ve realizm ve natüralizmin şiirdeki yansıması olan Parnasizm ekolüne mensup parnasyen şairler içinde saymıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 102-104; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 390; Turgay Gökgez – Bekir Mehmetali, "Arap Şiirinde Romantik Bir Şair 'Ali Mahmûd Tâhâ ve Şiirleri", *Turkish Studies Language and Literature* 15/4 (2020), 1849-1861.

⁷⁸⁶ Mısırlı şair, geleneksel Arap şiirini canlandırma amacında olan Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, Ahmed Şevkî ve Hafız İbrâhîm'in yer aldığı Neo-klasik ekole mensuptur. Şiirlerinin yanı sıra Şevkî'nin izinde giderek tiyatro da yazmıştır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 367.

⁷⁸⁷ Zehâvî şiirlerinde ve yazılarında toplumsal meseleleri ve felsefî konuları ele aldığından filozof şair olarak anılmıştır. Ahmed Şevkî'nin vefatından sonra Ma'rûf er-Rusâfi ile "sultânü's-şuarâ" lakabı için rekabet etmiştir. Sadgrove, "Zehâvî", 44/177-179.

⁷⁸⁸ Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 30; Metin Parıldi, "İşgal Dönemi Tunus Şiirinde Avangard Bir Romantik: Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî", *Avrasya Etiüdları* 40/2 (2011), 325-354; Remziye Köroğlu, *Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî Hayatı ve Şiirleri* (Urfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Suriyeli eğitimci ve şair Emced et-Tarâbulusî (1916-2001),⁷⁸⁹ Enver el-‘Attâr, Mısırlı şair ve eleştirmen Fahrî Ebû’s-Su‘ûd (1910-1940),⁷⁹⁰ Filistinli şair Fedvâ Tûkân (1917-2003),⁷⁹¹ Lübnanlı yazar ve şair Halîl Hindâvî,⁷⁹² yenilikçi şair Halîl Şeybûb (1892-1951),⁷⁹³ Apollo cemiyetinin kurucularından Mısırlı şair Hasan Kâmîl es-Sayrafî (1908-1984),⁷⁹⁴ Ezherli şair Hasan el-Kâyâtî (1883-1957),⁷⁹⁵ İbrâhîm Edhem ez-Zehâvî (1902-1962),⁷⁹⁶ İbrâhîm el-Ârîd (1908-2002),⁷⁹⁷ İbrâhîm Nâcî, Mehcer ekolü şairlerinden İliyyâ Ebû Mâdî (1891-1957), Mısırlı geleneksel şair Mahmûd Ğuneym (1902-1972),⁷⁹⁸ lirik şiirin önemli temsilcilerinden Mısırlı şair Mahmûd Hasan İsmail (1910-1977),⁷⁹⁹ geleneksel tarzda romantik şiirler yazan Mahmûd Muhammed Şâkir (1909-1997),⁸⁰⁰

⁷⁸⁹ Suriyeli şair Türkçe, Fransızca ve Almanca öğrenmiştir. İlk şiirleri *er-Risâle*'de yayımlanmıştır. Suriye ve Mısır'ın birleştiği dönemde Milli Eğitim Bakanı olmuştur. el-Mevsû'atü'l-'Arabîyye (Arab Encyclopedia), "et-Tarâbulusî Emced" (02.08.2021).

⁷⁹⁰ *er-Risâle*'de 1933-1937 yılları arasında şiirleri ve makaleleri yayımlanmıştır. Bir süre İngiltere'de yaşayan Fahrî Ebû's-Su'ûd İngilizce öğretmenliğinin yanı sıra farklı gazetelerde çalışmıştır. Klasik kaside kurallarına bağlı kalarak vatan, tabiat ve insan konularını ele alan şiirler yazmıştır. Eşinin ve oğlunun vefatı üzerine bunalıma girerek intihar etmiştir. Poetgate (Bevvâbetü's-şu'arâ), "Fahrî Ebû's-Su'ûd" (02.08.2021).

⁷⁹¹ İbrâhîm Tûkân'ın kız kardeşi olan Filistinli şair şiirlerinde toplumsal sorunları dile getirmiştir. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 410; İlknur Emekli, "Modern Filistin Şiirinde Fedvâ Tûkan ve Şiirlerinden Seçmeler", *Şarkiyat Mecmuası* 21 (2012), 23-42.

⁷⁹² Suriye'ye yerleşmiş ve orada çeşitli okullarda Arapça öğretmenliği yapmıştır. Tiyatro, öykü, biyografi ve şiir türlerinde eserler vermiştir. Fransızcadan çeviriler yapmıştır. el-Mevsû'atü'l-'Arabîyye (Arab Encyclopedia), "Hindâvî Halîl" (02.08.2021).

⁷⁹³ Suriye'de doğmuş olan şair gençlik yıllarında İskenderiye'ye yerleşmiştir. *Apollo* dergisinde ve 1939'dan sonra *er-Risâle*'de şiirleri yayımlanmıştır. eş-Şi'ru'l-hur olarak adlandırılan türde şiirler yazan ilk şairlerdendir. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 196-197.

⁷⁹⁴ Romantizm akımının etkisi ile şiirler yazan şair; şiirlerinde insan psikolojisi, hüznün ve tabiat gibi konuları ele almıştır. Klasik eserlerin tenkitli neşirlerini yapmıştır. Bu alanda en önemli çalışması Buhtürî'nin divanına yaptığı beş ciltlik şerhtir. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 177-178; Ömer İshakoğlu, "Sayrafî, Hasan Kâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/476.

⁷⁹⁵ Toplumsal konuları ele alan şiir ve makaleler yazmıştır. Sevgiyi ve tabiatı konu alan şiirleri de vardır. Poetgate (Bevvâbetü's-şu'arâ), "Hasan el-Kâyâtî" (08.08.2021).

⁷⁹⁶ Iraklı şair vatanperver şiirler yazmıştır. Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/21-22.

⁷⁹⁷ Bahreynli şair ve eleştirmendir. Arapça ve İngilizce eserler yazmıştır. Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1/44.

⁷⁹⁸ Hâfız İbrâhîm'in takipçisi olan şair serbest şiire şiddetle karşı çıkmıştır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 547-548.

⁷⁹⁹ Sembolik şiir ve serbest şiirde de eserler vermiştir. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 538-539.

⁸⁰⁰ Tâhâ Hüseyin ile girdiği cahiliye şiiri tartışmalarından sonra Edebiyat Fakültesi'ndeki eğitimini yarım bırakan şair *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*, *Delâ'ilü'l-i'câz ve Esrârü'l-belâğa* gibi pek çok klasik eserin tahkikini yapmıştır. Muhammed Harb, "Mahmûd Muhammed Şâkir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/369-370; Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 549-550.

Mehcer ekolünden Mîhâ'îl Nu'ayme (1889-1998),⁸⁰¹ şiirleri *el-Ehrâm* gazetesinde yayımlandığı için Şâ'iru'l-Ehrâm olarak tanınan Muhammed Abdülğanî Hasan (1907-1985),⁸⁰² Apollo cemiyetinin üyelerinden Muhtâr el-Vekîl (1911-1988),⁸⁰³ Refik Fâhûrî (1911-1985),⁸⁰⁴ Apollo cemiyetine mensup Mısırlı şair Salih Cevdet,⁸⁰⁵ Seyyid Kutub ve Sudanlı romantik şair et-Ticânî Yûsuf Beşir (1912-1937)⁸⁰⁶ gibi pek çok isim sayılabilir. *er-Risâle* dergisi yayın hayatına başlamadan kısa bir süre önce vefat eden Ahmed Şevkî'nin daha önce yayımlanmamış şiirlerine de dergide yer verilmiştir.⁸⁰⁷

Dergide eş-Şi'ru'l-mürsel olarak adlandırılan vezinli ve kafiyesiz olarak yazılan şiirlere de yer verilmiştir. Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, William Shakespeare'in *Othello* trajedisinin düz nesir ve kafiyesiz şiir şeklinde iki tercümesini vererek okuyucuların ve edebiyatçıların Mürsel şiirle ilgili görüşlerini merak ettiğini söylemiş ve onlardan bu yeni şiir şekli ile ilgili düşüncelerini kendisine iletmelerini talep etmiştir.⁸⁰⁸ Abdurrahman Şükrî'nin bu türde yazılmış şiirinin sonunda, şiirin aruzu önemseyenlerin görüşlerine uymadığı ama bunun şairin seçimi olduğu ve bu konuda şairlerin özgür olduğunu belirten bir not düşülmüştür. Bu nottan anlaşıldığı üzere dergi, herhangi bir şiir akımını dışlamamış ya da belli bir akımdan yana bir tavır sergilememiştir. Bu kapsayıcı bakış açısının yanında “mensur şiir” ve “mürsel şiir” başlığı ile yayımlanan bu eserler, Şiir bölümünden ayrı bir başlıkla veya ayrı bir şekilde verilmiştir. Bu durum derginin bu yazıları şiir olarak görmediğini ama yayımlamayı da sakıncalı bulmadığını göstermektedir.⁸⁰⁹

⁸⁰¹ 1920 yılında Kuzey Amerika'da Cibrân Halîl Cibrân'ın önderliğinde kurulan *er-Râbitatü'l-kalemiyye*'nin üyelerinden olan Mîhâîl Nuayme vezinsiz ve kafiyesiz modern şiirler yazmıştır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 581.

⁸⁰² Şiir, biyografi ve edebî eleştiri alanlarında eserler yazmıştır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 500-501.

⁸⁰³ Wikipedia el-mevsû'a el-hurra (Wikipedia), “Muhtâr el-Vekîl”, (02.01.2021).

⁸⁰⁴ Suriyeli yazar ve şairdir. Cebûrî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 2/395.

⁸⁰⁵ Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 280.

⁸⁰⁶ Tasavvuf temalı şiirler de yazmıştır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 131.

⁸⁰⁷ Ahmed Şevkî, “Kleyûbâtrâ tünâci'l-kasr”, *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 26; a.mlf., “Şevkiyye lem tünşer”, *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 25; a.mlf., “Şevkiyye lem tünşer”, *er-Risâle* 1. yıl/15 (15 Ağustos 1933), 27; a.mlf., “Âsâr Şevkiyye”, *er-Risâle* 1. yıl/18 (01 Ekim 1933), 27; Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 43-46.

⁸⁰⁸ Dergide kafiyesiz şiirle ilgili yazılar edebî tartışmalar başlığında ele alınacaktır. Ebû Hadîd, “eş-Şi'ru'l-mürsel eydan”, *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 8-10.

⁸⁰⁹ Halîl Hindâvî'nin şiirlerinin bir kısmı da Mine's-şi'ri'l-mensûr başlığı ile verilmiştir. Hindâvî, “el-Medînetü'l-hâci'a”, *er-Risâle* 2. yıl/54 (16 Temmuz 1934), 1179; a.mlf., “Mev'izetü'l-hakîm”, *er-Risâle* 2. yıl/60 (27 Ağustos 1934), 1423; a.mlf., “Uhibbuke eyyühe's-şitâ”, *er-Risâle* 5. yıl/186 (25 Ocak 1937),

Görüldüğü üzere *er-Risâle* Neo-klasik akımın en büyük temsilcisi Ahmed Şekvî'nin şiirlerine de yeni akımların temsilcilerinin şiirlerine de yer vermiştir. Dergi her ekole mensup Arap şairlerin şiirlerine yer veren bir panayır niteliğindedir. Şiirlerin konularına bakıldığında; sosyal, siyasî, dinî ya da millî mevzuları ele alan şiirlerin yanı sıra bireysel duyguları ya da varoluşsal arayışları anlatan şiirlerin de dergide yer aldığı görülmektedir. İlk dönemde aşk ve sevgi konulu şiirler daha fazla yayımlanırken, sonraki dönemlerde Arap dünyasında yaşanan işgaller ve siyasî durumlar sebebi ile birliğe ve işgalcilere karşı direnişe çağıran, vatan sevgisi aşıl原因an şiirler öne çıkmıştır. İşgal altında olmanın yarattığı karamsarlıkla kötümser bir dille yazılmış şiirler de olmuştur.⁸¹⁰

Yeni yetişen şairlerin şiirlerine yer vererek onları destekleyen dergi, düzenlediği yarışmalarla da modern Arap şiirinin gelişimine katkı sağlamıştır. Yapılan şiir yarışmasında Mey Ziyâde'nin yazdığı Fransızca bir şiirin Arapçaya manzum şekilde tercüme edilmesi istenmiştir. Yarışmanın ilanında şiirin Fransızcası ve Ziyâde tarafından yapılmış Arapça tercümesi verilmiş ve 2 cüneyh olan ödülün Ziyâde tarafından verileceği belirtilerek başvuruların şubat ayı sonuna devam edeceği ifade edilmiştir.⁸¹¹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Tâhâ Hüseyin, Mustafa Abdürrâzık (ö. 1947) ve Ahmed Zekî Ebû Şâdi'nin jüri üyeliği yaptığı yarışmaya yirmi yedi şair iştirak etmiştir. Sırası ile Muhammed 'Avad Muhammed, Fahrî Ebû's-Su'ûd ve Enver el-'Attâr ilk üçte yer almış ve ödül alan çeviriler sonuç ilanı ile dergide yayımlanmıştır.⁸¹²

140; Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 109-110. Dergide yer alan şiirler ve şairler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 43-136.

⁸¹⁰ Örneğin Fahrî Ebû's-Su'ûd İngiliz işgalini başlatan Tel Muharebesi anısına bir şiir yazmıştır. Bir başka şiirinde halkı, ticari boykota çağırmıştır. Ebû's-Su'ûd, "Yevmü't-Tel", *er-Risâle* 1. yıl/17 (15 Eylül 1933), 28; a.mlf., "A'dâü lâ edyâf", *er-Risâle* 2. yıl/47 (26 Şubat 1934), 343; Ali Ahmed Bâkesîr bir şiirinde evreni sorgulamaktadır. Bâkesîr, "Mâ hüve'l-kevn", *er-Risâle* 2. yıl/45 (14 Mayıs 1934), 826; Seyyid Kutup kaybolan benliğini aramaktadır. Kutup, "en-Nefsü'd-dâi'a", *er-Risâle* 2. yıl/63 (17 Eylül 1934), 1549; İliyyâ Ebû Mâdi hırsız olup hayatın sırlarını çalmayı dilemektedir. Ebû Mâdi, "el-Esrâr", *er-Risâle* 5. yıl/232 (13 Aralık 1937), 2030; Cemil Sıdkî ez-Zehâvî ve Muhammed Abdülğanî Hasan şiirlerinde halkı işgale karşı direnmeye davet etmektedir. ez-Zehâvî, "Muharrem", *er-Risâle* 3. yıl/93 (15 Nisan 1935), 569; Hasan, "Tehiyetü'l-âmü'l-hicrî el-cedîd", *er-Risâle* 6. yıl/243 (28 Şubat 1938), 349.

⁸¹¹ Mey Ziyâde, "Müsâbeka edebiyeye: İlä şu'arâi'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 3. yıl/79 (07 Ocak 1935), 12.

⁸¹² Sonuçların ilan edilmesinin ardından müstear isimle yarışmaya katılan Muhammed 'Avad, Zeyyât'a tercümenin kendisine ait olduğunu belirten bir mektup yazmış ve bu mektup el-Berîdü'l-edebî'de (Edebiyat Postası) yayımlanmıştır. "el-Muhakkimûn fi'l-müsâbekati'l-edebiyeye", *er-Risâle* 3. yıl/84 (11 Şubat 1935), 235; "el-Hukmü fi'l-müsâbekati'l-edebiyeye", *er-Risâle* 3. yıl/91 (01 Nisan 1935), 500-501; Muhammed 'Avad, "Sâhibü'l-câizeti fi'l-müsâbekati'l-edebiyeye", *er-Risâle* 3. yıl/92 (08 Nisan 1935), 557; Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 132-133.

Yarışma dışında şiirle ilgili olarak çeşitli makaleler, tercümeleler ya da karşılaştırmalar da dergide kendisine yer bulmuştur. *er-Risâle*'de yer alan şiirle ilgili ilk makalelerden biri Rabindranath Tagore'un "eş-Şi'r ve'l hayâtü'l-hadîse (Şiir ve Modern Hayat)" adı ile Arapçaya tercüme edilen makalesidir. Fransız *Le Mois* dergisinde yayımlanan yazı, *er-Risâle*'de çevirmen bilgisi olmaksızın verilmiştir.⁸¹³ Şiirle ilgili bir diğer tercüme makale de Paul Valery'nin verdiği şiir konulu seminerdir.⁸¹⁴ Tercüme makalelerin dışında Endülüslü şair İbn Hafâce (ö. 533/1139),⁸¹⁵ İbn Kalâkıs (ö. 567/1172),⁸¹⁶ İbnü'r-Rûmî (ö. 283/896),⁸¹⁷ Bedüzzamân el-Hemedânî (ö. 398/1008),⁸¹⁸ Safiyyüddîn el-Hillî (ö. 749/1348),⁸¹⁹ Ebü'l-Atâhiye (ö. 210/825 [?]),⁸²⁰ Ebü'l-'Aynâ (ö. 283/896),⁸²¹ Mütenebbî (ö. 354/965),⁸²² Ebû Temmâm (ö. 231/846)⁸²³ ve Buhtürî (ö. 284/897)⁸²⁴ gibi şairlerin hayatları, şiirlerinden örnekler verilerek anlatılmıştır. Dergide klasik dönem şairlerinin dışında modern dönemde yaşamış şairlerin ölümlerinin ardından ya da ölüm yıl dönümlerinde de yazılar yazılmıştır. Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrâhîm bu yazılarda sıkça

⁸¹³ Rabindranath Tagore, "eş-Şi'r ve'l-hayâtü'l-hadîse", *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 11.

⁸¹⁴ Bu yazılarda Valery'nin şiirin tanımı, duyguları ifade etmesi, sanatsal değeri, şiirde lafız-mana gibi çeşitli konulardaki görüşlerine dair seminerlerinin tercümesi ve özeti yapılmıştır. Paul Valery, "eş-Şi'r", çev. Abdurrahman Sıdkî, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 28-29; Valery, "Fi'ş-şi'r", çev. Muhammed Ruhî Faysal, *er-Risâle* 3. yıl/94 (22 Nisan 1935), 651-656.

⁸¹⁵ Abdurrahman Cübeyr, İbn Hafâce'nin hayatını anlattıktan sonra şiirlerinde tabiatı nasıl tasvir ettiğini örnekler vererek ele almıştır. Abdurrahman Cübeyr, "et-Tabî'atü fi şî'ri İbn Hafâce", *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 23-24.

⁸¹⁶ İskenderiye'de yaşamış ve Fâtımî dönemi şairlerinden olan Ebü'l-Feth (Ebü'l-Fütûh) Nasr (Nasrullâh) Abdillâh Mahlûf Kalâkıs el-Lahmî el-İskenderî'nin hayatı ve edebiyatı anlatılmıştır. Ahmed Ahmed Bedevî, "İbn Kalâkıs", *er-Risâle* 2. yıl/32 (12 Şubat 1934), 258-260.

⁸¹⁷ Tam adı Ebü'l-Hasen Alî el-Abbâs Cüreyc el-Bağdâdî olan şair ele alınmıştır. Kemâl Harîri, "el-Elvân ve's-suver fi şî'ri İbni'r-Rûmî", *er-Risâle* 2. yıl/41 (16 Nisan 1934), 615-617; Abdurrahman Şükrî, "İbni'r-Rûmî eş-şâ'ir el-musavvir", *er-Risâle* 7. yıl/292 (06 Şubat 1939), 243-246.

⁸¹⁸ 'Abdülvehhâb 'Azzâm, Ebü'l-Fazl Bedüzzamân el-Hemedânî'nin hayatını ve edebiyatını yedi yazılık bir seride ele almıştır. 'Abdülvehhâb 'Azzâm, "Bedüzzamân el-Hemedânî", *er-Risâle* 2. yıl/38 (26 Mart 1934), 499-502.

⁸¹⁹ Ziyâ er-Ris, "Safiyyüddîn el-Hillî", *er-Risâle* 2. yıl/27 (08 Ocak 1934), 62-63.

⁸²⁰ Abdülhalim 'Abbâs, "Ebü'l-Atâhiye", *er-Risâle* 2. yıl/57 (06 Ağustos 1934), 62-63; Abdülmüte'âl es-Sa'îdî, "Şâ'irunâ el-'âlemi Ebü'l-Atâhiye" *er-Risâle* 3. yıl/119 (14 Ekim 1935), 1663-1665.

⁸²¹ Tam ismi Ebü Abdillâh Muhammed b. el-Kâsım b. Hallâd b. Yâsir el-Hâşimî'dir. Mahmûd Mahmûd Halîl, "Ebü'l-'Aynâ 1", *er-Risâle* 3. yıl/119 (14 Ekim 1935), 1656-1657; a.mlf., "Ebü'l-'Aynâ 2", *er-Risâle* 3. yıl/120 (21 Ekim 1935), 1701-1703; a.mlf., "Ebü'l-'Aynâ 3", *er-Risâle* 3. yıl/121 (28 Ekim 1935), 1687-1689.

⁸²² Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî bi münâsebeti zikrâhu'l-elf", *er-Risâle* 3. yıl/129 (23 Aralık 1935), 2041-2042.

⁸²³ Abdurrahman Şükrî, "Ebû Temmâm şeyhu'l-beyân", *er-Risâle* 7. yıl/299 (27 Mart 1939), 617-619; a.mlf., "Ebû Temmâm şeyhu'l-beyân", *er-Risâle* 7. yıl/300 (03 Nisan 1939), 660-663.

⁸²⁴ Abdurrahman Şükrî, "el-Buhtürî emîru's-sinâ'a", *er-Risâle* 7. yıl/301 (10 Nisan 1939), 707-709.

anılan isimlerdendir.⁸²⁵ Mahmûd Sâmi el-Bârûdî, Ebü'l-Kâsım eş-Şâbbî ve Zehâvî vefatından sonra anılan diğer şahsiyetlerdir.⁸²⁶ Şairlerin hayatları ve sanatları dışında Arap şiirinde tasvir, şiir ve Mu'allakât şiirleri gibi konular da makalelerde işlenmiştir. Fahrî Ebû's-Su'ûd örneklerle Arap şiirinde tasvirin öneminden ve Batı edebiyatındaki kullanım farkından⁸²⁷ bahsederken; Abdülmüte'âl es-Sa'îdî Câhiliye Dönemi'nin öne çıkan şiirlerinin el-Mu'allakât olarak isimlendirilmesini bazılarının söylediği gibi Hammâd er-Râviye'nin (ö. 160/776-77) bu şiirleri toplaması ve bu şekilde tanıtmayı ile olmadığını, Hammâd'ın bu şiirlere el-Meşhûrât ismini verdiğini söylemektedir. Sa'îdî'ye göre şiirlere Mu'allakât denmesi, şiirler bir araya getirildikten sonra insanların şiirleri ezberleyerek veya şerhler yaparak onlara ilgi göstermesi, sevmesi ve bağlanmaları sebebiyledir. Mu'allakât adlandırmasının Ka'be'ye asılmaları ile ilgisi yoktur.⁸²⁸ Bu makaleye eleştiri ve katkı olarak Muhammed Tâhâ el-Hâcerî bir yazı yazmış ve Sa'îdî'nin görüşlerini ve bu görüşleri yeni bir görüş olarak sunmasını eleştirmiştir.⁸²⁹ Birkaç sayı sonra Hâcerî'nin delillerini ve görüşlerini eksik bulmasına cevap veren ve henüz tüm fikirlerini beyan etmediğini söyleyen Sa'îdî, Mu'allakât adlandırmasının h. 170'ten sonra ortaya çıktığını söyleyerek kanıtlarını sunmuştur.⁸³⁰ Şevkî Dayf şiirin Arap edebiyatında ve Batı edebiyatında nasıl tanımlandığını, şiiri ve sanatı ele alırken,⁸³¹ Ahmed Hasan ez-

⁸²⁵ "Havâdis ve ahâdis" bölümü, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 4; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "el-'Abkariyyetü ve'l-karîha ev Şevkî ve Hâfız", *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 13; Kerem Melham Kerem, "Mısr tensâ şâ'irahâ Hâfız", *er-Risâle* 2. yıl/58 (13 Ağustos 1934), 1336-1337; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Muhammed Hâfız İbrâhîm", *er-Risâle* 3. yıl/108 (29 Temmuz 1935), 1201-1202; a.mlf., "Ahmed Şevkî", *er-Risâle* 3. yıl/120 (21 Ekim 1935), 1681-1682.

⁸²⁶ Ahmed ez-Zeyn, "Edebü'l-Bârûdî ve şî'ruhu", *er-Risâle* 3. yıl/129 (22 Aralık 1935), 2069-2071; Hasan Sebâle, "Fekîdü'l-edebî't-Tunusî Ebü'l-Kâsım eş-Şâbbî", *er-Risâle* 2. yıl/70 (05 Kasım 1934), 1828-1830; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî bi münâsebeti zikrâhu'l-ulâ", *er-Risâle* 5. yıl/192 (08 Mart 1937), 361-362; Ahmed el-Mağribî, "Şahsiyetü'z-Zehâvî", *er-Risâle* 5. yıl/192 (08 Mart 1937), 382-385.

⁸²⁷ Fahrî Ebû's-Su'ûd, "et-Tasvîr fi'ş-şi'ri'l-'Arabî", *er-Risâle* 2. yıl/44 (07 Mayıs 1934), 779-780.

⁸²⁸ Abdülmüte'âl es-Sa'îdî, "el-Mu'allakât: ra'yün cedîd fihâ", *er-Risâle* 2. yıl/56 (30 Temmuz 1934), 1263-1264.

⁸²⁹ Muhammed Tâhâ el-Hâcerî, "Ra'yün cedîd fi'l-mu'allekât: nakd ve te'akîb", *er-Risâle* 2. yıl/58 (13 Ağustos 1934), 1345-1347.

⁸³⁰ Abdülmüte'âl es-Sa'îdî, "Fi'l-mu'allakât eydan", *er-Risâle* 2. yıl/60 (27 Ağustos 1934), 1427-1428; a.mlf., "Fi'l-mu'allakât eydan", *er-Risâle* 2. yıl/67 (15 Ekim 1934), 1705-1706.

⁸³¹ Şevkî Dayf, "eş-Şî'r", *er-Risâle* 2. yıl/28 (15 Ocak 1934), 87-89; a.mlf., "eş-Şî'r ve'l-fen", *er-Risâle* 2. yıl/30 (29 Ocak 1934), 179-181.

Zeyyât ise *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* kitabının yeni baskısından aldığını belirttiği yazısında sadru'l-İslâm ve Emevîler Dönemi şiirinin özelliklerini kaleme almıştır.⁸³²

Tüm bu örneklerden ve yazılardan yola çıkılarak *er-Risâle* dergisinin farklı ekollere mensup modern şairlerin şiirlerine, Arap edebiyatı tarihinde yer almış şairlerin hayatlarına ve sanatlarına, şiirle ilgili yeni eğilimlere ve tartışmalara yer verdiği ve bu yazılarla 20. yüzyılda Arap şiirinin gelişimine katkı sağladığı söylenebilir.

3.2. Öykü

Dergide yer alan hikâyelere ve hikâye yazarlarına geçmeden önce Arap edebiyatında öyküye bakıldığında, edebî bir tür olarak modern öykünün Batı edebiyatına göre Arap edebiyatına daha geç girdiği fakat Arap kültüründe halk hikâyelerinin câhiliye devrinden itibaren her zaman var olduğu görülür. Nitekim Arap kabileleri arasında cereyan eden olayları ve savaşları anlatan eyyâmü'l-'Arab, sîretü 'Antere, kıssatü Zennûbiyye, kıssatü Benî Hilâl ve sîretü's-Sultân ez-Zâhir Baybars gibi anlatılar bunlara örnektir. Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssalar ve atasözlerinin bir kısmının ortaya çıkış öykülerinin aktarılmış olması da halk kültüründe bir anlatıcılığın olduğunu göstermektedir. Halk kültüründe var olan öykülerin dilinin fasih olmaması bunların edebiyat ile ilgili eserlerde yer almamasına yol açmıştır.⁸³³ Araştırmacılar; çeviri yoluyla Arap edebiyatına girmiş olan Hint kökenli *Kelîle ve Dimne*,⁸³⁴ Farsça *Hezâr Efsâne*'nin tercümesi olan *Elf leyle ve leyle*,⁸³⁵ *Kitâbü'l-buhalâ*,⁸³⁶ *Ahbârü'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn* ile *Kitâbü'l-ezkiyâ*,⁸³⁷ *Risâletü'l-ğufrân*⁸³⁸

⁸³² Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “eş-Şi'r fî sadri'l-İslâm ve 'ahdi benî ümeyye”, *er-Risâle* 3. yıl/116 (22 Eylül 1935), 1532-1534.

⁸³³ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabî el-mu'âsır fî Mısır*, 208.

⁸³⁴ Nasihat ve öğüt vermek amacıyla yazılmış fabl türündeki bu öyküleri İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759) Arapçaya çevirmiştir. Adnan Karaismailoğlu, “Kelîle ve Dimne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/210.

⁸³⁵ *Binbir Gece Masalları* adı ile dilimize aktarılan bu öykülerin yazarları bilinmemektedir. Anonim olan bu masallar Hint, İran ve Arap kültürü kaynaklıdır. Veli Ulutürk, “Binbir Gece”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/180-181.

⁸³⁶ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz'in (ö. 255/869) cimriliği analiz ederek toplumdaki cimrileri ele alan ve hicveden eseridir. Ramazan Şeşen, “Câhiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/20-24.

⁸³⁷ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî'ye (ö. 597/1201) ait iki eserde zekiler ve ahmaklardan bahsetmektedir. Yusuf Şevki Yavuz - Casim Avcı, “İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/543-549.

⁸³⁸ Ebü'l-Alâ' el-Maarrî'nin yazdığı eserde cennet ve cehennemliklerin özelliklerini konu alan hayalî bir yolculuk anlatılmaktadır. A. Cüneyt Eren, “*Risâletü'l-ğufrân*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/127-128.

gibi edebî bir dille yazılmış bazı eserleri ve makâme⁸³⁹ türünde yazılmış olan eserleri Arap edebiyatında hikâye türünün örnekleri arasında saymaktadır.⁸⁴⁰

Modern döneme gelindiğinde yeni okulların açılması, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, Rifâ'a et-Tahtâvî⁸⁴¹ ile başlayan tercüme faaliyeti, matbaacılığın ve basın-yayın araçlarının gelişmesi ile yeni edebî türlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Makale, öykü ve tiyatro bu yeni edebî türlerdendir. Batı dillerinde yazılmış eserlerden roman ve hikâye okumaya başlayan eğitimli zümre önce serbest adaptasyonlar ve çeviriler yapmış, daha sonra ise taklitten orijinalliğe geçilmiştir. Çeviri yapan edebiyatçılar başta metnin aslına bağlı kalma gereği duymamışlardır. Örneğin Mustafa Lutfî el-Menfelûtî Fransızca bilmediği halde Fransız öykülerini kendisine okuyup tercüme edenlerden duyduklarını yeniden uyarlayarak yazmıştır.⁸⁴² Burada amaç, öyküyü aktarmak değil duyguyu aktarmak olmuştur. Hâfız İbrâhîm de Victor Hugo'nun *Sefiller* adlı eserini ana hatlarını koruyarak; fakat eklemeler ve değişikliklerle çevirmiştir. Bu isimlerin yanı sıra Halîl Mutrân, Cibrân, Muhammed Hüseyin Heykel, Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Tâhâ Hüseyin ve İbrâhîm el-Mâzinî gibi pek çok isim Batı edebiyatından çeviriler yapmış, Fransız öykü yazarı Guy de Maupassant, Flaubert, Charles Dickens ve Anton Çehov gibi pek çok ismin eserleri Arapçaya tercüme edilmiştir.⁸⁴³

I. Dünya Savaşı yıllarında Mahmûd Teymûr önderliğinde; Yahyâ Hakkî (1905-1987), Mahmûd Tâhir Lâşin (1894-1954), Ahmed Hayrî Sa'îd (1894-1962) ve İbrâhîm el-Mısrî

⁸³⁹ Bedüzzamân el-Hemedânî, bu türün örneklerini veren ilk kişi olarak kabul edilir. Harîrî, İbn Nâkıyâ, Zemaşerî ve Ebû't-Tâhir el-Eşterkûnî sonraki dönemlerde bu geleneği sürdürmüştür. Nâsîf el-Yâzicî, Fâris eş-Şidyâk, Muhammed el-Müveylihî, Hâfız İbrâhîm ve Ferîd Vecdî ise 19. ve 20. yüzyılda makâme türünde eserler veren yazarlardandır. Hüseyin Yazıcı, "Hikâye (Arap Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/480-481; Ayyıldız, "Makâme", 27/417-419.

⁸⁴⁰ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabî el-mu'âsir fî Mısr*, 208; Yazıcı, "Hikâye (Arap Edebiyatı)", 17/480-481; Bülent Korkmaz, "Çağdaş Mısır Öyküsü", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 14/38 (2014/I), 32-33.

⁸⁴¹ François Fénelon'un (1651-1715) *Les aventures de Télémaque* adlı eserini *Mevâkı'u'l-eflâk fî vekâ'i'i Tilimâk* adı ile çevirmiştir. Bu çeviri bazı araştırmacılar tarafından Arap edebiyatında roman ve hikâye türünün ilk örneklerinden sayılmıştır. Batı dillerinden Arapçaya çevrilen ilk edebî eserlerden biri olan bu çalışmada Tahtâvî eserde tasarrufta bulunmuş ve yönetim ile ilgili kendi fikirlerine de yer vermiştir. Dayf, *el-Edebü'l-'Arabî el-mu'âsir fî Mısr*, 208-209; Akçay, "Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî", 14; Korkmaz, "Çağdaş Mısır Öyküsü", 35.

⁸⁴² Hale Sultan Keskin, *Mustafa Lutfî el-Menfelûtî ve en-Nazarât Adlı Eserinin Tahlili* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 15-16.

⁸⁴³ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabî el-mu'âsir fî Mısr*, 209; Yazıcı, "Hikâye (Arap Edebiyatı)", 17/481; Korkmaz, "Çağdaş Mısır Öyküsü", 33-35, 37.

(1900-1979) gibi isimlerin katkıları ile kurulan el-Medresetü'l-hadîse⁸⁴⁴ modern Arap öyküsünün gelişmesini hızlandırmıştır. Pek çok Arap edebiyatçısı gibi Maupassant'ın “olay öykü” olarak isimlendirilen tekniğinden etkilenerek insan hayatıyla ilgili hikâyelere ağırlık veren Mahmûd Teymûr'un, *Fi'l-Kitâb* öyküsü bazı araştırmacılar tarafından Arap edebiyatının ilk modern hikâyesi olarak kabul edilmiştir.⁸⁴⁵

Başlangıçta Fransız romantizminin etkisinde kalan Modern Arap öykücülüğü, I. Dünya Savaşı'nın ve Büyük Buhran'ın dünya ekonomilerini olumsuz etkilemesi ile gerçekçi bir yönelime sahip olmuştur. II. Dünya Savaşı ile devam eden karamsar hayat şartları bu gerçekçi tavrı daha çok geliştirmiştir. Bu dönemde toplumun sorunlarını realist bir bakış açısıyla dile getiren edebiyatçılar toplumu anlatan öyküler yazmışlardır.⁸⁴⁶ Muhammed Hüseyin Heykel, Tâhâ Hüseyin, İbrâhim el-Mâzinî, Abbas el-'Akkâd, Tevfik el-Hakîm, Mahmûd Teymûr, Necîb Mahfûz gibi pek çok yazar öykülerinde toplumsal analizler yapmışlardır. Toplumun yanı sıra İbrâhim el-Mâzinî ve Abbas el-'Akkâd gibi öykülerinde zaman zaman kadın ve erkek arasındaki psikolojik ilişkiyi tasvir eden ve bireysel tahliller yapan yazarlar da olmuştur. Corcî Zeydân, Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, Ali el-Cârim (1881-1949), Muhammed Sa'îd el- 'İryân ve Muhammed 'Avad Muhammed tarihî öyküler yazmışlardır. Rus edebiyatından etkilenen Mîhâil Nuayme, Ali et-Tantâvî, Muhammed en-Neccâr, Mahmûd Ahmed es-Seyyid, Enver Şâûl, Ahmed es-Sibâî ve daha birçok isim Arap dünyasında öykünün gelişmesini sağlamıştır.⁸⁴⁷

er-Risâle dergisi ilk sayısından itibaren “Kasas” bölümünde yukarıda isimleri sayılan ve sayılmayan pek çok edebiyatçının telif öykülerine ve dünya edebiyatından hikâye çevirilerine yer vermiştir. *er-Rivâye* dergisinin çıkmaya başladığı dönemde kısa bir süre öyküler için ayrılan bölüme ara verilmiş, bu süre dışında neredeyse her sayıda hikâyeler var olmuştur. Dergide yer alan öykülerin bir kısmı tefrika şeklinde birkaç sayıda yayımlanırken, bir kısmı da tek seferde kısa hikâye şeklinde yayımlanmıştır.

⁸⁴⁴ Bu topluluk taklitten kurtularak Batılı edebiyat ekollerine bağlı Mısır'a özgü bir edebiyat geliştirme hedefi ile hareket etmiştir. Daha çok realist ekole yakın olan grup 1925 yılında kendilerine ait *el-Fecr* dergisini çıkarmışlardır. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*, 554.

⁸⁴⁵ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabî el-mu'âsır fî Mısır*, 210, 300-302; Yazıcı, “Hikâye (Arap Edebiyatı)”, 17/481; Korkmaz, “Çağdaş Mısır Öyküsü”, 31, 39; Aytaç, “Mahmûd Teymur”, 27/386-387.

⁸⁴⁶ Yazıcı, “Hikâye (Arap Edebiyatı)”, 17/481; Korkmaz, “Çağdaş Mısır Öyküsü”, 40-41.

⁸⁴⁷ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabî el-mu'âsır fî Mısır*, 210-211; Yazıcı, “Hikâye (Arap Edebiyatı)”, 17/481-484; Korkmaz, “Çağdaş Mısır Öyküsü”, 36-49.

er-Risâle'de kendine yer bulan ilk öyküler, Modern Arap edebiyatında kısa öykünün ve Mısır millî edebiyatının kurucularından sayılan Mahmûd Teymûr'un yazdığı *eş-Şeyh 'Afâ'llah*⁸⁴⁸ hikâyesidir. Tâhâ Hüseyin'in *'Alâ hâmişi's-sîre*⁸⁴⁹ romanının ilk bölümü de Kasas bölümünde yer almıştır. Kısa öyküler dışında kısa tiyatrolar da bu bölümde yer verilmiştir. Muhammed Hurşîd'in *Sadîkuhâ 'aşîkuhâ* tiyatrosu bu türe örnek verilebilir.⁸⁵⁰ Dergide yayımlanan en uzun tefrika, Zekî Mübârek'in *Leylâ el-merîda bi'l-İrâk* hikâyesi olmuştur.⁸⁵¹ *er-Risâle*'de Arap edebiyatından öyküler dışında Batı edebiyatından öykü çevirilerine de yer verilmiştir. *er-Rivâye* dergisi yayın hayatına başladıktan sonra da dergide öyküye yer vermeye devam edilmiş ancak *er-Rivâye* dergisine kıyasla çok daha az öykü yayımlanmıştır. Örneğin 1930'ların başlarında öykü yazmaya başlayan Necîb Mahfûz, *Mehru'l-vazîfe* öyküsünü *er-Risâle*'de yayımlarken daha sonra öykülerini *er-Rivâye* dergisinde kaleme almıştır.⁸⁵²

⁸⁴⁸ Mahmûd Teymûr, “eş-Şeyh 'Afâ'llah”, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 38-41. Daha sonra kitaplaştırıldığı anlaşılan bu öyküye dair bir tanıtım yazısı da dergide yer almıştır. Mahmûd el-Bedevî, “eş-Şeyh 'Afâ'llah”, *er-Risâle* 4. yıl/171 (12 Ekim 1936), 1679-1680.

⁸⁴⁹ Tâhâ Hüseyin, “'Alâ hâmişi's-sîre”, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 34-37.

⁸⁵⁰ Filistinli edebiyat öğretmeni Muhammed Hurşîd'in tiyatrosu üç sayı boyunca devam etmiştir. Muhammed Hurşîd, “Sadîkuhâ 'aşîkuhâ”, *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 33-35, 39; a.mlf., “Sadîkuhâ 'aşîkuhâ”, *er-Risâle* 1. yıl/25 (25 Aralık 1933), 37-39; a.mlf., “Sadîkuhâ 'aşîkuhâ”, *er-Risâle* 2. yıl/26 (1 Ocak 1934), 36-37.

⁸⁵¹ Bu hikâye yirmi üç sayı boyunca devam etmiştir. 1938 yılında basılan *Vahyu Bağdâd* isimli eserde yer almıştır. 1926-1938 yılları arasında Bağdat ve Kahire'de yaşanan olayların anlatıldığı eserde Leylâ Arap kadınıni sembolize etmektedir. Zekî Mübârek, “Leylâ el-merîda bi'l-İrâk”, *er-Risâle* 5. yıl/230 (29 Kasım 1937), 1934-1935.

⁸⁵² Necîb Mahfûz, “Mehru'l-vazîfe”, *er-Risâle* 5. yıl/214 (09 Ağustos 1937), 1312-1315.

Hüseyin Şevkî,⁸⁵³ Yûsuf Gûhar ‘Atiyye (1912-2001),⁸⁵⁴ Muhammed Sa‘îd el-‘İryân,⁸⁵⁵ Ali et-Tantâvî,⁸⁵⁶ Ahmed Ahmed et-Tâcî,⁸⁵⁷ Tevfik el-Hakîm,⁸⁵⁸ Edîb Abbâsî,⁸⁵⁹ Mahmûd Hayret,⁸⁶⁰ İbrâhim el-Mâzinî,⁸⁶¹ Sehîr el-Kalemâvî,⁸⁶² Vidâd es-Sekâkînî,⁸⁶³ Muhammed Fehmî Abdüllatîf,⁸⁶⁴ İsmail Mazhar (1891-1962),⁸⁶⁵ Hüseyin Fevzî (1900-

⁸⁵³ Hüseyin Şevkî, “Bintü’l-fir‘avn tuhib”, *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 23, 31; a.mlf., “Kelbetî Blûtâ”, *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 35-36; a.mlf., “Yevmü sayd”, *er-Risâle* 2. yıl/52 (02 Ağustos 1934), 1118; a.mlf., “İblîs ye‘şak”, *er-Risâle* 3. yıl/84 (11 Şubat 1935), 231-232. Yazar hakkında bilgi için bk. Mu‘cemü’l-bâbitîn li-şu‘arâi’l-‘Arabiyye, Müessesetü Abdülaziz Su‘ûd el-Bâbitîn es-Sekâfiyye, “Hüseyin Şevkî”, (20.10.2021).

⁸⁵⁴ Mısırlı edebiyatçı öykülerin yanı sıra film senaryoları da yazmıştır. *er-Risâle* ve *er-Rivâye*’de bazı öyküleri yayımlanmıştır. Örnekler: Yûsuf Gûhar, “et-Tâmi’”, *er-Risâle* 1. yıl/18 (01 Ekim 1933), 36-39; a.mlf., “el-Mu‘allim Lûkâ”, *er-Risâle* 2. yıl/33 (19 Şubat 1934), 315-318; a.mlf., “el-Kuble ‘inde’l-ğadır”, *er-Rivâye* 3. yıl/62 (15 Ağustos 1939), 786-796.

⁸⁵⁵ Muhammed Sa‘îd el-‘İryân, “Tekâlid”, *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 37-40; a.mlf., “Raculün ve imra’”, *er-Risâle* 2. yıl/59 (20 Ağustos 1934), 1390-1393; a.mlf., “el-Ümmü’s-sânîye”, *er-Risâle* 2. yıl/68 (22 Ekim 1934), 1756-1760; a.mlf., “el-‘Arûs”, *er-Risâle* 2. yıl/69 (29 Ekim 1934), 1796-1798; a.mlf., “İblîs yetûb”, *er-Risâle* 3. yıl/104 (01 Temmuz 1935), 1059-1063; a.mlf., “el-Câize”, *er-Risâle* 7. yıl/287 (02 Ocak 1939), 35-37.

⁸⁵⁶ Dergide pek çok makalesi ve öyküsü bulunmaktadır. Ali et-Tantâvî, “el-Hakîka ve’l-hubz” *er-Risâle* 1. yıl/29 (23 Ocak 1934), 137-139; a.mlf., “Fî sahnî’l-câmi’i’l-Emevî”, *er-Risâle* 3. yıl/89 (18 Mart 1935), 416-418; a.mlf., “A‘râbi fi’l-hammâm”, *er-Risâle* 4. yıl/138 (24 Şubat 1936), 296-299; a.mlf., “Muhammed es-sağîr”, *er-Risâle* 4. yıl/153 (08 Haziran 1936), 947-949; a.mlf., “en-Nihâye”, *er-Risâle* 4. yıl/161 (03 Ağustos 1936), 1270-1273; a.mlf., “Kıssatün vâki‘a”, *er-Risâle* 5. yıl/228 (15 Kasım 1937), 1847-1850; a.mlf., “Hicratü mü‘allim”, *er-Risâle* 6. yıl/246 (21 Mart 1938), 509-517.

⁸⁵⁷ Dâru’l-‘ulûm mezunu olduğu belirtilen yazar İslâm tarihinden bazı şahsiyetlerin öykülerini yazmıştır. Ahmed Ahmed et-Tâcî, “Hubeyşe”, *er-Risâle* 2. yıl/31 (05 Şubat 1934), 237-238; a.mlf., “Müseyleme”, *er-Risâle* 2. yıl/42 (23 Nisan 1934), 704-707.

⁸⁵⁸ Tevfik el-Hakîm, “el-Hicra”, *er-Risâle* 2. yıl/42 (23 Nisan 1934), 656-665; a.mlf., “Beyne yedey Şehrazâd”, *er-Risâle* 2. yıl/55 (23 Temmuz 1934), 1206-1209; a.mlf., “Necmü Ahmed”, *er-Risâle* 5. yıl/196 (05 Nisan 1937), 525-526.

⁸⁵⁹ Edîb Abbâsî, “Târiku’l-leyl”, *er-Risâle* 2. yıl/54 (16 Ağustos 1934), 1193-1196.

⁸⁶⁰ Mısırlı yazarın öyküleri daha çok *er-Rivâye*’de yer almıştır. Mahmûd Hayret, “el-Kâbile”, *er-Risâle* 2. yıl/60 (27 Ağustos 1934), 1434-1435; a.mlf., “‘Ukûbetü’l-i‘dâm”, *er-Risâle* 2. yıl/75 (01 Aralık 1934), 2014-2015.

⁸⁶¹ İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzinî, “Beyne fetâteyn”, *er-Risâle* 2. yıl/66 (08 Ekim 1934), 1662-1664; a.mlf., “‘Asrân fi’l-dâr”, *er-Risâle* 2. yıl/68 (22 Ekim 1934), 1735-1737; a.mlf., “el-Matlûb: Müdiratü beyt”, *er-Risâle* 3. yıl/73 (14 Ocak 1935), 48-51; a.mlf., “el-İntihâr”, *er-Risâle* 3. yıl/89 (18 Mart 1935), 410-411; *Zâtü’s-sevb el-urcivânî* isimli öykü 8 sayı boyunca devam etmiştir. A.mlf., “Zâtü’s-sevb el-urcivânî I”, *er-Risâle* 4. yıl/153 (08 Haziran 1936), 923-925; a.mlf., “Ene ve’l-ahmer”, *er-Risâle* 5. yıl/187 (01 Şubat 1937), 163-165.

⁸⁶² Sehîr el-Kalemâvî, “Ve men yürakkîhi?”, *er-Risâle* 3. yıl/93 (15 Nisan 1935), 630-631.

⁸⁶³ Vidâd es-Sekâkînî, “Hâcer el-‘Ânis”, *er-Risâle* 4. yıl/162 (10 Ağustos 1936), 1312-1314; a.mlf., “ed-Durratân”, *er-Risâle* 7. yıl/290 (23 Ocak 1939), 184-187.

⁸⁶⁴ Muhammed Fehmî Abdüllatîf, “Hadîsu semer”, *er-Risâle* 5. yıl/197 (12 Nisan 1937), 634-636; a.mlf., “Sekîl mâ ezrafehu”, *er-Risâle* 5. yıl/201 (10 Mayıs 1937), 793-795.

⁸⁶⁵ Dergide daha çok sosyoloji ve eğitim konulu makaleler yazmıştır. İsmail Mazhar, “Şekâ”, *er-Risâle* 5. yıl/212 (26 Temmuz 1937), 1232-1235.

1988)⁸⁶⁶ ve Halil Şeybûb⁸⁶⁷ *er-Risâle*'de öykülerine yer verilen diğer isimlerdendir. Bu yazarlar *er-Rivâye*'de de hikâyelerini kaleme almışlardır.

Çeviri ve telif öyküler dışında edebî bir tür olarak hikâyeyi ele alan makaleler de olmuştur. Bu makalelerin çoğu Mısır'da veya Arap dünyasında öykü konusunu ele almıştır. İlki, Londra Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü'nde öğretim üyesi olduğu anlaşılan Cîb⁸⁶⁸ tarafından kaleme alınmıştır.⁸⁶⁹ Üç sayı boyunca devam eden bu yazı dizisinin ilkinde Mısır'da öykünün Suriye'ye göre daha geç ortaya çıktığı, Mısır'da eğitilmiş kesimin hikâyeleri ana dilinden okudukları, halkın ise bu tür yerine ikame edeceği başka edebî türler olduğu için bu tür daha geç gelişmiştir.⁸⁷⁰ Yazara göre tercüme döneminin başlamasıyla yapılan öykü tercümelemlerinin toplum hayatına ve kültürüne pek uymamasına ve dilinin iyi olmamasına rağmen okurların ilgi göstermesi ise okurların edebiyata ilgisinden kaynaklanmaktadır. Yazı dizisinde yapılan tercümelemlerden örnekler verilerek, modern öykünün öncülleri sayılan hikâyeler ve makâmeler anlatılmış, daha sonra terim anlamı ile bu türün ilk örneğinin Muhammed Hüseyin Heykel tarafından yazılan *Zeyneb* olduğu belirtilmiştir.⁸⁷¹ Bu öykünün konusunu ve üslubunu ele aldıktan sonra makalede bu eserden sonra bu türe olan ilginin arttığı, Heykel ve 'Înân gibi bazı edebiyatçıların Mısır'da hikâyeye türünü ele alan makaleler yazdıkları ifade edilmektedir.⁸⁷² Son makalede ise konu ile ilgili olarak Zekî Mübârek'in görüşleri de verilmiş ve Mübârek'in sosyal ortamın uygun olmaması sebebiyle Mısır'da öykünün henüz tam olarak gelişmediği ve öykü ile ilgilenmek yerine risâle ve kasîde yazımının önemsenmesi

⁸⁶⁶ Aynı zamanda denizci olan Mısırlı yazar dergide bilim köşesinde denizcilik ile ilgili makaleler de yazmıştır. Sindibâd öyküleri ile ünlüdür. Hüseyin Fevzi, "Abdullah el-berrî ve Abdullah el-bahrî", *er-Risâle* 6. yıl/253 (09 Mayıs 1938), 790-796.

⁸⁶⁷ Halil Şeybûb, "el-İğma", *er-Risâle* 7. yıl/337 (18 Aralık 1939), 2314-2316.

⁸⁶⁸ Yazarın adı أستاذ جيب şeklinde verilmiş, kim olduğu tespit edilememiştir.

⁸⁶⁹ Mütercimim ismi yazı dizisinin son makalesi olan üçüncü makalede belirtilmiştir. Üstâz Cîb, "el-Kıssatü'l-Mısriyye 3", çev. Mahmûd el-Hafif, *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 20.

⁸⁷⁰ Üstâz Cîb, "el-Kıssatü'l-Mısriyye", çev. Mahmûd el-Hafif, *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 15.

⁸⁷¹ Üstâz Cîb, "el-Kıssatü'l-Mısriyye", *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 16-17, 19; Üstâz Cîb, "el-Kıssatü'l-Mısriyye 2", çev. Mahmûd el-Hafif, *er-Risâle* 1. yıl/6 (15 Nisan 1933), 16.

⁸⁷² Makaleye göre Heykel, yazısında Mısır'da öykünün gelişmemesinin sebeplerini uzun hayaller kurma yeteneğini kaybetme, yazı dili ve konuşma dilinin farklı olması, Mısırlı yazarların tembelliği, okuma-yazma bilenlerin sayısının az olması, zengin zümrenin destek vermemesi, edebiyatçıların kıymetinin azalması, insanların siyaset ve ekonomi ile meşgul olmaları ve yazarların edebiyattan çok siyasete meylenmeleri olarak görmektedir. 'Înân da kendi makalesinde Heykel ile görüşlerinin kesiştiği ve ayrıldığı noktaları sıralayarak konuya dahil olmuştur. Bu yazıların yanı sıra o dönemde Arap edebiyatının geçmişte bu tür olmadan varlığını sürdürdüğünü ve yine hikâyeye olmadan devam edebileceğini söyleyip bu tartışmaları gereksiz görenler de olmuştur. Üstâz Cîb, "el-Kıssatü'l-Mısriyye 2", *er-Risâle* 1. yıl/6 (15 Nisan 1933), 17-18.

gerektiğine dair görüşleri eleştirilmiştir. Yazara göre yeni türleri geliştirmek yerine eski türlerde ısrar etmek ve öykü yazarlarını Batıyı taklit ve özentisi ile suçlamak eğitimi olanaklarının genişlemesi ile başka türlere yönelen okurların ihtiyaçlarını göz ardı etmekten ve onları Batı edebiyatına yöneltmekten başka bir işe yaramaz.⁸⁷³ Daha önce var olmayan bir türü edebiyata dahil etmeyi toplumun onuruna dokunan bir hareket olarak görenlere de Türkiye ve Hindistan'ı örnek gösteren yazar, Mısır'da öykünün tam olarak gelişmediğini ama tohumlarının atıldığını söylemektedir. Muhammed Teymûr, Mahmûd Teymûr, Nikolâ Haddâd (1872-1954), Muhammed Ferîd Ebû Hadîd ve Mâzinî bu gelişimi sağlayan yazarlardandır. Makale bu yazarların eserlerinden örnekler vererek modern Mısır öyküsünün toplumu ve sorunlarını daha iyi bir şekilde ele alarak ve hangi dili kullanacağı sorununu çözerek daha iyi bir duruma geleceğini, Mısırlı edebiyatçıların Batılıların sahip olduğu edebî yeteneğe ulaşıp kendi kültürlerinden aldıkları ilham ile birleştirerek bu yeni türde eserler ürettiklerinde halkın Avrupa edebiyatına olan ilgisini azaltabileceklerini dile getirerek sona ermektedir.⁸⁷⁴

Fahrî Ebû's-Su'ûd, Hilâl Ahmed Şetâ ve Vidâd es-Sekâkînî öykü konusunu ele alan diğer yazarlardır. Ebû's-Su'ûd, Arap edebiyatında öykü türünün neden geç ortaya çıktığına dair fikirlerini ortaya koymuştur. Ona göre klasik dönem edebiyatçılarının öyküyü yalan ve aldatmaca olarak görmeleri, hikâyeye herkesin uydurabileceği iyi edebiyatçıya yakışmayan bir biçim olarak bakmaları bu gecikmeye yol açmıştır. Sonraki dönemlerde de öyküyü bir nasihat vesilesi olarak görenler ya da sadece ağır edebî bir üslup ile yazılabileceğini düşünenler *Kelile ve Dimne* ve makâme türünde eserler yazmışlardır. Yine ona göre, Araplarda şiire verilen önem de yeni türlerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Batı'da öykünün ortaya çıkmasının bir nedeni de edebiyatçıların toplumun sorunları ile ilgilenmesi iken, Arap edebiyatçıları toplumun sorunlarından çok bireysel duygular ya da yöneticilerin övülmesi, düşmanların hicvedilmesi gibi konularla

⁸⁷³ Makalede öykü yazarlarını Batıyı taklit ve özentisi ile suçlayanların kimler olduğu belirtilmemiştir fakat Mustafa Sâdık er-Râfi'î gibi bazı edebiyatçıların bu görüşü savunduğu bilinmektedir. Nitekim er-Râfi'î *er-Risâle*'de yer alan bir makalesinde bu görüşlerini ifade etmiştir. Makalede duyguları kullanarak insanları eğlendirme amacıyla olan ve Batıların yaşamlarını sergileyen yazıları öykü olarak görmediğini, öğretici ve insanı ileriye götüren yazıları sanat olarak gördüğünü söyleyen yazar, dönemin öykülerini basit bir taklit ve özentisi olarak görmektedir. Mustafa Sâdık er-Râfi'î, "Felsefetü'l-kıssa ve limâzâ lâ ektübü fihâ?", *er-Risâle* 2. yıl/40 (09 Nisan 1934), 569-570.

⁸⁷⁴ Yazar öykülerde yazı dilinin kullanılmasının da bir sorun olarak gördüğünü ve sadece diyaloglarda değil tüm öyküde günlük dilin kullanılması gerektiğini ima etmektedir. Üstâz Cib, "el-Kıssatü'l-Mısıriyye 3", *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 17-20.

ilgilenmiş ve bunları şiirleri ile dile getirmişlerdir.⁸⁷⁵ Senato sekreteri olduğu belirtilen Hilâl Ahmed Şettâ ise iki makalede modern Mısır öyküsünü özetleyerek edebî açıdan kıymetli gördüğü mütercimleri ve öykü yazarlarını tanıtmış ve gençleri öykü yazmayı ticaret olarak gören edebî kaygısı olmayan yazarlardan uzak durmaya çağırıştır.⁸⁷⁶ Bir diğer makalede Vidâd es-Sekâkînî Lübnan'da öykü türünün nasıl geliştiğinden ve önde gelen öykü yazarlarından söz etmektedir. Keram Melham Keram (1903-1959),⁸⁷⁷ Fuâd eş-Şâyib (1911-1970),⁸⁷⁸ Tefvik Yûsuf 'Avvâd (1911-1989),⁸⁷⁹ Halîl Tekıyyüddîn (1906-1987)⁸⁸⁰ ve kendisinin⁸⁸¹ ülkesinin edebiyatına katkıda bulunan ve son dönemlerde öykü alanında ödülleri alan yazarlardan olduğunu söyleyerek Lübnan'ın bir uyanış devrini yaşadığını belirten Sekâkînî Arap öykücülüğünün liderliğinin Mısır'a ait olduğunu söyleyerek makalesine son vermiştir.⁸⁸²

er-Risâle dergisi; dünya edebiyatından özellikle de Batı edebiyatından tercüme öykülere, Arap edebiyatından telif hikâyelere yer vermiştir. Edebiyatçıların bu alana yoğun ilgi göstermeleri sebebiyle *Zeyyât*, *er-Rivâye* dergisini çıkarmaya başlasa da 1939'da derginin kapanmasına kadar olan dönemde *er-Risâle*'de öykü yayımlamaya devam etmiştir. Dergi, öykülerin yanı sıra edebiyatçıların öykü türüne dair fikirlerini açıkladıkları makalelere ve yeni çıkan öykü kitaplarının tanıtımlarına da yer vermiştir. Öykü türünü ele alan makaleler şiir ya da diğer edebiyat konularına kıyasla dergide daha

⁸⁷⁵ Fahrî Ebû's-Su'ûd, "el-Kıssatü fi'l-edebî'l-'Arabî", *er-Risâle* 2. yıl/52 (02 Temmuz 1934), 1092-1093.

⁸⁷⁶ Hilâl Ahmed Şettâ, "Fennü'l-kıssa fi'l-edebî'l-Mısırî el-hadîs", *er-Risâle* 4. yıl/164 (24 Ağustos 1936), 1367-1371; a.mlf., "Fennü'l-kıssa", *er-Risâle* 4. yıl/165 (31 Ağustos 1936), 1412-1413.

⁸⁷⁷ 1923 yılında çıkarmaya başladığı *Elf leyle ve leyle* isimli haftalık öykü dergisi ile Lübnan ve Arap ülkelerinde öykünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Kendisinin yazmış olduğu öykü kitapları da vardır. 1930'da Beyrut'ta kurulan 'Usbetü'l-'aşere üyelerindedir. Vidâd es-Sekâkînî, "Nehdatü'l-kıssa fi Lübnân", *er-Risâle* 6. yıl/235 (03 Ocak 1938), 24. Wikipedia el-mevsû'a el-hurra (Wikipedia), "Keram Melham Keram", (02.11.2021).

⁸⁷⁸ Suriyeli yazar 1934 yılında Beyrut'ta düzenlenen öykü yarışması ödülünü kazanmıştır. el-Kıssatü's-Suriyye (syriantory), "Fuâd eş-Şâyib", (02.11.2021).

⁸⁷⁹ Hukuk Fakültesi'nden mezun olan yazar uzun süre gazete ve dergilerde çalışmış; çeşitli diplomatik görevlerden sonra Japonya, Çin, İtalya gibi ülkelerde Lübnan elçiliği yapmıştır. *es-Sabiyyü'l-e'rac* ve *Kamîsu's-sûf* ilk öykülerindedir. 'Usbetü'l-'aşere üyelerindedir. Sekkût, *Kâmûsü'l-edebî'l-'Arabî el-hadîs*, 139-140.

⁸⁸⁰ Lübnanlı yazar 'Usbetü'l-'aşere üyelerindedir. Çeşitli gazete ve dergilerde çalışmış, senatoda katiplik ve genel müdürlük görevlerinden sonra Moskova'da Lübnan elçiliği yapmıştır. *'Aşr kısas min samîmi'l-hayat* isimli öykü kitabı dışında tiyatroları ve makaleleri vardır. Wikipedia el-mevsû'a el-hurra (Wikipedia), "Halîl Tekıyyüddîn", (02.11.2021).

⁸⁸¹ Vidâd es-Sekâkînî, Lübnanlı şair Yûsuf Ğassûb'un (1893-1972) 1937'de *el-Mekşûf* dergisi ile düzenlediği yarışmada öykü ödülü kazanmıştır. Sekâkînî, "Nehdatü'l-kıssa fi Lübnân", *er-Risâle* 6. yıl/235 (03 Ocak 1938), 25.

⁸⁸² Sekâkînî, "Nehdatü'l-kıssa fi Lübnân", *er-Risâle* 6. yıl/235 (03 Ocak 1938), 24-25.

az yer almıştır. Bu durum öykünün Arap edebiyatında yeni ortaya çıkmış olması ve edebiyatçıların bu alana tam olarak yoğunlaşmamış olmasından kaynaklanmış olabilir. Ayrıca derginin öykü türüne ve öykü ile ilgili tartışmalarına yaklaşımının doğru tespiti için derginin tüm sayılarını incelemek gerekir. Bu bölümde incelenen yazılar çalışmanın konusu olan 338 sayı ile sınırlı kalmıştır.

3.3. Edebî Makale

Edebiyat, bilim ve sanat dergisi olan *er-Risâle*'nin temel konularından biri edebiyattır. Dergide yer alan yazılar incelendiğinde, belki editörünün dönemin önemli edebiyatçılarından olmasının etkisiyle; belki de yazarların seçkin edebiyatçılardan olmasının etkisi ile neredeyse tüm yazıların edebî bir dille yazıldığı söylenebilir. Örneğin uykuyu anlatan bilim köşesi yazısı bile salt bilimsel bir şekilde değil hem bilimsel hem edebî bir dille yazılmıştır.⁸⁸³ Bir başka yazıda Muhammed 'Avad Mısır'a karşı duygularından, kendini istemsizce onu düşünürken bulduğundan bahsetmektedir.⁸⁸⁴ Bu durum her duygu ve düşüncenin edebî bir dille ifade edilebilir olmasından da kaynaklanmaktadır. Bu başlıkta bu türden yazılar değil, doğrudan Arap edebiyatıyla ilgili olan makalelerden örnekler verilecektir.

3.3.1. Edebiyat Yazıları

er-Risâle dergisinin ilk sayısından itibaren dergide; edebiyatın önemi, etkisi, edebiyatçıların görev ve sorumlulukları, tarihin farklı dönemlerinde edebî ortamlar ve edebiyatçıların hayatları gibi pek çok konuda makalelere yer verildiği görülmektedir. Edebiyata dair ilk yazılardan birinde Abdülhamid Yûnus, edebiyatçının görevinin tüm göstergelerin derinliklerinde bulunan hakikati görmek ve göstermek olduğunu söyleyerek bunun dünyadaki tüm edebiyatçıların görevi olduğunu dile getirmektedir. Ona göre Mısırlı bir edebiyatçının görevini yerine getirmesi Batılı bir edebiyatçıya göre daha zordur çünkü toplum edebiyatçının değerini bilmemekte, kıymeti bilinenler de ölümlerinden sonra değer bulan kimseler olmaktadır. Ayrıca görevini tam anlamı ile yerine getirmek isteyen edebiyatçılar, siyaset ve gelenek engeli ile karşılaşmaktadır. Bu engellerin yanında yeni bir dönemin ilk kuşağı olan modern edebiyatın ilk temsilcilerinin

⁸⁸³ Ahmed Zekî, "en-Nevmu ve'l-yakaza", *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 28-29.

⁸⁸⁴ Muhammed 'Avad Muhammed, "Mısır fi devreti'l-felek", *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 5.

işinin daha zor olduğunu söyleyen Abdülhamid Yûnus, dili düzeltmenin dilcilerden önce edebiyatçıların işi olduğunu söyleyerek edebiyatçılara görevlerini yerine getirme çağrısında bulunmaktadır.⁸⁸⁵

Edebiyatın ya da edebiyatçının görevi ve amacı daha sonra farklı yazarlar tarafından da ele alınmıştır. Örneğin bir makalesinde Ali et-Tantâvî, Ahmed Hasan ez-Zeyyât'a edebiyatın amacının ne olduğunu sorarken, *er-Risâle*'nin hangi amaca göre yazılar yayımladığını açıklamasını istemektedir. Bu yazıda Tantâvî, “Sanat sanat için midir, toplum için midir?” sorusunu gündeme getirirken, kendi görüşünün topluma hizmet etmesi yönünde olduğunu gösteren ifadeler kullanarak bu sorusunun dergide yazı yazar tüm yazarlara yönelik olduğunu belirtmiştir.⁸⁸⁶

Tantâvî'nin edebiyatın amacına dair sorusuna önce Zeyyât, daha sonra da Ahmed Emîn cevap vermiştir. Zeyyât derginin ilk sayısında hedef edindiğini belirttiği amaçlardan sapmadığını ve sapmayacağını söyledikten sonra bu konuda, kendi düşüncesi ne olursa olsun, edebiyatçılardan bir zümrenin toplanıp bir hedef belirlemesini ve herkesin buna uymasını isteyerek bir duyuru yapmalarını doğru bulmadığını; bunun fitrata ve tabiata uygun olmadığını söylemektedir. Zeyyât'a göre, güzel bir ifade ile duyguları ve düşünceleri dile getirmek anlamına gelen edebiyatta ifade şekli yazarın içinden geldiği çevreye ve zevkine göre değişir.⁸⁸⁷ Bu cevaptan anlaşıldığı üzere Zeyyât *er-Risâle*'nin Ali et-Tantâvî'nin istediği gibi bir amaç belirtip yazarlarını bu amaca yönelik yazılar yazmaya zorlamasını doğru bulmamaktadır. Sonraki sayıda Ahmed Emîn dergi yazarları adına bu soruya cevap vermeye devam etmektedir. Emîn önce Arap ülkelerinde pek çok acı yaşanırken Tantâvî'nin edebiyatçılardan halkın acılarını ve durumunu ele almalarını ve çözüm bulmalarını istemesini haklı bulduğunu fakat bunun sanattan vazgeçmek anlamına gelmeyeceğini belirtir. Ona göre, edebî olmasına rağmen ahlâka uygun olmayan eserler olabilir. Toplum yararına olmadığı için bu eserlere edebî değil demek doğru olmayacağı gibi bu, edebiyatın topluma hizmet etmeyeceği ve toplumu ıslah etmekte kullanılmayacağı anlamına da gelmez. Hayat sadece ciddiyetten ya da eğlenceden ibaret olamayacağı için bazen bir çiçeği ya da sevgiyi anlatan bir eser, insanları rahatlatır.

⁸⁸⁵ Abdülhamid Yûnus, “Risâletü'l-edib fi Mısır”, *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 11-12.

⁸⁸⁶ Ali et-Tantâvî, “Su'âl: İle'l-üstâz ez-Zeyyât ve ilâ üdebâi'r-Risâle”, *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 19-20.

⁸⁸⁷ *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 21.

Ahmed Emîn makalenin devamında *er-Risâle* dergisinin yayın amacı üzerine de vurgu yapmıştır. Ona göre ilan ettiği prensiplerden de anlaşıldığı üzere *er-Risâle*; Arap edebiyatının eksik ve zayıf olan yönlerini güçlendirmek, edebiyatın toplumu yansıtmamasını sağlamak ve toplumun tüm duygularına hitap etmek amacındadır. Bunu yaparken de basit duyguları besleyen ucuz bir edebiyatla değil; iffetle sevgiyi ele alarak, güzel ve ders veren bir mizah ve zorlukları hafifleten eğlenceli bir üslupla yapmaktadır. Zaten dergi sadece toplumu ıslah etmekle beraber aynı zamanda edebî tartışmaların vesikası olacağından farklı fikirlere de yer vermektedir.⁸⁸⁸

Edebiyatın amacının ne olduğuna dair makaleler dışında edebiyat ve bilim arasındaki bağ, edebiyatın nasıl gelişip ilerleyeceği, önemi, etkisi, korunması,⁸⁸⁹ edebiyata etki eden amiller, edebiyatta yenilik,⁸⁹⁰ edebî ortamlar, karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat tarihi⁸⁹¹ ve edebiyat araştırmaları ile ilgili pek çok makale yazılmıştır.⁸⁹²

Ahmed Emîn, edep kelimesinin Arapçada hem ahlâk hem edebiyat anlamında geniş bir kullanıma sahip olduğunu söyleyerek başladığı makalesinde ilim ve edebiyatın birbiriyle ilişkili olmasına rağmen modern dönemde bağlarının koparıldığından yakınmaktadır. Bu dönemde edebiyat bilen bilim ile ilgilenmeyeceği, bilim insanı olanın ise edebiyatçı olamayacağı gibi bir düşünce ortaya çıkmıştır. Fakat bu düşünce isabetli değildir.

⁸⁸⁸ Ahmed Emîn, “Cevâb ‘an su’âl”, *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 7-9.

⁸⁸⁹ Edebiyat karşılaştırmalarına dair makalelerde Arap edebiyatının önemi ve etkisi işlenmiştir. Bu makaleler daha sonra ele alınacağından burada örnek verilmemiştir. Bazı makalelerde de “Devlet ulusal edebiyatı korumak için müdahalede bulunur mu, bulunmalı mı?” gibi sorularla edebiyatın korunması ele alınmıştır. Bazı devlet adamlarının, örneğin Memlük Sultanı el-Melikü'l-Eşref Kamsu el-Gavri'nin (1440-1516) edebiyata desteği anlatılmıştır. “el-Beridü'l-edebî: Hel tetedehhalü'd-devle li-himâyeti'l-âdâb el-kavmiyye?”, *er-Risâle* 3. yıl/79 (07 Ocak 1935), 37; Mişil Anglü, “Himâyetü't-devle li'l-âdâb”, *er-Risâle* 3. yıl/80 (14 Ocak 1935), 73-74; “el-Beridü'l-edebî: Himâyetü't-devle li'l-âdâb ve hel nahnü bihâcetini ileyhâ?”, *er-Risâle* 3. yıl/80 (14 Ocak 1935), 73-74; Fahrî Ebû's-Su'ûd, “Eseru teşci'î'l-ümerâ fi'l-edebeyn el-'Arabî ve'l-İncilîzî”, *er-Risâle* 3. yıl/123 (11 Kasım 1935), 1816-1817; Abdülvehhâb 'Azzâm, “es-Sultân el-Ğavri”, *er-Risâle* 6. yıl/273 (26 Eylül 1938), 1574-1577.

⁸⁹⁰ Bu konu edebiyatçılar arasında tartışmalara neden olduğu için edebî tartışmalar başlığında ele alınacaktır.

⁸⁹¹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî* kitabının tiyatral roman konusunu on beş makale ve Sadru'l-İslâm ve Emevîler Dönemi şiiri konusunu beş yazı olarak dergide tefrika halinde yayımlamıştır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “er-Rivâyetü'l-mesrahiyye fi't-târîh ve'l-fen”, *er-Risâle* 2. yıl/58 (13 Ağustos 1934), 1340-1341; a.mlf., “eş-Şi'r”, *er-Risâle* 3. yıl/116 (22 Eylül 1935), 1532-1534.

⁸⁹² Edebiyat ile ilgili bazı makale örnekleri için bk. Ahmed Emîn, “Edebü'l-lafz ve edebü'l-ma'nâ”, *er-Risâle* 1. yıl/11 (15 Haziran 1933), 10-11; Arthur Clutton-Brock, “el-Cemâlü't-tabî'î ve'l-fennî”, çev. Beşîr eş-Şerikî, *er-Risâle* 2. yıl/29 (23 Ocak 1934), 18-19; Abdülaziz el-Bişri, “Keyfe neb'asü'l-edeb”, *er-Risâle* 3. yıl/90 (25 Mart 1935), 451-453; Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, “İhyâ'ü'l-edebî'l-'Arabî”, *er-Risâle* 6. yıl/278 (31 Ekim 1938), 1762-1762; Fuâd et-Tûhî, “Tetavvurâtü'l-edebî'l-hadîs”, *er-Risâle* 6. yıl/281 (21 Kasım 1938), 1903-1904.

Edebiyat duygu temelli, ilim akıl temelli olduğuna göre akıl duygusuz, duygu da akılsız olmamalıdır. Bu düşüncelerle Emîn, okurlarını her iki alan arasındaki bağı koparmamaya ve bu ilişkiyi dengeli olarak yürütmeye çağırmaktadır.⁸⁹³ Bir diğer makalesinde edebiyatın nasıl gelişeceğini ele alan yazar, bu gelişimin toplumun zevki ile alakalı olduğunu, kültür seviyesinin ya da akıl düzeyinin yüksek olmasından çok toplumun sanat zevkinin gelişmesiyle edebiyatın ilerleyeceğini belirtmektedir. Ona göre bu zevk bir anda, tesadüfen ortaya çıkmaz; toplumun siyasî, ekonomik, ictimaî ve kültürel durumunun etkisi ile zamanla oluşur. Sanatçı ve edebiyatçı da toplumun sanat zevkinin yansımasıdır. Bu zevkin, dolayısıyla edebiyatın gelişmesi için toplumun doğadaki güzelliklere; müziğin, evrenin, düzenin ve tarihî eserlerin güzelliğine önem vermesi gerekmektedir. Toplum bunlara önem vermeleri konusunda yönlendirecek olan edebiyatçıların, insanları sadece geçmişteki güzelliklere ya da tarihî eserlere değil; günün ve insanın kendi güzelliğine de vurgu yapmaları gerekir. Ayrıca sadece nicelik değil, nitelik de önemsenmelidir. Son olarak Ahmed Emîn, ilimde ve siyasette ilerlemek için nasıl irademizi ortaya koyarak gelişim planı yapıyorsak; zevkimizi geliştirmek için de gelişim planı yapmamız gerektiğini ve bunu yaparsak toplumda yetenekli edebiyatçıların ve sanatçıların ortaya çıkacağını söylemiştir.⁸⁹⁴

Edebiyatı etkileyen amillerin ele alındığı makalede ise Ahmed Hasan ez-Zeyyât; yaşam şartları ve iklimin, ırkın, savaşların, medeniyet ve zenginlik, toplumsal ve siyasal düzenin, inançların, akıl yapısının ve bilimin edebiyatı etkilediğini söyleyerek bu etki ile ilgili fikirlerini açıklamıştır. Câhiliye şiirine bedevî yaşamın ve iklimin etkisi, Hicâz'da ve Necd'de şiirin farklı olması, Yunan şiirinin Arap şiirinden farkı, savaşların *İlyada* ve *Şâhnâme* gibi eserlerin yazılmasına etkisi, Hz. Osman Dönemi'den sonra zenginleşen İslâm toplumunun edebiyatçılarının eğlenceye ve gazel türüne yönelmesi, aristokratların yaşadığı Bağdat'ta yeni edebî türler kabul görmezken aynı dönemde daha çoğulcu bir toplum olarak yaşayan Endülüs'te yeni türlerin kabul görmesi, dini törenlerde ve ritüellerde okunan dini ezgilerin şiirin gelişimine yol açması, vaaz türünün gelişmesi,

⁸⁹³ Ahmed Emîn, "el-Edebü ve'l-'ilm", *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 5-6.

⁸⁹⁴ Ahmed Emîn, "Keyfe yerka el-edeb", *er-Risâle* 1. yıl/24 (18 Aralık 1933), 7-9.

didaktik şiir ve gramer kurallarını öğreten şiirlerin ortaya çıkması bu etki ile ilgili olarak verdiği örneklerdendir.⁸⁹⁵

Dergide zaman zaman edebiyatçıların sohbetleri ve edebî meclisleri ile ilgili makaleler de yer almıştır. Anlatılan sohbetler bazen gerçek, bazen hayalidir. Örneğin Zekî Mübârek, kendisi ile Tâhâ Hüseyin ve Emîn el-Hûlî arasında gerçekleşen bir sohbeti aktarmış, Muhammed Abdülvâhid Hallâf ise bunun bir kurgu olduğunu söylemiştir.⁸⁹⁶ Mahmûd Teymûr ve Mâzinî arasında geçen bir yazışmada da Mâzinî katıldığı bir davette bir hanım efendinin kendisini Mahmûd Teymûr zannetmesini ve ona hayranlığını dile getirmesini nüktedan bir şekilde anlatıp Teymûr'u methetmiş; Mahmûd Teymûr ise teşekkürlerini ve duygularını dile getirdiği bir yazı ile ona cevap vermiştir.⁸⁹⁷ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Mey Ziyâde'nin kendisi ile Tâhâ Hüseyin arasındaki husumeti gidermek için düzenlediği toplantıyı anlatırken, Ziyâde'ye teşekkür etmiş ve yazısında Hüseyin ile barışmalarını konu almıştır.⁸⁹⁸ Modern dönemde yapılan toplantılar dışında geçmişte yapılan edebiyat meclislerini ele alan yazarlar da olmuştur. Örneğin Muhammed Ferîd Ebû Hadîd 18. yüzyılda Mısır'da bir edebiyat meclisini anlatmıştır.⁸⁹⁹

Edebiyatçıların yaşadıkları ülkelerin edebî ortamını anlattıkları yazı dizileri de dergide kendisine yer bulmuştur. İlk yazı, Suriyeli edebiyatçı Ali et-Tantâvî tarafından kaleme alınmıştır. Yazar makalesinde *er-Risâle*'nin Arap edebiyatına ve Arap edebiyatı tarihine büyük bir katkısı olduğunu, bu katkının artması için edebiyatçıların kendi ülkelerinin edebî ortamı hakkında yazılar yazmasının Arap dünyasına büyük bir fayda sağlayacağını belirtmiş ve son on beş yılı esas alarak Şam'daki edebî ortamı anlatmıştır.⁹⁰⁰ Bu makalenin ardından pek çok edebiyatçı kendi ülkelerindeki edebî ortam ile ilgili yazılar

⁸⁹⁵ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “el-‘Avâmîl el-mü’essira fi’l-edeb 1”, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 9-10, 25; a.mlf., “el-‘Avâmîl el-mü’essira fi’l-edeb 2”, *er-Risâle* 1. yıl/4 (18 Aralık 1933), 17-19.

⁸⁹⁶ Zekî Mübârek, “Esmâr ve ehâdis fi menzili’-d-dûktûr Tâhâ Hüseyin”, *er-Risâle* 7. yıl/327 (09 Ekim 1939), 1930-1935; Muhammed Abdülvâhid Hallâf, “fi Menzili’-d-dûktûr Tâhâ Hüseyin”, *er-Risâle* 7. yıl/329 (23 Ekim 1939), 2028; Hamza, *Mecelletü’-r-Risâle*, 230.

⁸⁹⁷ Mahmûd Teymûr, “İle’l-üstâz el-Mâzinî”, *er-Risâle* 5. yıl/202 (17 Mayıs 1937), 820.

⁸⁹⁸ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, “Meclisün nâdir”, *er-Risâle* 3. yıl/83 (04 Şubat 1935), 161-162.

⁸⁹⁹ Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, “Mecâlisü’l-edeb fi’l-karni’s-sâmîni ‘aşer”, *er-Risâle* 3. yıl/83 (04 Şubat 1935), 171-174; a.mlf., “Mecâlisü’l-edeb fi’l-karni’s-sâmîni ‘aşer”, *er-Risâle* 3. yıl/84 (11 Şubat 1935), 205-207.

⁹⁰⁰ Ali et-Tantâvî, “el-Hayâtü’l-edebîyye fi Dimeşk”, *er-Risâle* 4. yıl/136 (10 Şubat 1936), 214-216.

yazmışlardır. Bağdat, Tunus, Sudan, Lübnan, Hicaz, Filistin, Fas ve Ürdün bu makalelerde anlatılan yerlerdendir.⁹⁰¹

Arap edebiyatını diğer edebiyatlar ile kıyaslayan makalelere bakıldığında ise ilk karşılaştırmanın Arap ve İran edebiyatlarına dair olduğu görülmektedir. Dergide Doğu Edebiyatı konulu, özellikle de İran edebiyatı, yazıların çoğunu yazmış olan Abdülvehhâb ‘Azzâm İran medeniyetinin ve Arapların bedevî kültürünün farklarına değinmiştir. İki medeniyetin siyasî ve kültürel bağlarını anlattıktan sonra da Arapça ve Farsçanın etkileşimini ele almıştır.⁹⁰² Arap edebiyatını ve İran edebiyatını karşılaştıran ve birinin diğerini nasıl etkilediğini anlatan bu makalelerden sonra dergide Arap ve Fransız edebiyatında kurt figürü karşılaştırılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarı ile bu yazı dizisi dergide bu iki edebiyatı kıyaslayan tek yazıdır. Bu makalelerde önce, Fransız edebiyatında bir kurdun ölümünü ele alan şiire yer verilmiş; daha sonra Arap edebiyatında kurt figürünü anlatan birkaç şiirden örnekler verilerek değerlendirme yapılmıştır.⁹⁰³

Derginin ilk yılında yazılan bu edebiyat karşılaştırmaları makalelerinden sonra bir süre bu alan ile ilgili yazı yazılmamıştır. Ancak daha sonra Fahrî Ebû’s-Su‘ûd önce genel olarak Batı edebiyatını ve Arap edebiyatını ele alan bir makale yazmış,⁹⁰⁴ 1935 yılında ise Arap ve İngiliz edebiyatında pek çok konuyu karşılaştıran ve 1937’ye kadar toplamda kırk dört makaleden oluşan bir yazı dizisi ile iki edebiyatı kıyaslamıştır. İngiliz ve Arap edebiyatında benzer olgular, pratik eğilim, mana ve üslup, hayal, kadın, yabancı etkisi,

⁹⁰¹ Örnek makaleler: Abdülvehhâb el-Emîn, “el-Hayâtü’l-edebiyye fi Bağdâd”, *er-Risâle* 4. yıl/140 (09 Mart 1936), 381-383; Samî eş-Şakîfî, “el-Hayâtü’l-edebiyye fi Lübnân”, *er-Risâle* 4. yıl/144 (06 Nisan 1936), 540-541; Abdülmecîd Şubukşî, “el-Hayâtü’l-edebiyye fi’l-Hicâz”, *er-Risâle* 4. yıl/145 (13 Nisan 1936), 586-587; Muhammed Tekiyyuddîn, “el-Hayâtü’l-edebiyye fi Filistîn”, *er-Risâle* 4. yıl/147 (27 Nisan 1936), 705-706; Muhammed Abdülmecîd b. Culûn, “el-Hayâtü’l-edebiyye fi’l-Mağrib”, *er-Risâle* 4. yıl/148 (04 Mayıs 1936), 743-744; Ciryis el-Kusûs, “el-Hayâtü’l-edebiyye fi şarki’l-Ürdün”, *er-Risâle* 4. yıl/151 (25 Mayıs 1936), 865-867.

⁹⁰² İlk yazı siyasî ve kültürel etkilerden bahsederken sonraki yazı Farsçanın malî divanlarda kullanıldığını, bazı bölgelerde halkın dilinin de Farsça olduğunu, bu dilin Arap lehçeleri etkilediğini ve Câhiz’in (ö. 255/869) kendi döneminde Basra ve Medine’de halkın kullandığı Âmmî dilde Farsça kelimeler olduğunu söylediğini belirtmektedir. ‘Azzâm; Ebû Hanîfe’nin (ö. 150/767) Kur’ân’ın Farsça okunmasına dair tartışmasının da bu dilin etkinliğini gösterdiğini düşünmektedir. Ona göre Farsçanın etkinliğinin yanı sıra İranlılar da Arapçayı öğrenerek İslâm medeniyetine katkı sağlamış, Abbâsiler Dönemi’nde katkıları daha da artmıştır. Abdülvehhâb ‘Azzâm, “el-Edebü’l-Farisî ve’l-edebü’l-‘Arabî 1”, *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 17-18; Abdülvehhâb ‘Azzâm, “el-Edebü’l-Farisî ve’l-edebü’l-‘Arabî 2”, *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 21-22. Makalelerin ayrıntıları için bk. Ahmet Bostancı - Zehra Özli, “er-Risâle Dergisindeki Doğu Edebiyatına Dair Yazılar Üzerine Bir İnceleme”, *Bilimname* 2019/38 (Ekim 2019), 238-240.

⁹⁰³ Sâmî İbrâhîm ed-Dehhân (1910-1971), “ez-Zi’bu fi’l-edebeyn el-‘Arabî ve’l-Fransî”, *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 29-30.

⁹⁰⁴ Fahrî Ebû’s-Su‘ûd, “el-Edebü’l-‘Arabî ve’l-edebü’l-ğarbi”, *er-Risâle* 2. yıl/41 (16 Nisan 1934), 617-619.

komedi, tabiat, dinin etkisi, edebî eleştiri, amaç, kahramanlık, gezi, savaş, şiir ve nesir, öykü, tarih, hikmet ve hurafeler gibi hususlar makalelerde karşılaştırılan konulardır.⁹⁰⁵ *er-Risâle*'de kendine yer bulan karşılaştırmalı edebiyat makalelerine bakıldığında İngiliz edebiyatının, işgal güçlerinin Mısır eğitimine hakim olması ve yurtdışına gönderilen öğrencilerin yalnızca İngiltere'ye gönderiliyor olmasının etkisi ile, yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Arap edebiyatı ile diğer edebiyatları karşılaştırmanın yanı sıra, az da olsa iki eserin karşılaştırıldığı makalelere de karşılaştırmalı edebiyat yazılarında yer verilmiştir. İtalyan yazar Dante Alighieri'nin *İlahî Komedyası*'sı ve Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî'nin (ö. 449/1057) *Risâletü'l-ğufrân* karşılaştırması bu yazılara verilebilecek örneklerdendir.⁹⁰⁶

Tüm bu konuların dışında edebiyat çalışmaları ile ilgili genel yazılar veya bazı edebiyatçıların hayatlarını ve eserlerini anlatan makaleler de dergide kendine yer bulmuştur. Örneğin Abdülvehhâb 'Azzâm, bir yazı dizisinde edebiyat kelimesinin kullanımından başlayarak; ilim olarak edebiyat, edebiyatın konusu, edebiyat ve ilim farkı, edebî eleştiri, edebiyata etki eden unsurlar gibi konuları ele almıştır.⁹⁰⁷ İbn Kalâkıs,⁹⁰⁸ Mütenebbî⁹⁰⁹ ve İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759)⁹¹⁰ gibi edebiyatçıların da hayatları ve eserleri makalelerde anlatılmıştır. Bu isimlerin yanı sıra "Tarihî Şahsiyetler", *er-Risâle*'de "Şiir" ve "Öykü" gibi başlıklarda örnekler verildiği için burada tekrar zikredilmeyen pek çok kişi dergide yer almıştır.

⁹⁰⁵ Makalelerden örnekler: Fahrî Ebü's-Su'ûd, "Zavâhir mütemâsile fi târihi'l-edebeyn el-'Arabî ve'l-İncilîzî", *er-Risâle* 3. yıl/80 (14 Ocak 1935), 55-56; a.mlf., "en-Nez'a el-'ameliyye fi'l-edebeyn el-'Arabî ve'l-İncilîzî", *er-Risâle* 3. yıl/83 (04 Şubat 1935), 179-180; a.mlf., "et-Tetavvur ve't-taklîd fi'l-edebeyn el-'Arabî ve'l-İncilîzî", *er-Risâle* 3. yıl/110 (12 Ağustos 1935), 1298-1299; a.mlf., "el-Ma'nâ ve'l-üslûb fi'l-edebeyn el-'Arabî ve'l-İncilîzî", *er-Risâle* 3. yıl/114 (09 Eylül 1935), 1456-1457; a.mlf., "el-Hayâl fi'l-edebeyn el-'Arabî ve'l-İncilîzî", *er-Risâle* 4. yıl/165 (31 Ağustos 1936), 1414-1415; a.mlf., "et-Teşâbüh ve'l-ihtilâf fi'l-edebeyn el-'Arabî ve'l-İncilîzî", *er-Risâle* 5. yıl/208 (28 Temmuz 1937), 1052-1055; Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 381-384.

⁹⁰⁶ Haşbe peş peşe üç yazıda konuyu ele almıştır. Dureynî Haşbe, "Dântî Allîcîrî ve'l-Kûmîdiyetü'l-ilâhiyye ve Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî ve Risâletü'l-ğufrân", *er-Risâle* 4. yıl/159 (20 Temmuz 1936), 1182-1185.

⁹⁰⁷ Sekiz yazıdan oluşan bu seri 291. sayıda başlayıp, 307. sayıda sona ermiştir. Abdülvehhâb 'Azzâm, *er-Risâle* 7. yıl/291 (30 Ocak 1939), 199-201; a.mlf., *er-Risâle* 7. yıl/307 (22 Mayıs 1939), 995-997.

⁹⁰⁸ Ebü'l-Feth Nasr b. Abdillâh b. Mahlûf b. Kalâkıs el-Lahmî el-İskenderî (ö. 567/1172) Fâtımîler döneminde yaşamış edebiyatçıdır. Ahmed Muhammed Bedevî üç yazıda edebiyatını anlatmıştır. Ahmed Muhammed Bedevî, "İbn Kalâkıs", *er-Risâle* 2. yıl/32 (12 Şubat 1934), 258-260.

⁹⁰⁹ en-Neşâşîbî, tabakât kitaplarında ve bu kitaplar dışında alimlerin Mütenebbî hakkında yazdıklarını aktararak katıldığı ve katılmadığı noktaları ifade etmiştir. Muhammed İsâ'f en-Neşâşîbî, "el-Mütenebbî", *er-Risâle* 5. yıl/228 (15 Kasım 1937), 1845-1847.

⁹¹⁰ Beşir eş-Şerîkî, "Kütübü İbnü'l-Mukaffa'", *er-Risâle* 3. yıl/119 (14 Ekim 1935), 1660-1662.

3.3.2. Dile Dair Yazılar

er-Risâle ilk sayısından itibaren Arap dilinin önemine vurgu yapmış ve bu dilin korunup geliştirilmesi için çabalamıştır. Dile dair yazıların; Arapçanın diğer dillere etkisi ve bağlantısı,⁹¹¹ fasih Arapça ve gündelik dil,⁹¹² Arapçanın korunması ve zenginleştirilmesi, kelime önerisi üzerine değerlendirmeler,⁹¹³ Arapça kelimeler ve tasnifleri,⁹¹⁴ diğer dillerde yer alan Arapça kelimeler,⁹¹⁵ Arapçada bulunan yabancı kelimeler,⁹¹⁶ Arapçanın zayıflaması ve sebepleri,⁹¹⁷ Arapçanın gramerinin öğretilmesi ve kolaylaştırılması⁹¹⁸ gibi konuları ele aldığı görülmüştür.

Bu yazılardan bir kısmının telif olduğu gözlenirken bir kısmının ise tercüme ya da seminer çevirisi olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin Londra'da Doğu Dilleri Bölümü müdürü olan Sir Denison Ross, el-Câmi'atü'l-Mısriyye'nin daveti ile Kahire'de seminerler vermiş ve İngilizce olarak verilen Arapçanın İslâm dünyasında etkisi konulu konuşması tercüme edilip dergide yayımlanmıştır. Mahmûd el-Hafîf'in tercüme ederek yazıya döktüğü bu konuşmada, Arapçanın İslâm'ın dili olduğu vurgulanmıştır. Ona göre

⁹¹¹ Sir Denison Ross, "Eserü'l-lügati'l-'Arabiyye fi'l-'alemi'l-İslâmî", çev. Mahmûd el-Hafîf, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 17-18; Abdülvehhâb 'Azzâm, "Nazarât fi'l-edebi'l-Farisî 3", *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 23-24; el-Berîdü'l-edebî, "el-'Arabiyye ve'l-İncilîziyye", *er-Risâle* 5. yıl/237 (17 Ocak 1938), 116-117.

⁹¹² İbrâhîm 'Abdülkadir el-Mazîni, "el-'Amiyye ve'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 3. yıl/118 (07 Ekim 1935), 1616-1617; a.mlf., "el-'Amiyye ve'l-'Arabiyye eydan", *er-Risâle* 3. yıl/120 (21 Ekim 1935), 1692-1693; a.mlf., "el-'Amiyye ve'l-fushâ", *er-Risâle* 6. yıl/277 (24 Ekim 1938), 1721-1724.

⁹¹³ Muhammed İsâ'f en-Neşâşîbî, "el-Bezî", *er-Risâle* 5. yıl/193 (15 Mart 1937), 408.

⁹¹⁴ Ali Mustafa Müşriye (1898-1950), "el-Luğatü'l-'Arabiyye keedâtin 'ilmiyye", *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 10-11; Muhammed İsâ'f en-Neşâşîbî, "el-Elfâzu'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 5. yıl/194 (22 Mart 1937), 453-455.

⁹¹⁵ el-Berîdü'l-edebî, "el-Kelimâtü'l-'Arabiyye fi'l-lügati'l-İnkilîziyye", *er-Risâle* 3. yıl/79 (07 Ocak 1935), 38.

⁹¹⁶ Sâti' el-Husrî, "Bekâyâ et-Türkiyye fi lügati Mırs er-resmiyye", *er-Risâle* 5. yıl/189 (15 Ocak 1937), 246-248; el-Berîdü'l-edebî, "el-Lügatü'l-'Arabiyye ve'l-elfâz ed-dehîle", *er-Risâle* 5. yıl/215 (16 Ağustos 1937), 1356.

⁹¹⁷ Ahmed Emîn, "ed-Da'fu fi'l-lügati'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 5. yıl/208 (28 Haziran 1937), 1041-1044; Muhammed Sa'îd el-'İryân, "ed-Da'fu fi'l-lügati'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 5. yıl/210 (12 Temmuz 1937), 1130-1133; 'Uveys el-Karnî, "Ba'du esbabî'd-da'f fi'l-lügati'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 5. yıl/210 (12 Temmuz 1937), 1141-1142; Ahmed Hâkî, "Kadiyyetü'l-lügati'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 6. yıl/248 (04 Nisan 1938), 574-577.

⁹¹⁸ Ezherî (Muhammed 'İsâ'f en-Neşâşîbî), "Teysîr kavâidi'l-i'râb", *er-Risâle* 6. yıl/262 (11 Temmuz 1938), 1149-1150; el-Berîdü'l-edebî, "en-Nuhûd bi'l-lügati'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 6. yıl/263 (18 Temmuz 1938), 1197-1198; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Beynenâ ve beyne Lecneti inhâdi'l-lügati'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 6. yıl/268 (22 Ağustos 1938), 1394-1395; Zekî Mübârek, "İnhâdu'l-lügati'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 6. yıl/271 (12 Eylül 1938), 1481-1482; Sâti' el-Husrî, "Alâ hâmişi ebhâsi't-teysîr: Mulâhazât intikâdiyye 'alâ kavâidi'l-lügati'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 6. yıl/272 (19 Eylül 1938), 1525-1530; Emine Şâkir Fehmî, "Havle teysîri kavâidi'l-lügati'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 6. yıl/272 (19 Eylül 1938), 1546-1547.

Hıristiyanlık ya da Budizm dinlerinde olduğu gibi kutsal metinlerin sadece gittiği ülkenin ana dili ile değil, İslâm'ın dili olan Arapça ile aktarılıyor olması Arapça için avantajlı bir durum sağlamıştır. Din dili olması hasebiyle İbraniceye benzeyen Arapça, İslâm ve Kur'ân sayesinde korunmuş ve Arap olmayan milletler bu dile ilgi duymuşlardır. Konuşmacı ayrıca Arapçanın Hindistan, İran ve Türkiye gibi Müslüman ülkelerin dillerine nasıl girdiği üzerine örnekler vererek Arapçanın etkisini ele almıştır.⁹¹⁹ Abdülvehhâb 'Azzâm da makalelerinde İran şiirinde ve nesrinde Arapçanın etkisini konu edinmiştir.⁹²⁰

İbrâhîm Abdülkadir el-Mazinî ise yazısında pek çok kişinin 'Âmmîce olarak adlandırılan gündelik dili Arapçadan saymadığını, bu sebeple yazı yazarken kullanmadığını ve bunun yazar ile okuyucu arasında bir uzaklaşmaya sebep olduğunu bu uzaklaşmanın ise 'Âmmîceyi yazı dilinde kullanma çağrılarının artmasına yol açtığını dile getirmektedir. Mâzinî'ye göre 'Âmmîce yeterince iyi bir şekilde araştırılmamıştır. Eğer detaylı bir araştırma yapılırsa ve bu kelimelerin Fasîh Arapça kelimelere dayandığı ortaya konulsa tartışmalara gerek kalmaz. Ahmed Teymur Paşanın 'Âmmîce ile ilgili bir sözlük çalışması olduğunu duyduğunu söyleyen yazar, bu sözlüğün yayımlanamadığını belirtmiştir.⁹²¹ Mazinî daha sonra yazdığı makalesinde görüşlerini ayrıntıları ile anlatmış ve 'Âmmîcenin yabancı bir dil olmadığını, Arapçanın bir parçası olduğunu ama her zaman ve her yerde kullanılamayacağını ifade etmiştir. Ona göre 'Âmmîceyi tamamen dışlamak doğru değildir; fakat Fasîh Arapçadan vazgeçip tamamen 'Âmmîceyi kullanmak da mümkün değildir.⁹²² İngiliz işgali döneminde İngilizlerin Arapçanın zor olduğunu iddia edip, ülkenin geri kalmışlığının Fasîh Arapça ve Arap harflerinin zorluğundan kaynaklandığını söylemeleri ve Latin harflerine geçmeyi ya da 'Âmmîceyi kullanmayı önermeleri üzerine Mısır'da bu konuda tartışmalar yaşanmıştır. Selâme Mûsâ gibi, bu öneriyi tamamen benimseyenlerin yanı sıra, Mustafa Sâdık er-Râfî 'î gibi Fasîh Arapçayı savunanlar ya da orta yolu önerenler de olmuştur. Örneğin *er-Risâle*'nin

⁹¹⁹ Sir Denison Ross, "Eserü'l-lügati'l-'Arabiyye fi'l-'alemi'l-İslâmî", çev. Mahmûd el-Hafif, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 17-18; a.mlf., "Eserü'l-lügati'l-'Arabiyye fi'l-'alemi'l-İslâmî", çev. Mahmûd el-Hafif, *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 20-21.

⁹²⁰ Abdülvehhâb 'Azzâm, "Nazarât fi'l-edebi'l-Farisî 3", *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 23-24.

⁹²¹ İbrâhîm 'Abdülkadir el-Mazinî, "el-'Amiyye ve'l-'Arabiyye", *er-Risâle* 3. yıl/118 (07 Ekim 1935), 1616-1617.

⁹²² İbrâhîm 'Abdülkadir el-Mazinî, "el-'Amiyye ve'l-fushâ", *er-Risâle* 6. yıl/277 (24 Ekim 1938), 1721-1724.

Edîbü'l-urûbe olarak adlandırdığı Filistinli yazar Muhammed İ'sâf en-Neşâşîbî Latin harflerine karşı Arapçayı savunmuştur. Muhammed Kürd Ali ve Iraklı Hıristiyan dilci Anistâs Mârî el-Kermilî (1866-1947) de bu fikre katılmıştır.⁹²³

Suriye'de el-Mecma'u'l-ilmiyyü'l-Arabî üyesi olan Abdülkadir el-Mağribî (1867-1956) de felsefe, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin metinlerini tercüme ederken mütercimlerin kavramları farklı kelimelerle tercüme ettiklerini ve bunun okuyucunun zihnini bulandırdığını söylemekte ve bunu çözmek için Arap Dil Kurumu'nun konuya el atması gerektiğini, bu karmaşadan kurtulmanın tek yolunun bu olduğunu dile getirmektedir. Mağribî, konuyu açıklamak için bir örnekle yetineceğini söyleyip objektif ve sübjektif kelimelerinin tercümesine dair örnekler sunmaktadır. Bu kavramı ilk tercüme edenlerin Türkler olduğunu söyleyerek devam ettiği yazıya Babanzâde Ahmed Naim'in (1872-1934) tercümesini ve Arap dünyasından çeşitli kişilerin tercümelerini vererek kelimelerin yedi farklı karşılık ile tercüme edildiğini ve bu sorunun çözülmesi gerektiğini söylemektedir.⁹²⁴

er-Risâle dergisinde sadece yazarların ve edebiyatçıların dil ve kelime kullanımı ile ilgili önerileri değil, zaman zaman okurların önerilerine de yer verilmiştir. Örneğin Burhâneddin ed-Dağîstânî, yirminci sayıda Ali Şerefüddîn'in yazdığı makalede⁹²⁵ küpeli çocukları ifade etmek için kullanılan مُقْرَطٌ kelimesinin asıl anlamının kolları geniş kıyafet giymiş kişi olduğunu ve burada asıl kullanılması gereken kelimenin مُقْرَطٌ olduğunu belirtmiştir.⁹²⁶ Bu ve buna benzer örnekler, okurların eğitim seviyesini yansıması, derginin okurların katkı ve görüşlerini önemseydiğini göstermesi ve dil kullanımı ile ilgili yapılan hataların düzeltilmesine önem gösterilmesi gibi açılardan önemlidir.

Bir başka makalede ise ismi verilmeyen bir yazar, Fransa'da yayınlanan bir dergide F. Charles Liro'ya ait yazıda Mısır Bilim Akademisi'nin 1789'da Mısır'da Fransızlar tarafından kurulmasını ele aldığını aktarmaktadır. Yazar varlığını hala sürdüren bu kurumun Arapça değil Fransızca ve İngilizce yayınlar bastığını dile getirmektedir. Fransa'da ele alınan bu konunun, Mısır'da bir dil akademisi kurulma kararının alınması

⁹²³ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 38-41; Yalar, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 106-109.

⁹²⁴ Abdülkadir el-Mağribî, "Fî te'addidi'l-evdâ'", *er-Risâle* 1. yıl/1 (15 Ocak 1933), 9, 14.

⁹²⁵ Ali Şerefüddîn, "Kassu's-şî'r fi'l-edebi'l-Arabî", *er-Risâle* 1. yıl/20 (01 Kasım 1933), 17.

⁹²⁶ Burhâneddin ed-Dağîstânî, "Mukarrit lâ mukartak", *er-Risâle* 1. yıl/22 (04 Aralık 1933), 27.

ve konunun ülkede tartışılmaya başlaması ile eş zamanlı olmasını manidar bulan yazar, Fransızların Mısır ile ilgili bir yayın yapmak istediklerinde projelerini hemen harekete geçirdiklerini ama Mısırlıların yıllardır kurmak istedikleri Dil Akademisi'ni kuramadıklarını söyleyip, ülkesini bu konuda eleştirmektedir. Napolyon Bonapart'ın Bilim Akademisi'ni birkaç günde kurmasına karşılık Mısır'da Dil Akademisi'nin otuz yıldır kurulamaması, yeni kurulan akademinin ismen var olup henüz bir yayın ve aktivite yapmaması ve ayda bir kez toplanma kararı almış olması, buna karşın Fransızların kurduğu Mısır Bilim Akademisi'nin yazın dışında tüm yıl çalışması da makalede eleştirilen hususlardandır.⁹²⁷

Dergide Arapçanın ve gramerinin öğretilmesi sırasında ortaya çıkan sorunlar ve dil öğreniminin kolaylaştırılması, Arapçanın zayıflaması, bu zayıflamanın sebepleri gibi konularda ele alınmıştır. Konu ile ilgili ilk makale Ahmed Hasan ez-Zeyyât tarafından kaleme alınmıştır. Zeyyât Ezher'deki öğrencilik anılarından örnek vererek okudukları ilk kitabın *el-Âcurrûmiyye*'nin Kefrâvî şerhi olduğunu, hiçbir şey bilmeden irab ile karşılaştığını ve derste tüm vecihleri ile besmelenin irabının anlatıldığını söylemektedir. Ona göre öğrencilerin bu şekilde konuları kavramadan tüm vecihleri ve istisnaları öğrenmeleri edebiyatla ilgilenmeyen, cedel ile uğraşan, her kullanıma istisna bulup yanlışlayan bir öğrenci profilinin oluşmasını sağlamıştır. Bu istisnalar Arap kabilelerinin farklı kullanımı iken zihinsel bir aktiviteye dönüşmüştür. Lehçe farklılıkları üzerinde çalışan bir araştırmacı için gerekli olan bu kullanımlar dilin düzgün kullanılması ve sanat üretmek için işe yaramaz. Bu sebeple Zeyyât'a göre gramerin ortak ve sabit kuralları tespit edilmeli ve ayrıntılar uzmanlara bırakılmalıdır.⁹²⁸ Birkaç yıl sonra Ali et-Tantâvî aynı makale başlığını kullanarak Zeyyât'ın makalesine atıf yapmış ve onunla nahvin tüm ayrıntılarını bilen edebî bir dille düzgün bir konuşma yapamayanların olduğu konusunda aynı fikirde olduğunu; ama bunun geçmişte de çokça yaşandığını ve yeni ortaya çıkmadığını ifade etmiştir. Tantâvî'ye göre nahiv dili kolaylaştırmak için ortaya çıkmış fakat Arapçanın en zor alanlarından birine dönüşmüştür. Nahivcilerin para kazanma arzusu ile çözülemeyecek meseleler ortaya atıp kendilerine başvurulmasını sağlamaları,

⁹²⁷ Li Üstâz Kebîr, "Mecma'u'l-luğati'l-'Arabiyye el-Melikî", *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 7-8.

⁹²⁸ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Âfetü'l-luğa hezâ'n-nahv", *er-Risâle* 1. yıl/13 (15 Temmuz 1933), 7-8.

nahvin mantıkla bir araya gelmesi, Basra ve Küfe ekolleri arasındaki ihtilaflar ve rekabet bu ilmin zorlaşmasını sağlamıştır.⁹²⁹

er-Risâle'nin beşinci yılının ikinci yarısında Arapçanın zayıflaması ve sebepleri daha çok gündeme gelmiş, bir sonraki yıl olan 1938'de ise Mısır'da Arapçanın geliştirilmesi ve kalkınması, gramerinin öğretilmesi gibi konuları ele almak için Lecnetü inhâdi'l-luğati'l-'Arabiyye'nin kurulması ile gramer eğitimi ve dil eğitimi konuları ülkede ve dergide daha yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Tüm bu makale örneklerinden de görüldüğü üzere *er-Risâle* ve Ahmed Hasan ez-Zeyyât Arapçaya değer veren, onu zenginleştirmek ve geliştirmek için çaba sarf eden bir tavır sergilemiş ve pek çok edebiyatçı ile birlikte edebiyat ve dil ile ilgili konuları yazılarında ele almışlardır.

3.4. Edebî Tartışmalar

20. yüzyılda edebiyatçılar arasındaki edebî tartışmalar, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcından II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar olan dönemde daha yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Edebî tartışmalar, bazen bilimsel ya da fikrî bir tartışma olmaktan çıkıp kişisel kavgaya dönüşmüş veya şahsî ve siyasî ihtilafların etkisi ile olumsuz bir yöne gitmiştir. Örneğin Zekî Mübârek ve Abdullah el-'Affî'nin arasındaki tartışma şahsî meseleye dönüşmüş ve mahkemeye başvurulmuştur. Yine Zekî Mübârek, üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmasında etkisi olan Tâhâ Hüseyin ile pek çok tartışmaya girmiş ve bu tartışmalarda ağır bir dil kullanmıştır.⁹³⁰ Ahmed Emîn bu tartışmalar hakkındaki görüşünü anlattığı bir yazısında bu tartışmalardan örnek vererek kaba bir üsluba sahip olan ve kavgaya dönüşen tartışmaları yermiştir.⁹³¹ Bu olumsuz yönüne rağmen edebî tartışmalar; yaşandığı dönemin edebiyat ve fikir dünyasının problemleri, kültürü, kültür değişimleri, dili ve edebiyatı hakkında bilgi vermesi açısından faydalıdır. Ayrıca bu tartışmalar toplumla edebiyatçılar arasında bağ kurulmasını ve toplumun bilgi seviyesinin artmasını sağlar. Görüş çeşitliliğine ve fikirlerin özgürce ifade edilmesine olanak verir.

⁹²⁹ Ali Tantâvî, "Âfetü'l-luğa hezâ'n-nahv", *er-Risâle* 3. yıl/79 (07 Ocak 1933), 9-11.

⁹³⁰ Ramadân Câdü'l-mevlâ, "el-Me'âriku'l-kalemiyye fi's-suhufi'l-Mısriyye fi'n-nisfi'l-evvel mine'l-karni'l-'işrin", *Mecelletü Külliyyeti'l-Luğati'l-'Arabiyye Asyût* 25, (2006), 329-330, 348; Muhammed İsmail İbrâhîm İsmail, *el-Me'âriku'l-edebîyye havle's-şî'rî fi'n-nisfi'l-evvel mine'l-karni'l-'işrin*, (Munûfiyye: Munûfiyye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2019), 3.

⁹³¹ Ahmed Emîn'e göre Tâhâ Hüseyin ve 'Akkâd arasında cereyan eden Fransız edebiyatı ve İngiliz edebiyatına dair tartışmalar seviyeli bir eleştiri diline sahipken Zekî Mübârek ve Abdullah el-'Affî arasındaki tartışma fikir tartışması olmaktan çıkıp kavgaya dönüşmüştür. Ahmed Emîn, "Meşrû' makâle", *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 7.

Rekabet ortamı da araştırmaya ve üretmeye yönelir. Bu tartışmalar dönemin edebiyatçılarının fikirlerini daha iyi kavramamız ve anlamamız açısından sonraki dönem araştırmacıları için de iyi bir kaynak oluşturabilir.⁹³²

Edebî tartışmalar, geleneksel görüşleri veya yenilikçi düşünceleri savunan iki farklı ekolden olan yazarlar arasında olabileceği gibi aynı ekole mensup olarak kabul edilen kişiler arasında da gerçekleşmiştir. Ferîd Vecdî, Mustafa Sâdık er-Râfî'î, Muhammed Ahmed el-Ğamrâvî ve Şekîb Arslan geleneksel çizgide olan edebiyatçılardan sayılırken; 'Akkâd, Mâzinî, Ahmed Emîn, Tâhâ Hüseyin, Muhammed Hüseyin Heykel ve Selâme Musa bu tartışmalarda genelde yenilikçi fikirleri savunmuşlardır.⁹³³

20. yüzyılda Mısır basın-yayın dünyasında yer alan tartışmalara bakıldığında bunların bir kısmının siyasî ya da Mısır kimliği ile ilgili olduğu ve bu tartışmalarda hem siyasetçilerin hem de edebiyatçıların yer aldığı görülmektedir. Burada “Mısır Mısırlıdır.” veya firavunculuk ve Mısır'ın kökeni gibi tartışmalara yer verilmeyecek, sadece edebiyat ile ilgili meseleler sunulacaktır.⁹³⁴ Yine bu dönemde dergi yayın hayatına başlamadan önce yaşanmış tartışmalar da konumuz dışında tutulacaktır.⁹³⁵

3.4.1. Latin Edebiyatı ve Sakson Edebiyatı Tartışması

er-Risâle dergisinde cereyan eden tartışmalara bakıldığında ilk tartışmanın Tâhâ Hüseyin ve Abbas el-'Akkâd arasında Latin edebiyatı ve Sakson edebiyatı tartışması olduğu görülmektedir. İngiliz ve Fransız kültürü arasındaki çatışmayı da gösteren bu tartışma 'Akkâd'ın *el-Cihâd*⁹³⁶ dergisinde yazdığı makale ile başlamıştır. 'Akkâd makalede Antûn el-Cemîl'in *Şevkî şâ'iru'l-ümerâ'* kitabını eleştirmiş ve yazarın Latin kültürüne sahip olduğunu bu kültürün Sakson edebiyatının tersine yüzeysel bir bakış açısına sahip olduğunu ve şekle önem verdiğini söylemiştir. 'Akkâd'a göre İngiliz edebiyatı ise daha

⁹³² Câdü'l-mevlâ, “el-Me'âriku'l-kalemiyye”, 416-419; Muhammed İsmail, *el-Me'âriku'l-edebiyye*, 3-5.

⁹³³ Bu isimler bazı tartışmalarda farklı görüşler benimsemiş olabilirler. Buradaki gruplandırma genel eğilimlerine göre yapılmıştır. Muhammed İsmail, *el-Me'âriku'l-edebiyye*, 1-2.

⁹³⁴ Bu siyasî tartışmaların ayrıntıları için bk. Câdü'l-mevlâ, “el-Me'âriku'l-kalemiyye”, 350-372.

⁹³⁵ *er-Risâle*'den önce edebiyat dünyasında yer almış en önemli tartışmalardan biri Tâhâ Hüseyin'in 1926 yılında yazdığı *Fi's-şi'ri'l-câhilî* kitabındaki fikirleridir. Ayrıntılar için bk. Câdü'l-mevlâ, “el-Me'âriku'l-kalemiyye”, 346-347.

⁹³⁶ Muhammed Tefvik Diyâb'ın (1886-1963) 1931-1938 yılları arasında çıkardığı siyasî dergidir. Wikipedia el-mevsua el-hurra (Wikipedia), “Muhammed Tefvik Diyâb” (20.07.2021).

teknik ve bilimseldir.⁹³⁷ Tâhâ Hüseyin, ‘Akkâd’a cevap vererek Latin kültürüne haksızlık ettiğini ve tüm Fransız eleştirilenler ile ilgili böyle bir genelleme yapılamayacağını Latin edebiyatı eleştiri yöntemi veya Sakson edebiyatı eleştiri yöntemi diye bir şeyin olamayacağını sadece salt bir eleştiriden bahsedilebileceğini belirtmiştir. Bu açıklamalardan sonra Hüseyin, Fransız edebiyatçılardan ve edebî eleştirilerden örnekler vererek İngilizlerden çok farklı olmadıklarını vurgulamıştır.⁹³⁸ Bu tartışma, bir sonraki sayıda yayımlanan makaleden anlaşıldığı üzere, ‘Akkâd’ın Tâhâ Hüseyin’in örnek verdiği Fransız yazarların İngilizlerden etkilendiğini söylemesi ve genelleme yapmadığını fakat Fransız edebiyatında yapılan eleştirilerin büyük çoğunluğunun sahip olduğu özellikleri esas alarak onların eleştirilerinde yazarın toplumdaki yerini dikkate alarak basit ve üstten eleştiriler yaptığını; İngilizlerin ise birey odaklı ve doğrudan eleştiri yaptıklarını söylemesi ile devam etmiştir. Aslında ‘Akkâd, Antûn el-Cemîl’i Şevkî’yi eleştirirken saray şairi olduğu için objektif ve bilimsel olmamakla suçlamıştır. Tâhâ Hüseyin ise ‘Akkâd’ın Antûn el-Cemîl ve Şevkî’yi doğrudan eleştirmek yerine Fransız edebiyatını haksız bir şekilde eleştirdiğini düşünmüştür. Bu tartışmanın İngiliz ve Fransız kültürü arasında bir çekişmeye ve edebiyatçıları seçim yapmak zorundaymış gibi bir duruma düşürmesinden rahatsız olduğunu belirten Tâhâ Hüseyin hiçbir kültürün diğerinden üstün olamayacağını söylemektedir. Son olarak da bu konuda Selâme Mûsâ’nın Fransızların 18. yüzyılda, İngilizlerin ise şu anda dünyaya hâkim olduklarını söyleyerek basitleştirmesini ya da Muhammed Ğarîb’in yaptığı gibi tartışmanın gereksiz ve ilmî bir sonuca ulaşmayacağı için boş olduğunu savunmasına katılmadığını belirtmektedir.⁹³⁹ Bu tartışma daha fazla uzamamış sonraki sayılarda Mısır kültürünün dayanakları,⁹⁴⁰ yeni şiir türleri, şiirde ve edebiyatta kapalı ve açık anlatım veya edebiyatta yenilik gibi konuların gündeme geldiği görülmektedir.

⁹³⁷ ‘Akkâd, Antûn el-Cemîl’in yazdığı kitapta Şevkî’yi bilimsel bir şekilde eleştirmediğini saray şairi olan Şevkî’nin sosyal statüsünü göz önüne alarak nezaketle iltifat ettiğini düşünmektedir. Ona göre bu tavır doğru değildir. Eleştirilen üstü kapalı imalar ile değil doğrudan açık bir şekilde eleştiri yapılmalıdır. Câdü’l-mevlâ, “el-Me’âriku’l-kalemiyye”, 399-400.

⁹³⁸ *er-Risâle* 1. yıl/2 (01 Şubat 1933), 33-35; Hamza, *Mecelletü’r-Risâle*, 326-330.

⁹³⁹ *er-Risâle* 1. yıl/3 (01 Şubat 1933), 40-42, 46; Hamza, *Mecelletü’r-Risâle*, 331-332; Câdü’l-mevlâ, “el-Me’âriku’l-kalemiyye”, 398-402.

⁹⁴⁰ Tâhâ Hüseyin, dergide ve daha sonra 1938 yılında yayımladığı *Müstakbelü’s-sekâfe fî Mısır* kitabında Mısır’ın eski Mısır’dan beri farklı bir kültüre sahip olduğunu ve hiçbir zaman sadece doğulu olmadığını savunmuştur. Ona göre modern Mısır eski Mısır kültüründen, Arap kültüründen ve yabancı kültürlerden etkilenecek oluşmuştur. Dergide bu konu ilk olarak Tefkî el-Hakîm’in Tâhâ Hüseyin’e Mısır kültür ve medeniyetinin nitelikleri ve dayanakları nelerdir? Mısır’ın Araplardan ayrıldığı yerler nelerdir? sorularını

3.4.2. eş-Şi‘ru‘l-mürsel

Modern Arap edebiyatında yeni ortaya çıkmış olan eş-Şi‘ru‘l-hur ve eş-Şi‘ru‘l-mürsel tartışılan konuların başında gelmiştir. Bazı edebiyatçılar bu türlerin denemesine sıcak bakarken bazıları şiirin şiirselliğini bozacağı için tamamen karşı çıkmıştır. Muhammed ‘Avad Muhammed bu yeni türlere karşı çıkan isimlerden olmuştur. Ona göre vezin, kafiye ve bahir gibi unsurlarda çeşitliliği savunmak iddia edildiği gibi Arap şiirine esneklik getirerek gelişmesini sağlamanın aksine şiirin özgünlüğünü bozacaktır. Ahmed Şevkî’nin son dönemde Shakespeare ve Homeros’un eserlerini örnek alarak bu yeni türleri kullanmasını da eleştiren yazara göre *er-Risâle* ve *Apollo* dergilerinde bu türden şiirlerin yayımlanması bir anlam ifade etmeyecek ve bu türler zamanla unutulup gidecektir.⁹⁴¹ Iraklı şair Hüseyin ez-Zarîfî (1909-1984) Muhammed ‘Avad’ın iddialarına cevap vermiştir. Zarîfî önce eş-Şi‘ru‘l-mürsel’in yeni ortaya çıkmadığını, Ebû Ubeydillâh Muhammed b. Saîd el-Merzûbânî’nin (ö. 384/994) *el-Müveşşah* adlı eserinde yer alan bir şiiri örnek vererek dile getirir. Ona göre Bedir’de ölen müşriklerin ardından yazılan bu şiir gibi belli bir kafiyeye uymadan yazılmış fakat günümüze ulaşmamış olan pek çok şiir de olabilir. Ayrıca Ahmed Şevkî’yi tiyatro öykülerinde bu türü kullandığı için eleştirmek de doğru değildir. Çünkü şiire yakışmadığı ve melodiyi bozduğu için eleştirilen bu tür tiyatrodaki kullanılabilir.⁹⁴²

Yapılan yorum ve eleştirilere rağmen kafiyesiz şiirler dergide yer almaya devam etmiştir. Önce Muhammed Ferîd Ebû Hadîd *Othello*’dan bir bölümün çevirisi ve kendisinin yazdığını belirttiği bir öyküyü kafiyesiz şiir şeklinde yayımlamış; daha sonra ise Sehîr el-Kalemâvî, Fransız ressam Jean-François Millet’in (1814-1875) *le Fer L’homme à la houe* (Çapalı Adam) tablosundan esinlenerek Amerikalı şair Edwin Markham’ın (1852-1940)

sorması ve kendi fikirlerini açıkladıktan sonra öncü nesil olarak gördüğü Tâhâ Hüseyin ve arkadaşlarına bu soruyu yöneltmesi ile gündeme gelmiştir. Tevfik el-Hakîm, “İle’ d- duktûr Tâhâ Hüseyîn min el-üstâz Tevfik el-Hakîm”, *er-Risâle* 1. yıl/10 (01 Haziran 1933), 5-8; Tâhâ Hüseyin, “İle’ l-üstâz Tevfik el-Hakîm mine’ d- duktûr Tâhâ Hüseyîn”, *er-Risâle* 1. yıl/11 (15 Haziran 1933), 5-9; Hamza, *Mecelletü’r-Risâle*, 214, 226.

⁹⁴¹ Yazar bu türe örnek olarak *Apollo* dergisinde Halil Şeybûb’un *eş-Şirâ’* ve *er-Risâle*’de yayımlanan İlyyâ Ebû Mâdî’ye ait *eş-Şâ’ir ve’s-sultân el-câir* şiirlerini örnek göstererek eleştirmektedir. Halil Şeybûb’a ait şiir 1932 yılında “Şi’r mutlak” başlığı ile verilmiş ve bu şiirin eş-Şi‘ru‘l-hur olarak da adlandırıldığı ve eş-Şi‘ru‘l-mensûr’dan farklı olduğu vurgulanmıştır. Halil Şeybûb, “eş-Şirâ’”, *Apollo* 1.yıl/3 (01 Kasım 1932), 227-231; İlyyâ Ebû Mâdî, “eş-Şâ’ir ve’s-sultân el-câir”, *er-Risâle* 1. yıl/4 (01 Mart 1933), 23-24; Muhammed ‘Avad Muhammed, “Mecme’u’l-buhûr ve mültekâ’l-evzân”, *er-Risâle* 1. yıl/5 (15 Mart 1933), 10-11; Hamza, *Mecelletü’r-Risâle*, 295.

⁹⁴² Hüseyin ez-Zarîfî, “Mecme’u’l-buhûr: İle’ d- duktûr Muhammed ‘Avad Muhammed”, *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 13-14.

yazdığı şiiri kafiyesiz bir şekilde Arapçaya tercüme ederek dergide yayımlamıştır.⁹⁴³ Muhammed Kadri Lütfî, sonraki sayıda anlamı koruyup şekle riayet etmeden yazılan bu şiire ve türe karşı çıkmıştır.⁹⁴⁴ Sehîr el-Kalemâvî, eleştirilere cevap verirken kafiyesiz şiirin klasik Arap şiirine alternatif olarak sunuluyormuş gibi görülmesine karşı çıkmaktadır. Ona göre eş-Şi'ru'l-mürsel; klasik Arap şiirini yok etme niyeti ile kullanılmamaktadır, yeni bir tür sunmaktadır. Henüz yeterince güçlü örnekler ortaya koymadan bu yeni şiir türünü yetersiz olmakla suçlamak da doğru değildir.⁹⁴⁵ Bu tartışma Zeyyât'ın konu ile ilgili görüşlerini dile getirmesi ile devam etmiştir.

Ahmed Hasan ez-Zeyyât, isim belirtilmeden dergiye gönderilen *Hüsrev ve Şirin* öyküsünün kafiyesiz şiir şeklinde yazılmış olmasından yola çıkarak kafiyenin şiirin temel özelliklerinden olduğunu ve kafiyesiz şiirin melodisinin eksik olacağını belirtmiştir.⁹⁴⁶ Zeyyât bu yazısında ve başka eserlerinde kafiyesiz şiire, özellikle de tiyatro dışında kullanılmasına karşı çıkmış olmasına ve sanatın dolayısıyla şiirin basitleştirilmemesi gerektiğini düşünmesine⁹⁴⁷ rağmen bu türü savunanların şiirlerine ve yazılarına *er-Risâle*'de yer vermiştir. Zeyyât'ın eleştirilerine ismini vermeyen ama daha sonra Muhammed Ferîd Ebû Hadîd olduğu anlaşılan⁹⁴⁸ *Hüsrev ve Şirin* öyküsünün yazarı da cevap vermiştir. Yazar, önce bu öykünün büyük bir edebiyatçının dikkatini çekmiş olmasından memnun olduğunu belirtir. Daha sonra kendisinin hoşuna giden bir şeyi başka insanların tatmasını istemenin bir faydası olmadığını fakat beğendiği şeyi anlatmak ve görüşünü tam olarak ifade etmek istediğini söyler. Ona göre kafiyesiz şiirde düzen iki şatırdan oluşan bir beyit şeklinde değil, tek şatırdan oluşmaktadır. Bu türde yazılmış eserleri incelerken okuyucuların bunu dikkate alması gerekir. Ayrıca kendisinin klasiği yıkmaya çalışan biri olmadığını, duyguları anlatan ğinâî şiirde kafiyesiz bir üslubu

⁹⁴³ Yazar tercümenin başında vezni ve anlam bütünlüğünü koruyarak kafiyesiz bir şekilde yaptığı çevirinin kendisine şiir hissi verdiğini, kendisinin de bu çevirinin okuyuculara ne hissettirdiğini merak ettiğini belirtmiştir. Sehîr el-Kalemâvî, "Zü'l-fe's", *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 16.

⁹⁴⁴ Muhammed Kadri Lütfî, "eş-Şekl ve'l-mevzû", *er-Risâle* 1. yıl/15 (15 Ağustos 1933), 18.

⁹⁴⁵ Sehîr el-Kalemâvî, "eş-Şi'ru'l-mürsel", *er-Risâle* 1. yıl/17 (15 Eylül 1933), 11-12.

⁹⁴⁶ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Kıssatü Hüsrev ve Şîrin ve's-Şi'ru'l-mürsel", *er-Risâle* 2. yıl/37 (19 Mart 1934), 478-480.

⁹⁴⁷ Aydın, *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, 91-99.

⁹⁴⁸ Dureynî Haşbe, "eş-Şi'ru'l-mürsel ve şu'arâune'llezîne hâvelûhu", *er-Risâle* 11. yıl/540 (08 Kasım 1943), 889.

savunmadığını, bu yeni türü destan ve şiirsel öyküler için uygun gördüğünü vurgular.⁹⁴⁹ Öyküden bir bölüm sunarak okuyuculardan duygu ve düşüncelerini paylaşmalarını isteyen yazar, amacının bu yeni tür ile ilgili fikirleri öğrenmek olduğunu, okuyucuların kimliğinin etkisinde kalmadan yorum yapmalarını istediği için de adını yazmadığını belirterek yazısını sonlandırmıştır.⁹⁵⁰

Son olarak Dureynî Haşbe dergide Batıda kafiyesiz şiirin ortaya çıkışını ve Arap dünyasındaki örneklerini ele aldığı bir yazı dizisi yazmıştır.⁹⁵¹ Kafiyesiz şiir ile ilgili tartışmalar bu dönemde *er-Risâle* dergisinde ve farklı dergilerde bir süre devam etmiştir. Bu şiir türüne karşı çıkanlar kafiyeden vazgeçerek belirli bir melodisi ve müziği olması gereken şiirin aslı öğelerinden yavaş yavaş kopacağı ve nesirden farkının kalmayacağı kaygısıyla hareket etmişlerdir. Kafiyesiz şiiri denemeye değer bulanlar ise belli bir kafiyeye ve vezne bağlı kalma zorunluluğunun Arap edebiyatında destan ve trajedi gibi türlerin gelişmesine olanak vermediğini, bu esnekliğin Arap edebiyatında yeni eserlerin ortaya çıkmasına yol açacağını savunmuşlardır.⁹⁵²

3.4.3. Sembolizm

Derginin ilk yıllarında kafiyesiz şiirin yanı sıra şiirde sembolizm ve kapalı anlatımın kullanılması da tartışılan konular arasında olmuştur. Bu konu, Tâhâ Hüseyin'in Sembolizm akımının en önemli temsilcilerinden Paul Valery'nin *el-Makberatü'l-bahriyye* adıyla tercüme edilen şiiri; bu şiirin Fransa'da "Sanat eserinde açık anlatım şart mıdır, kapalı anlatım eserlerin sanatsal değerini azaltır mı?" tartışmasına yol açması ve bu konu ile ilgili olarak yapılan tartışmaları aktarması ile gündeme gelmiştir. Tâhâ Hüseyin, bu tartışmayı anlatırken Valery'nin bir sanat eserinin tam olarak anlaşıldığında öldüğünü ifade ettiğini; bir eserin her okuyuşta okuyucunun yeni bir anlam ya da güzellik keşfetmesini sağladığı sürece değerli olduğunu düşündüğünü belirtir. Hüseyin bu

⁹⁴⁹ Yazar bu konudaki fikirleri daha önce de dergide dile getirmiştir. Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, "Hel li'ş-şî'ri'l-mürsel mekân fi'l-'Arabîyye", *er-Risâle* 1. yıl/9 (15 Mayıs 1933), 10-12.

⁹⁵⁰ Li'l-Üstâz mü'ellif Hüsrev ve Şîrin, "Kelime fi'ş-şî'ri'l-mürsel", *er-Risâle* 2. yıl/38 (26 Mart 1934), 495-497.

⁹⁵¹ 538. sayıda başlayan bu yazı dizisi beş yazı boyunca devam etmiş ve 543. sayıda sona ermiştir. Dureynî Haşbe, "eş-Şî'ru'l-mürsel ve'ş-şî'ru'l-hur", *er-Risâle* 11. yıl/538 (25 Ekim 1943), 847-850.

⁹⁵² Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 293-299; Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 135-137.

görüşleri aktarırken kendisinin okuru sıkmadan düşünmeye ve araştırmaya yönelten sanat eserlerini daha kıymetli bulduğunu da ifade etmiştir.⁹⁵³

Sembolizm ve kapalılık konusundaki görüşlerini açıkladığı makalesinde Halil Hindâvî'nin de benzer bir bakış açısına sahip olduğu ve sanatta bir parça kapalılık ve farklı anlamlara imkân veren üslupları tercih ettiği görülmektedir.⁹⁵⁴ Kapalı anlatımın sanatsal ve değerli bir üretim olduğu düşüncesine karşı çıkanlar da olmuştur. Bağdatlı yazar Abbas Fadlî, Tâhâ Hüseyin'in makalesini edebî bir çalışmanın ve şiirin anlaşılma kriterleri üzerinde düşünmeye sevk ettiği için değerli bulduğunu fakat kapalılığın eserlere sanatsal bir değer katmadığını bilakis yazarın kafa karışıklığını ya da üslubunun zayıflığını gösterdiğini belirtmiştir. Yazar kapalılığın doğal bir manzaraya her baktığımızda bizde farklı hisler uyandırması gibi bir duruma benzetilmesine de karşı çıkarak bunun sanat eserinin kapalı bir anlatımla farklı anlamlar barındırmasının güzel olduğunu değil, okuyucunun her defasında farklı hisler içinde o esere yaklaştığını gösterdiğini söyler. Ona göre gerçek güzellik ve sanat, açık seçik olandır; kapalı anlatım sadece okuyucuyu düşünmeye ve sonuca ulaşmaya yönlendirdiği için zevk verir. Burada güzel olan çabalayıp sonuca ulaşmış olmaktır.⁹⁵⁵

Birkaç sayı sonra bu tartışmaya katılan Şevkî Dayf, Tâhâ Hüseyin'in görüşlerine katıldığını belirterek Fadlî'yi eleştirmiştir. Ona göre Tâhâ Hüseyin'in kastettiği kapalılık ile Fadlî'nin anladığı aynı değildir. Lafızların sınırlı, manaların ise sınırsız olması, şairin seçtiği lafızla kastettiği anlamın hangisi olduğu konusunu müphem kılar. Şiirin sanat değerini arttıran kapalılık bu müphemliktir.⁹⁵⁶ Abbas Fadlî, Tâhâ Hüseyin ve öğrencisi Şevkî Dayf'ın görüşlerini özetleyerek başladığı bir başka makalesinde Hüseyin'in “Şiirin tartışmaya yer vermeyecek şekilde açık olması mı iyidir? Yoksa biraz kapalılık hoş görülebilir hatta istenen bir şey midir?” sorusuna “Hayır şairin güzelliği, çirkinliği, zevki ve acıyı tasvir edebilmesi için net ve açık olması gerekir.” diyerek cevap verir.⁹⁵⁷ Bu konu Halil Hindâvî'nin, kendi görüşlerini belirtmeden, bu kapalı anlatımın nasıl ortaya çıktığı

⁹⁵³ Tâhâ Hüseyin, “Havle kasîde”, *er-Risâle* 1. yıl/19 (15 Ekim 1933), 5-6, 42.

⁹⁵⁴ Paul Valery, “el-Makberatü'l-bahriyye”, çev. Halil Hindâvî, *er-Risâle* 1. yıl/22 (4 Aralık 1933), 23.

⁹⁵⁵ Makalede Abbas Mahmûd el-'Akkâd'ın da Tâhâ Hüseyin ile aynı görüşleri paylaştığını belirten yazar ikisinin de görüşlerine karşı çıkmıştır. Abbas Fadlî, “Havle'l-vudûh ve'l-ğumûd”, *er-Risâle* 1. yıl/23 (11 Aralık 1933), 9-11.

⁹⁵⁶ Şevkî Dayf, “Havle'l-vudûh ve'l-ğumûd”, *er-Risâle* 2. yıl/27 (08 Ocak 1934), 19-21.

⁹⁵⁷ Abbas Fadlî, “Havle'l-ğumûd ve'l-vudûh eydan”, *er-Risâle* 2. yıl/33 (19 Şubat 1934), 291-293.

sorusuna cevap veren makalesi ile devam etmiştir.⁹⁵⁸ Hindâvî daha sonra da simbolizm akımına mensup olan şairlerin şiirlerini tercüme etmiş ya da bu şairlerin hayatlarını ve eserlerini ele alan makaleler yazmıştır.⁹⁵⁹

3.4.4. Edebiyatta Yenilik

Arap edebiyatının nesirde ve şiirde yeniliğe ihtiyaç duyup duymadığı *er-Risâle*'de tartışılan bir diğer meseledir. Ahmet Hasan ez-Zeyyât, Ahmed Emîn, Abdülvehhâb 'Azzâm ve Mahmûd Ali eş-Şerkâvî bu konu ile ilgili yazılar yazmışlardır. Zeyyât üçüncü sayının baş yazısında küçük bir başlıkla şair Muhammed el-Herâvî'nin yeni bir üslup kullanmasına rağmen yenilik fikrine karşı çıkmasını eleştirmiştir.⁹⁶⁰ Bir başka yazısında ise şekli değişen ama cevheri değişmeyen şeyin yeni olarak isimlendirilemeyeceğini söylemiştir. Ona göre üslubu ve özü değiştirmeden bir şeyin şeklini değiştirmek yeni olarak kabul edilmesini sağlamaz. Yenilik şekilde değil özde olmalıdır.⁹⁶¹

Ahmed Emîn ise görüşlerini belirtirken edebiyatçıların yenilikten ne kastettiklerinin belli olmadığını, yenilik taraftarlarının neyi ne oranda değiştirmek gerektiğini belirtmek ve bunun üzerine tartışmak yerine değişime karşı çıkanları durgunluk ve tutuculukla suçladıklarını söylemektedir. Emîn, bu karmaşayı ortadan kaldırmaya katkıda bulunmak için fikirlerini açıklayacağını ifade eder ve bunu yaparken, edebiyatçılara kendisinin eksik bıraktığı yerleri tamamlamaları çağrısında bulunur.⁹⁶² Bu çağrı ile edebiyatta yenilik meselesi *er-Risâle* yazarları arasında yankı bulmuş ve derginin ilk yılında tartışmaya açılan konulardan olmuştur.

⁹⁵⁸ Bu makale simbolizmin, parnasizmin karşıtı olarak nasıl ortaya çıktığını ve hangi ilkeleri benimsediğini ele almıştır. Halîl Hindâvî, "Mezhebü's-semblism ev eş-şî'ru'r-ramzî", *er-Risâle* 2. yıl/33 (19 Şubat 1934), 305-307, 318.

⁹⁵⁹ Charles Baudelaire, "Suvar muhtâra mine'ş-şî'ri'r-ramzî", çev. Halîl Hindâvî, *er-Risâle* 2. yıl/34 (26 Şubat 1934), 345-346; Halîl Hindâvî, "eş-Şu'arâu'r-ramzziyyûn: Bûl Ferlîn 1844-1896", *er-Risâle* 2. yıl/40 (09 Nisan 1934), 584-585, 588.

⁹⁶⁰ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Beyne's-sevâmîr ve's-suhuf: et-Tecdîd ve't-taklîd", *er-Risâle* 1. yıl/3 (15 Şubat 1933), 4.

⁹⁶¹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Min risâle ilâ sadîk: Havle't-tecdîd", *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 6.

⁹⁶² Ahmed Emîn, makalelerinde yenilik taraftarlarının neyi savunduğunu bilmediklerini; aynı şekilde yenilik karşıtı gelenekselcilerin de neye karşı çıktıklarını bilmediklerini söylemektedir. Ona göre önce bu konu açığa kavuşturulmalıdır. Edebiyatçılar yenilik ile neyi kastettiklerini açıklamalı, ardından onların istedikleri değişimler tartışmaya açılmalıdır. Ahmed Emîn, "et-Tecdîd fi'l-edeb 1", *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 7.

Ahmed Emîn edebiyatta yenilik konusunu ele almayı sürdürdüğü yazılarında her dilin değişen ve değişmeyen iki yönünün olduğunu söylemektedir. Emîn'e göre Cümle dizimi ve dil bilgisi gibi bazı kurallar sabittir ve değiştiğinde dil başka bir dile dönüşeceğinden değişime kapalıdır. Fakat Abbâsî edebiyatını Câhiliye edebiyatından ayıran üslup, şekil ve konu gibi bazı unsurlar değişime açıktır. Bu değişiklikler dönemler arasındaki edebî ürünlerin farklı olmasına ve çeşitliliğe yol açar. Modern döneme bakıldığında da Mısır basını ve Suriye basınının dillerinin Arapça olmasına rağmen farklı olmalarını sağlayan şeyin de dilin değişime açık olan yönü yani üslup olduğu görülür. Şairler ve yazarlar, farklı ve yeni şeyler uygularlar. Bu değişiklik buldukları çağda kabul görürse ve toplumun zevkine uyarsa varlığını sürdürür, aksi durumda ise zamanla yok olur. Kısaca her değişim devamlı olamaz, kabul görürse karşı çıkanlara rağmen devam eder, kabul görmezse ortadan kalkar.⁹⁶³

Yine Ahmed Emîn'e göre yenilik yapılması istenilen şeylerin ilki lafızlar ve ibarelerdir. Şairler, Câhiliye Dönemi'nden itibaren buldukları doğal ve kültürel ortamın şartlarını esas almışlardır. Bunu yaparken hakikat, mecaz, teşbih, istiare ve kinaye gibi farklı yollarla ibarelerini oluşturmuş ve kendi yaşamlarını anlatmışlardır. Abbâsî edebiyatına kadar ibareler ve lafızlar içinden geldiği ortamı yansıtırken daha sonra edebiyatçılar eskilerin lafızlarını ve ibarelerini kullanır olmuşlardır. Modern dönemde de edebiyatçılar değişen hayat şartlarına göre farklı lafızlar ve kalıplar ortaya koyup onları kullanmak yerine geçmiş zamanlarda kullanılan lafızların korunmasında ısrarcı olmuşlardır. Böylece Arap edebiyatı olana gözlerini kapamış geçmişe odaklanmıştır. Bu durum çağını yansıtmayan bir edebiyatın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Neticede edebiyat hayattan kopmuş ve fakirleşmiştir. Modern Arap edebiyatçılar yeni ıstılahlar ve ibareler üretmemiş, Batı'dan gelen ıstılahları kullanmak konusunda da direnmişlerdir. Bu durumun ortaya çıkardığı eksikliğin yanında modern edebiyatın belli bir zümreye ait olması ve edebiyat dili ile gündelik dilin ayrı olması da sorun olmuştur. Bu iki dil, din dili olması ve Arap toplumlarını birbirine bağlama özelliği korunarak birbirine yakınlaştırılmalıdır. Bilim ve edebiyat arasında bir bağlantının olmaması da edebiyatın güncel hayatı yansıtmasına engel olmuştur. Ayrıca sözlükler kıymeti olmayan ve kullanılmayan sözcüklerle dolmuştur. Halbuki yaşanan çağın ihtiyaçlarına ve icatlarına

⁹⁶³ Ahmed Emîn, "et-Tecdid fi'l-edeb 1", *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 7-8.

uygun yeni kelimeler üretmek gerekir. Yeni lafızlar bulmaktansa artık toplumsal ve bireysel hayatımızda yer almayan eski kelimeleri ya da batılı kelimeleri kullanmak edebiyatın zayıflamasına yol açmıştır. Edebiyatın toplumun hayatını yansıtmamasını istiyorsak lafızlar meselesi halledilmelidir. Bu sorun çözülmedikçe edebiyat eksik ve donuk kalır. Batı edebiyatı yaşadığı çağa göre sürekli değiştiğinden bu durağanlığı yaşamamış ve daha çabuk gelişmiştir.⁹⁶⁴

Ahmed Emîn edebiyatta yenilik konusu ile ilgili yazı dizisini bitirmeden Abdülvehhâb ‘Azzâm ve Mahmûd Ali eş-Şerkâvî görüşlerini eleştirmişlerdir. ‘Azzâm yeniliğin toplumun zevkine uyarsa kalıcı olacağı fikrine karşı çıkar. Ona göre ihtiyaç duyulduğunda yenilik veya değişiklik yapmak iyidir fakat bu yeniliğin kalıcı olup olmaması dil ve edebiyat eksikleri olan yeni neslin zevkine değil ihtiyaca bağlıdır. Arap ülkelerinde kullanılan lehçeler farklı zevkler neticesinde ortaya çıkmıştır. Edebiyat dili ise bu zevklerin eğitim ile daha düzgün bir hale dönüşmesi ile ortaya çıkar. Zevk ancak eğitim ile hüküm verebilir bir hal alır. Örneğin bir anlam için pek çok lafız kullanılabilirken dil ve edebiyat bilgisine sahip bir zevk bu anlama uygun lafız seçebilir. Tek başına zevk cehaletten besleniyor olabilir. Bu da onu değersiz kılar. Arapça sözlüklerde bulunan kelimelerin bir kısmının gereksiz olduğu düşüncesine de karşı çıkan ‘Azzâm, bilakis toplumun zevkini geliştirmek için edebiyatçıların bu unutulmuş sözcüklere ihtiyaç duyduğunu, onların yardımıyla uzun açıklamalar yapmak yerine bu kelimeleri kullanarak daha özlü bir şekilde bilimsel ve edebî konuları ifade edebileceklerini belirtir. ‘Azzâm, Ahmed Emîn’in eski ibarelerin kullanımını çağa uygun bulmamasını da eleştirmiştir. Ona göre her topluluk geçmiş kültürünün izini dilinde, şiirlerinde ve atasözlerinde taşır, bu doğaldır. Ayrıca Emîn’in iddia ettiği gibi Batı toplumunun tamamı da edebiyat ile ilgilenmemektedir. Onlarda da avamın ve havâssın edebiyat dili farklıdır. Son olarak ise yazı dili ve konuşma dili arasındaki fark edebiyatın dilinin seviyesinin düşürülmesi ile değil, halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi ile olmalıdır.⁹⁶⁵ Mahmûd Ali eş-Şerkâvî de Ahmed Emîn’in Arapçada pek çok kelimenin kullanılmamasına rağmen sözlükte yer aldığını ve bu kelimelerin artık gereksiz olduğunu

⁹⁶⁴ Ahmed Emîn, “et-Tecdîd fi’l-edeb 1”, *er-Risâle* 1. yıl/6 (01 Nisan 1933), 8-9; a.mlf., “et-Tecdîd fi’l-edeb 2”, *er-Risâle* 1. yıl/7 (15 Nisan 1933), 5-7.

⁹⁶⁵ Abdülvehhâb ‘Azzâm, “et-Tecdîd fi’l-edeb: Havle mekâl el-üstâz Ahmed Emîn”, *er-Risâle* 1. yıl/8 (01 Mayıs 1933), 6-8; a.mlf., “et-Tecdîd fi’l-edeb: Havle mekâl el-üstâz Ahmed Emîn”, *er-Risâle* 1. yıl/10 (01 Haziran 1933), 11-14.

düşüncesini reddetmiştir. Şerkâvî'ye göre bu kelimelerin kullanılmıyor olması edebiyatçıların ve halkın sözlüklerde yer alan kelimelere ilgisizliğinden kaynaklanır. Bunların atılması gerektiğini göstermez. Bu kelimeler edebiyatçılar tarafından tekrar kullanılarak canlandırılmalıdır. Örneğin Muhammed Şeref ve Ahmed 'Îsâ sözlüklerdeki bu kelimeleri kullanarak yeni keşfedilen bazı bitkilere ve hayvanlara Arapça isimler vermişlerdir. Bu durum bu kelimelerin gereksiz olmadığını göstermektedir.⁹⁶⁶

Ahmed Emîn bu eleştirilere cevap vermemiş edebiyata dair yazılarını sürdürmüştür. Edebiyatta yenilik konusunu tamamlamadan güçlü ve zayıf edebiyat üzerine düşüncelerini yazmıştır. Ona göre edebiyat toplumsal ve ahlâkî gücüne göre zayıf ya da güçlüdür. Bu açıdan Arap edebiyatına bakıldığında Câhiliye edebiyatından Emevî edebiyatına kadar güçlü bir edebiyat görülür fakat Abbâsî edebiyatı edebî açıdan güçlü olsa bile ruhu zayıftır. Toplumun zayıflamasıyla edebiyat da zayıflamıştır. Dışarıdan bakıldığında tam ama aslında içi boş olduğu için zayıf ve maddeci bir edebiyat ortaya çıkmıştır. Bedî' sanatları ile edebiyat doğal güzellikten yoksun yapay bir forma bürünmüştür. Ruhu besleyen şiirler değil, hazza önem veren şiirler yazılmıştır. Elbette Mütenebbî ve Bârûdî gibi istisna isimler de olmuştur. Batı'dan etkilenen edebiyatçıların, Batı edebiyatının güçlü ve vicdana hitap eden tarafını değil de bir tüccar gibi davranıp popüler olana hitap eden eserleri nakletmeleri de topluma ve Arap edebiyatına zarar vererek zayıflatmıştır.⁹⁶⁷ Mahmûd el-Hafîf, epik duyguların anlatıldığı şiirlerin zayıf olmadığı fakat Ahmed Emîn'in istediği gibi bir felsefeye sahip olmadığını söyleyerek bu görüşe itiraz eder. Abbâsî edebiyatı yas tutan, övgü veya umursamama gibi duyguları ifade ettiği için zayıf olarak görülmemelidir.⁹⁶⁸

Ahmed Emîn edebiyatta yeniliğe neden ve nerede ihtiyaç duyulduğuna dair makalelerine modern Arap edebiyatı ve Batı edebiyatı karşılaştırarak devam eder. Önce edebiyat ile ilgilenenlerin çoğunun Batı edebiyatına daha çok yöneldiklerini, Arap edebiyatını okuyanların daha az olduğunu ve bunu yapsalar bile yüzeysel bir şekilde yaptıklarını söylemektedir. Ona göre bu Batı edebiyatının eğitilmiş ve ihtisas sahibi kişilere hitap eden klasik eserlerinin ve toplumun geneline hitap eden modern eserlerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Arap edebiyatı ise daha özel bir zümreye hitap etmekte ve klasik

⁹⁶⁶ Mahmûd Ali eş-Şerkâvî, "et-Tecdîd fi'l-edeb", *er-Risâle* 1. yıl/9 (15 Mayıs 1933), 16-17.

⁹⁶⁷ Ahmed Emîn, "Edebü'l-kuvve ve edebü'd-da'f", *er-Risâle* 1. yıl/9 (15 Mayıs 1933), 5-6.

⁹⁶⁸ Mahmûd el-Hafîf, "Edebü'l-kuvve ve edebü'd-da'f", *er-Risâle* 1. yıl/12 (01 Temmuz 1933), 13-14.

dönemlerinin izinde gitmektedir. Bu edebiyatı takip etmek için klasik dönemin tarihini, coğrafyasını, zorlu gramer kurallarını bilmek gerekir. Bunu da ancak özel çaba sarf edenler yapabilir. Eğitimli kişiler kendi duygularını ve acılarını anlatan bir edebiyatın arayışına girer ve modern Arap edebiyatına bakarlar, bunu yapan çok az kişi olduğundan Batı edebiyatına yönelirler. Bu edebiyat kendi dillerinden olmamasına ve kendi toplumlarını yansıtmamasına rağmen ona yönelmek zorunda kalırlar. Ahmed Emîn'e göre edebiyatçılar toplumun bu ihtiyacını gidermeli ve onların aklına ve ruhuna hitap eden yeni eserler üretmelidir. Bunu yaparken de eski klasik konuları ya da formları değil; doğayı ele alan, psikolojik tahliller yapan ve toplumun değişen sosyal ve siyasî hayatını anlatan yeni şiirler, kitaplar ve öyküler yazarak yapmalıdırlar. Ayrıca klasik edebiyatı, tarihi ve kahramanlıkları; modern bilimin ve psikolojinin ışığında ele alarak tekrar yazmalıdırlar. Bunu yaparlarsa yabancı dil bilmeyenler kendini besleyecek bir kaynak elde edecek, dil bilenler ise kendi kültürlerine yöneleceklerdir.⁹⁶⁹

Son makalesinde Ahmed Emîn şiiri ele almıştır. Bu yazıda edebiyatçıların ve kendisinin şiiri nasıl tanımladığı, şiirin özelliklerinin neler olduğu, şiir tercümesi ve müzikle benzerliği gibi konuları⁹⁷⁰ ele aldıktan sonra duyguların ifade dili olan şiirin, aklın ifade dili olan nesre göre daha yavaş geliştiğini söyler. Şiirin kişisel duyguları yansıtmaması onun ilerleyişini yavaşlatır. Bu yavaş ilerlemeye rağmen şiirin her dönem bir gelişim göstermesi de gerekir. Arap şairler on altı bahir keşfederek bu gelişime katkı sağlamışlardır fakat şiirde bu bahirleri kutsallaştırmak da doğru değildir. Bu okuyucuları şiirden uzaklaştırır ve şiiri donuklaştırır. Her dönemin kendine özgü bir şiir armonisi vardır. Bu sebeple modern çağın şairleri de kendi zamanlarına uygun armoniler üretmelidir. Şiirin melodisinde yenilik yapmak tek başına yeterli değildir. Şiirde ele alınan konular ve anlamlar da geliştirilmelidir. Toplumda yaşanan her durum sonraki çağlara şiir ile de aktarılmalıdır. Arap şiiri övgü, yergi, ağıt, aşk ve şarap gibi pek çok konuyu ele almasına rağmen bazı konuları ihmal etmiştir. Örneğin Batı'da doğa şiirleri,

⁹⁶⁹ Ahmed Emîn, “et-Tecdîd fi'l-edeb 3”, *er-Risâle* 1. yıl/10 (01 Haziran 1933), 15-17.

⁹⁷⁰ Emîn'e göre şiir duygu ile ortaya çıkan ve duyguları ifade eden vezinli ve kafiyeyle sözdür. Vezin ve duyguya birlikte yer vermeyen edebiyata şiir denemez. Bu iki unsur şiir için önemlidir. Şiir önce vezin ve kafiye ile ikinci olarak da kendine özgü bir dille duyguları ifade eder. Şiir aynı zamanda bedî unsurları da kullanmalıdır. Şairleri özgün kılan duyguların ifadesindeki üslup farklılıklarıdır. Şiirin tercüme edilememesi bu üslubun aktarılamamasından kaynaklanır. Sadece lafızlar tercüme edildiğinde üslup aktarılamaz, üslup aktarılmaya çalışıldığında da lafızlara sadık kalınamaz. Bu sebeple şiir tercümesi imkânsız gibidir. Ahmed Emîn, “et-Tecdîd fi'l-edeb 4”, *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 7-8.

daha iyi bir şekilde üretilmiştir. Modern Arap şiiri doğayı anlatmakta eksik kalmıştır fakat nesirde doğayı anlatma konusunda şiire göre daha iyidir. Toplumsal olayları ve duyguları ele alan şiirler de Arap şiirinde azdır. Modern Arap edebiyatçıları bu eksikleri giderecek yenilikler yapmalıdırlar.⁹⁷¹

Ahmed Emîn, yenilik konusunu ele aldığı makalelerinde fikirlerini açıklarken edebiyatın toplumun hayatını yansıtması gerektiğini ve bunun olması için lafız, ibare, üslup ve konu gibi hususlarda yenilik yapılması gerektiğini söyleyerek; nesir, şiir ve öykü türlerinde de çağın sorunlarını ve duygularını yansıtacak yeni eserlerin yazılması yönünde Arap edebiyatçılarına çağrıda bulunmaktadır. Bu makaleler ve makaleye gelen cevaplar tartışma tarzında değil daha çok her edebiyatçının fikirlerini ve eleştirilerini sunduğu bireysel makaleler şeklinde olmuştur.

3.4.5. İntihal İddiaları

Önceki başlıklarda zikredilen tartışmalar dışında intihal iddiaları ya da eleştirileri veya daha sert bir üslupla sürdürülen tartışmalar da dergide yer almıştır. Örneğin Habîb ez-Zehlâvî, İbrâhîm Nâcî'nin bir şiirinin Mişel 'Aflak'ın şiiri ile benzerlik gösterdiğini söylemiş ve her iki şiirden birer beyit vererek İbrâhîm Nâcî'den bu meseleyi değerlendirmesini istemiştir.⁹⁷² Bir sonraki sayıda İbrâhîm Nâcî, daha önce bu şair hakkında bir şey duymadığını ve şiirlerini bilmediğini, her iki şiirin yayımlanması ile bir karar verilebileceğini söylemiş ve Zehlâvî'nin gönderdiği beyitlerde de bir benzerlik görmediğini ilave etmiştir.⁹⁷³ Ali et-Tantâvî de bu tartışmada yer almış ve Nâcî'ye destek vererek 'Aflak adında Suriyeli bir şair olmadığını; ancak bu isme sahip bir gazete yazarının ve müterciminin olduğunu söylemiştir. Tantâvî 'Aflak ve Mehcer edebiyatı mensuplarını eleştirerek kötü bir Arapça ile İngiliz ve Fransız edebiyatını taklit etmekten öteye gidemediklerini fakat İbrâhîm Nâcî'nin şairliği ispatlanmış bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir.⁹⁷⁴ Nâcî, benzerlik iddiasının doğru olmadığını göstermek amacıyla; Zehlâvî ise kanıt olması için şiirleri ağır bir eleştiri ile dergiye göndermişlerdir. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, şiirlerin yayımlanma talebini reddedemeyeceğini söyleyerek şiirlere yer vermiş

⁹⁷¹ Ahmed Emîn, “et-Tecdîd fi'l-edeb 4”, *er-Risâle* 1. yıl/14 (01 Ağustos 1933), 8-9.

⁹⁷² Habîb ez-Zehlâvî, “el-Berîdü'l-edebî: İlâ sadîkî eş-şâ'ir ed-duktûr İbrâhîm Nâcî”, *er-Risâle* 3. yıl/115 (16 Eylül 1935), 1517.

⁹⁷³ İbrâhîm Nâcî, “el-Berîdü'l-edebî: İle'l-edîb ez-Zehlâvî”, *er-Risâle* 3. yıl/116 (23 Eylül 1935), 1555.

⁹⁷⁴ Ali et-Tantâvî, “el-Berîdü'l-edebî: Serika edebiyye”, *er-Risâle* 3. yıl/117 (30 Eylül 1935), 1597.

ancak iki tarafın birbirleri ile ilgili sözlerini dergiye uymadığı için yayımlamadığını da belirtmiştir.⁹⁷⁵ Son olarak Mişel 'Aflak da bu tartışma ile ilgili bir yorum göndermiş ve iki şiir arasında çok az bir benzerlik bulunduğunu belirtmiştir.⁹⁷⁶

3.4.6. Câhiliye Edebiyatı

er-Risâle dergisinde yer almış olan bir başka tartışma da Ahmed Emîn'in Câhiliye edebiyatı hakkında yazdığı makaleler ile ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Ahmed Emîn *es-Sekâfe* dergisinde “Edebü'r-rûh ve edebü'l-mi'de”⁹⁷⁷ ve “Cinâyetü'l-edebi'l-câhilî 'ale'l-edebi'l-'Arabî”⁹⁷⁸ başlıklarıyla makaleler yazmış, Zekî Mübârek ise “Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî” başlığı ile Emîn'in bu makalelerde savunduğu fikirleri eleştirmiştir.⁹⁷⁹

Ahmed Emîn, “Edebü'r-rûh ve edebü'l-mi'de” makalesinde edebü'r-rûh ve edebü'l-mi'de terimlerini birbirinden farklı olan iki edebiyat için kullanmaya başladığını dile getirmiştir. Edebü'r-rûh olarak adlandırdığı tinsel edebiyatı; insandaki yüce duygulara hitap eden, onları arındıran, geliştiren ve besleyen edebiyat olarak tanımladıktan sonra Kur'ân-ı Kerîm'in, hamâse ve 'uzrî gazel gibi şiir türlerinin, doğayı anlatan şiirlerin bu türe dahil olduğunu söylemiştir. Bu edebiyat yüce duygulardan gelir ve yüce işlere yönelir. Edebü'l-mi'de ise açlık kaygısıyla, mal elde etmek için yapılır. Medih, el-gazelü'l-fâhiş, kutlamalarda söylenen şiirler, zühd şiirleri ve temel amacı para kazanmak ve gazete sütunlarını doldurmak olan makaleler bu türdendir. Bu edebî türlerde amaç karşı tarafı överek veya mutlu ederek kazanç sağlamaktır. Zühd şiirleri de yeme şehvetini konu aldığı için bu kategoride sayılır. Ahmed Emîn bu edebiyat tasnifini, tanımını ve içeriğini açıkladıktan sonra bu edebiyat ile ilgili ürün verenlerden bahsetmektedir. Ona göre tinsel edebiyat ile uğraşan edebiyatçı içinden geleni ifade eder. Beğenilse de beğenilmese de ödüllendirilse de cezalandırılrsa da içindekini söyler. Midesi için çalışan edebiyatçı ise

⁹⁷⁵ Ahmed Hasan ez- Zeyyât, “Beyne nâkıd ve şâ'ir”, *er-Risâle* 3. yıl/118 (07 Ekim 1935), 1627-1628.

⁹⁷⁶ Mişel 'Aflak, “el-Beridü'l-edebî: en-Nizâ'u'l-edebî”, *er-Risâle* 3. yıl/119 (14 Ekim 1935), 1677.

⁹⁷⁷ Bu makale 13 Haziran 1939 tarihinde *es-Sekâfe* dergisinde yayımlanmıştır. Dergiye ulaşamadığı için burada Ahmed Emîn'in *Feyzü'l-hâtur* eserindeki metin esas alınacaktır. Muhammed, *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle*, 138.

⁹⁷⁸ Bu makaleler 23 Mayıs 1939-27 Ağustos 1939 tarihleri arasında *es-Sekâfe* dergisinde beş yazılık bir seri olarak yayımlanmıştır. Dergiye ulaşamadığı için burada Ahmed Emîn'in *Feyzü'l-hâtur* eserindeki metin esas alınacaktır. Muhammed, *ez-Zeyyât ve 'r-Risâle*, 138.

⁹⁷⁹ Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 300.

kendisi için değil ya da kendi içinden geleni değil karşı tarafı ona yarar sağlayacak olanı memnun edecek üretimleri yapar. Tinsel edebiyatın tarzı bellidir fakat yarar için yapılan edebiyat, övülen kişinin vereceği malın oranına göre şekil alır. Ortaya çıkan ürün sanatsal yönden değerli olabilir fakat toplumsal açıdan bir değeri olmaz. Arap edebiyatı tarihine de bakıldığında zaman ilerledikçe edebî'l-mi'denin çoğaldığı ve Abbâsî döneminde tinsel edebiyatın önüne geçtiği görülür. O dönemde ortaya çıkan makâmeler de bu türe dahildir çünkü kahraman para kazanmak için hile yapan ve bunun için her türlü işi yapan biridir. Edebiyatçıların kendilerini geçindirmek konusunda bağımsız olmamaları ve yöneticilere ve zenginlere bağlı olmaları da edebiyatın aristokrasiye özgü bir sanat haline gelmesine ve edebiyatın halkın değil zenginlerin ve saraylıların hayatını tasvir eder hale gelmesine sebep olmuştur. Ahmed Emîn son olarak modern Arap edebiyatında yaşanan canlanmanın umut vadettiğini, edebiyatın aristokratlara hitap etmekten çıkıp demokratikleştiğini, halka yöneldiğini ve tinsel edebiyata yönelen edebiyatçıların sayısının da arttığını söylemekte ve daha fazla arttırılması için edebiyatçılara çağrıda bulunmaktadır.⁹⁸⁰

Zekî Mübârek, *er-Risâle* dergisinin 12 Haziran-13 Eylül 1939 tarihleri arasında çıkan sayılarında yirmi iki makale yazarak Ahmed Emîn'in görüşlerine karşı çıkmıştır. İlk makalede Ahmed Emîn'in büyük bir araştırmacı olduğunu fakat yazar ya da edebiyatçı olmadığını, eserlerinin zihinlere hitap eden ama akıllara ve kalplere hitap etmekten aciz raporlar gibi olduğunu söylemiştir. Ahmed Emîn'i araştırmacı olarak gördüğünü vurgulayan Mübârek, bu yazıda üniversitede hoca olan ve çeşitli kurullarda yer alan Emîn'in Arap edebiyatı hakkında hüküm veremeyeceğini, böyle bir şeye kalkıştığında sonuçlarına katlanması gerektiğini ve Arap edebiyatına yönelik bu cinayetin karşılıksız kalmayacağını söylemiştir.⁹⁸¹ Bu sert çıkışının ardından Mübârek, bu tavrından dolayı, pek çok kişinin edebî bir tartışma başladığında "Acaba bu iki kişinin arasında ne var?" sorusunu sorduğunu ve Ahmed Emîn ile kendisi arasında şahsî bir ihtilaf aradığını ama böyle bir durumun söz konusu olmadığını dile getirmektedir. Zekî Mübârek, sözlerini kendisinin Arap edebiyatının orijinalliğine ve asaletine inandığını bu sebeple Edebiyat

⁹⁸⁰ Ahmed Emîn, *Feyzû'l-hâtır* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2012), 2/81-85; Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 138-139; Câdü'l-mevlâ, "el-Me'âriku'l-kalemiyye", 407-408.

⁹⁸¹ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebî'l-'Arabî 1", *er-Risâle* 7. yıl/310 (12 Haziran 1939), 1140-1141.

Fakültesi'nde ders veren, öğrencileri etkileyen ve yönlendiren birinin görüşlerini görmezden gelemeyeceğini söyleyerek sürdürür. Ahmed Emîn'in kendisine sinirlendiğine dair haberler aldığını da söyleyen Mübârek, eleştirilerine son vermesinin tek yolunun Emîn'in edebiyatın irticâlî bir şekilde tarihlendirilip yorumlanamayacağını kavrayana kadar eğitim faaliyetlerine son vermesi olduğunu ifade eder. Ona göre kırk yaşından sonra edebiyata yönelmiş olan Ahmed Emîn Arap edebiyatının güvenilirliğini sarsamaz ve herhangi bir dönemini donuk ve kısır olmakla suçlayamaz.⁹⁸²

Yukarıda zikredilen genel eleştirilerden sonra Mübârek, Ahmed Emîn'in makalelerine geçmektedir. İlk olarak "Edebü'r-rûh ve edebü'l-mi' de" makalesini eleştiren yazar, ruh ve mide şeklinde bir ayırımın Hint inançlarında var olduğunu, bunun İslâm inancına uymadığını söylemektedir. Mübârek, Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler vererek onun bedensel ihtiyaçlara önem veren, insanı ruh ve bedenden oluşan bir varlık olarak gören bir kitap olduğunu vurgular. Tüm insanların rızık için çalıştığını ve bunda ayıplanacak bir şey olmadığını söyleyerek devam eden Zekî Mübârek, Ahmed Emîn'in işini ücret almadan yapıp yapmayacağını da sormaktadır.⁹⁸³ Medih ve hiciv türlerinin Arapların ahlâka bakış açılarını yansıtan, neyi hoş görüp neyi yerdiklerini gösteren bir sicil olduğunu düşünen Mübârek, bu şairlerin hepsinin para için bunu yapıyormuş gösterilmesine de karşı çıkmıştır. Bu kişilerin bir kısmı prensip sahibi olan, bugünün basını gibi işlev gören, siyasî muhalefeti temsil eden, hicivleri ile istibdadı önleyen şairlerdir. Ayrıca Mübârek'e göre tabiatı tasvir eden şiirleri yüce bir edebiyat olarak gören Emîn'in insanı tasvir eden bu şiirleri farklı görmesi de şaşırtıcıdır. Bu edebiyatçının gördüğünü tasvir etme hakkını da elinden almaktadır. Abbâsî şiirinin yöneticilerin hayatını ve sarayları ele alması da edebiyatın halktan kopuk olduğunu göstermez. Edebiyatçıların ve şairlerin bir kısmının bu hayatı tasvir etmek istediklerini gösterir.⁹⁸⁴

Zekî Mübârek, Ahmed Emîn'in makâme türünü olumsuz bir tür olarak görmesini de eleştirmiş ve bu konudaki itirazlarını on madde halinde sıralamıştır. Bu maddelerde ilk olarak Emîn'in, Bedüzzamân el-Hemedânî'nin ve Harîrî'nin eserlerinin yazılış amacını

⁹⁸² Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 2", *er-Risâle* 7. yıl/311 (19 Haziran 1939), 1187.

⁹⁸³ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 2", *er-Risâle* 7. yıl/311 (19 Haziran 1939), 1188-1189; Câdü'l-mevlâ, "el-Me'âriku'l-kalemiyye", 408-409.

⁹⁸⁴ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 3", *er-Risâle* 7. yıl/312 (26 Haziran 1939), 1233-1236; Câdü'l-mevlâ, "el-Me'âriku'l-kalemiyye", 409-410.

anlamadığını savunan Mübârek; burada asıl amacın toplumsal hayatı eleştirmek olduğunu dile getirmiştir. Ona göre bu eserler, Arap edebiyatının sadece zenginlerin ve yöneticilerin hayatını ele aldığı iddiasını da çürütmektedir. Bu eserlerde çeşitli kurnazlıkların anlatılması o yüzyılda yaşanan olayları tasvir ve tenkit amacını taşır. Bu tür iddia edildiği gibi ucuz bir edebiyat türü değildir. Eğer öyle olsaydı bu tür örnek alınarak Farsça, İbranice ve Süryanice eserler yazılmazdı. Makâmeler şerh edilmezdi. Mübârek, son olarak Ahmed Emîn'i bu türü eleştirirken Selâme Mûsâ'yı taklit etmek ve bu türü yeterince okumadan yüzeysel ve bilgisizce eleştiri yapmakla suçlamıştır. "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî" başlığı ile yazdığı yirmi iki makalenin ilk dördünü bu şekilde "Edebü'r-rûh ve edebü'l-mi'de" makalesini eleştirmeye ayıran Zekî Mübârek, sonraki makalelerinde "Cinâyetü'l-edebi'l-câhilî 'ale'l-edebi'l-'Arabî" isimli makaleleri eleştirmeye devam etmiştir.⁹⁸⁵

Zekî Mübârek'in eleştirilerine geçmeden Ahmed Emîn'in savunduğu temel fikirleri özetleyecek olursak, Emîn'in Câhiliye edebiyatının kendi toplumunu apaçık bir şekilde tasvir edip yansıttığını düşündüğü görülür. Ona göre hayatı ayrılık ve deve ile yolculuklardan oluşan Câhiliye Arapları buna uygun olarak şiirlerinde kalıntılara ağlamışlardır. Bedevî olanlar kendi hayat şartları gibi sert lafızlar, hadarîler ise kendilerine uygun yumuşak kelimeler kullanmışlardır. Nesnelere tasvir etmek daha kolay olduğundan psikolojik durumlardan çok eşyaları anlatmış ve hayatlarından yola çıkarak şiirler yazmışlardır. Emevî devrinde de şiir aynı konuları aynı şekilde ele almaya devam etmiştir. Abbâsîler döneminde vezinlerin değişmesi ve arttırılması gerekirken; istiare ve teşbihlerin artması, bedî' sanatının daha fazla kullanılması gibi özsel olmayan yüzeysel şeyler yaşanmıştır. Halbuki kendi toplumsal ve siyasî durumlarını, acılarını ve üzüntülerini tasvir eden ürünler ortaya koymaları gerekirdi. Emîn'e göre Araplar, Câhiliye edebiyatının Abbâsî edebiyatına hakimiyetinden ve cinayetinden ötürü yeni şeyler üretememişlerdir. Abbâsî döneminde Asma'î (ö. 216/831) ve Ebû Amr b. el-'Alâ' (ö. 154/771) gibi kişilerin olduğu geçmişi savunan ve ondan vazgeçmemeyi prensip edinen ve Ebû Nüvâs (ö. 198/813) gibi taklitçiliği tercih etmeyen yenilikçiler olmak üzere iki sınıf ortaya çıkmıştır. İki grup arasındaki çekişme daha çok destekçisi olan ve halifeler ile de ilişkileri daha sıkı olan ilk grubun liderliği ile sona ermiştir. Böylece Arap şiiri

⁹⁸⁵ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 4", *er-Risâle* 7. yıl/313 (03 Temmuz 1939), 1291-1293; Câdü'l-mevlâ, "el-Me'âriku'l-kalemiyye", 410-411.

Câhiliye şiirinin özellikleri ile sınırlanmış ve edebiyat donuklaşmıştır. Ahmed Emîn'e göre bu durum şekil açısından da konu açısından da şiirin ilerlemesini ve gelişmesini engellemiştir. Şairler var olan bahirlere ve kafiyeyle bağlı kalmak zorunda kalmış uzun destanlar ya da öyküler üretmemişler ve kafiyeyle uymak için lafzı manaya değil, manayı lafza uydurmuşlardır. Yine bu prangalar sebebiyle kendi çağlarında yaşanan İslâm fetihlerini, haçlı seferlerini, Moğol istilasını ya da kendi vatanlarını tasvir eden şiirler yazmamışlardır. Artık bu sınırlardan kurtulmak ve kendi yaşamını tasvir etme vakti gelmiştir.⁹⁸⁶

İkinci makalesinde Câhiliye edebiyatını ve hayatını ele almayı sürdüren Ahmed Emîn, Emevî dönemin sonu ve Abbâsî devrinin başında yetişen alimler yüzünden Câhiliye edebiyatının ve o dönemin dilinin kutsallaştırıldığını söylemektedir. Halbuki o dönemi doğru bir şekilde yansıtması açısından değerli olan bu edebiyat kutsallaştırılmamalıydı. O dönemde kullanılan atasözlerine yenileri eklenmeliydi. Kertenkele ve sürüngenlerle dolu bir doğada yaşayan insanların o hayvanların yaşamını gözlemleyerek “أعق من الضب”⁹⁸⁷ demeleri, hayatın içinden gelen bir tecrübe iken bir Mısırlı veya Şamlı için karşılığı olmayan bir şey olmuştur. Bu tip durumlar edebiyatçıların kullanım alanlarını kısıtlamıştır. Oysa olması gereken her bir coğrafyanın kendine özgü tecrübelerden yola çıkarak bir edebiyat üretmeleridir. Bu eleştirilerden sonra Emîn, çözümün eğitim kademelerinde müfredatı değiştirmek olduğunu savunur. Ona göre Câhiliye edebiyatı lisede değil sadece üniversitede okutulmalıdır. Lise müfredatı Kur'ân-ı Kerîm, hadis ve Abbâsî edebiyatının anlaşılır olan metinlerinden seçilmelidir. Câhiliye metinlerinin lise öğrencilerine öğretilmesinin bir faydası yoktur. Bu metinler sınav için ezberlenen ve unutulmuş metinlerdir. Aynı şekilde sözlükler de ihtisas sahiplerine ve toplumun geneline hitap edecek şekilde iki farklı şekilde basılmalıdır. Bu sözlüklerin ilkinde her kullanım ve anlam yer alırken, ikincisinde daha gündelik kullanımlar olmalıdır. Bu önerilerden sonra Ahmed Emîn, edebiyatçıları bu görüşleri eleştirerek ilmî hayata katkıda bulunmaya çağırılmaktadır.⁹⁸⁸

⁹⁸⁶ Emîn, *Feyzü'l-hâtır*, 2/221-227.

⁹⁸⁷ “Kelerden daha acımasız” anlamına gelen bu söz, aç kaldığında kelerin çocuklarını yemesi ile bağlantılıdır. Emîn, *Feyzü'l-hâtır*, 2/230.

⁹⁸⁸ Emîn, *Feyzü'l-hâtır*, 2/228-234.

Görüşlerini belirtmeye devam eden Emîn daha sonra yazdığı makalelerinde Arap edebiyatında Câhiliye dönemi geleneğinin sürdürüldüğünü ve binek hayvanları, av, yıldırım, şimşek ve bulutları tasvir eden klasik şiirlerin tasvirlerinin çoğaltılmadığını ve tabiatı ele alanların çok az olduğunu yinelemektedir. Ona göre Endülüs döneminde tabiat tasvirleri artmış olsa bile bu tasvirler kalbe değil akla hitap eden ve edebî sanatları önemseyen bir şekilde gelişmiştir. Şairler kendi duygularını ve tabiatın onlarda yarattığı etkiden çok kabilesinin veya emirinin şairi olmuş ve onlara hitap etmiştir.⁹⁸⁹ Araplar İslâm öncesi dönemde somut ve maddeci bir din anlayışına sahip olmuştur, edebiyatları da bundan etkilenerek manevî ve ruhsal değil maddî olarak gelişmiştir. Hayal dünyaları da sınırlı olmuştur. Kadın başta olmak üzere pek çok şeye şeklî yönden bakmışlardır. Kadın ruhunu değil bedenini tasvir etmişlerdir. Ona göre İslâm Arapların inançlarını değiştirmiş ve manevî bir dünya ile onları tanıştırmıştır, fakat edebiyatta manevî yönü pek kazandıramamıştır. Ömer b. Ebî Rebî'a (ö. 93/711-12) gibi şiirsel öyküler yazan, Ebû Temmâm gibi hayal ve anlam gibi unsurlara ağırlık veren, İbnü'r-Rûmî gibi sade bir tarza sahip olan ve Ebü'l-Alâ' el-Ma'arrî (ö. 449/1057) gibi şiire felsefî bir ruh katan edebiyatçılar yetişse de tarzları kendileri ile sınırlı olmuştur. Sûfî şiirdeki istisna dışında Arap edebiyatının Câhiliyenin etkisinden kurtulamadığını düşünen Emîn, tüm bu eleştirileri edebiyatı zincirlerinden kurtarmak, çocukların ve gençlerin anladığı ve zevk aldığı, coğrafyasının güzelliklerini ortaya koyan bir edebiyatın üretilmesini teşvik etmek için yaptığını dile getirmektedir.⁹⁹⁰ Son makalesinde ise analitik ve yapısal olmak üzere iki düşünce şeklinin bulunduğunu, Arap edebiyatının tahlilî yani analitik değil daha çok terkebî (yapısal) bir edebiyat olduğunu söylemektedir. Ona göre ayrıntılı tasvirlerle ve anlatımlara ihtiyaç duyan öykü ve felsefî şiir gibi türler analitik bir bakış açısına sahip olunmadığı için gelişmemiştir. Arap edebiyatında bu durumun istisnası olan kişiler de vardır fakat sayıları çok azdır. İbnü'r-Rûmî ve İbn Haldûn tahlilî eserleri ile örnek olarak zikredilebilirler. Ma'arrî toplumla ilgili analizler yapmıştır, fakat toplumdaki yozlaşmanın sebeplerini derinlemesine incelememiştir. Ahmed Emîn burada önceki görüşlerini destekler nitelikte bir tasnif yaparak Câhiliye döneminde Arap aklının derinliksiz, yüzeysel ve genelleyci olduğunu ve Arap edebiyatının da bu şekilde gelişerek

⁹⁸⁹ Emîn, *Feyzü'l-hâtur*, 2/234-238.

⁹⁹⁰ Emîn, *Feyzü'l-hâtur*, 2/239-247.

durağan bir hal aldığını yinelemektedir. Bu durumu değiştirmek için Câhiliye edebiyatı damıtılarak özü alınmalı ve yeni ürünler ortaya konmalıdır.⁹⁹¹

Ahmed Emîn görüşlerini bu şekilde dile getirirken Zekî Mübârek *er-Risâle* dergisinde eleştirilerine devam etmiştir. Bazı edebiyat çevrelerinde bu eleştiriler çok sert bulunmuş⁹⁹² ve Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın *er-Risâle*'den ayrılarak *es-Sekâfe* dergisini kurduğu için Zekî Mübârek'i Ahmed Emîn'e karşı kıskırttığı söylentileri yayılmıştır. Mübârek bu iddiaları yalanlamış ve bu makaleleri sadece Arap edebiyatına yapılan saldırıyı bertaraf etmek için yazdığını yinelemiştir. Zeyyât da bu iddiaları reddetmiş ve Emîn'in kendisinin dostu ve arkadaşı olduğunu, Mübârek'in her zaman böyle bir üslup ile yazdığını ve pek çok edebiyatçı ile tartışmaya girdiğini söylemiş ve Mübârek'in makalelerini yumuşatmak için bazı kısımlarını çıkardığını da eklemiştir.⁹⁹³

Makalelere dönecek olursak Mübârek'in önce anlaşılmayan bazı noktaları açıklamak istediğini söyleyerek iki noktaya dikkat çekmektedir. Ahmed Emîn'e avâm bir bakış açısı ile baktığını söylediğini ama burada kendisini avâm görmediğini fakat eğitimli olmasına rağmen Emîn'in bakış açısını avâm bulduğunu ifade etmiştir. İkinci olarak da Emîn'in maaş karşılığı yaptığı işi bedava yapıp yapmayacağını sormasının özel işlerine müdahale gibi görülmesini anlamadığını, bunu rızkını kazanmak için edebiyat yapanları eleştirdiği için yaptığını söylemiştir. Bu açıklamadan sonra eleştirilerine devam eden yazar, önce İslâmî dönem edebiyatının önceki dönemden farklı olmadığı ve aynı konuları ele aldığı fikrine karşı çıkmıştır. Çünkü ona göre Sadru'l-İslâm ve Emevî dönemlerinde konuların değişmediği şeklindeki görüş doğru değildir. Mübârek'e göre benzerlikler olsa da tasvirler ve ele alış biçimleri farklıdır. Siyasî şiirler ortaya çıkmıştır ve bu tür kabile şiirlerinden farklıdır. Emevî döneminde şiirde asabiyetin tekrar ortaya çıktığını söylemek bile değişim olduğunu göstermektedir. Hamriyâtın ortaya çıkması da bir yenilik olduğunun işaretidir. Vezinlere ve kafiyelere uyma zorunluluğunun uzun destanlar ve

⁹⁹¹ Emîn, *Feyzü'l-hâtır*, 2/248-254; Hamza, *Mecelletü'r-Risâle*, 301-304; Bennâ, *el-Me'ârikü'l-edebiyye beyne Zekî Mübârek ve mu'âsirihi*, 104-105.

⁹⁹² Abdülvehhâb 'Azzâm gibi bazı edebiyatçılar bu konu ile ilgili makaleler yayımlarken bazıları "el-Beridü'l-edebî" bölümüne yazmışlardır. Mahmûd Ahmed Abdülhamîd, "el-Beridü'l-edebî: Havle'l-cinâye 'ale'l-edebî'l-'Arabî", *er-Risâle* 7. yıl/314 (10 Temmuz 1939), 1377-1378; Bennâ, *el-Me'ârikü'l-edebiyye beyne Zekî Mübârek ve mu'âsirihi*, 124-125.

⁹⁹³ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebî'l-'Arabî 5", *er-Risâle* 7. yıl/314 (10 Temmuz 1939), 1337-1338; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebî'l-'Arabî 9", *er-Risâle* 7. yıl/318 (07 Ağustos 1939), 1534; Cevvâbe, "el-Beridü'l-edebî: Havle cinâyeti'l-edebî'l-câhilî", *er-Risâle* 7. yıl/319 (14 Ağustos 1939), 1616-1617; Bennâ, *el-Me'ârikü'l-edebiyye beyne Zekî Mübârek ve mu'âsirihi*, 101-103.

öyküler yazmaya mâni olduğu fikri de doğru değildir. Arapların dehalari öykü yazmak değil şiir yazmak olduğu için şiirde daha çok gelişmişlerdir.⁹⁹⁴ Şairlerin kendi bölgelerini anlatan şiirler yazmadığını söylemenin de Irak, Şam ve Mısır edebiyatına yeterince vakıf olunmadığını gösterdiğini düşünen Mübârek, bu bölgeler ile ilgili şiirlerden örnek vererek Emîn'i eleştirmeye devam etmektedir. Ona göre tabiat tasvirlerinin az olduğu, konu ile ilgili şiirlerin yeterince güçlü olmadığı, Endülüs edebiyatının da tabiatı ya da insanı tahlil etmekte çok iyi olmadığı iddiaları çözü tasvir eden şiirler veya bu konuları ele alan yazar ve şairlerden; Ebü'l-Atâhiye, İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908), eş-Şerîf er-Radî (ö. 406/1015), İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073), Kurtubalı İbn Zeydûn (ö. 463/1071), İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235) ve İbn Hafâce gibi isimlerin eserleri ile geçersiz olmaktadır.⁹⁹⁵

Arapların Câhiliye döneminde somut ve maddeci inançlara sahip oldukları ve hayal güçleri geniş olmadığı için mitolojilerinin olmadığı iddiasına da karşı çıkan Mübârek, dini sebeplerden ötürü putperestliğin çirkin taraflarının günümüze aktarıldığını ve mitlerinde terk edildiğini söylemektedir. Ona göre Arapların putperestliğini tam olarak anlatan bir eser yokken, eldeki eksik verilerle onların akli ile ilgili yorum yapmak ve Yunan inançlarını ve mitolojilerini de Araplardan daha yüce göstermek doğru bir tavır olamaz.⁹⁹⁶ Arap edebiyatının ilk dönemlerinin lisede okutulmaması, sadece üniversitede ihtisas yapanların bu metinlerle uğraşması gerektiği fikrine de karşı çıkan Mübârek bu görüşü Arap birliğini zayıflatmak isteyen işgal güçlerinin ve misyonerlerin ürünü olarak görmektedir. Bu ve buna benzer fikirler fasih dili zayıflatıp yerel dilleri güçlendirme fikrine de geçiş yolu olarak kullanılmaktadır ve kesinlikle doğru değildir. Yine Mübârek'e göre Emîn'in Câhiliyeye ait her şeyin yüceltildiği iddiası da doğru değildir. Bu Arap alimlerine iftiradır. Edebiyatın terkihi ve tahlili olarak ikiye ayrılmasına; teşbih

⁹⁹⁴ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 6", *er-Risâle* 7. yıl/315 (17 Temmuz 1939), 1390-1338.

⁹⁹⁵ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 7", *er-Risâle* 7. yıl/316 (24 Temmuz 1939), 1436-1440; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 8", *er-Risâle* 7. yıl/317 (31 Temmuz 1939), 1487-1490; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 9", *er-Risâle* 7. yıl/318 (07 Ağustos 1939), 1535-1537; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 10", *er-Risâle* 7. yıl/319 (14 Ağustos 1939), 1580-1583; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 11", *er-Risâle* 7. yıl/320 (21 Ağustos 1939), 1631-1634;

⁹⁹⁶ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 12", *er-Risâle* 7. yıl/321 (28 Ağustos 1939), 1676-1680; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 13", *er-Risâle* 7. yıl/322 (04 Eylül 1939), 1721-1726; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 14", *er-Risâle* 7. yıl/323 (11 Eylül 1939), 1769-1773.

ve istiarenin, atasözleri gibi kısa ve özlü cümlelerin basit olarak görülmesine; itnâbın yüceltilmesine de anlam veremeyen Mübârek, belagatte her duruma göre bir kullanımın olabileceği ve bu kullanımların birbirinden daha üstün olamayacağını vurgulamaktadır. Söz konusu makalede Emîn tahlilî edebiyatı yüceltirken bu yöneme en iyi örneğin İbnü'r-Rûmî ve İbn Haldûn olduğunu söylemiştir. Mübârek neden İbnü'r-Rûmî ve İbn Haldûn sorusunu sorar, ona göre bunun sebebi 'Akkâd ve Tâhâ Hüseyin'in bu kişiler hakkında kitap yazmış olmalarıdır. Fakat analitik edebiyata Mu'allakât şairleri başta olmak üzere pek çok örnek verilebilir. Yine Arap yazarlardan ve alimlerden de pek çok örnek veren Zekî Mübârek bundan sonra yazacağı makalelerin Ahmed Emîn'in yaptığı intihallerle ilgili olacağını ve bu konuyu da ele aldıktan sonra yazılara son vereceğini söylemiştir.⁹⁹⁷

Zekî Mübârek'e göre Ahmed Emîn; Mısırlı fıkıh alimi ve tarihçi Şeyh Muhammed el-Hudarî (1872-1927), Tâhâ Hüseyin, edebiyat hocası Ahmed Dayf (1880-1945), Mısırlı dilci İbrâhîm Mustafa (1888-1962) ve kendisinden intihallerde bulunmuştur. Mübârek, bu intihal iddialarını sıralarken ilk olarak makalelerde zikredilmeyen düşüncelerden başlamıştır. Yirmi beş yıl önce Muhammed el-Hudarî, Mısır toplumunun gelişimi ile ilgili bir konferans vermiş ve eğitimin dinî ve sivil olarak iki kanaldan ilerlemesinin çatışmalı ve ayrı düşünceleri savunan iki kesimin oluşmasını sağlayacağını dile getirmiştir. Bu düşünce daha önce de farklı kişilerce dile getirilmiştir fakat Ahmed Emîn bunu dergisinde yazdığı bir makalede kendi fikri gibi sunmuştur. Câhiliye edebiyatı ile ilgili eleştirilerini de Tâhâ Hüseyin ve pek çok farklı yazardan almıştır.⁹⁹⁸ Câhiliye toplumunun hayal gücünün zayıf olduğu, mitoloji üretmediği için antik Yunan aklından geri olduğu gibi düşünceleri ise Ahmed Dayf'ın *Mukaddime li-dersi belâgati'l-'Arab* adlı eserinden almıştır. Dayf ise 1918'de verdiği ve 1921'de basılı hale getirdiği bu eserinde bu fikirleri Ernest Renan'ın fikirleri olarak zikretmiştir.⁹⁹⁹

⁹⁹⁷ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 15", *er-Risâle* 7. yıl/324 (18 Eylül 1939), 1809-1810; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 16", *er-Risâle* 7. yıl/325 (25 Eylül 1939), 1852-1854; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 17", *er-Risâle* 7. yıl/326 (02 Ekim 1939), 1889-1892; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 18", *er-Risâle* 7. yıl/328 (16 Ekim 1939), 1969-1973; a.mlf., "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 19", *er-Risâle* 7. yıl/329 (23 Ekim 1939), 2002-2006.

⁹⁹⁸ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 20", *er-Risâle* 7. yıl/330 (30 Ekim 1939), 2037-2006.

⁹⁹⁹ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 21", *er-Risâle* 7. yıl/331 (06 Kasım 1939), 2075-2078.

Zekî Mübârek, son makalesinde Ahmed Emîn'in 1935 yılında *Duha'l-İslâm* kitabının son cildini yazarken kendisi gibi Edebiyat Fakültesi'nde ders veren İbrâhîm Mustafa'nın nahiv tarihi ile ilgili bir fikrini; kendisinin de fıkıh tarihi ile ilgili bir fikrini kullandığını ama adlarını zikretmediğini anlatmaktadır. O yıllarda arkadaşının isteği üzerine bu konuyu gündeme getirmediğini söyleyen Mübârek, bu açıklamadan ötürü sıkıntı duyduğunu ancak Emîn'in pek çok fikri kendi düşüncesi gibi sunmasının bunu zorunlu kıldığını söylemektedir. Yine Arapların şiirlerini ticarî bir kazanç haline getirmesi fikrinin ve eğitim müfredatında değişiklik yapma önerisinin kendi eserlerinde yer aldığını ve kendisinin Millî Eğitim Bakanlığı'nda görev alarak lise müfredatının modern edebiyat ile başlamasını sağladığını dile getirmiştir.¹⁰⁰⁰

Zekî Mübârek yazdığı ilk makalelerde eleştirilerinin kişisel bir olay ile ilgili olmadığını söylemiş; fakat son makalede intihal iddiaları ile olayın sadece bilimsel değil duygusal bir yönünün de olduğunu göstermiştir. İntihal iddialarını dile getirirken bahsettiği eserlerin asıllarından da alıntılar yaparak okuyucuyu ikna etmeye çalışmıştır. İlk makalelerde sert, müstehzi ve kırıncı bir üslup kullanan Mübârek, bu üslup nedeniyle edebiyat çevrelerince eleştirilmiştir. Söz konusu makalelerde Emîn genel yargılarda bulunmuş ve daha önce de edebiyatta yenilik makalelerinde dile getirdiği fikirleri geliştirerek tekrar sunmuştur. Altı ay gibi uzun bir süre devam eden bu makalelere Ahmed Emîn, belki de kullanılan sert üslup sebebiyle, cevap vermemiş; Zekî Mübârek ise bu makalelerinden dolayı kendisinden özür dilemiştir.¹⁰⁰¹

Ahmed Emîn ve Zekî Mübârek'in makaleleri ile ilgili olarak *er-Risâle*'de bazı makaleler yayımlanmış ve bu konu diğer edebiyatçılar arasında da tartışılmıştır. Abülmüte'âl es-Sa'îdî, iki makale ile bu konuyu ele alırken önce Ahmed Emîn'in zühd şiirlerini "edebü'l-mi'de" olarak görmesine itiraz etmiş ve zahidin manevi bir amacı olduğu için bu türden sayılmaması gerektiğini söyleyerek örnekler vermiştir. Sonraki makalede ise Emîn'in Câhiliye edebiyatı ile ilgili olarak yaptığı eleştirilere cevap verecek ve bu edebiyatı savunacak son kişi olduğunu dile getirmiştir. Ona göre 1926 yılında Tâhâ Hüseyin Câhiliye edebiyatının güvenilirliğini sarsan *fi'ş-Şi'ri'l-câhili* kitabını yazdığında ona destek veren Zekî Mübârek'in, Câhiliye edebiyatının güçlü bir edebiyat olduğunu ama

¹⁰⁰⁰ Zekî Mübârek, "Cinâyetü Ahmed Emîn 'ale'l-edebi'l-'Arabî 22", *er-Risâle* 7. yıl/332 (13 Kasım 1939), 2109-2112.

¹⁰⁰¹ Zekî Mübârek, "Musâlahatü'l-üstâz Ahmed Emîn", *er-Risâle* 7. yıl/336 (11 Aralık 1939), 2253-2256.

modern dönemde aynı tarzların devam ettirilemeyeceğini ve yeniliğe ihtiyaç olduğunu savunan Ahmed Emîn'e bu kadar sert bir şekilde karşı çıkması çelişkili bir durumdur.¹⁰⁰² Abbülvehhâb 'Azzâm da es-Sekâfe dergisinde yazdığı bir makale ile Emîn'in bazı görüşlerine itiraz etmiş ve sert üslubu yüzünden Mübârek'i eleştirmiştir.¹⁰⁰³

İlerleyen yıllarda da *er-Risâle* dergisinde çeşitli tartışmalar dikkati çekmektedir. Bu çalışmada derginin 1939 yılı sonuna kadar yayımlanan sayıları incelendiği için bu tartışmalar çalışmamız sınırları dışında kalmaktadır. Bununla birlikte kısaca bu tartışmalardan birkaç örnek vermek gerekirse, Tefvik el-Hakîm, Mübârek, Akkâd ve Zeyyât arasında 1942 yılında edebiyatçıların tevazusu; yine aynı yıl Akkâd ve Muhammed Mendûr (1907-1965) arasında ahiret yolculuğu ile ilgili ilk kitabın kimin tarafından yazıldığı; 1944'te Arap harfleri ve Latin harflerinin kullanımı ve "Sanat sanat için midir, toplum için midir?" gibi konular zikredilebilir.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰² Abûlmüte'âl es-Sa'îdî, "Beyne'l-üstâzeyn Ahmed Emîn ve Zekî Mübârek", *er-Risâle* 7. yıl/335 (04 Aralık 1939), 2230-2231; a.mlf., "Beyne'l-üstâzeyn Ahmed Emîn ve Zekî Mübârek", *er-Risâle* 7. yıl/336 (11 Aralık 1939), 2265-2266.

¹⁰⁰³ Bennâ, *el-Me'ârikü'l-edebîyye beyne Zekî Mübârek ve mu'âsırîh*, 124-125.

¹⁰⁰⁴ Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, 140-157; Câdü'l-mevlâ, "el-Me'âriku'l-kalemiyye", 413-415.

SONUÇ

Modern Arap edebiyatının önemli merkezlerinden Kahire’de çıkarılan *er-Risâle* dergisinin; Arap edebiyatına dair yazılarından yola çıkarak derginin yayımlandığı dönemin edebî ortamına nasıl bir katkı sağladığı, Nahda Dönemi’nde etkili olup olmadığı, etkisinin hangi boyutlarda olduğu, bu etkiyi nasıl sağladığı, hangi edebî tartışmaların dergide yer aldığı, iddia ettiği gibi bir edebiyat-bilim-sanat dergisi olup olmadığı, bu alanlara ne oranda ve hangi yazarlar yolu ile katkı sağladığı gibi sorulara yanıt bulmayı hedefleyen bu çalışmanın sonucunda *er-Risâle* dergisinin Arap edebiyatına ve Arap edebiyatı tarihine büyük katkılarda bulunduğu görülmüştür.

er-Risâle yirmi yılı aşkın bir süre sürdürdüğü yayım hayatı boyunca, Arap dünyasının önde gelen edebiyatçılarının neredeyse tamamını kadrosunda bulundurarak onları konuk etmiş ve kendisi de Arap ülkelerinin eğitimli kitlesinin evlerine misafir olmuştur. Geniş bir yazar yelpazesine sahip olması, edebiyat, kültür, sanat, bilim, tarih, felsefe, ekonomi, eğitim, tiyatro, sinema, din, psikoloji gibi pek çok farklı konuda yazılar içermesi büyük bir kitleye hitap etmesini kolaylaştırmıştır. Elbette bu konulara eşit oranda ağırlık vermemiştir. Örneğin tiyatro, sinema ve sanat makalelerini ve haberlerini ele alan bölümlerin bazı sayılarda yer almadığı; psikoloji yazılarının diğer konulara göre çok daha az olduğu görülmektedir. Fakat bu durumun tam tersine telif ya da çeviri edebî öykülerin veya tarihî öykülerin dergiye çokça gönderilmesi üzerine derginin editörü Ahmed Hasan ez-Zeyyât’ın *er-Risâle*’nin kardeşi olarak isimlendirdiği *er-Rivâye* dergisini yayımlamaya başladığı da gözlemlenmiştir.

Edebiyat dergilerinin giderek azaldığı veya siyasete boğulduğu bir dönemde ortaya çıkan ve Ahmed Hasan ez-Zeyyât’ın editörlüğünü yürüttüğü *er-Risâle* ve *er-Rivâye* dergilerinde Abdülvehhâb ‘Azzâm, Ahmed Emîn, Ahmed Zekî Ebû Şâdî, Ali et-Tantâvî, Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî, Cibrân Halîl Cibrân, Dureynî Haşbe, Edîb Abbâsî, Emîn el-Hûlî, Enver el-‘Attâr, Esmâ Fehmî, Hüseyin Şevkî, İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî, İbrâhîm Beyyûmî Medkûr, İbrâhîm Nâcî, İliyyâ Ebû Mâdî, Mahmûd Ğuneym, Mahmûd el-Hafîf, Mahmûd Muhammed Şâkir, Mahmûd Teymûr, Mey Ziyâde, Muhammed Abdullah ‘Înân, Muhammed ‘Avad Muhammed, Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, Muhammed Hüseyin Heykel, Muhammed Kürd Ali, Mustafa Cevâd, Mustafa Sâdık er-Râfî‘î, Muhammed Sa‘îd el-‘İryân, Necîb Mahfûz, Nizâr Kabbânî, Seyyid Kutub, Sehîr el-Kalemâvî, Şevkî

Dayf, Tâhâ Hüseyin, Tevfik el-Hakîm, Vidâd es-Sekâkînî ve Zekî Mübârek gibi edebiyat camiasının önemli isimlerinin yer almış olması da bu dergilerin önemli olduğunu göstermektedir.

Zeyyât, Arap İslâm kültürünün değerlerine aykırı olmadığı ve edebî bir dile sahip olduğu sürece görüşlerine tam olarak katılmadığı yazarların makalelerine de *er-Risâle* yer vermiş ve dergi yazarlarına fikirlerini özgürce dile getirme fırsatı vermiştir. Abdurrahman Şükrî'nin eş-Şi'ru'l-mürsel türünde yazdığı kafiyesiz şiirine yer verirken şiirin aruzu önemseyenlerin görüşlerine uymadığı fakat bunun şairin seçimi olduğu açıklaması yazarlarına tanıdığı özgürlüğü açıkça göstermektedir. Bu özgürlükçü tavır, derginin çıkarıldığı dönemde yeni yetişen edebiyatçıların ve yeni fikirlerin neşvünema bulması için önemli olmuştur.

Dergi farklı edebiyatlardan tercümelere ve sembolizm gibi Arap dünyasında yeni tanınan akımlara yer vererek, farklı edebî eğilimleri ve fikirleri benimsemiş şair ve yazarların çalışmalarına alan açarak, Doğu ve Batı kültürlerinin ürünlerini tanıtarak, klasik Arap İslâm eserlerinin ve şahsiyetlerinin anlaşılmasına olanak sunacak makaleler yayımlayarak Nahda döneminde Arap edebiyatına katkıda bulunmuş ve ilmî üretimi zenginleştirmiştir. Bunu yaparken sanatsal kaliteyi düşürmeden, halkın problemlerini de göz ardı etmeden hem sanata hem topluma hizmet etmek için çaba sarf etmiştir.

er-Risâle döneminin siyasî olaylarına kayıtsız kalmamış, dünyada yaşanan siyasî olayları ve ortaya çıkan akımları kaleme alan makalelere yer vermiştir. Ülkede yaşanan olaylara temas ederken, dönemin siyasî şartları gereği, kralı veya İngiliz yönetimini sert bir şekilde eleştirenlerin sürülme ya da yayınlarının kapatılması gibi durumlarla karşılaşması nedeniyle dergi ekibi herhangi bir partinin temsilciliğini yapan politik yazılardan uzak durmuşlardır. Nitekim kral veya İngiliz yönetimi arasında seçim yapıp taraf tutan dergiler pek uzun ömürlü olamamıştır. Zeyyât seçkin bir edebiyat dergisi çıkarmak istemiş ve siyasî tartışmalardan uzak durmuştur. Fakat politikaya karşı mesafeli duruşuyla beraber toplumla ve toplumun sorunları ile ilgilenmiş, halkın daha iyi bir bilinç seviyesine ulaşmasını sağlamak, Arap İslâm birliğini korumak için çabalamıştır. Tüm bunları yaparken edebî bir dil kullanmak ve edebiyat gündemini oluşturmak derginin ve yazarlarının önceliklerinden olmuştur. Dergi ekibi ilmî derinliğe sahip, Arap İslâm kültürünü önemseyen, Avrupa kültürünü bilen nesiller yetiştirmek için çaba harcamıştır.

Geniş bir yazar kadrosuna sahip olmanın bir yansıması olarak pek çok edebî tarzın ve farklı edebiyat eserlerinin dergide yer almasının yanında bir edebiyatçının bir konuyu ele alması ve daha sonraki sayılarda bir başka edebiyatçının benzer bir başlıkla önceki yazıya atıfta bulunarak yeni bir yazı yazması, okuyucuların el-Berîdü'l-edebeî bölümünde bu yazılar ile ilgili eleştirilerini ve düşüncelerini dile getirmesi derginin Arap aleminde edebiyatçıların ve edebiyatla ilgilenen okuyucuların iletişimini sağlayan bir platform görevi gördüğünü göstermektedir. *er-Risâle*'de yer alan makaleler ve yaşanan tartışmalar dönemin edebî ve kültürel aktivitelerini ve gündemini yansıtan ve Nahda döneminin kültürel havasını günümüze taşıyan önemli kaynaklardan biridir.

er-Risâle dergisi Arap edebiyatından yazı, şiir ve hikâyelere yer vermiş, Batı edebiyatından tercüme yapmış, Batılı ve Doğulu düşünürlerin fikirlerini sunup zaman zaman kıyaslamalar ile edebiyat dünyasında ortaya çıkan yeni akımların mensuplarına ve tüm Arap dünyasından yazar ve şairlerin yazılarına ve şiirlerine yer vermiştir. Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın ilk sayının açılış yazısında da belirttiği gibi derginin klasikle modern, Doğu ile Batı'yı irtibatlandırma amacını gerçekleştirdiği görülmektedir. *er-Risâle* ilk sayıdan itibaren alt başlığına uygun olarak edebiyat, bilim ve sanat ile ilgili konulara yer vermiştir. Bu konuları okuyuculara sunarken sürekli bir dönüşüm ve yenilik çabası içinde hareket etmiş ve kendini geliştirmeye gayret etmiştir. Nitekim yıllar içerisinde bünyesine yeni yazarlar katmış, dergiye yeni bölümler ekleyerek veya var olan bölümleri geliştirerek büyümeyi sürdürmüştür.

er-Risâle dergisinin yayımlandığı dönemin edebiyat gündemini tespit edip, tartışmalarını ortaya koymaya çabalayan bu çalışma derginin ilk 338 sayısını ele almıştır. 1953 yılına kadar basıldığı dönemde toplamda 1025 sayıya ulaşmış olan dergi alanda çalışma yapan araştırmacıların teveccühünü beklemektedir. Bu çalışmada Arap edebiyatı alanında araştırma yapanlara *er-Risâle*'nin zengin yazar kadrosu ve yazıları derginin ilk dönemleri incelenerek sunulmuştur. Derginin sonraki sayılarının incelenmesi ve ilk yılları ile sonraki dönemlerini kıyaslayan yeni çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca bu çalışmada Arap edebiyatını konu almayan sosyal, felsefî ve siyasî yazıların içeriği incelenmemiş sadece örnekler sunulmuştur. Bu örneklerin tarih ve sosyoloji gibi farklı alanlarda çalışan araştırmacılara fikir vererek, araştırmacıların bu yazıları dönemin siyasî ve sosyal olayları ile bağ kurarak yeni çalışmalarda kullanmalarına vesile olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adalar, Derya. "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007), 61-81.
- Adıgüzel, Cumhur Ersin. "Muhammed Abdullah 'Înân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/288-290. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Ağırakça, Ahmet. "İhşîdîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/551-553. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Akçay, Cihaner. "Rifâ'a Râfi' et-Tahtâvî". *Nüşa* 14/38 (Ocak 2014), 7-28.
- 'Allâm, Mehdî. "Ahmed Hasan ez-Zeyyât". *Mecelletü'l-buhûs ve'd-dirâsât el-'Arabîyye I* (Mart 1969), 154.
- Arnaût, Mahmûd el-. "Mustafa Cevâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Âşûr, Saîd Abdülfettâh. "Ezher (Eğitim Öğretim ve Sosyal Hayat: Osmanlı Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Avcı, Casim. "Mısır (Bizans Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/557-559. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Aydın, Cemal Abdullah. *Ahmet Hasan Zeyyât ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2016.
- Aydın, Mahir. "Doksanüç Harbi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/498-499. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aytaç, Bedrettin. "Mahmûd Teymur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/386-387. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ayyıldız, Erol. "Makâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/417-419. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ayyıldız, Erol. "Mâzinî, İbrâhim Abdülkâdir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/197. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ayyıldız, Erol. "Mustafa Sâdık er-Râfi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/353-354. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Benli, Ali. "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2015), 183-195.
- Bennâ, Muhammed Câd. *el-Me'ârikü'l-edebîyye beyne Zekî Mübârek ve mu'âsrih*. Riyâd: Dâru'l-Kitâbi's-Su'ûdî, 1986.

- Beyâtî, Abdülvehhâb. “Min divân melâike ve şeyâtîn”. *er-Risâle* 16. yıl/811 (17 Ocak 1949), 93.
- Beydilli, Kemal. “Matbaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/106-108. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bilge, Mustafa L. “Fârûk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/177. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bilge, Mustafa L. “Fuâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/201-202. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Bostancı, Ahmet - Özli, Zehra. “er-Risâle Dergisindeki Doğu Edebiyatına Dair Yazılar Üzerine Bir İnceleme”, *Bilimname* 2019/38 (Ekim 2019), 229- 249.
- Buzpınar, Şit Tufan. “Nehhas Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/543-544. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Buzpınar, Şit Tufan. “Tevfik Paşa, Hidiv”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/14-15. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Câdü'l-mevlâ, Ramadân. “el-Me‘âriku'l-kalemiyye fi's-suhufi'l-Mısıriyye fi'n-nısfî'l-evvel mine'l-karnî'l-‘işrîn”, *Mecelletü Külliyyeti'l-Luğati'l-'Arabiyye* Asyût 2006/25, 328-419.
- Cebûrî, Kâmil Selman. *Mu‘cemü'l-üdebâ mine'l-'asri'l-câhilî hattâ 2002*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2003.
- Cemâleddîn, Abdülaziz. *Târîhu Mısr: min bidâyâti'l-karnî'l-evvel el-milâdî hattâ nihâyeti'l-karnî'l-‘işrîn*. 6 Cilt. Kahire: Mektebetü Medbûlî, 2006.
- Cündî, Enver. *Târîhu'l-ğazvi'l-fikrî ve't-t'arîb mâ beyne'l-harbeyn el-'âlemiyyeteyn 1920-1940*. Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 1988.
- Cündî, Enver. *Tetavvuru's-sahâfeti'l-'Arabiyye fî Mısr*. Kahire: Matba'atu'r-Risâle, ts.
- Çetin, Atilla. “İsmail Paşa, Hidiv”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/117-119. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Dâğir, Yûsuf Es'ad. *Mu‘cemü'l-esmâi'l-müste‘âre ve ashâbuhâ lâ siyyemâ fi'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995.
- Dayf, Şevkî. *el-Edebü'l-'Arabî el-mu‘âsır fî Mısr*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 9. Basım, 1988.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî: el-'asru'l-câhilî*. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Dede, Fahrettin. *İngiliz İşgali Sonrası Mısır'da Siyasî ve Fikrî Yapılanma (1882-1928)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Demirayak, Kenan. "Cibrân Halîl Cibrân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/259-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi- I Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2014.
- Demirci, Kürşat. "Hinduizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/114. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. "Germanus, Julius". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Dursun, Davut. "Cemal Abdünnâsır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/296-301. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ebâh, es-Seyyid Veledü. *A 'lâmu 'l-fikri 'l- 'Arabî: medhal ilâ hâritati 'l-fikri 'l- 'Arabî er-râhine*. Beyrut: eş-Şebeketü'l- 'Arabiyye li'l-ebhâs ve'n-neşr, 2010.
- Emekli, İlknur. "Modern Filistin Şiirinde Fedvâ Tûkan ve Şiirlerinden Seçmeler", *Şarkiyat Mecmuası* 21 (2012), 23-42.
- Emîn, Ahmed. *Feyzü 'l-hâtır*. 10 cilt. Kahire: Müessetü Hindâvî, 2012.
- Ensârî, Nâsır. *el-Mücmel fî târihi Mısır en-nuzumu's-siyâsiyye ve'l-idâriyye*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2. Basım, 1997.
- Er, Rahmi. *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*. Ankara: Vadi Yayınları, 2012.
- Er, Rahmi. *Modern Mısır Romanı I*. Ankara: Hece Yayınları, 2015.
- Eren, A. Cüneyt. "Risâletü 'l-ğufrân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Fâhûrî, Hannâ. *Târihu 'l-edebi 'l- 'Arabî*. Beyrut: Dâru'l Cîl, 3. Basım, 1986.
- Fazlıoğlu, Şükran. "Tâhâ Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/377-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Fazlıoğlu, Şükran. "Tevfik el-Hakîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/13-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Fazlıoğlu, Şükran. "Zeyyât, Ahmed Hasan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/385-386. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Fazlıoğlu, Şükran. *Arap Romanında Türkler*. İstanbul: Küre Yayınları, 2015.
- Ferfûr, Abdurrahman. *ed-Devriyyâtü 'l- 'Arabiyye: lemehât min târihihâ müntehabât min nevâdirihâ*. Dubai: Merkezu Cum'a el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, 1993.
- Fuâd, Ni'mât Ahmed. *Kimem edebiyeye*. Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 2.basım, 1984.

- Ganim, İbrahim el-Beyyumi. "Hasan el-Bennâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/307-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Gökgöz, Turgay - Mehmetali, Bekir. "Arap Şiirinde Romantik Bir Şair 'Alî Mahmûd Tâhâ ve Şiirleri". *Turkish Studies Language and Literature* 15/4 (2020), 1849-1861.
- Görgün, Hilal. "Heykel, Muhammed Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/286-290. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Görgün, Hilal. "Mısır (Başlangıçtan Bizans Dönemine Kadar)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/555-557. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Görgün, Hilal. "Mısır (Fransız İşgali Sonrası Fikri Akımlar)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/578-584. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Görgün, Hilal. "Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/569-575. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Görgün, Hilal. "Sa'd Zağlûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/378-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Görgün, Hilal. "Seyyid Kutub". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/64-68. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Görgün, Hilal. "Şükri, Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Gûhar, Yûsuf. "el-Kuble 'inde'l-ğadır". *er-Rivâye* 62 (15 Ağustos 1939), 786-796.
- Günel, Fuat. "Azzâm, Abdülvehhâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/352-353. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Hafâcî, Muhammed Abdülmünim. *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-hadîs*. 4 cilt. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1985.
- Hamza, Abdullatif Ahmed. *es-Sahâfetü'l-Mısıryye fi mieti 'âm*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Hamza, Salâhuddîn Muhammed Hasan. *Mecelletü'r-Risâle ve devruhâ fi'n-nahdati'l-edebîyyeti'l-hadîse 1933-1953*. Kahire: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabîyye, 1982.
- Harb, Muhammed. "Mahmûd Muhammed Şâkir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/369-370. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Haşbe, Dureynî. "eş-Şi'ru'l-mürsel ve şu'arâune'llezîne hâvelûhu". *er-Risâle* 540 (08 Kasım 1943), 889.
- Haşbe, Dureynî. "eş-Şi'ru'l-mürsel ve ş-şi'ru'l-hur". *er-Risâle* 538 (25 Ekim 1943), 847-850.

- Heddâre, Muhammed Mustafa. *Buhûs fi'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1994.
- Hûnî, Ali Abdülmuttalib. *ez-Zeyyât nâkiden*. Sebhâ: Menşûrât Kulliyeti'l-âdâb ve't-Terbiye, 1994.
- İshakoğlu, Ömer. "Sayrafi, Hasan Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/476. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- İsmail, Muhammed İsmail İbrâhîm. *el-Me'âriku'l-edebîyye havle's-şi'r'i fi'n-nusfi'l evvel mine'l-karni'l-ışrîn*. Munûfiyye: Munûfiyye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2019.
- Kâ'id, Abdurrahman b. Hasan. *Zikrâ 'uhûd: eşlâ'u sîra zâtiyye*. Riyâd: Âfâku'l-Marife, 2020.
- Kanar, Mehmet. *Kanar Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say, 2013.
- Karaismailoğlu, Adnan. "Kelîle ve Dimne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/210. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Karaman, Hayreddin. "Efganî, Cemâleddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/456-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kavak, Özgür. "Ali Abdürrazık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. ek-1/74-77. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-mü'ellifîn terâcimu musannifi'l-kutubi'l-'Arabiyye*. 15 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Keskin, Hale Sultan. *Mustafa Lutfi el-Menfelûtî ve en-Nazarât Adlı Eserinin Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kılıç, Hulusi. "Ahmed Emîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/62-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Korkmaz, Bülent. "Çağdaş Mısır Öyküsü". *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 14/38 (2014/I), 29-60.
- Koroğlu, Remziye. *Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî Hayatı ve Şiirleri*. Urfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kurşun, Zekeriya. "Hüseyin Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/553-554. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kurşun, Zekeriya. "Said Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/573-574. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- Kut, Turgut. "Bulak (Bulak Matbaası)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kutluoğlu, Muhammed Hanefi. "Kavalalı Mehmed Ali Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/62-64. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Livaoğlu, Hilal. *Mısır'da Antik Mirasa Dönüş: Firavunizm Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Lutsky, Borisovich. *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*. çev. Turan Keskin. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Marsot, Afâf Lütfi al-Sayyid. *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Me'ûş, Sâlim. *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-hadîs: nemâzic ve nusûs*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabîyye, 2. Basım, 2011.
- Muhammed, Muhammed Seyyid. *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*. Riyad: Dâr er-Rifâîi, 1982.
- Mûsâ, Muhammed Yûsuf. "Fî sebîli islâhi'l-Ezher". *er-Risâle* 359 (20 Mayıs 1940), 852-853.
- Necm, Rıza Muhammed Fevzi. *es-Sahâfetü'l-edebîyyetü bi-Mısır fi'n-nusfi'l-evveli mine'l-karni'l-işrîn es-Siyâsetü'l-usbû'îyye nemûzecen*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2010.
- Neklâvî, Fethî. "Kâsım Emîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/541-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özer, Yûsuf Ziya. *Mısır Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- Özervarlı, M. Sait. "Muhammed Abduh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/482-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Özkoç, Özge. *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı: Modernleşme, Merkezileşme ve Özerklik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Özkuyumcu, Nadir. "Tolunoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/233-236. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Özli, Zehra. *Ali et-Tantâvî ve Dile ve Edebiyata Dair Görüşleri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Parıld, Metin. "İşgal Dönemi Tunus Şiirinde Avangard Bir Romantik: Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî". *Avrasya Etüdleri* 40/2 (2011), 325-354.
- Risâle* dergisi sayıları 1-338.

- Sabbâh, Dr. Suâd. “er-Risâle müessesese lâ mecelle”. *er-Risâle mecelle usbû ‘iyye li ‘l-âdâb ve ‘l- ‘ulûm ve ‘l-funûn*. ed. Ahmed Hasan ez-Zeyyât. Beyrut: Şirketü’n-Nûr li’s-Sahâfe ve’t-Tıbbâ’a. 1985.
- Sabrî, Muhammed. *Târîhu Mısr min Muhammed Ali ile ‘l- ‘asri ‘l-hadıs*. Kahire: Mektebetü Medbûlî, 2. Basım, 1996.
- Sadgrove, Philip Charles. “Zehâvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/177-179. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sekkût, Hamdî. *Kâmûsü ‘l-edebi ‘l- ‘Arabî el-hadıs*. Kâhire: Dâru’ş-Şurûk, 2. Basım, 2009.
- Serûcî, Muhammed Mahmûd. *Dirâsât fî târîhi Mısr ve Sudân el-hadıs ve ‘l mu ‘âsır*. Kahire: y.y., 1998.
- Seyyid, Eymen Fuâd. “Fâtımîler (Siyasî Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 12/228-237. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Seyyid, Seyyid Muhammed. “Mısır (Osmanlı Dönemi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/563-565. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Sıddîk, Râmî Atâ. *es-Sahâfetü ‘l-Mısrıyye fî ‘l-karni ‘t-tâsi ‘ ‘aşer: târihuhâ ve iftîtâhiyyetühâ*. Kahire: Mektebetü’ş-Şurûk ed-Devliyye, 2006.
- Şahin, İlhan. “Abbas Hilmi I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/25. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Şahin, İlhan. “Abbas Hilmi II”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/25-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Şelel, Ali. “Kitâbân ‘ani ‘z-Zeyyât ve ‘r-Risâle: ahtâu’s-sârik ahtâu ‘l-mesrûk”. *İbdâ ‘ 6-7* (Haziran-Temmuz 1983), 122-128.
- Şeşen, Ramazan. “Câhiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/20-24. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Şeşen, Ramazan. “Eyyübîler (Siyasî Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/228-237. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Şeybûb, Halîl. “eş-Şirâ’”. *Apollo* 3 (01 Kasım 1932), 227-231.
- Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhu Mısr el-hadıs ve ‘l mu ‘âsır*. Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 2018.
- Tantâvî, Ali. *Zikreyât* 3. Cidde: Dâru ‘l-Menâra, 1986.
- Tantâvî, Ali. *Zikreyât* 4. Cidde: Dâru ‘l-Menâra, 1986.
- Temîmî, Hüda. *el-Edebü ‘l- ‘Arabî ‘abre ‘l- ‘usûr*. Beyrût: Dâru’s-Sakî, 2015.

- Tolan, Muhammet Bilal. “Ali Ahmed Bâkesîr ve Arap Tiyatrosu Üzerine Düşünceleri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11/281-309. Basım yeri: Yayın evi, 2018.
- Tomar, Cengiz. “Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/559-563. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ulutürk, Veli. “Binbir Gece”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/180-181. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ürün, Ahmet Kazım. *1868-1932 Mısır’da Türk Bir Şair Ahmet Şevki*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.
- Ürün, Ahmet Kazım. *Modern Arap Edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitapevi, 2015.
- Ya’kûb, Emîl Bedî’. *Mu‘cemu’s-şu‘arâ munzu bed’i ‘asri’n-nahda*. 3 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2004.
- Yalar, Mehmet. “Ebû Şâdî, Ahmed Zekî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/371-372. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Yalar, Mehmet. *Modern Arap Edebiyatına Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Yalar, Mehmet. *Modern Arap Şiiri: Kavram-Kaynak-Yapı*. Bursa: Arasta Yayınları, 2003.
- Yavuz, Yusuf Şevki. Avcı, Casim. “İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/543-549. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yazıcı, Hüseyin. “Hikâye (Arap Edebiyatı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/480-481. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yıldız, Ahmet. *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri*. Konya: Palet Yayınları, 2017.
- Yıldız, Musa. “Selâme Mûsâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/347-348. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yılmaz, Saim. *Mu‘tazîd ve Müktefi Döneminde Abbâsîler*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2006.
- Yiğit, İsmail. “Memlükler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/90-97. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yitik, Ali İhsan. “Vedalar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/593-594. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Zevalsiz, Halit. “Akkâd, Abbas Mahmûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/267. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Zeyyât, Ahmed Hasan. “Belağnâ el-‘aded el-elf”. *er-Risâle* 1000 (01 Eylül 1952), 965-966.

Zeyyât, Ahmed Hasan. “er-Risâletü tahtecib”. *er-Risâle* 1025 (23 Şubat 1953), 281-283.

Zeyyât, Ahmed Hasan. “er-Rivâye”. *er-Rivâye* 1 (01 Şubat 1937), 1.

Zeyyât, Ahmed Hasan. “Ve ehîran ‘âdet er-Risâle”. *er-Risâle* 1019 (25 Temmuz 1963), 3-5.

Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîhu ‘l-edebi ‘l-‘Arabî*. Kahire: Dâr Nahdat Mısr, ts.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A ‘lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri ‘r-ricâl ve ‘n-nisâ min ‘el-‘Arab ve ‘l-müsta ‘rebîn ve ‘l-müsteşrikîn*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru ‘l-‘İlm li ‘l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

Zor, Salih. *Dîvân Grubu ‘nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Web Kaynakları:

el-Mevsû‘atü ‘l-‘Arabiyye (Arab Encyclopedia), “Hindâvî Halîl” (02.08.2021).
<http://arab-ency.com.sy/detail/11338/%D8%AE%D9%84%D9%8A%D9%84>

el-Mevsû‘atü ‘l-‘Arabiyye (Arab Encyclopedia), “et-Tarâbulusî Emced” (02.08.2021).
<http://arab-ency.com.sy/ency/details/7014/%D8%A3%D9%85%D8%AC%D8%AF>

Mu‘cemü ‘l-bâbitîn li-şu‘arâi ‘l-‘Arabiyye, Müessesetü Abdülaziz Su‘ûd el-Bâbitîn es-Sekâfiyye, “Ali Mahmûd Tâhâ”. (02.01.2021).
<https://www.almoajam.org/lists/inner/4978>

Mu‘cemü ‘l-bâbitîn li-şu‘arâi ‘l-‘Arabiyye, Müessesetü Abdülaziz Su‘ûd el-Bâbitîn es-Sekâfiyye, “Edîb Abbâsî”. (02.01.2021).
<https://www.almoajam.org/lists/inner/902>

Mu‘cemü ‘l-bâbitîn li-şu‘arâi ‘l-‘Arabiyye, Müessesetü Abdülaziz Su‘ûd el-Bâbitîn es-Sekâfiyye, “Hüseyn Şevkî”. (20.10.2021).
<https://www.almoajam.org/lists/inner/2146>

Shorouknews, “Kırâe fî târihi ‘l-ahzâbi ‘siyâsiyye fî Mısr 1” (Erişim 02 Ocak 2020).
<https://www.shorouknews.com/columns/view.aspx?cdate=26042013&id=feb82a89-3a20-4277-8740-43b0f58220cd>

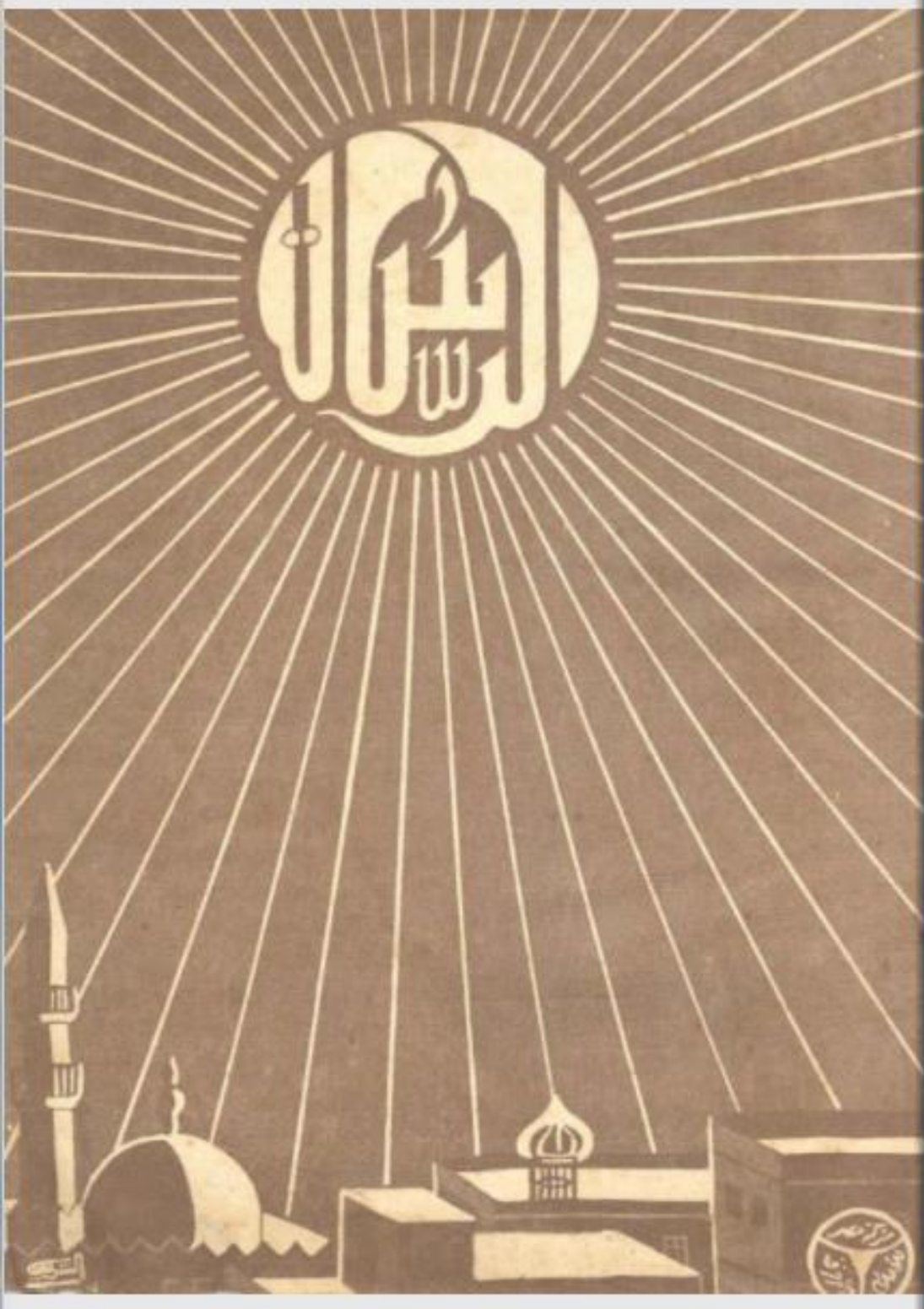
Shorouknews, “Kırâe fî târihi ‘l-ahzâbi ‘siyâsiyye fî Mısr 2” (Erişim 02 Ocak 2020).
<https://www.shorouknews.com/columns/view.aspx?cdate=03052013&id=61e34e18-a633-4de9-8894-20c99fc03baa>

- Shorouknews, “Kırâe fi târihi’l-ahzâbi’siyâsiyye fi Mısr 3” (Erişim 02 Ocak 2020).
<https://www.shorouknews.com/columns/view.aspx?cdate=10052013&id=fd4962db-226c-486f-bc49-c6e04a933d56>
- Wikipedia el-mevsû’a el-hurra (Wikipedia), “Keram Melham Keram”. (02.11.2021).
https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%83%D8%B1%D9%85_%D9%85%D9%84%D8%AD%D9%85_%D9%83%D8%B1%D9%85
- Wikipedia el-mevsû’a el-hurra (Wikipedia), “Halîl Tekıyyüddîn”. (02.11.2021).
https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AE%D9%84%D9%8A%D9%84_%D8%AA%D9%82%D9%8A_%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86
- Wikipedia el-mevsua el-hurra (Wikipedia), “Vidâd es-Sekâkîni” (20.01.2021).
https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%88%D8%AF%D8%A7%D8%AF_%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%83%D9%8A%D9%86%D9%8A
- Wikipedia el-mevsua el-hurra (Wikipedia), “Muhammed Tevfik Diyâb” (20.07.2021).
https://arz.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF_%D8%AA%D9%88%D9%81%D9%8A%D9%82_%D8%AF%D9%8A%D8%A7%D8%A8
- Mansûr, Hâlid. “Leyâlî havle’l-edîb Ahmed Hasan ez-Zeyyât takdîm Hâlid Mansûr”.
Youtube. (20 Haziran 2019).
<https://www.youtube.com/watch?v=hTC3FUmpL6w>
- Wikipedia el-mevsua el-hurra, Wikipedia, “Muhtâr el-Vekîl”. (02.01.2021).
https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D8%AE%D8%AA%D8%A7%D8%B1_%D8%A7%D9%84%D9%88%D9%83%D9%8A%D9%84
- Wikipedia el-mevsua el-hurra, Wikipedia, “Esmâ’ Fehmî”. (20.01.2021).
https://arz.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B3%D9%85%D8%A7%D8%A1_%D9%81%D9%87%D9%85%D9%89
- Hindawi (Müessesetü Hindâwî), “Mahmûd el-Hafîf” (02.01.2021).
<https://www.hindawi.org/contributors/40919408/>
- Hindawi (Müessesetü Hindâwî), “Ahmed Muharrem” (02.08.2021).
<https://www.hindawi.org/contributors/15386280/>
- Poetgate (Bevvâbetü’ş-şu’arâ), “Fahrî Ebû’s-Su’ûd” (02.08.2021).
<https://poetgate.com/poet.php?pt=4312>
- Poetgate (Bevvâbetü’ş-şu’arâ), “Hasan el-Kâyâtî” (08.08.2021).
<https://poetgate.com/poet.php?pt=3907>
- el-Kıssatü’l-Suriyye (syrianstory), “Fuâd eş-Şâyib”. (02.11.2021).
<http://www.syrianstory.com/f.chayebe.htm>

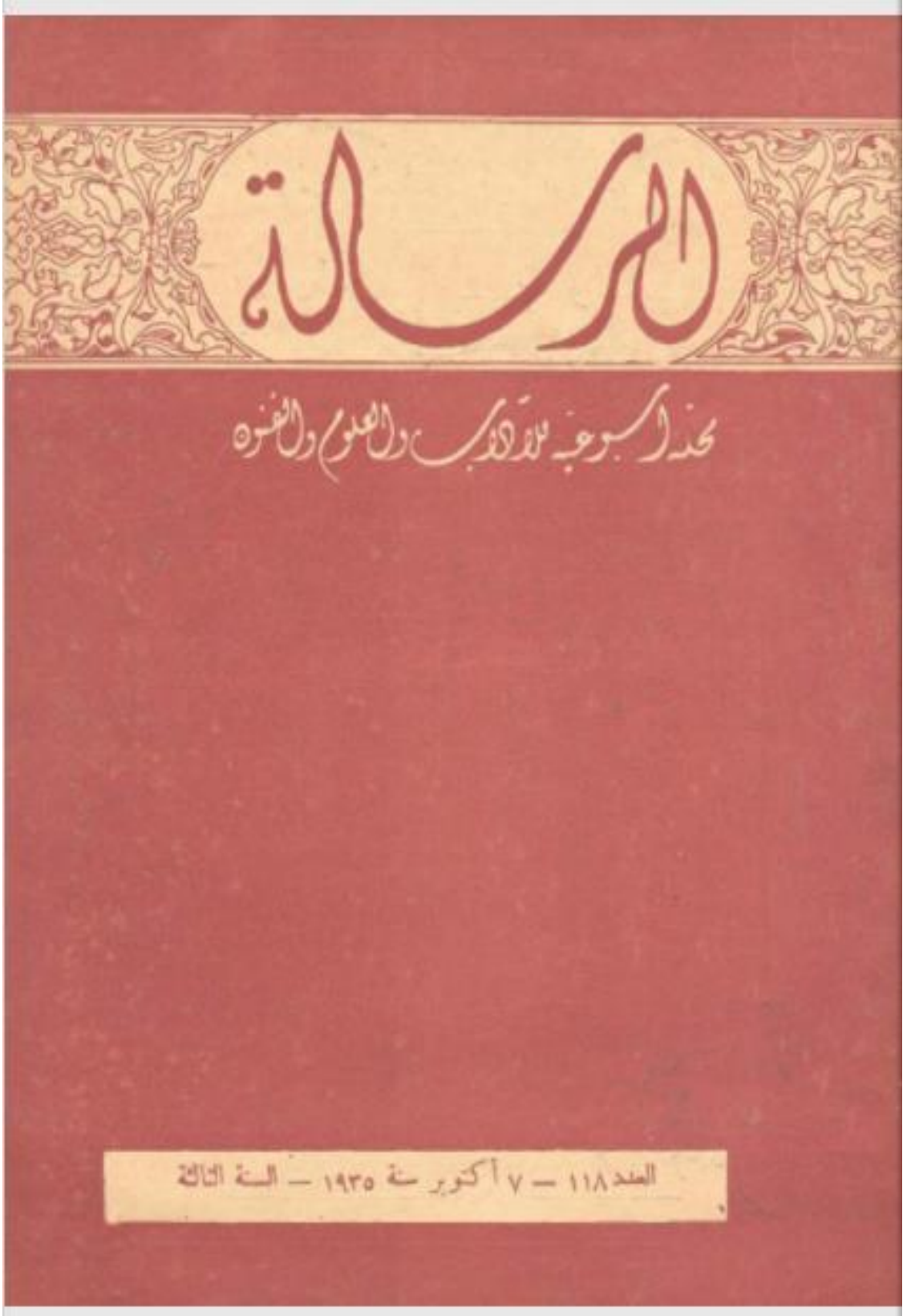
<https://archive.alsharekh.org/> Sitesi

EKLER

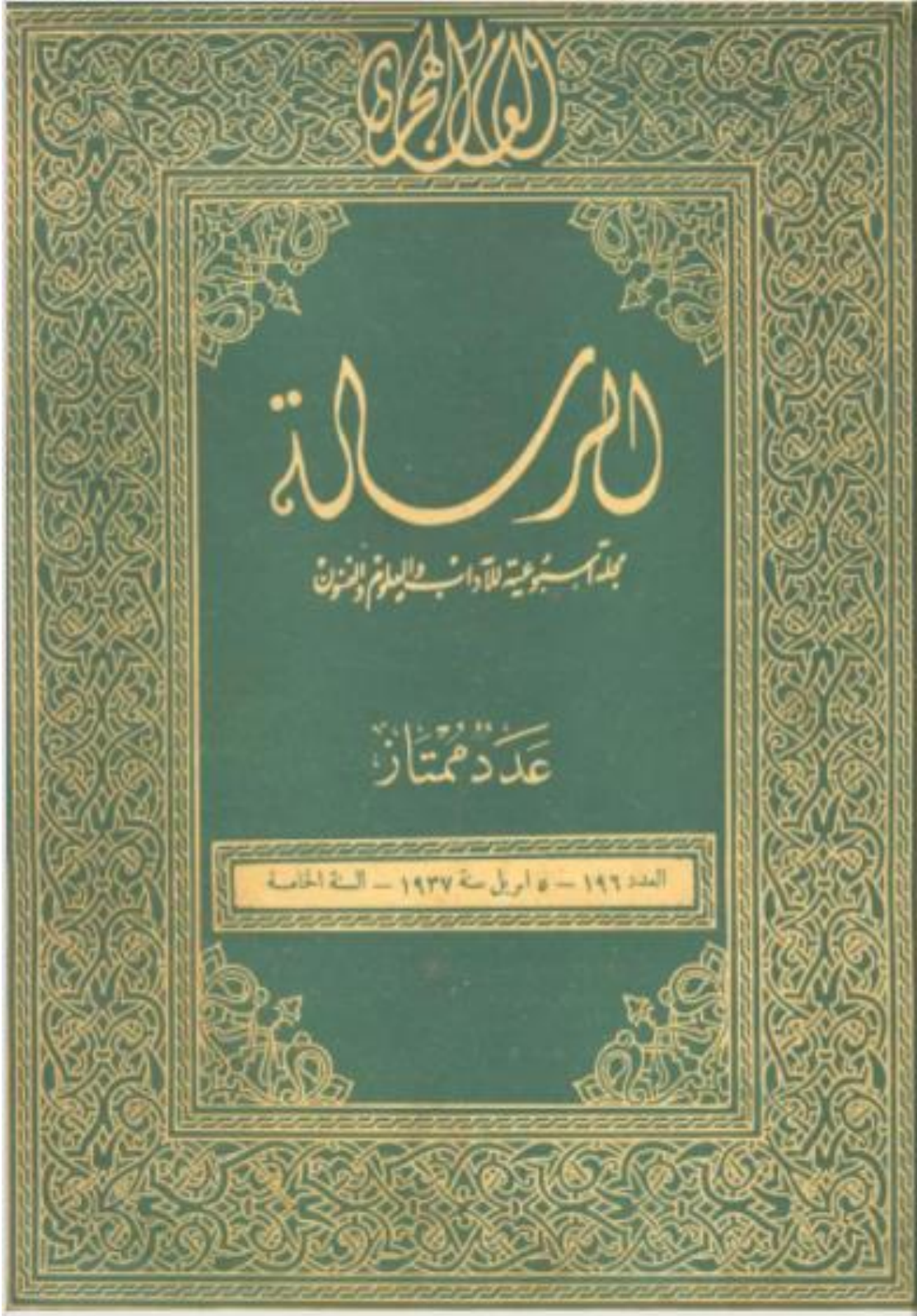
Ek 1: Dergi Kapağı rnek 1

Ek 2: Dergi Kapağı rnek 2 (Sayı: 118)

Ek 3: Dergi Kapağı 3 (Sayı: 196 Hicri Yıl 3) (Özel Sayısı)

Ek 4: Dergi Kapakları Örnek 4

بدل الاشتراك
٣٠ عن سنة كاملة
٢٠ عن ستة شهور
٦٠ عن سنة في الخارج

الاعلانات
يتفق عليها مع الادارة

صاحب المجلة ومديرها
ورئيس تحريرها المستول
جمال الزيات

الادارة
بشارع الساحة رقم ٣٩ بالقاهرة
التليفون رقم ٤٢٩٩٢

مجلة أسبوعية للأدب والعلوم والفنون

تصدر كل اسبوعين مؤقفاً

العدد الاول (القاهرة في يوم الأحد ١٨ رمضان سنة ١٣٥٠ - ١٥ يناير سنة ١٩٣٣) السنة الاولى

بناؤه على الرمل ، وتقييم الدرّج لمن استحاله رقيه بالطفور
ويوصلها الشرق بالغرب تستعد على وجدان الحلقة التي
ينشدها صديقنا الأستاذ احمد أمين في مقاله القيم بهذا العدد
والرسالة تستغفر الله بما يخامرها من زهو الرائق حينما
تعد وتعتد . فان اعتمادها على الأدباء البارعين والكتاب
الناهين في مصر والشرق العربي ، واعتصامها بخلصاتها الأدبية
من أعضاء لجنة التأليف والترجمة والنشر ، وهم صفوة من
خرّجت مصر الحديثة في مناحي الثقافة ، إذا اجتمعا في نفسها
مع ما انطوت عليه من صدق العزم وقوة الايمان أخذنا هذه
الثقة التي تشيع في الحدث عن غير قصد .
على أن للرسالة من روح الشباب سندنا
له خطرة وأثره ، فانهم أحرص الناس على
أن يكون لثقافتهم الصحيحة مظهر صحيح .
ومادامت وجهة الرسالة الاحياء والتجديد ،
وطبيعة الشباب الحيوية والتجدد ، فلا بد أن يتوافقا على
مشروع واحد

فالى أبناء النيل وبردى والرافدين تقدم هذه الرسالة ،
راجين أن تضطلع بحظها من الجهد المشترك في تقوية النهضة
الفكرية ، وتوثيق الروابط الأدبية ، وتوحيد الثقافة العربية ،
وهي على خير ما يكون المخلص من شدة الثقة بالمستقبل .
وقوة الرجاء في الله ؟

جمال الزيات

الرسالة

... وأخيراً تغلب العزم المصمم على التردد الخوار
فصدرت الرسالة : وما سلط على نفوسنا هذا التردد إلا تُذُر
تشاع وأمثال تروى .. وكلها تصور الصحافة الأدبية في مصر
سيلا ضلت صواها وكثرت صرعاها فلم يوف أحد منها على
الغاية ، والعلّة أن السياسة طغت على الفن الرفيع ، والأزمة
مكنت للأدب الرخيص ، والأمة من خداع الباطل في لبّس من
الأمير لا تميز ما تأخذما تدع ! فلما تناصرت على هذه الوسائط
حجج العقل ، ونوازع الواجب ، وعتات
الآمل ، أصبحت الأسباب التي كانت تدفع
إلى التكلول بواعث على الاقدام وحوافز
للعمل ، لأن غاية (الرسالة) أن تقاوم
طفنان السياسة بصقل الطبع ، وبهزج
الأدب بتقفيف الذوق ، وحيرة الأمة بتوضيح الطريق .

أجل هذه غاية الرسالة ! وما يصنّفنا عن سبيلها ما توقع
من صعب وأذى ، فان أكثر الناهضين بها قد طووا مراحل
الشباب على منصة التعليم ، فلا يُمسّم أن يُخلقوا بُرد الكهولة
على مكتب الصحافة ، والعملان في الطبيعة والتبعة سواء ،
ومن قضى ربيع الحياة في مجادب ذلك ، لا يشق عليه أن
يقضى خريفها في مجاهل هذا !

أما مبدأ الرسالة فربط القديم بالحديث ، ووصل الشرق
بالغرب . فربطها القديم بالحديث تضع الأساس لمن هار

بدل الاشتراك

٣٠ عن سنة كاملة

٢٠ عن ستة شهور

٦٠ عن سنة في الخارج

١ ثمن العدد الواحد

الإعلانات

ينفق عليها مع الإدارة

المرآة

مجلة أسبوعية للأدب والعلوم والفنون

تصدر مؤقّتا في أول كل شهر ونصفه

صاحب المجلة ومديرها

ورئيس تحريرها المشؤل

احمد حسن الزيات

الإدارة

بشارع الساحة رقم ٣٩

القاهرة

تليفون رقم ٤٢٩٩٢

العدد السابع . القاهرة في يوم السبت ٢٠ ذى الحجة سنة ١٣٥١ - ١٥ ابريل سنة ١٩٣٣ . السنة الأولى

في العيد...

في ذات مساء اشتد فيه الصراع بين بواكر الربيع وأواخر الشتاء، ارتفع من بين ضجيج القاهرة ولغط النهار الراحل، طلقات ضعيفة من مدفع عتيق... وتألقت في شرفات المآذن الشم مصابيح الكهرباء، بقتة... فعمل الناس بمقتضى التقاليد أن غداً يوم العيد...!

راح قوم يقضون ليهم بين وحشة القيور ورهبة الموت، في غير إذكار ولا اعتبار ولا خشية! وبات آخرون يتعهدون كباش الأضاحي بالعلف، ويشحذون لصابها المدى والسواطير...!

وأصبحت القاهرة دامية البيوت، حامية المطابخ، شديدة الجلبة: وبيوت الله التي نزل فيها العيد من السماء، تنتظر المؤمنين للصلاة والدعاء، فلم يغتمس إلا قئات من العمال والبوابين والخدم!

أما السراة والأوساط، فقد خرجوا في هدام الأمس، واهتمام اليوم، يستقبلون العيد في القهوات والحانات، بين لعبة الترد الصاخبة، وأحاديث الدواوين المعادة! فإذا تلاقى في الطريق صديقان، أو تزامى في القهوة قريبان، تبادلوا بفتور تحية العيد، ثم مضى كل منهما لشأنه!!

فهرس العدد

ص	
٣	في العيد: أحمد حسن الزيات
٥	الجديد في الأدب: للأستاذ أحمد أمين
٨	زرياب المعنى: للأستاذ عبد الحميد العبادي
١٠	الزهرة العاطلة: للأستاذ راشد رستم
١١	جلال الدين منكبرتي: للدكتور عزام
١٣	جمع البحور: حسين الظرفي
١٤	مشروع تعاون الشباب: للأستاذ حافظ محمود
١٦	القصة المصرية: للأستاذ جيب
١٩	ابن خلدون في مصر: للأستاذ محمد عبدالله عنان
٢١	البيروني أيضا: لمصطفى جواد
٢٢	شوقية لم تنشر - كشافة العراق للأستاذ المرأوي
٢٢	من أدب الزوج: للأستاذ ايلنا أبو ماضي
٢٣	الهُوى والشباب: للأستاذ بشارة الخوري
٢٣	فطرات في الأدب الفارسي: للدكتور عزام
٢٥	ناحية من فلسفة تولستوى لشهدى عطية الشافعي
٢٨	الطبيعة والانسان: لفكتور هوجو
٢٩	كنار يموت للدكتور و.ج. لوج
٣٠	القهوة: للدكتور احمد زكي
٣٣	يوم عصيب في جبل المقطم للأستاذ الدرديش محمد
٣٥	المبارزة لاسكندر بوشكين
٣٧	حكمت المحكمة: السيد أبو النجا
٣٩	ضحى الاسلام أو أحمد أمين: للزيات
٤٠	جولة في ربوع أفريقية للدكتور محمد عوض

طبع مطبعة فاروق ٢٨ شارع الدايغ بالقاهرة

هَوَارِيَّتٌ وَأَهَارِيَّتٌ

أما شعراء الشباب الذين لا يجرون على أسلوب المراهوي والزين والكاشف ومحرم ونسيم: فهم راضون ببراءة مصر من معرفة التقليد ماضون كل المضي الى التفوق والتميز من طريق الاتاج والتنافس.

سوفي ومافظ

تصدر الرسالة والاسي لا يزال يرمض القلوب على حافظ يسوق. ولئن رمت النون لسانهما الذليقين بالصمت الأبدى، فقد

فِي الْأَدَبِ الْفَرَنِّيِّ

ولم يكن يكتب ليضحك من الناس أو يسخر منهم كما فعل أناطول فرانس. بل كان يكتب معبرا عن عاطفة قوية أحست بالحياة، وشكت في الآله، ثم آمنت به من بعد شك. ثم اعتزت بالحياة من بعد سخرية.

في الأدب الروسي

تولستوى

وهو لم يبحث في الآله وصفاته، أو في الروح وطبيعتها، أو في الجسد وعلاقته بالروح، أو في الزمان والمكان، أو في ترتيب الخلق والموجودات، أو فيما شابه ذلك من أمهات المسائل التي تشغل بال

ناحية من نواحي فلسفته

طفل عجول نفور من الناس، لكنه رقيق المشاعر شديد

فِي الْأَدَبِ السَّرِّيِّ

انه من دهره في ليالٍ متتابعة مديدة، لا يتنفس في آفاقها المظلمة صبح، ولا يلوح في وجهه لمحة من النور، يتحدث عن بسات الرجاء والامل. كلا. ان هذا لوجه الاغبر، هذا الوجه التمس قد أنتمت فوفقه سحب متراكمة من الشقاء: ماضيه ظلام، وظلام مستقبله. سله عن الحياة فهي حقيقة مظلمة مديدة. تراها

مع الأدب التركي

النزامر الاعمي

للككتور عبد الوهاب عزام

القَصَصُ

قريش . فيه ذكؤهم وفطنتهم وفيه إباؤهم وعزتهم ولكن ، فيه دعة لم تكن مألوفة عندهم ، وفيه شدة في الدين قلما كانوا يرضونها أو يبسمون لها . على أن خصلة أخرى ميزته منهم أشد التمييز ، فلم يكن يصدر في حياته ، كما كانوا يصدرون عن الروية والتفكير

على هامش السيرة

حفر زمزم

للكنور طه مسين

الرسالة

١٠٧٨

دراسى الحقوقية ، وأنا الآن أوشك أن أغدو « دكتورا » ، في الحقوق ، ولقد كانت امتحاناتى حسنة في الجملة ، ولكنها ليست في الدرجة التي كنت أرجوها إذ قال لي أستاذي إن النوق الأدبي عمل فيها عمله الشديد ، وطبيعة الحقوق — يا بني — لا تمت — على عادة العلوم — إلى القلب والعاطفة بسبب من الناس . . . أحسب أن قل من الأدب ، الحقوق ؟

بقعة من حبر

للقصى الفرنسي رينه بازين

UNE TACHE D'EUCRE

Reué Bazui

« الرسالة »

٢٨

الْعُلُومُ

ليعود الى ماكان عليه في أمهه ! .
غريب فعل هذه الشمس في الخلائق . تغيب قنم الأرض ومن عليها ، وتطلع فتشتر أشعتها اليقظة والحياة ، أو الأصح أن نقول إن نصف الأرض ينام حيث الشمس غائبة بينما نصفها الآخر صاح حيث الشمس طالعة ، فالنوم واليقظة

النوم واليقظة

بقلم الدكتور احمد زكي

الاستاذ بكلية العلوم

كان يجب ألا يموتوا، وجاء موتهم عقب حقنهم بالدواء .
ألا ما أشد ما اشتغل إرليش ليفسر هذه الأحداث إلا
ما أشد ما قساعلى نفسه ونحل من جسمه ليتجنب هذه الأرزاء،
فما كان إرليش بالرجل الجامد الذى لا تهزه مصائب الخناق
ولا توله آلام الناس، فأجرى التجارب العديدة، وكتب
الكتب الكثيرة يستفسر عن تلك الرزايا كيف وقعت،

قصة المكروب

كيف كشفه رجاله

ترجمة الدكتور احمد زكى بك

مدير مطبعة الكيبياء.

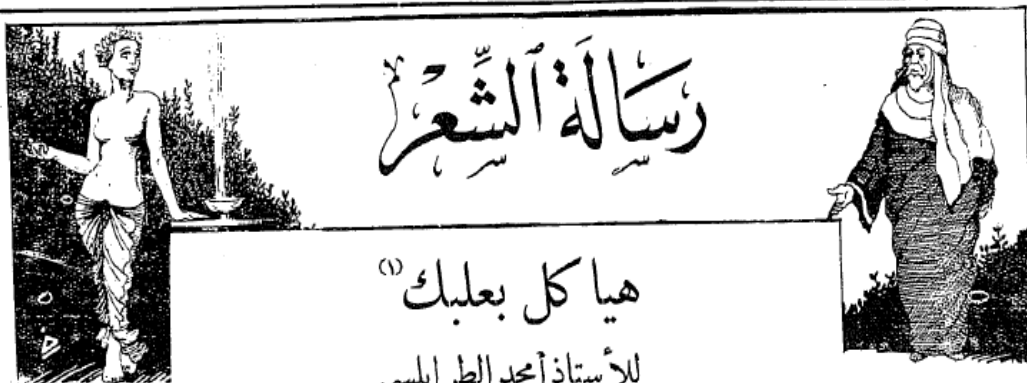
فوأسفا يا حسن اللحظة التي
تطيش لها الأحلام من وثباتها!
ووأسفا يا حسن اللحظة التي
يعزُّ على الأوهام جمع شتاتها!
وماهى إلا الصمت والبرد والذُّجى
.....

مه ظرائف الشعر

النكران

الفأس والشجرة

للدكتور محمد عوض محمد

هيا كل بعلبك^(١)

للأستاذ أجد الطربلسى

وأجل من حلاله الفى ووشيه يخرق على الأبطال أرواحه

أطلال! أما البنيان يا أطلال!؟ فنيت على ضحانك الأجيال! يا بعلبك! وقفت فيك كأنى وصحابتى بين الطول رمال

عبداً للطبيعة، ولكنه فاز في النهاية بدرجة الوصول فكان سيدها، لأنه استمد منها مادته، ووصل بها إلى ما لم تصل هي إليه من تسام، إن قدر لنا أن نتأمله ونفهمه وتأثر به، وصلنا نحن أيضاً بشاعرنا إلى كمال الاستمتاع

ننصر تحت هذا العنوان ابتداء من هذا العدد مقالات في تاريخ الفن العام وتراجم مصورة لعبائرتة في العصور المختلفة، يحررها الدكتور أحمد موسى خريج جامعة برلين

بيتر باول روبنز
PETER PAUL RUBENS
الفنان الخالد
للدكتور أحمد موسى

أو هل فسرت معنى مجهولاً؟ أو هل مهدت خطوة في سبيل غرض سام؟ أو هل ألفت بصيصاً ولو ضئيلاً من النور على ظلام الحياة؟ أو هل أضافت نعمة ولو خافتة إلى موسيقى الكون؟ إذا التسا شيثاً من ذلك ووجدنا له أثراً يشير إليه أو لمسنا

في فن التصوير

يقف الانسان أمام صورة من الصور ويلقى عليها نظرة عارضة عاجلة فيصدر في الحال حكمه عليها أعجب بها أم لم يعجب؟

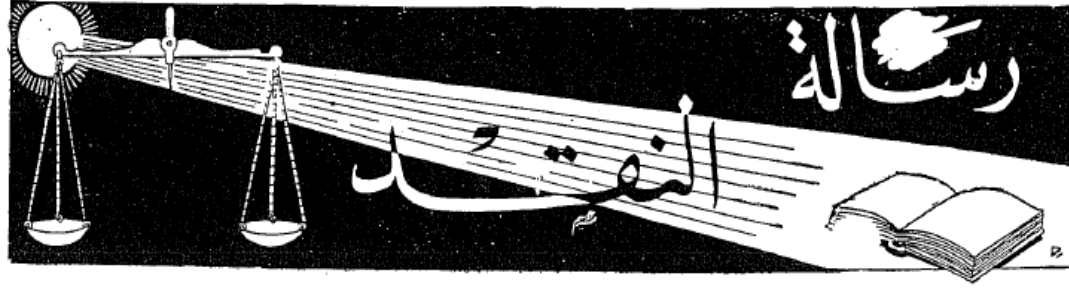

ظاهرة لعلماء استحق أن يقف عندها النقاد والمفكرون، وهي هذا الشكل العقلي الفنى الذى تأخذه الصلة بين الشرق والغرب في هذه الأيام، فقد كنا منذ حين متأثر بالغرب ونسعى إليه ونقتبس منه ونريد أن ننقله إلينا أن صح هذا التعبير. وكان هذا السعى فنى شخصيتنا أو يكاد يفنيها، فإذا نحن غريبون في تفكيرنا وتعبيرنا وحياة عقولنا وقلوبنا. وإذا حظوظنا تختلف من هذه الغربية قوة وضعفاً. منا من يحسن التقليد؛ ومنا من يسيئه. وكان

في النقد

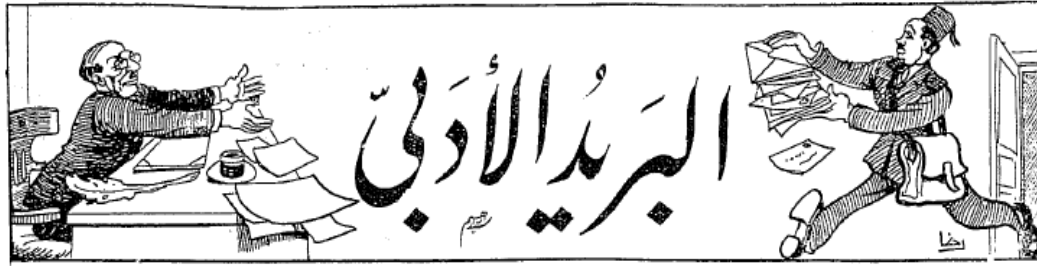
للدكتور طه حسين

سلمى وقريرتها : كتبه باللغة الفرنسية « مدام أبي خير »
أهل الكرهف : كتبه باللغة العربية « توفيق الحكيم »

الشعب أو جرحا عواطفه بعدم لبس الشعار القومى (الطربوش)
وقوله عن اسماعيل باشا ، يمكن الاعتراف بأن اسماعيل كان
كبش التضحية على هيكل الأنظمة الاقتصادية ، وهى عبارة لا يقبلها
ذوق . مثلها فى ذلك مثل قوله الآخر

اسماعيل المفترى عليه
تأليف القاضى بيير كرتيس

كان التكريم مقصودا لذاته فليطلق اسمى جوهر والمعزاذن على
شارعين من أعظم شوارع القاهرة ، لا على شارعين من
أحقر شوارعها

مجلس التنظيم وعيد القاهرة الالفى
يظهر أن الدعوة التى وجهت منذ حين على صفحات
الرسالة إلى السلطات المختصة للعمل على إحياء عيد القاهرة

الضمير ومراعاة المصلحة . والذين يتصلون منهم بالفلاحين
من أطباء ومهندسين ومعلمين يتسع أمامهم مجال الإصلاح
فكفون رسا . سلام ودعاة خير وناشرى ثقافة ، قال إخوانى

هلموا يا شباب!
كان كلمة الشباب مقصورة الدلالة على الطلاب . وكان

Ek 12: er-Risâle'nin Yayın Periyodu

Sayı	Milâdî Tarih	Hicrî Tarih
1.	15 Ocak 1933 Pazar	18 Ramazan 1351
2.	01 Şubat 1933 Çarşamba	06 Şevvâl 1351
3.	15 Şubat 1933 Çarşamba	20 Şevvâl 1351
4.	01 Mart 1933 Çarşamba	05 Zü'l-ka'de 1351
5.	15 Mart 1933 Çarşamba	19 Zü'l-ka'de 1351
6.	01 Nisan 1933 Cumartesi	06 Zi'l-hicce 1351
7.	15 Nisan 1933 Cumartesi	20 Zi'l-hicce 1351
8.	01 Mayıs 1933 Pazartesi	06 Muharrem 1352
9.	15 Mayıs 1933 Pazartesi	20 Muharrem 1352
10.	01 Haziran 1933 Perşembe	8 Safer 1352
11.	15 Haziran 1933 Perşembe	22 Safer 1352
12.	01 Temmuz 1933 Cumartesi	08 Rebîü'l-evvel 1352
13.	15 Temmuz 1933 Cumartesi	22 Rebîü'l-evvel 1352
14.	01 Ağustos 1933 Salı	10 Rebîü's-sânî 1352
15.	15 Ağustos 1933 Salı	24 Rebîü's-sânî 1352
16.	01 Eylül 1933 Cuma	11 Cemâdi'l-ûlâ 1352
17.	15 Eylül 1933 Cuma	25 Cemâdi'l-ûlâ 1352
18.	01 Ekim 1933 Pazar	11 Cemâdi'l-âhire 1352
19.	15 Ekim 1933 Pazar	25 Cemâdi'l-âhire 1352
20.	01 Kasım 1933 Çarşamba	12 Receb 1352
21.	15 Kasım 1933 Çarşamba	26 Receb 1352
22.	04 Aralık 1933 Pazartesi	16 Şa'bân 1352
23.	11 Aralık 1933 Pazartesi	23 Şa'bân 1352
24.	18 Aralık 1933 Pazartesi	01 Ramazan 1352
25.	25 Aralık 1933 Pazartesi	08 Ramazan 1352
26.	01 Ocak 1934 Pazartesi	15 Ramazan 1352
27.	08 Ocak 1934 Pazartesi	22 Ramazan 1352
28.	15 Ocak 1934 Pazartesi	29 Ramazan 1352
29.	22 Ocak 1934 Pazartesi	06 Şevvâl 1352

30.	29 Ocak 1934 Pazartesi	13 Şevvâl 1352
31.	05 Şubat 1934 Pazartesi	20 Şevvâl 1352
32.	12 Şubat 1934 Pazartesi	27 Şevvâl 1352
33.	19 Şubat 1934 Pazartesi	05 Zi'l-ka'de 1352
34.	26 Şubat 1934 Pazartesi	12 Zi'l-ka'de 1352
35.	05 Mart 1934 Pazartesi	19 Zi'l-ka'de 1352
36.	12 Mart 1934 Pazartesi	26 Zi'l-ka'de 1352
37.	19 Mart 1934 Pazartesi	04 Zi'l-hicce 1352
38.	26 Mart 1934 Pazartesi	10 Zi'l-hicce 1352
39.	02 Nisan 1934 Pazartesi	17 Zi'l-hicce 1352
40.	09 Nisan 1934 Pazartesi	24 Zi'l-hicce 1352
41.	16 Nisan 1934 Pazartesi	02 Muharrem 1353
42.	23 Nisan 1934 Pazartesi	09 Muharrem 1353 (Hicrî yıl sayısı)
43.	30 Nisan 1934 Pazartesi	16 Muharrem 1353
44.	07 Mayıs 1934 Pazartesi	23 Muharrem 1353
45.	14 Mayıs 1934 Pazartesi	01 Safer 1353
46.	21 Mayıs 1934 Pazartesi	08 Safer 1353
47.	28 Mayıs 1934 Pazartesi	15 Safer 1353
48.	04 Haziran 1934 Pazartesi	22 Safer 1353
49.	11 Haziran 1934 Pazartesi	29 Safer 1353
50.	18 Haziran 1934 Pazartesi	06 Rebîü'l-evvel 1353
51.	25 Haziran 1934 Pazartesi	13 Rebîü'l-evvel 1353
52.	02 Temmuz 1934 Pazartesi	20 Rebîü'l-evvel 1353
53.	09 Temmuz 1934 Pazartesi	27 Rebîü'l-evvel 1353
54.	16 Temmuz 1934 Pazartesi	05 Rebîü's-sânî 1353
55.	23 Temmuz 1934 Pazartesi	12 Rebîü's-sânî 1353
56.	30 Temmuz 1934 Pazartesi	19 Rebîü's-sânî 1353
57.	06 Ağustos 1934 Pazartesi	25 Rebîü's-sânî 1353
58.	13 Ağustos 1934 Pazartesi	03 Cemâdi'l-ûlâ 1353
59.	20 Ağustos 1934 Pazartesi	10 Cemâdi'l-ûlâ 1353
60.	27 Ağustos 1934 Pazartesi	17 Cemâdi'l-ûlâ 1353

61.	03 Eylül 1934 Pazartesi	24 Cemâdi'l-ülâ 1353
62.	10 Eylül 1934 Pazartesi	01 Cemâdi's-sânîye1353
63.	17 Eylül 1934 Pazartesi	08 Cemâdi's-sânîye1353
64.	24 Eylül 1934 Pazartesi	15 Cemâdi's-sânîye1353
65.	01 Ekim 1934 Pazartesi	22 Cemâdi's-sânîye1353
66.	08 Ekim 1934 Pazartesi	29 Cemâdi's-sânîye1353
67.	15 Ekim 1934 Pazartesi	06 Receb 1353
68.	22 Ekim 1934 Pazartesi	13 Receb 1353
69.	29 Ekim 1934 Pazartesi	20 Receb 1353
70.	05 Kasım1934 Pazartesi	27 Receb 1353
71.	12 Kasım1934 Pazartesi	04 Şa'bân 1353
72.	19 Kasım1934 Pazartesi	11 Şa'bân 1353
73.	26 Kasım1934 Pazartesi	18 Şa'bân 1353
74.	03 Aralık 1934 Pazartesi	25 Şa'bân 1353
75.	10 Aralık 1934 Pazartesi	03 Ramazan 1353
76.	17 Aralık 1934 Pazartesi	10 Ramazan 1353
77.	24 Aralık 1934 Pazartesi	17 Ramazan 1353
78.	31 Aralık 1934 Pazartesi	24 Ramazan 1353
79.	07 Ocak 1935 Pazartesi	02 Şevvâl 1353
80.	14 Ocak 1935 Pazartesi	09 Şevvâl 1353
81.	21 Ocak 1935 Pazartesi	16 Şevvâl 1353
82.	28 Ocak 1935 Pazartesi	23 Şevvâl 1353
83.	04 Şubat 1935 Pazartesi	30 Şevvâl 1353
84.	11 Şubat 1935 Pazartesi	07 Zü'l-ka'de 1353
85.	18 Şubat 1935 Pazartesi	14 Zü'l-ka'de 1353
86.	25 Şubat 1935 Pazartesi	21 Zü'l-ka'de 1353
87.	04 Mart 1935 Pazartesi	28 Zü'l-ka'de 1353
88.	11 Mart 1935 Pazartesi	06 Zi'l-hicce 1353
89.	18 Mart 1935 Pazartesi	13 Zi'l-hicce 1353
90.	25 Mart 1935 Pazartesi	20 Zi'l-hicce 1353
91.	01 Nisan 1935 Pazartesi	27 Zi'l-hicce 1353

92.	08 Nisan 1935 Pazartesi	05 Muharrem 1354
93.	15 Nisan 1935 Pazartesi	12 Muharrem 1354 (Hicrî yıl sayısı)
94.	22 Nisan 1935 Pazartesi	19 Muharrem 1354
95.	29 Nisan 1935 Pazartesi	26 Muharrem 1354
96.	06 Mayıs 1935 Pazartesi	03 Safer 1354
97.	13 Mayıs 1935 Pazartesi	10 Safer 1354
98.	20 Mayıs 1935 Pazartesi	17 Safer 1354
99.	27 Mayıs 1935 Pazartesi	24 Safer 1354
100.	03 Haziran 1935 Pazartesi	02 Rebîü'l-evvel 1354
101.	10 Haziran 1935 Pazartesi	09 Rebîü'l-evvel 1354
102.	17 Haziran 1935 Pazartesi	16 Rebîü'l-evvel 1354
103.	24 Haziran 1935 Pazartesi	23 Rebîü'l-evvel 1354
104.	01 Temmuz 1935 Pazartesi	30 Rebîü'l-evvel 1354
105.	08 Temmuz 1935 Pazartesi	07 Rebîü's-sânî 1354
106.	15 Temmuz 1935 Pazartesi	14 Rebîü's-sânî 1354
107.	22 Temmuz 1935 Pazartesi	21 Rebîü's-sânî 1354
108.	29 Temmuz 1935 Pazartesi	28 Rebîü's-sânî 1354
109.	05 Ağustos 1935 Pazartesi	06 Cemâdi'l-ülâ 1354
110.	12 Ağustos 1935 Pazartesi	13 Cemâdi'l-ülâ 1354
111.	19 Ağustos 1935 Pazartesi	20 Cemâdi'l-ülâ 1354
112.	26 Ağustos 1935 Pazartesi	27 Cemâdi'l-ülâ 1354
113.	02 Eylül 1935 Pazartesi	04 Cemâdi's-sânîye 1354
114.	09 Eylül 1935 Pazartesi	11 Cemâdi's-sânîye 1354
115.	16 Eylül 1935 Pazartesi	18 Cemâdi's-sânîye 1354
116.	23 Eylül 1935 Pazartesi	25 Cemâdi's-sânîye 1354
117.	30 Eylül 1935 Pazartesi	02 Receb 1354
118.	07 Ekim 1935 Pazartesi	09 Receb 1354
119.	14 Ekim 1935 Pazartesi	16 Receb 1354
120.	21 Ekim 1935 Pazartesi	23 Receb 1354
121.	28 Ekim 1935 Pazartesi	30 Receb 1354
122.	04 Kasım 1935 Pazartesi	07 Şa'bân 1354

123.	11 Kasım 1935 Pazartesi	14 Şa'bân 1354
124.	18 Kasım 1935 Pazartesi	21 Şa'bân 1354
125.	25 Kasım 1935 Pazartesi	28 Şa'bân 1354
126.	02 Aralık 1935 Pazartesi	06 Ramazan 1354
127.	09 Aralık 1935 Pazartesi	13 Ramazan 1354
128.	16 Aralık 1935 Pazartesi	20 Ramazan 1354
129.	23 Aralık 1935 Pazartesi	27 Ramazan 1354
130.	30 Aralık 1935 Pazartesi	04 Şevvâl 1354
131.	06 Ocak 1936 Pazartesi	11 Şevvâl 1354
132.	13 Ocak 1936 Pazartesi	18 Şevvâl 1354
133.	20 Ocak 1936 Pazartesi	25 Şevvâl 1354
134.	27 Ocak 1936 Pazartesi	03 Zü'l-ka'de 1354
135.	03 Şubat 1936 Pazartesi	10 Zü'l-ka'de 1354
136.	10 Şubat 1936 Pazartesi	17 Zü'l-ka'de 1354
137.	17 Şubat 1936 Pazartesi	24 Zü'l-ka'de 1354
138.	24 Şubat 1936 Pazartesi	01 Zi'l-hicce 1354
139.	02 Mart 1936 Pazartesi	08 Zi'l-hicce 1354
140.	09 Mart 1936 Pazartesi	15 Zi'l-hicce 1354
141.	16 Mart 1936 Pazartesi	22 Zi'l-hicce 1354
142.	23 Mart 1936 Pazartesi	29 Zi'l-hicce 1354
143.	30 Mart 1936 Pazartesi	07 Muharrem 1355
144.	06 Nisan 1936 Pazartesi	14 Muharrem 1355
145.	13 Nisan 1936 Pazartesi	21 Muharrem 1355
146.	20 Nisan 1936 Pazartesi	28 Muharrem 1355 (Hicrî yıl sayısı)
147.	27 Nisan 1936 Pazartesi	06 Safer 1355
148.	04 Mayıs 1936 Pazartesi	13 Safer 1355
149.	11 Mayıs 1936 Pazartesi	20 Safer 1355
150.	18 Mayıs 1936 Pazartesi	27 Safer 1355
151.	25 Mayıs 1936 Pazartesi	04 Rebû'l-evvel 1355
152.	01 Haziran 1936 Pazartesi	11 Rebû'l-evvel 1355
153.	08 Haziran 1936 Pazartesi	18 Rebû'l-evvel 1355

154.	15 Haziran 1936 Pazartesi	25 Rebîü'l-evvel 1355
155.	22 Haziran 1936 Pazartesi	3 Rebîü's-sânî 1355
156.	29 Haziran 1936 Pazartesi	10 Rebîü's-sânî 1355
157.	06 Temmuz 1936 Pazartesi	17 Rebîü's-sânî 1355
158.	13 Temmuz 1936 Pazartesi	24 Rebîü's-sânî 1355
159.	20 Temmuz 1936 Pazartesi	01 Cemâdi'l-ûlâ 1355
160.	27 Temmuz 1936 Pazartesi	08 Cemâdi'l-ûlâ 1355
161.	03 Ağustos 1936 Pazartesi	15 Cemâdi'l-ûlâ 1355
162.	10 Ağustos 1936 Pazartesi	22 Cemâdi'l-ûlâ 1355
163.	17 Ağustos 1936 Pazartesi	29 Cemâdi'l-ûlâ 1355
164.	24 Ağustos 1936 Pazartesi	07 Cemâdi'l-âhire 1355
165.	31 Ağustos 1936 Pazartesi	14 Cemâdi'l-âhire 1355
166.	07 Eylül 1936 Pazartesi	21 Cemâdi'l-âhire 1355
167.	14 Eylül 1936 Pazartesi	28 Cemâdi'l-âhire 1355
168.	21 Eylül 1936 Pazartesi	05 Receb 1355
169.	28 Eylül 1936 Pazartesi	12 Receb 1355
170.	05 Ekim 1936 Pazartesi	19 Receb 1355
171.	12 Ekim 1936 Pazartesi	26 Receb 1355
172.	19 Ekim 1936 Pazartesi	03 Şa'bân 1355
173.	26 Ekim 1936 Pazartesi	10 Şa'bân 1355
174.	02 Kasım 1936 Pazartesi	17 Şa'bân 1355
175.	09 Kasım 1936 Pazartesi	24 Şa'bân 1355
176.	16 Kasım 1936 Pazartesi	02 Ramazan 1355
177.	23 Kasım 1936 Pazartesi	09 Ramazan 1355
178.	30 Kasım 1936 Pazartesi	16 Ramazan 1355
179.	07 Aralık 1936 Pazartesi	23 Ramazan 1355
180.	14 Aralık 1936 Pazartesi	30 Ramazan 1355
181.	21 Aralık 1936 Pazartesi	07 Şevvâl 1355
182.	28 Aralık 1936 Pazartesi	14 Şevvâl 1355
183.	04 Ocak 1937 Pazartesi	21 Şevvâl 1355
184.	11 Ocak 1937 Pazartesi	28 Şevvâl 1355

185.	18 Ocak 1937 Pazartesi	05 Zi'l-ka'de 1355
186.	25 Ocak 1937 Pazartesi	12 Zi'l-ka'de 1355
187.	01 Şubat 1937 Pazartesi	19 Zi'l-ka'de 1355
188.	08 Şubat 1937 Pazartesi	26 Zi'l-ka'de 1355
189.	15 Şubat 1937 Pazartesi	04 Zi'l-hicce 1355
190.	22 Şubat 1937 Pazartesi	11 Zi'l-hicce 1355
191.	01 Mart 1937 Pazartesi	18 Zi'l-hicce 1355
192.	08 Mart 1937 Pazartesi	25 Zi'l-hicce 1355
193.	15 Mart 1937 Pazartesi	02 Muharrem 1356
194.	22 Mart 1937 Pazartesi	09 Muharrem 1356
195.	29 Mart 1937 Pazartesi	16 Muharrem 1356
196.	05 Nisan 1937 Pazartesi	23 Muharrem 1356 (Hicrî yıl sayısı)
197.	12 Nisan 1937 Pazartesi	01 Safer 1356
198.	19 Nisan 1937 Pazartesi	08 Safer 1356
199.	26 Nisan 1937 Pazartesi	15 Safer 1356
200.	03 Mayıs 1937 Pazartesi	22 Safer 1356
201.	10 Mayıs 1937 Pazartesi	29 Safer 1356
202.	17 Mayıs 1937 Pazartesi	07 Rebû'l-evvel 1356
203.	24 Mayıs 1937 Pazartesi	14 Rebû'l-evvel 1356
204.	31 Mayıs 1937 Pazartesi	20 Rebû'l-evvel 1356
205.	07 Haziran 1937 Pazartesi	27 Rebû'l-evvel 1356
206.	14 Haziran 1937 Pazartesi	05 Rebû's-sânî 1356
207.	21 Haziran 1937 Pazartesi	12 Rebû's-sânî 1356
208.	28 Haziran 1937 Pazartesi	19 Rebû's-sânî 1356
209.	05 Temmuz 1937 Pazartesi	26 Rebû's-sânî 1356
210.	12 Temmuz 1937 Pazartesi	04 Cemâdi'l-ûlâ 1356
211.	19 Temmuz 1937 Pazartesi	11 Cemâdi'l-ûlâ 1356
212.	26 Temmuz 1937 Pazartesi	18 Cemâdi'l-ûlâ 1356
213.	02 Ağustos 1937 Pazartesi	25 Cemâdi'l-ûlâ 1356
214.	09 Ağustos 1937 Pazartesi	02 Cemâdi's-sânî 1356
215.	16 Ağustos 1937 Pazartesi	09 Cemâdi's-sânî 1356

216.	23 Ağustos 1937 Pazartesi	16 Cemâdi's-sânî 1356
217.	30 Ağustos 1937 Pazartesi	23 Cemâdi's-sânîye 1356
218.	06 Eylül 1937 Pazartesi	01 Recep 1356
219.	13 Eylül 1937 Pazartesi	07 Recep 1356
220.	20 Eylül 1937 Pazartesi	14 Recep 1356
221.	27 Eylül 1937 Pazartesi	21 Recep 1356
222.	04 Ekim 1937 Pazartesi	28 Recep 1356
223.	11 Ekim 1937 Pazartesi	06 Şaban1356
224.	18 Ekim 1937 Pazartesi	13 Şaban1356
225.	25 Ekim 1937 Pazartesi	20 Şaban1356
226.	01 Kasım 1937 Pazartesi	27 Şaban1356
227.	08 Kasım 1937 Pazartesi	05 Ramazan 1356
228.	15 Kasım 1937 Pazartesi	12 Ramazan 1356
229.	22 Kasım 1937 Pazartesi	19 Ramazan 1356
230.	29 Kasım 1937 Pazartesi	26 Ramazan 1356
231.	06 Aralık 1937 Pazartesi	03 Şevval 1356
232.	13 Aralık 1937 Pazartesi	10 Şevval 1356
233.	20 Aralık 1937 Pazartesi	17 Şevval 1356
234.	27 Aralık 1937 Pazartesi	24 Şevval 1356
235.	03 Ocak 1938 Pazartesi	01 Zi'l-ka'de 1356
236.	10 Ocak 1938 Pazartesi	08 Zi'l-ka'de 1356
237.	17 Ocak 1938 Pazartesi	15 Zi'l-ka'de 1356
238.	24 Ocak 1938 Pazartesi	22 Zi'l-ka'de 1356
239.	31 Ocak 1938 Pazartesi	29 Zi'l-ka'de 1356
240.	07 Şubat 1938 Pazartesi	06 Zi'l-hicce 1356
241.	14 Şubat 1938 Pazartesi	13 Zi'l-hicce 1356
242.	21 Şubat 1938 Pazartesi	20 Zi'l-hicce 1356
243.	28 Şubat 1938 Pazartesi	27 Zi'l-hicce 1356
244.	07 Mart 1938 Pazartesi	05 Muharrem 1357
245.	14 Mart 1938 Pazartesi	12 Muharrem 1357
246.	21 Mart 1938 Pazartesi	19 Muharrem 1357 (Hicrî yıl sayısı)

247.	28 Mart 1938 Pazartesi	26 Muharrem 1357
248.	04 Nisan 1938 Pazartesi	03 Safer 1357
249.	11 Nisan 1938 Pazartesi	10 Safer 1357
250.	18 Nisan 1938 Pazartesi	17 Safer 1357
251.	25 Nisan 1938 Pazartesi	24 Safer 1357
252.	02 Mayıs 1938 Pazartesi	02 Rebîü'l-evvel 1357
253.	09 Mayıs 1938 Pazartesi	09 Rebîü'l-evvel 1357
254.	16 Mayıs 1938 Pazartesi	16 Rebîü'l-evvel 1357
255.	23 Mayıs 1938 Pazartesi	23 Rebîü'l-evvel 1357
256.	30 Mayıs 1938 Pazartesi	30 Rebîü'l-evvel 1357
257.	06 Haziran 1938 Pazartesi	07 Rebîü's-sânî 1357
258.	13 Haziran 1938 Pazartesi	14 Rebîü's-sânî 1357
259.	20 Haziran 1938 Pazartesi	21 Rebîü'l-âhir 1357
260.	27 Haziran 1938 Pazartesi	28 Rebîü'l-âhir 1357
261.	04 Temmuz 1938 Pazartesi	06 Cemâdi'l-ülâ 1357
262.	11 Temmuz 1938 Pazartesi	13 Cemâdi'l-ülâ 1357
263.	18 Temmuz 1938 Pazartesi	20 Cemâdi'l-ülâ 1357
264.	25 Temmuz 1938 Pazartesi	27 Cemâdi'l-ülâ 1357
265.	01 Ağustos 1938 Pazartesi	05 Cemâdi'l-âhire 1357
266.	08 Ağustos 1938 Pazartesi	12 Cemâdi'l-âhire 1357
267.	15 Ağustos 1938 Pazartesi	19 Cemâdi'l-âhire 1357
268.	22 Ağustos 1938 Pazartesi	26 Cemâdi'l-âhire 1357
269.	29 Ağustos 1938 Pazartesi	03 Recep 1357
270.	05 Eylül 1938 Pazartesi	10 Recep 1357
271.	12 Eylül 1938 Pazartesi	17 Recep 1357
272.	19 Eylül 1938 Pazartesi	24 Recep 1357
273.	26 Eylül 1938 Pazartesi	02 Şaban 1357
274.	03 Ekim 1938 Pazartesi	09 Şaban 1357
275.	10 Ekim 1938 Pazartesi	16 Şaban 1357
276.	17 Ekim 1938 Pazartesi	23 Şaban 1357
277.	24 Ekim 1938 Pazartesi	01 Ramazan 1357

278.	31 Ekim 1938 Pazartesi	08 Ramazan 1357
279.	07 Kasım 1938 Pazartesi	15 Ramazan 1357
280.	14 Kasım 1938 Pazartesi	22 Ramazan 1357
281.	21 Kasım 1938 Pazartesi	29 Ramazan 1357
282.	28 Kasım 1938 Pazartesi	06 Şevval 1357
283.	05 Aralık 1938 Pazartesi	13 Şevval 1357
284.	12 Aralık 1938 Pazartesi	20 Şevval 1357
285.	19 Aralık 1938 Pazartesi	27 Şevval 1357
286.	26 Aralık 1938 Pazartesi	04 Zi'l-ka'de 1357
287.	02 Ocak 1939 Pazartesi	11 Zu'l-ka'de 1357
288.	09 Ocak 1939 Pazartesi	18 Zu'l-ka'de 1357
289.	16 Ocak 1939 Pazartesi	25 Zu'l-ka'de 1357
290.	23 Ocak 1939 Pazartesi	03 Zu'l-hicce1357
291.	30 Ocak 1939 Pazartesi	10 Zu'l-hicce1357
292.	06 Şubat 1939 Pazartesi	17 Zu'l-hicce1357
293.	13 Şubat 1939 Pazartesi	24 Zu'l-hicce1357
294.	20 Şubat 1939 Pazartesi	01 Muharrem 1358
295.	27 Şubat 1939 Pazartesi	08 Muharrem 1358
296.	06 Mart 1939 Pazartesi	15 Muharrem 1358
297.	13 Mart 1939 Pazartesi	22 Muharrem 1358 (Hicrî yıl sayısı)
298.	20 Mart 1939 Pazartesi	29 Muharrem 1358
299.	27 Mart 1939 Pazartesi	06 Safer 1358
300.	03 Nisan 1939 Pazartesi	13 Safer 1358
301.	10 Nisan 1939 Pazartesi	20 Safer 1358
302.	17 Nisan 1939 Pazartesi	27 Safer 1358
303.	24 Nisan 1939 Pazartesi	04 Safer 1358
304.	01 Mayıs 1939 Pazartesi	11 Rebû'l-evvel 1358
305.	08 Mayıs 1939 Pazartesi	18 Rebû'l-evvel 1358
306.	15 Mayıs 1939 Pazartesi	25 Rebû'l-evvel 1358
307.	22 Mayıs 1939 Pazartesi	03 Rebû'l-âhir 1358
308.	29 Mayıs 1939 Pazartesi	10 Rebû'l-âhir 1358

309.	05 Haziran 1939 Pazartesi	17 Rebû'l-âhir 1358
310.	12 Haziran 1939 Pazartesi	24 Rebû'l-âhir 1358
311.	19 Haziran 1939 Pazartesi	01 Cemâdi'l-ûlâ 1358
312.	26 Haziran 1939 Pazartesi	08 Cemâdi'l-ûlâ 1358
313.	03 Temmuz 1939 Pazartesi	15 Cemâdi'l-ûlâ 1358
314.	10 Temmuz 1939 Pazartesi	22 Cemâdi'l-ûlâ 1358
315.	17 Temmuz 1939 Pazartesi	29 Cemâdi'l-ûlâ 1358
316.	24 Temmuz 1939 Pazartesi	07 Cemâdi'l-âhire 1358
317.	31 Temmuz 1939 Pazartesi	14 Cemâdi'l-âhire 1358
318.	07 Ağustos 1939 Pazartesi	21 Cemâdi'l-âhire 1358
319.	14 Ağustos 1939 Pazartesi	28 Cemâdi'l-âhire 1358
320.	21 Ağustos 1939 Pazartesi	06 Recep 1358
321.	28 Ağustos 1939 Pazartesi	13 Recep 1358
322.	04 Eylül 1939 Pazartesi	20 Recep 1358
323.	11 Eylül 1939 Pazartesi	27 Recep 1358
324.	18 Eylül 1939 Pazartesi	04 Şaban 1358
325.	25 Eylül 1939 Pazartesi	11 Şaban 1358
326.	02 Ekim 1939 Pazartesi	18 Şaban 1358
327.	09 Ekim 1939 Pazartesi	25 Şaban 1358
328.	16 Ekim 1939 Pazartesi	03 Ramazan 1358
329.	23 Ekim 1939 Pazartesi	10 Ramazan 1358
330.	30 Ekim 1939 Pazartesi	17 Ramazan 1358
331.	06 Kasım 1939 Pazartesi	24 Ramazan 1358
332.	13 Kasım 1939 Pazartesi	02 Şevval 1358
333.	20 Kasım 1939 Pazartesi	09 Şevval 1358
334.	27 Kasım 1939 Pazartesi	16 Şevval 1358
335.	04 Aralık 1939 Pazartesi	23 Şevval 1358
336.	11 Aralık 1939 Pazartesi	30 Şevval 1358
337.	18 Aralık 1939 Pazartesi	07 Zu'l-ka'de 1358
338.	25 Aralık 1939 Pazartesi	14 Zu'l-ka'de 1358

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Zehra Özli	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erciyes Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat
Bölümü	İlahiyat
Yüksek Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Temel İslam Bilimleri
Makale ve Bildiriler	
<p>1. Zehra ÖZLİ, Ali Tantâvî'nin Makalelerinde Öğretmen ve Öğretim- International Teacher Education Conference, 2014, BAE Dubai.</p> <p>2. Ahmed Emîn, “Arap Edebiyatında Meseller”, çev. Zehra ÖZLİ, <i>Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>, Cilt: XIV, Sayı: 26 (2012/2), 219-223.</p> <p>3. Ahmet BOSTANCI & Zehra ÖZLİ, “er-Risâle Dergisindeki Doğu Edebiyatına Dair Yazılar Üzerine Bir İnceleme- An Examination On The Articles Of Oriental Literature In The Journal Of ar-Risala”, <i>Bilimname XXXVIII</i>, 2019/2, 229-249.</p>	